T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RASİM ÖZDENÖREN'DE İNSAN

Didem DELİKLİTAŞ
2501060127

Tez Danışmanı
Prof. Dr. M. Fatih ANDI

İSTANBUL 2008

ÖZ

Bu çalışma Rasim Özdenören'in hikâye kahramanları üzerine yapılmıştır. Çalışmamızın amacı, hikâyelerdeki kahramanlar aracılığıyla, yazarın insan kavramı karşısındaki bakış açısını ortaya koymaktır.

Giriş hariç altı bölümden olan çalışmanın birinci bölümünde kahramanların kendi iç dünyası ve benliğiyle olan ilişkisi, ikinci bölümde kahramanların etrafındaki diğer insanlarla olan birebir ilişkileri, üçüncü bölümde kahramanların, toplumla olan ilişkisi, dördüncü bölümde kahramanların zaman kavramıyla olan ilişkisi, beşinci bölümde kahramanların, mekân kavramıyla olan ilişkisi ve altıncı bölümde de kahramanların eşya ile olan ilişkisi değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada sadece Özdenören'in hikâyelerinden değil, denemelerinden ve farklı alanlara ait kitaplardan da (psikoloji, sosyoloji ve felsefe) yararlanılmıştır.

Ortaya çıkan sonuçta, Özdenören'in hikâye kahramanların ayrıntılı bir gözlem ve yerinde tespitlerle geliştirilerek insani özelliklere sahip gerçek karakterler olduğu görülmüştür.

ABSTRACT

This study has been done on Rasim Özdenören's story characters. The aim of the study is, to display author's point of view on human concept by means of story characters.

In the first chapter of the study which is composed of six chapters except introduction, the relation of characters with their own internal world and egoes, in the second chapter the relation of characters with the other people around, in the third chapter the relation of characters with the society, in the fourth chapter the relation of

characters with time concept, in the fifth chapter the relaiton of characters with place concept, and in the sixth chapter the relation of characters with the objects have been evaluated.

Not only the stories of Özdenören, also his essays and books concerning different sciences (psychology, sociology, philosophy) have beeen benefited in this study.

In conclusion, it has been seen that Özdenören's story characters became real characters who have humanely characteristics by detailed observations and correct determinations.

ÖNSÖZ

Günümüz Türk hikâyeciliğinin önemli isimlerinden biri olan Rasim Özdenören (1940 -), eserlerinde insan ve onun dünyasını ana tema olarak ele almıştır. Bu nedenle biz de, bu çalışmamızda bir yazar olarak Özdenören'i en iyi ifade edebilecek kilit noktasının, onun bütün eserlerinde sıkça değindiği bir tema olarak karşımıza çıkan "insan" olabileceği kanaatine vararak, insan ve onun dünyasının, yazarın eserlerindeki izdüşümlerini esas alarak incelemeyi uygun gördük. Bu izdüşümlerin asıl etkisi, yazarın bakış açısının ve edebî yaratıcılığının da devreye girdiği, yazar tarafından kurgulanmış olan hikâye kitaplarındaki ve romanındaki (*Gül Yetiştiren Adam*) kahramanlardan yola çıkarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın, "insan" ana ekseni üzerinde ilerlemesi nedeniyle edebiyat dışında başka alanlara ait -psikoloji, felsefe ve sosyoloji- kaynaklardan da büyük ölçüde faydalanılmıştır. Bu kaynaklardan bazıları, bizzat yazar tarafından tavsiye edilmiş olması ve yazarın bakış açısına dair bazı ipuçları vermesi nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır. Bu kaynaklar: İoanna Kuçuradi; *Sanata Felsefeyle Bakmak*, Tülin Bumin; *Hegel: Bilinç Problemi Köle Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi*, Ernst Cassirer; *İnsan Üstüne Bir Deneme*, Max Scheler; *İnsan ve Kâinattaki Yeri* (Çev. Takiyettin Mengüşoğlu)'dir.

Biz de çalışmamızı, yazara ait kitaplarda ele alınan; 'Türk toplum yapısında meydana gelen değişiklikler ve bu değişikliklerin bireyin hayatındaki etkileri' teması üzerine inşa ederek ve yazarın bakış açısı ile yukarıda belirtilen tüm bu okumalar etrafında şekillendirerek altı bölümde inceledik.

Giriş bölümünde, çalışmamızın merkezini teşkil eden "insan" kavramı, sahip olduğu temel özellikler dâhilinde psikolojik, sosyolojik ve felsefi bakımdan ele alınarak açıklanmıştır. **Birinci bölümde**, insanın benliğini teşkil eden inanç, metafizik ve moral değerler ile bazı duygu ve durumlar etrafında sahip olduğu kanaatler ele alınarak, insanın iç dünyasıyla kurmuş olduğu manevi ilişki açıklanmıştır. **İkinci**

bölümde, insanın diğer insanlarla kurmuş olduğu birebir ilişkiler dâhilindeki durumu açıklanmıştır. **Üçüncü bölümde**, insan sahip olduğu sosyal kimliğin oluşmasında etkili olan bazı toplumsal ortam, kurum ve ilişkiler dâhilinde ele alınarak açıklanmıştır. **Dördüncü bölümde**, insanın sürekli değişen ve kendisini de değiştiren zaman kavramı karşısındaki şahsi kanaatleri ve tercihleri açıklanmıştır. **Beşinci bölümde**, hikâyelerdeki mekân unsuru, kullanım amacına göre örneklendirilmiş ve insan üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkileri dâhilinde açıklanmıştır. **Altıncı bölümde**, insan ve eşya arasında ilişkiye değinilerek, eşya kavramı karşında insanın içinde bulunduğu bazı durumlar açıklanmıştır. **Sonuç bölümünde**, tüm bölümlerde ele alınan konu ve yaklaşımlar genel olarak değerlendirilirken, **Kaynakça bölümünde**, çalışmanın hazırlanmasında faydalanılan eserler tasnif edilmiştir.

Tüm bölümler ve bu bölümlerde ele alınan konular etrafında, Özdenören'in eserlerindeki kahramanların hayatlarından yola çıkarak içinde bulundukları bireysel ve toplumsal duruşun şekillendirdiği kimlik kavramı ve bu kimliği elde etmek amacıyla bu kahramanların içinde bulunduğu arayış ve kendisi dâhil olmak üzere etrafındaki herkesi ve her şeyi sorgulama durumu, farklı noktalardan değerlendirilmiş ve bunlar birbirleriyle bağlantılı olarak sıralanarak tezin tematik bütünlüğü korunmaya çalışılmıştır.

Son olarak bu çalışma vesilesiyle, bütün öğrenim hayatım boyunca bugüne kadar maddi - manevi tüm destekleriyle her zaman yanımda olan **ailem**e ve bu tezin hazırlanmasında başlangıç aşamasından son aşamasına kadar, benim için çok önemli olan görüş ve yönlendirmelerini esirgemeyerek destek olan, ayrıca Rasim Özdenören'le tanışmama vesile olan değerli hocam **Prof. Dr. M. Fatih ANDI**' ya teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Didem DELİKLİTAŞ

17 Mayıs 2008

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT)…… iii
ÖNSÖZ …… v
İÇİNDEKİLER …… .. vii
KISALTMALAR LİSTESİ …… x

GİRİŞ …… .. .1

1. BÖLÜM: İNSAN VE KENDİSİ …….....10
1. İnançlar, Metafizik ve Moral Değerler ……20
1.1. İnanç ……..20
1.1.1. İman ……...27
1.1.2. İbadet ……29
1.1.3. Şükür ……..32
1.1.4. Dinî İfade ve Kıssalar …….....33
1.1.5. İnançsızlık ……..39
1.2. Moral ve Metafizik Değerler …….....40
2. Aşk ……...58
3. Hayat …….....66
4. Ölüm …….. ….74
5. İntihar ……...85
6. Diğer Duygular ve Durumlar ……...91
6.1.Çatışma …… …….91
6.2. Korku ve Çeşitleri ……95
6.3. Kirlenmişlik Duygusu ……...98
6.4. Yaşlılık ……..99
6.5. Geç Kalmışlık ve Yarım Bırakma Duygusu …… ..100
6.6. İradesizlik…… …102
6.7. Hayaller……103
6.8. Kıskançlık……104
6.9. Umutsuzluk ……105

2.BÖLÜM: İNSAN VE BAŞKA İNSANLAR ……107
1. Yalnızlık ……110
2. Sevgili ……115
3. Anne ……...125
4. Baba …….....129
5. Çocuk ……135

6. Dede ……...141
7. Arkadaş ……..143
8. Mürşit ……146
9. Mürit/Derviş ……..150

3.BÖLÜM: İNSAN VE TOPLUM …….....155
1. Kent ve İnsan …….....159
2. Çevre ……..167
3. Aile ……171
4. Komşuluk ……...174

4.BÖLÜM: İNSAN VE ZAMAN ……179
1. Zaman Karşısında İnsan ……179
2. Geçmiş - Şimdi - Gelecek ……..181
3. Gece - Gündüz ……...185

5.BÖLÜM: İNSAN VE MEKÂN ……189
1. Açık Mekânlar…….....191
1.1. İnsan - Mekân İlişkisini Yansıtan Açık Mekânlar …… ….191
1.1.1. Kent……...191
1.1.2. Köy/ Kır ……...199
1.1.3. Mezra…….....202
1.1.4. Kasaba ……..203
1.1.5. Mahalle/ Sokak ……....205
1.1.6.Tabiat/ Doğa ……..208
1.1.7. Ada……211
1.1.8. Mezarlık……213
1.1.9. İstasyon…….....215
1.2. İnsan - Mekân İlişkisini Doğrudan Yansıtmayan Yalnızca Adı Geçen Açık Mekânlar ……...217
1.2.1. Park……...218
1.2.2. Kumsal…….....218
1.2.3. Çay Bahçesi ……..219
1.2.4. Aktüel Mekânlar …….....219
1.2.4.1. İstanbul……...220
1.2.4.2. Haliç……...220
1.2.4.3. Gümüşsuyu, Boğaz, Marmara, Adalar, Üsküdar, Haydarpaşa, Kadıköy……..220
1.2.4.4. Galata Kulesi, Sultanahmet, Ayasofya ……..221
1.2.4.5. Mahmutpaşa, Eminönü,Yeni Cami ……...221
2. Kapalı Mekânlar……222
2.1. İnsan - Mekân İlişkisini Yansıtan Kapalı Mekânlar ……...222
2.1.1. Ev…….....222
2.1.2.Tavan Arası ……...226

2.1.3. Tekke ……230
2.1.4. Cami / Mescit ……...233
2.1.5. Hamam ……235
2.1.6. Hastane ……236
2.1.7. Hükûmet Binası ……238
2.1.8. Hapishane/ Ahır ……...239

2.2.İnsan - Mekân İlişkisini Doğrudan Yansıtmayan Yalnızca Adı Geçen Kapalı Mekânlar……..241
2.2.1. Motel ……242
2.2.2. İş Yeri ……..243
2.2.3. Kafeterya ……....244
2.2.4. Pastane ……245
2.2.5. Disko ……245

6. BÖLÜM: İNSAN VE EŞYA ……247
1. İnsan - Eşya İlişkisi ……247
2. Eşyayı Sorgulama ……....253
3. Eşyadan Kaçış ……255
4. Eşyaya Sahip Olma Hırsı ……...258

SONUÇ ……..262

BİBLİYOGRAFYA/ KAYNAKÇA ……265
1. Rasim Özdenören'in Faydalanılan Eserleri ……...265
1.1. Hikâye …….. …….. ..265
1.2. Roman ……266
1.3. Deneme ……. ……. ...266
2. Diğer Kaynaklar ……..……...267
2.1.Yazar Hakkında Bilgi veren Kitap ve Ansiklopediler ……267
2.2. Diğer Yardımcı Kitaplar ……267
3. Elektronik Kaynaklar ……269

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	:	Aynı eser
A.g.e.	:	Adı geçen eser
bs.	:	Basım
bsk.	:	Baskı
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
Ed.	:	Editör
s.	:	Sayfa
vb.	:	Ve benzeri

GİRİŞ

Rasim Özdenören, Türk hikâyeciliğinin önemli isimlerinden biridir. Hikâyelerinin ana ekseni, insan ve onun dünyası üzerine kurulmuş olan Özdenören, eserlerinin bu ana unsurlarını kuvvetli gözlemciliğinin beraberinde getirdiği yerinde tespitleriyle satırlarına aktarır.

3 Mayıs 1940'ta Maraş'ta doğan Rasim Özdenören, ilk, orta ve lise öğrenimini fen memuru olan babası Hakkı Bey'in memuriyeti nedeniyle Malatya, Tunceli ve Maraş'ta tamamlamış, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nü (1964) ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni (1967) bitirmiştir. Bir süre Ankara Barosu'nda avukatlık stajını tamamlayan yazar, 1967 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na araştırmacı olarak girmiş ve bursla "Kalkınma İktisadı" üzerine çalışma yapmak üzere ABD'ye giderek orada iki yıl kalmıştır. (1970) Türkiye'ye döndükten sonra Bakanlık Müşaviri olarak Kültür Bakanlığı'na geçmiştir. (1975) Bu süreç içerisinde edebî faaliyetlerine de devam eden yazar, 1976 yılında Cahit Zarifoğlu, Akif İnan, Alaeddin Özdenören (ikiz kardeşi), Erdem Bayazıt, Ersin Gürdoğan ile birlikte *Mavera Dergisi*'ni kurmuştur.

1978 yılında, "yazarlığı tam bir zihnî bağımsızlık içinde sürdürmek amacıyla"[1] kendi isteğiyle memuriyetten ayrılır ve edebî çalışmalarına ağırlık verir. *Yeni Devir* gazetesinde kültür, eğitim, iletişim konularında günlük yazılar yazar. 1980'de Devlet Planlama Teşkilatı'ndaki görevine geri dönen yazar, 1984'te Devlet Planlama Teşkilatı'nda Genel Sekreter Yardımcılığı'na, 1988'de de Genel Sekreterliğe getirilmiş ve 2005 yılında emekli olmuştur.

Sanat hayatına ilk olarak, 1 Ocak 1957 tarihli *Varlık Dergisi*'nde yayımlanan hikâyesiyle başlayan Rasim Özdenören, eserlerinde toplumsal hayatta meydana gelen değişikliklerle, bu değişikliklerin meydana getirdiği çözülme ve dağılışı irdelemeye çalışmıştır.

[1] Âlim Kahraman, **Işıyan Kelimeler**: **Rasim Özdenören**, 1.bs., İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2007.

Rasim Özdenören'in eserlerinde çözülme ve dağılışın, bireyi merkez alan bir yaklaşımla ele alındığını görmekteyiz. Bu nedenle, bu yaklaşımın şekillendirdiği Özdenören'in eserlerinin temel unsuru olarak; insan ve dünyası, karşımıza çıkmaktadır.

Yazarın eserlerinde, kendi dünyası içinde yer alan ve okuyucuya bu şekilde yansıtılan insanların hemen hemen hepsi, bir varoluş mücadelesi içerisinde yer almaktadır. Bu insanlar, kendi içinde ve dışında birtakım sıkıntılar ve çatışmalar yaşayan, bu çatışmaların etkisiyle hayattan ve toplumdan kendini soyutlamış, psikolojik ve sosyolojik bakımdan sorunlu olan kişilerdir. Toplumsal hayatta meydana gelen süratli ve sayısız değişikliklerin yarattığı bu sorunlu insanlar, yazarın eserlerinde farklı arayışlar içerisinde karşımıza çıkmaktadır.

Yazarın ilk hikâye kitabı olan *Hastalar ve Işıklar*'da, insanın içinde bulunduğu hastalıklı durumun, bireysel hayattaki yansımalarına yer verilmiştir. Bu hikâyede yazar, insanın iç dünyasına yönelmekle birlikte, bireyin iç dünyasını yansıtmada bir "payanda" görevi üstlenmiş olan dış dünyaya da yer vermiştir.

Çözülme, Çok Sesli Bir Ölüm ve *Çarpılmışlar*'la birlikte yazar, toplumsal hayattaki değişikliklerin meydana getirdiği çözülmeyi, 'aile'yi merkez alarak, *Gül Yetiştiren Adam* adlı romanındaysa bu çözülmeyi doğrudan toplum üzerinden yansıtmıştır.

Yukarıda adı geçen kitaplarda çözülmenin, bireysel ve toplumsal hayattaki durumunu tespit eden yazar, sonraki kitaplarında bu çözülmenin insan hayatında meydana getirdiği manevi (kültürel, dinî …vb.) yozlaşmaya bağlı olarak insanın, hayatına bir anlam kazandırmak amacıyla ortaya koyduğu çeşitli arayışları ve çözüm yollarını ele almıştır.

Yazar, *Denize Açılan Kapı*, *Kuyu* ve *Ansızın Yola Çıkmak* adlı kitaplarında ise insanın hayatındaki boşluğu doldurmak amacıyla yönelmiş olduğu tasavvuf anlayışını ve bu anlayış içerisindeki mistik ve metafizik arayışını konu edinmiştir.

Yazmış olduğu son iki hikâye kitabı olan; *Hışırtı* ve *Toz*'da ise bireyin içinde bulunduğu çözülme durumuna felsefi bir bakış açısıyla yaklaşan yazar, varoluşsal sorunları olan fakat henüz bir çözüm yolu bulamamış insanların, hayatı ve kendilerini sorgulamalarına yer vermiştir.

Yazarın, eserlerindeki insanlar karşısında farklı bakış açıları geliştirmesinde, söz konusu insanların hayatlarında meydana gelen değişiklikler etkili olmuştur. Bu değişiklikler neticesinde toplumsal hayatta, gelenekselden modernizme geçişin izleri görülmeye başlamış ve bu geçiş süreci insanı; düşünceleri, davranışları, ihtiyaçları, …vb. pek çok bakımından da bir geçiş süreci yaşamaya zorlamıştır.

Rasim Özdenören, eserlerinde Türk toplum hayatında yaşanan 'Batılılaşma' anlayışını ve bu anlayışın beraberinde getirdiği 'modernizm' ve 'bireysellik' kavramlarını, Türk insanı ve toplumu açısından ele alıp değerlendirerek "yerlilik" unsurunu vurgulaması, tematik zenginliğe sahip olması gibi hususlar bakımından çalışmamızda konu edilmektedir.

Rasim Özdenören'le ilgili olan bu çalışmamızda, yazarın eserlerindeki insanlardan yola çıkarak, hem Türk edebiyatının önemli kalemlerinden biri olan yazarın eserlerini hem de yaşayan bir varlık olan insan ve dünyasını, çeşitli yönleriyle çözümlemeye ve değerlendirmeye çalışacağız.

* * *

Maddesel varlığını, diğer canlılar gibi 'biyolojik' varlığıyla ortaya koyan insanı, diğer varlıklardan farklı kılan en önemli tarafı; sahip olduğu bireysel varlığıdır.

İnsanoğlunun sahip olduğu bu farklılığın nedenlerini araştırıp ortaya koymak amacıyla çok çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar neticesinde, sadece insanın bireysel varlığı ve onun ruh dünyasını inceleyen bir disiplin olan; 'psikoloji' ortaya çıkmıştır.

Psikolojide bireyin, kendisi de dâhil olmak üzere diğer varlıkları -canlı ya da cansız- anlamlandırabilmesi ve onlarla ilişki kurabilmesi, onun bireysel varlığının özünü teşkil eden; 'benlik' sayesinde gerçekleşmektedir.

Psikolojik araştırmaların kilit noktasını oluşturan 'benlik';

a) Mekanda (mekânda) bir yer duygusuna,
b) Geçip giden zamanın bir yerinde kendi varoluşuna dair bir zaman duygusuna,
c) Yaptığı işle ilgili fail olma duygusuna sahiptir, ayrıca
d) Diğer insanlarla karşılıklı mecburiyet ve taahhütler ağı içerisinde bir yeri olan bu insanın diğer insanlar arasında da, yaşı ve mevkisi ile gelen sosyal bir yeri vardır (Hare ve Gillet, 1994)."[2]

Görüldüğü gibi insan benliği, bireyin merkezde bulunarak kendisi (yaptığı eylemler) ve çevresi hakkında (mekân, zaman …vs.) sahip olduğu kanaatler ile, yine merkezde bulunmak koşuluyla bir arada bulunduğu diğer insanların kanaatlerinin bir sentezi durumundadır. Bu kanaatlerden ilkini değerlendirmek; 'bireysel psikoloji'nin çalışma sahasına girerken, ikincisini değerlendirmek ise; 'sosyal psikoloji' ve tamamıyla farklı bir disiplin olan; 'sosyoloji'nin çalışma sahasına girmektedir. Bu iki alt disiplin, aynı zamanda insanın sahip olduğu ve onu diğer varlıklardan ayıran iki önemli ontolojik varlığı da ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki; daha önce de belirttiğimiz gibi; insanın 'bireysel varlığı', ikincisi ise; 'toplumsal varlığı'dır.

İnsanoğlunun sahip olduğu bu iki varlık yapısı, her ne kadar insan varlığını oluşturan iki farklı unsur olarak ele alınsa ve iki farklı disiplin tarafından incelense

[2] Sibel Arkonaç, **Psikolojide İnsan Modelleri**, 1. bs. , İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999., s. 74 - 75.

de (psikoloji ve sosyoloji), esas itibarıyla insan benliğini oluşturan bu iki unsurun birbirinden ayrı düşünülmesi imkânsızdır. İnsan, bireysel hayatı olmadan toplumsal hayatı idrak edemeyeceği gibi, toplumsal hayatı olmadan da bireysel hayatını idrak edemez.

Aynı zamanda ontolojik bir değer ifade eden bu durumun yansımalarını, farklı bir disiplin olan 'felsefe'de de görmekteyiz. "… Hegel düşüncesinde, insan kendi bilincine dünya ile kendisi arasındaki ayırımı bilerek değil, diğer bilinçlerle somut ilişkiye geçerek ulaşır, yani toplumsallık her türlü kuramsal etkinlikten önce gelir. …"[3] Bu da bireyin benliğini oluşturan toplumsal kimliğinin, bireysel kimlik kadar hatta ondan da fazla önem taşıdığını göstermektedir.

Bu durum doğal olarak toplumdan topluma değişmektedir. Özellikle "… Türkiye gibi daha toplulukçu kültüre sahip toplumlarda başkalarıyla ilişkiler ve başkalarının (sosyal çevrenin) beklentileri kişi için daha önemli olduğundan, davranış, bireysel tutumlar kadar (belki de daha çok) bu dış etkenlerle de belirlenebilir. …"[4] Bu tip toplumlarda, "… sosyal ortamın (başkalarının beklentilerinin, kişinin içinde bulunduğu sosyal rolün vb.) etkisi daha çok vurgulanır. …"[5]

Rasim Özdenören'in eserlerinin ana unsurunu oluşturan insan ve insan dünyası ele alınırken bireyin, bireysel ve toplumsal hayatının bir arada ve ortak bir amaçla - insan ve onun dünyasını aydınlatmak- ele alındığını görmekteyiz.Yazarın "… çoğu öykülerinde toplumsal olanla bireysel ve ruhsal olan iç içe ilerler. Onun anlatımında dış ile iç, maddeyle metafizik sarmal bir bütünlük, şaşırtıcı bir uyum hali (hâli) ortaya koymaktadır. …"[6] Yazar bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

[3] Tülin Bumin, **Hegel: Bilinç Problemi Köle - Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi,** 3. bs. , İstanbul, Yapı Kredi Yayanları, 2005, s. 33.
[4] Çiğdem Kağıtçıbaşı, **Yeni İnsan ve İnsanlar**, 10. bs. , İstanbul, Evrim Yayınevi, 2006, s. 168.
[5] **A. e.** , s. 238.
[6] Âlim Kahraman, **a. g. e.** , s. 11.

"… Burada anlaşılması gereken, benim burada, bu dünyada yalnız olmadığım, tuttuğum ipin karşı ucunda daima birinin bulunduğu ve benimle aynı tınıyla titreştiği bilincini taşıyor olmamdır. Duvarın arkasında daima birisi bulunmakta ve aynı ipin bir ucu da onun tarafından tutulmaktadır. Böylece sesimin işitileceğinden emin olabiliyorum. Sesim fizik olarak dışarda yankılanmasa da, sadece bir sükut halinde "dışa vursa" da, bu sükuta cevap verebilecek birinin, birilerinin bulunduğunu bilmek, böyle bir şeyin bilincini taşımak, bir başına bu durum, bence, bu dünyayı anlamlı kılan etmenlerden biri olarak düşünülebilir. Tuttuğun ipin bir ucunun da benim elimde bulunduğunu bilmek aramızda kurulmuş bir ortaklığa işaret ve yalnız olmadığımıza, bir şeyleri paylaştığımıza delalet ediyor." [7]

Bu paylaşımın etkisiyledir ki insanın sahip olduğu 'bireysel' ve 'toplumsal' kimliğinin, onun hayat karşısındaki benliğinin bir dışavurumu olan 'davranışlar'ı üzerinde büyük ölçüde etkisi bulunmaktadır.

Bu etkileşimi; "tutum - ortam ve davranış" ilişkisi olarak da ele alabiliriz. Bireyin her hangi bir davranışta bulunabilmesi için iki etkene ihtiyacı bulunmaktadır. Bunlar; 'tutum' ve 'ortam'dır. 'Tutum', "… bir insana atfedilen, onun psikolojik bir nesne ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını bir düzen içinde oluşturan bir eğilimdir."[8] 'Ortam' ise; insanın içinde bulunduğu ve insan üzerinde etkili olan çevresel etkenlerin bütünüdür.

Görüldüğü gibi insan davranışının oluşmasında, bireyin kendi iç ya da dış dünyasına ait bazı uyaranlara ihtiyaç duyulmaktadır. İç dünyadan gelen uyaranlar; 'bireysel' kimlik tarafından şekillendirilirken, dış dünyadan gelen uyaranlar ise bireyin 'toplumsal' kimliği tarafından şekillendirilmektedir.

Bu durum bize göstermektedir ki bir araştırma konusu olarak 'insan'ın, bütün yönleriyle çözümlenebilmesi için ilk olarak temel veri olan; 'davranış'ların çözümlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla biz de, insanı merkez alan bir nitelik taşıması nedeniyle tezimizde insanı, bireysel dünyası ve bunun bireyin kendisi de

[7] Rasim Özdenören, **İpin Ucu**, *Öndeyiş ya da İpin Ucu*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 8.
[8] Sibel Arkonaç, **Sosyal Psikoloji**, 3. bs. , İstanbul, Alfa Yayınları, 2005, s. 159.

dâhil olmak üzere diğer insanları ve kavramları değerlendirişindeki (zaman, mekân, eşya) etkisi -yani 'tutum'- ile kendisinin de bir üyesi olduğu toplumdan gelen uyaranların etkisini -yani 'ortamsal etkenler'- merkez alarak incelemeyi uygun bulduk. Bu durumu bir şema ile şu şekilde de gösterebiliriz:

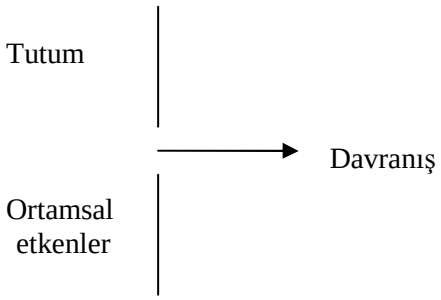

Tutum - Ortam – Davranış İlişkisi [*]

Bu anlayış çerçevesinde insan ve insan davranışlarını çözümlemek amacıyla çeşitli psikolojik yaklaşımlar geliştirilmiştir; "Biyolojik Yaklaşım, Kognitif - Sosyal Yaklaşım, Yaşantısal Yaklaşım, Psikodinamik Yaklaşım" [**]. Özellikle bu yaklaşımlardan birini; "Kognitif - Sosyal Yaklaşım"ı, tezimizin insanı ele alış tarzına ve bölüm başlıklarının sınıflandırılmasına olan yakınlığı nedeniyle referans olarak göstererek, bunlara psikolojik bir yaklaşım kazandırmış olacağımızı düşünüyoruz. Bu yaklaşıma göre insan davranışı, üç farklı düzeyde incelenmektedir. Bu düzeyler:

" **1.Kişi-iç (intra) düzey:** Bu düzeyde araştırmacıların odak noktası kişinin içinde nelerin olup bittiğidir. Süreçler; hafıza, kategorizasyon, düşünme, duygular gibi kognitif düzeyde ele alınır. Motivasyonel düzeyde ise kontrol ihtiyacı, benlik saygısı (self esteem) ele alınır. Temel atıf tarafgirliği ve fail - gözlemci farkları gibi meselelerin açıklanışında kognitif ve algısal süreçler ön plandadır. Öte yandan, sözgelimi diğer insanların davranışlarını tahmin etme ihtiyacını açılamada ise motivasyonel süreç ön plana çıkar. Ayrı ayrı ele alınan bu iki sürecin işleyişi ortaklık, beraberlik kavramı içinde mütaala (mütalaa) edilir. …

[*] Çiğdem Kağıtçıbaşı, **a. g. e.**, s. 109.
[**] Bkz. : Sibel Arkonaç, **Psikolojide İnsan Modelleri**, 1. bs. , İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999.

2. Kişiler arası düzey: Bu düzeyde araştırmacıların odak noktası kişiler arasında nelerin olup bittiğidir. Kendini sunuşun önemi (self representation), sosyal etkileşimlerle ilişkilerin doğasının önemi üzerinde durulur. …

3. Toplumsal düzey: Kültürel süreçler ve sonuçları üzerinde durulur. Değişik kültürlerdeki ilişki kalıplarına ve kültürler arasındaki farklılığa ve buradan doğru da farklılaşan kişi kavramlarına bakılır. Kültür bu düzeyde bir dış faktör gibidir. …"[9]

Görüldüğü gibi bu yaklaşıma göre insanın davranışlarını, dolayısıyla kendisini açıklayabilmek amacıyla insanın "kendisiyle, diğer insanlarla ve toplumla" olan ilişkilerinin dikkate alınması gerekmektedir. Tezimizin ilk üç bölümünde bu söz konusu ilişkilere Özdenören'in eserlerindeki 'insanlar' esas alınarak, 'insan - insan ilişkileri' boyutuyla ayrıntılı olarak değinilmiştir. Tezin son üç bölümünde ise insanın; "zaman, mekân ve eşya" ile olan ilişkileri çerçevesinde belirlenen, 'insan - kavram ilişkisi'ne değinilmiştir.

Tezin tamamında insan, kendisi ve çevresiyle kurduğu ilişkiler bakımından bir 'ilişkiler dünyası'nın içinde ele alınmıştır. Bu yaklaşımın tercih edilmesinde; yazarın, hikâyelerinin ana temasını oluşturan insanı, hep bir ilişkiler ağı içerisinde ele alması etkili olmuştur. Yazar, bu durumu kendisiyle yapılmış olan bir oturumda şu sözlerle ifade etmiştir:

"… bizim öykülerimizde tipler önde değil ilişkiler öndedir, ilişkiler vardır. Bu, bireyin kendi kendisiyle olan ilişkisi olabilir; birey birey arası ilişkiler olabilir, ama ilişkiler öndedir. Biz bir tip anlatacağız diye yola çıkmıyoruz ama bir ilişki üzerine bir öykü kurabiliyoruz. …"[10]

Biz de, bu nedenle merkeze "insan"ı yerleştirerek ve onu, çeşitli "ilişkiler" dâhilinde ele aldığımız tezimizde; hem Rasim Özdenören'in eserlerinin hem de bu

[9] **A. e.**, s. 27 - 28.
[10] Âlim Kahraman, **a. g. e.**, III. Oturum **"İyi Bir Edebiyat Ürünü Okuyucusuna Sonsuzca Açıktır"**, s. 183.

eserlerden yola çıkarak, insan ve onun karmaşık dünyasının, yapılmış olan çalışmamız nispetinde anlaşılabilir hâle geleceğini ümit etmekteyiz.

1. BÖLÜM: İNSAN VE KENDİSİ

İnsan, yaratılmış olan tüm canlı varlıklar içerisinde en karmaşık ve anlaşılması en zor olan varlıktır. Bu durumun temeli, insanın çok yönlü bir yaradılışa sahip olması esasına dayanmaktadır. Bu çok yönlülüğün, insan varlığının fiziksel yönünü oluşturan biyolojik yapısı; ruhsal yönünü oluşturan psikolojik yapısı ile insanın birey olarak diğer insanlarla olan ilişkilerini oluşturan sosyal yapısı üzerinde büyük tesiri bulunmaktadır.

İnsanın hayatla, hayatı oluşturan canlı-cansız tüm varlıklarla, kavramlarla, kendiyle ve başkalarıyla ilgili varmış olduğu her yargının temelinde, insanın kendi benliği ve bu benliği oluşturan manevi unsurlar yani psikolojik yapı etkili olmaktadır. Benlik ya da kişilik: "bir insan tarafından edinilen ve onu eşsiz kılan ruhsal özelliklerdir."[11] Bu kendine ait ruhsal özellikleri ile insan, kendisini diğer insanlardan farklı kılan ayırıcı kimliğini elde etmiş olur.

İnsan, bebeklik döneminde başlayan çevreyi ve kendini anlamlandırma ve ayırt etme sürecini, kendini diğer varlıklardan ayırmaya başladığı, "ben" ve "öteki" ayrımını gerçekleştirdiği noktada başlatmış olur ve bu arayışı çocukluk, gençlik ve erişkinlik dönemlerini de içine alan geniş bir zaman dilimine yayar. Bu arayış süreci, bazı bireylerde kısa sürede tamamlanırken bazı bireylerde uzun süren hatta hiç sona ermeyen bir süreci ifade etmektedir. İnsanın kendi tekilliğinden başlayan ve giderek daha çok unsuru içine alarak çoğulluğa doğru gelişen bu süreci kısaca şöyle izah edebiliriz:

"… İnsan tekildir, kendine yetendir. Kendisi özne, çevresi ve diğer insanlar nesnedir. İlişkiler özneden doğru anlaşılabilirdir. Dolayısıyla, nesneyle / diğer insanlarla ilişki özneden soyutlanmıştır. Önce tekil özne sonra beden / çevre / öteki / nesne varolur." [12]

[11] Erich Fromm, **Kendini Savunan İnsan**, Çev. Devrim Doğan Yüzer, 1. bsk. İzmir, İlya İzmir Yayınevi , 2005, s. 63.
[12] Sibel Arkonaç, **Psikolojide İnsan Modelleri**, 1. bs. , İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999, s. 35.

Bu sürecin araştırılması ve aydınlatılması ise sosyal psikolojinin temel disiplinlerinden biri olan "psikolojik sosyal psikoloji"nin çalışma alanına girmektedir. "… "Psikolojik sosyal psikoloji" akımı, çalıştığı olayları "içten - dışa" (bireyden çevreye) doğru inceler. Şöyle ki, temel amaç, *bireyin* davranışını ve bunun nedenlerini sosyal çevre içinde, fakat *birey düzeyinde* anlamak ve açıklamaktır. Burada incelenecek olan bireydir onun toplum tarafından etkilenen tutumları, güdüleri, duyguları, öğrenme ve algılarıdır. Böylece bireyin "iç" olaylarının sosyal davranışı şekillendirişi ön plana çıkmaktadır. …"[13] Bireyin kendine has olan bu iç tepkileri, sadece davranışlar üzerinde değil, bireysel kimliğin oluşmasında da etkilidir. Bireysel kimlik: " … kişinin psikolojik özellikleri, bedensel ve zihinsel kapasite ve özellikleri gibi özel vasıflarına işaret …"[14] eden bir kimliktir. İnsanın, diğer insanlar karşısında kendi varlığını ortaya koymasını sağlayan ve onu kendine has kılan, bireysel kimliğin oluşmasında kuşkusuz 'benlik' kavramının büyük bir etkisi vardır. Benlik ve kimlik, insanı kendisi kılan ve birbirinden ayrılmayan iki önemli psikolojik unsurdur.

'Benlik' ya da 'kişilik' arayışı olarak adlandırılan bu sürecin gerçekleşme süresi kadar önemli olan diğer bir husus da, benliğin oluşmasında etkili olan unsurlardır. Bu unsurlar; tüm insanlar arasında geçerli olan birtakım umumi nitelikler ile tamamıyla kişiye has olan birtakım hususi niteliklerden oluşmaktadır. Bu umumi ve hususi unsurların sentezlenmesiyle oluşan kişilik, tüm insanların sahip olduğu bir vasıf olmasıyla insanlar arasında birleştirici, fakat ihtiva ettiği unsurların, insandan insana göre değişen bir nitelik taşımasıyla da bir o kadar ayrıştırıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu farklılıkların ayrıştırıcı etkisi, insandan başlayarak topluma kadar yayılan geniş bir kitleyi de içine almaktadır.

Lewin (1935), kişiliği taşımış olduğu umumi ve şahsi nitelikleri itibarıyla bir "soğan kesiti"ne benzetmiştir. "…Bu soğan diliminin dış katlarında, herkes tarafından kolayca öğrenilebilecek cinsiyet, yaş, fizik görünüm gibi bilgiler, merkezde ise iç çatışmalar, kişisel veya ailesel sorunlar (yer almakta), … Değerler,

[13] Çiğdem Kağıtçıbaşı, **a. g. e.**, s. 20.
[14] Sibel Arkonaç, **Sosyal Psikoloji**, 3. bs. , İstanbul, Alfa Yayınları, 2005, s. 260.

tutumlar, huylar, alışkanlıklar, hobiler gibi kişisel bilgiler ise ortada …"[15] yer almaktadır. Bu betimlemeden de anlaşıldığı gibi kişiliğin merkezinde, her insanın kendisine ait olan ve onu kendisi yapan 'öz ben'i bulunmaktadır. Fakat merkezden uzaklaşıldıkça 'öz ben' etkisini yitirmekte ve daha umumi bir nitelik taşımaya başlamaktadır. İnsanlar arasındaki farklılıkların anlaşılmasında önemli olan da; işte bu 'öz ben'dir. İnsanlar, 'öz ben'leri vasıtasıyla etrafındakilere ve kendisine birtakım anlamlar yüklemekte ve bu doğrultuda davranışlar sergileyerek kendi benliklerini, dolayısıyla kimliklerini ortaya koymakta ve bir anlamda hayata kendi bireysel duruşlarıyla dâhil olmaktadırlar.

İnsanın ya da insanların, hayatın akışı içerisindeki bireysel duruşlarının sorgulanması ve irdelenmesi, Rasim Özdenören hikâyelerinin de temel izleklerinden birini oluşturmaktadır. Rasim Özdenören'in hikâyeleri; insanın hayatta karşılaştığı durum ya da kişilerin, yaşadığı kişisel tecrübelerin ve arayışların, bu tecrübe ve arayışlar neticesinde ulaşmaya çalıştığı çareler ile bu çarelere ulaşma yolunda yaşadığı çaresizliklerin hikâyesidir.

Rasim Özdenören'in eserlerinde insan, çaresizlik içinde sıkışıp kalmakta ve kendine bir çıkış yolu aramaktadır. Fakat insan, bu arayışın da en az içinde bulunulan çaresizlik kadar yorucu ve yıpratıcı olduğunu idrak ederek, çaresizliğin en acımasız olanıyla baş başa kalmaktadır.

İçinde bulunulan bu çaresiz durumdan kurtulmak amacıyla bir çıkış yolu bulmak mutlaka şarttır. Fakat çoğu zaman insan, böyle bir yolun varlığından bile habersizdir. Bu durum, insanının kendisiyle ve giderek diğer insanlarla olan ilişkilerini de olumsuz yönde etkileyen büyük ve hastalıklı bir ilişkiler ağını oluşturmaktadır. Bu ağ tarafından kuşatılmış olduğunu düşünen ve kurtulmaya çabaladıkça giderek daha çok bu ilişkiler ağının içine gömülen insan, bir noktadan sonra kendini savunmak adına diğer insanlar ve hayat karşısında savunmaya geçecek, kendini içinde bulunduğu çaresizliğin daha kötüsü olan bir 'çatışma'nın

[15] Nuran Hortaçsu, **İnsan İlişkileri**, 3. bs. , Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2003, s. 33.

ortasında bulacaktır. Bu durum, Özdenören'in eserlerinde sadece diğer insanlarla olan ilişkilerde değil, insanın kendisiyle olan iç ilişkilerinde de çatışmaya neden olmaktadır. "… Onun insanları genellikle kendi içinde ve dışında sürekli bir bunalımı, çözülme ve çatışmayı yaşayan hasta, yaralı tiplerdir. Kendileri ve çevreleriyle çatışma içerisindedirler. Bu insanlar genelde çözülmüş ve çökmüş bir toplumun kişileridir. Kültür ve inanç temelleri inkâr edilmiş, yıkılmış bir toplum düzeninden artakalmış insanlardır. Bir düzen yıkılmıştır; farklı bir kültür birikimine sahip olan insanımız ise yeni bir kültür yoğurma davasındaki bu yeni düzene uyum sağlayamamaktadır. …"[16] Bu uyumsuzluk, bireyin kendi şekillendirdiği iç dünyasıyla kendisinin de bir parçası olduğu, fakat diğer insanlar tarafından şekillendirilen dış dünya arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır.

Bireyin hayattan beklentileri ile diğer insanların hayattan beklentileri farklılaşmış ve bu farklılık, hem bireyi hem de çevresindekileri âdeta birbirine 'yabancılaştırmış'tır. Özdenören'in eserlerinde bu durum, özellikle bireyi merkez alan bir anlayışla işlenmiştir. Kendi benliğini ortaya koymak adına kendiyle, diğer insanlarla ve hatta hayatla mücadele içerisine girmeye zorlanan insan, bu çoğunluk karşısında tekilliğinin verdiği güçsüzlükle, kendini ait hissetmediği bir dünyada, tüm çaresizliğiyle tek başına kalmıştır.

Birey, giderek insanlardan uzaklaşmakta ve kendi içine hapsolarak, kendi içsel arayışına yine kendi içsel çözüm yollarıyla çareler aramaktadır. Bu çareler, doğal olarak insandan insana değişmektedir. Çünkü insanların, birey olmanın getirdiği bir bilinçle, beklentileri birbirinden farklıdır ve bu farklılıklar çözüm yollarına da yansımaktadır.

Eserlerde ele alınan insanlardan bazıları çözüm yolu olarak; tamamıyla kendi kabuğuna çekilerek kendinden, hayattan ve insanlardan beklentisinin olmadığı bir vazgeçmişliği, bazıları; kendince işe yarar olduğuna inandığı -daha doğru bir ifadeyle- inanmak istediği ve kendi kendini kandırdığı bir hayatı yaşamayı, bazıları;

[16] Ahmet Kabaklı, "Rasim Özdenören", **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. V, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 721.

bütün bu uyumsuzluğu yok etmek amacıyla, etrafındakilere yönelttiği dışsal tepkileri, bazıları; uyumsuzluğu ancak kendi içerisinde sonlandırabileceğinin inancıyla, kendi içsel arayışını elde etmeyi düşündüğü mistik bir yolculuğu ve bazıları ise; bir çözüme ulaşmayı bile gerekli görmeyerek ölümü tercih etmektedirler.

Rasim Özedenören'in eserlerinin merkezini oluşturan 'insan', biyolojik bir varlık olmanın ötesinde, psikolojik bir varlık olarak ele alınmış ve işlenmiştir. Özdenören, eserlerindeki insanların her şeyden önce psikolojik durumları üzerinde yoğunlaşmış ve eserlerindeki olay örgüsünün ana eksenini de bu temel üzerine inşa etmiştir. "… Yazar kahramanlarının ruh dünyalarıyla yakından ilgilenir; onların ruh dünyalarındaki karmaşık problemlere sık sık dalar çıkar. Onu kişilerinin dış sefaleti fazla ilgilendirmez; o, ruh sefaleti veya zenginliğiyle meşguldür."[17] Bu nedenle hikâyelerde asıl olay; 'insan'dır. İnsan; duygularıyla, düşünceleriyle, davranışlarıyla, inandıkları ya da inanmadıklarıyla kısacası 'insanı insan yapan' tüm özellikleriyle, bu hikâyelerin tam merkezindedir. Hikâyeyi oluşturan diğer unsurlar; zaman, mekân, eşya hatta diğer insanlar ve toplumla olan ilişkiler bile hep bu 'insan' ana motifinin etrafında ve onu destekleyen alt motifler olarak yer almıştır. Yazarın asıl vermek istediği mesaj; insan ve onun "ruh dünyası"dır.

İnsanın yaşadığı tüm bu sorunların başlangıcı, bireyselleşmenin Batı'da ilk ortaya çıkışı ile başlamış ve yine onun tarihsel serüveniyle beraber gelişerek etki alanını genişletmesiyle, günümüze dek devam etmiştir. Bireyselleşmenin tarihsel süreç içindeki serüvenini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

"Hristiyan ortaçağ düşünce yapısında insanlar, Tanrı'nın yarattığı evrene ve dünyaya ait varlıklardı. Modern çağın gündelik hayatta meydana getirmeye başladığı değişimler neticesinde, bu bütünlük yarılmaya başladı. İnsanlar düşüncelerinde ve eylemlerinde, kendileri ile içinde yaşadıkları dünya arasında bir yarılmanın farkına varmaya başladılar. Avrupa düşünce tarihinde bireyin ve benliğin keşfi bunun farkına varışla başlar, temelinde de Hümanizm ve Rönesans düşünce yapısının gelişimi yatar. Bu düşünce yapısına göre

[17] Necip Tosun, **Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996, s. 20.

insan artık dünyanın merkezidir ve yaşama tarzını seçme hürriyeti sınırsızdır. Benliğini kosmos (kozmos) yerine artık kendi deneyimlerinde ve eylemlerinde bulur. Sadece öznede kavranabilir ve tamamen öznel bir nitelik taşır.

Rönesans ve Hümanizm insanı evrenin merkezine oturtup, insanın kendi dünyasını yarattığını beyan ederken, insan da Tanrı'nın gözünde yaratılmışlığını kaybetmişti. Bu sebeple neyin yanlış neyin doğru olduğuna karar verme sorumluluğu artık ona aitti." [18]

Başlangıçta, bir cemiyet içinde var olan ve bütünü oluşturan parçalardan biri olan bireyin, bireyselleşme ile tanışması ve onu elde etme yolunda içine düştüğü durum, kuşkusuz bireyin hayatında köklü ve derin değişiklikler meydana getirmiştir. Artık o, kendi dışında var olan bir bütünün parçası olmaktan vazgeçip, kendi içinde oluşturmak zorunda olduğu iç bütünlüğünün bir parçası olmaya başlamıştır. Birey, kendisi dışında hiç kimsenin ve hiçbir şeyin önemli olmadığı bir dünyada, her şeyden önemli olan benliğiyle yalnız başına kalmıştır. Önceden olduğu gibi içinde yer aldığı, karşılıklı etkileşim ve yaptırımların bulunduğu, aidiyet duygusunun yaşandığı, atılan her adımda ve söylenen her sözde onayının alınacağı otorite merkezinin olmadığı bir dünyada, artık sadece o ve kendi benliği vardır.

Bireyselleşmeyle tümüyle kendine yönelen, arayışını kendi içinde tamamlamaya çalışan, kendi dünyasında kendine yeten ve artık başkalarına ihtiyaç duymamaya başlayan insan, giderek tüm insanlardan hatta en yakınlarından bile uzaklaşmaya başlayarak tek kişilik dünyasının, tek hâkimi hâline gelmiştir. İnsanlardan uzaklaşma şeklinde başlayan bu durum, giderek yerini insanlarla 'çatışma'ya bırakmıştır. Sadece kendi varlığını önemseyen insan için başkalarının varlığı bir önem teşkil etmemekte ve insanlar arasındaki bu iletişimsizlik de çatışmayı beraberinde getirmektedir. "… Ne kendisiyle, ne ailesiyle, ne de çevresiyle uyuşmayan birey, kıstırılmış bir halde, iç bunaltan bir karabasanı yaşar. Değişimin şoku onların bir bilinç kayması yaşamasına, giderek de hastalıklı bir hale (hâle) dönüşmelerine neden olur."[19] Bu dönüşümlerin insanlar üzerindeki etkileri

[18] Sibel Arkonaç, **Psikolojide İnsan Modelleri**, 1. bs. , İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999, s. 23 - 24.
[19] Âlim Kahraman, **Işıyan Kelimeler: Rasim Özdenören**, Necip Tosun, "**Modern Hayat Karşısında Bir Duruş Olarak Metafizik"**, 1. bs. , İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2007, s. 283.

ise, olumlu olmaktan ziyade olumsuz neticelere neden olmaktadır. İnsanların, diğer insanlarla sadece çıkar ilişkileri etrafında bir araya gelmeleri ve insan ilişkilerinin bu maddi çıkarlar etrafında gerçekleşmesi, aynı zamanda insan ve insan ilişkilerinin metalaşmasına neden olmuştur.

Modern toplumlarda giderek çoğalan 'metalaşma' da ve buna 'insan'ın da dâhil olmasında, bireyselleşmenin olduğu kadar sosyal, kültürel, dinî ve ekonomik hayattaki değişimlerin de etkisi büyüktür. "Çağımız insanı, düşüncesinin sürekli olarak değiştiği nazik ve buhranlarla dolu bir devre içinde bulunmaktadır. Bu değişmelerin temelinde iki esaslı sebep vardır: Birincisi, uygarlığımızın bütün ögelerinin kaynağı olan dini (dinî), politik ve toplum inançlarının yıkılmış olmasıdır. İkincisi, bilim ve tekniğin yeni buluşlarının doğurduğu, yepyeni yasama ve düşünce şartlarının meydana gelmesidir."[20]

Toplumsal hayatta meydana gelen her değişim -ister inanç ister düşünce bazında olsun-, kabul edilme ve uygulanma aşamasında birtakım zorlukları da beraberinde getirmekte ve bu zorluklar, modern hayatı yaşayan bireyleri de değişmeye zorlayarak, onları daha zor bir hayatın içerisine çekmektedir. Günümüz insanının geçirmiş olduğu bu değişimle ilgili süreci, Rasim Özdenören bir denemesinde, Kafka'nın "hamamböceği" metaforundan yola çıkarak şu şekilde izah etmiştir:

"… Gregor Samsa'nın bir sabah uyandığında kendini bir hamamböceği olarak görmesindeki şok edici değişim, günümüz insanının halinden (hâlinden) bir nebze olsun haber vermiyor mu? Fakat insandan üst-insana değil de, insandan böceğe doğru gerçekleşen bu "evrim" elbette hiçbirimize iç açıcı bir tablodan haber vermiyor. Tam tersi; sanki her an bir pislik artığı içinde, bir çirkef suyunun kenarında, birilerinin farkına varmadan üstümüze basacak olan tabanının altında ezilip gidecekmişiz hissi öne çıkıyor. "Çağdaş insan"ın böyle bir histen beri olduğu iddia edilebilir mi? O da her an ayak altında ezilecekmiş gibi durmuyor mu? Daha doğrusu ezilmiyor mu? Fakat her şey orantılı bir biçimde, yani birbirine oranlanarak değiştiğinden, böyle belki de "çağdaş insan"ın talihi diyebileceğimiz bir gerçek

[20] Gustave Le Bon, **Kitleler Psikolojisi**, Ed. Yunus Ender, İstanbul, Hayat Yayınları, 2005**,** s. 7 - 8.

duruyor karşımızda: hamamböceğine dönüşmüş olan "çağdaş insan", tıpkı gerçek bir hamamböceği gibi kendi bilincinde bulunmuyor. Ve zaman zaman gerçek bir hamamböceği gibi ve bir hamamböceği olarak ayak altında kalıp ezildiğini fark etmiyor. Ezilmiş olduktan sonra da bunu fark etmesi zaten fizik olarak imkansız (imkânsız) hale (hâle) geliyor."[21]

Belki de günümüz insanın yaşadığı en büyük çaresizlik; kendi dışında var olan, ve kendisine aldırmadan kendi seyrine devam eden bir dünyada, kendisi olarak kalabilmesinin imkânsız olması ve içinde bulunduğu değişimin farkında bile olmadan atmış olduğu bilinçsizce adımlardır. Özdenören'in eserlerindeki insanlara baktığımızda da aynı çaresiz insanları, aynı acımasız dünyada ve aynı bilinçsizce adımlarla ilerlerken görmekteyiz. Yazarın, eserlerindeki insanları bu denli başarıyla verebilme nedenlerinden biri de; 'insan' ı ele alışındaki dikkat ve yorumlayışındaki bu isabetli değerlendirmeleridir.

Rasim Özdenören'in eserlerinde, 'insan'ı işlerken dikkat çeken bir başka husus; insanları ele alış ve yorumlayış tarzındaki başarıyla beraber, onları hayat karşısındaki duruşlarıyla da oldukça beşerî ve gerçekçi bir karakter ile vermesidir.

Hikâyelerdeki insanlar, sıradan bir insan olma bilinciyle ele alınmaktadır. Bu hikâyelerde yer alan insanların temel görevi; her şeyden önce 'insan' olarak bu hikâyelerde yer almaktır. İnsan olmanın tüm vasıflarını bünyesinde bulunduran bu insanlar, gerçek hayatta olduğu gibi; iyilikleriyle-kötülükleriyle, doğrularıyla-yanlışlarıyla, günahlarıyla-sevaplarıyla, düşünceleriyle-davranışlarıyla, hayalleriyle-gerçekleriyle, ümitleriyle-ümitsizlikleriyle, kısacası insanı insan yapan, maddi-manevi bütün meziyetleriyle ve kusurlarıyla, eklektik davranmadan bir bütün hâlinde verilmiştir.

Bir birey olarak insan, hayatta almış olduğu tüm kararlar ve bu kararlar neticesinde gerçekleştirmiş olduğu iyi-kötü tüm davranışlardan sorumludur. İnsan, dünyaya sınırsız bir seçme iradesi ile beraber gelmiştir. Hayatını da tamamıyla

[21] Rasim Özdenören, **Köpekçe Düşünceler**, *Değişim ya da Sündürülmüş Gerçek Olarak Hayal*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 34 - 35.

kendine ait olan bu seçme iradesi ile yönlendirmektedir. Yazar, insanların hayat karşısındaki bu seçme özgürlüğünü, âdeta eserlerinde de devam ettirmektedir. Eserlerindeki insanları, ne salt bir mesajın sembolü ne de şahsına ait bir düşüncenin sözcüsü olarak kullanmıştır. Hikâyelerdeki tüm insanlar, kendilerine özgü karakter çerçevesi içinde yer alan ve kendi mesajları olan insanlardır. Bu hikâyelerdeki tüm insanların taşıdığı ortak mesaj sadece; 'insan olmak'tır.

Yazar, hikâye kahramanlarını karakterleri ile baş başa bırakarak, kendi iç hesaplaşmalarını yaşamalarına fırsat tanımakta ve kendini bu hesaplaşmaya dâhil etmemektedir. Bu tavrını yazar, şu şekilde açıklar:

"… Öykü kahramanı ancak, kendi gerçekliğinin sınırlarıyla bağımlı olarak yaşar. Bu demektir ki, kahramanımız durup dururken kendine kıyamaz, durup dururken cinayet işleyemez, durup dururken yalan söyleyemez; öykü kahramanı hiçbir hareketini, davranışını durup dururken ifa etmez: onun bütün davranışları, tutumu kendi ırasının zorunluluğu ile çevrilidir."[22]

Özdenören'in, eserlerindeki insanlarla arasına koymuş olduğu mesafe, bu insanların daha inandırıcı bir kimlikle çizilmesini sağlamıştır. Hikâyelerdeki her insan, kendi hikâyesini dile getirmekle görevlidir ve bu görevini yerine getirirken de her hangi bir idealleştirme yapılmadan verilmiştir:

"… Öykülerin şeması yazarın kafasındaki bir ülküye göre değil, yaşanılan gerçeğe uygun bir biçimde çizilmiştir. Bu şema içerisinde, o, bir bakıma gerçekliğin tarafsız gözlemcisidir. Tipleri, durumları gerçeğe uygun biçimde betimlemekle yetinir. Öykü şeması içinde, yazarı herhangi bir öykü kişisinin yanında ya da karşısında görmek mümkün değildir. Hiçbir kişisini idealize etmediği gibi, kötülemez de. İkinci kişilikler bile sorunla ilgileri ölçüsünde, kendi dramlarını yaşayan birer birey olarak yer alırlar, öyküde. Yazarın yönsemesi bütün olarak ancak öykünün dramatik yapısından yansır. Bütünüyle sanatsal bir tutumdur bu;

[22] Rasim Özdenören, **Yazı, İmge ve Gerçeklik**, *Roman Kahramanı Denetlenebilir mi?*, 2. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 155 - 156.

kişilerini kendi dünya görüşünün spikeri olarak kullanmaz yazar. Birtakım doğrulardan söz eden kişiler bile idealize edilemezler. Tersine bütünüyle gerçekçi bir yaklaşımla oldukları gibi gösterilirler." [23]

Rasim Özdenören'in yazar olarak üzerinde durduğu ve ilgilendiği temel konu; 'insan'dır. Yazar, hikâyelerinin temel unsuru olarak 'insan'ı ele alma gerekçesini, kendi yazarlığı üzerinde etkisi olan Faulkner'in yazarlığından yola çıkarak şu şekilde ifade etmiştir:

> "… Faulkner o "nokta"yı, yazılmaya değer tek bir noktayı, kendi noktasını yakalamıştır: insan ve onun (kendi) dünyası! Bu dünyanın içinde olup bitenler anlatılmakla tüketilemez. Orada yaşayan insanlar tükenmedikçe, o dünyanın sınırları bir ufuk gibi üzerine yürüdükçe geri çekildikçe, o noktanın öyküsü yaz yaz tükenmez: her defasında yeni baştan yazılmak ister. Çünkü yazılıp bitirildi sanıldığı her defasında, yazar, onu, bu sefer de yazmayı başaramadığını görür ve hüsrana uğrar.
>
> … Çünkü o insan, o, öyküsü anlatılan insan, her seferinde değişmiş olarak bir daha yazılmayı talep ediyor. O insanın üstünde yaşadığı posta pulu büyüklüğündeki toprak parçası, her seferinde karşısına yeni bir yüzle çıkıyor. Hiçbir defasında, orada, donmuş, katılaşmış bir insan yüzüyle ve bir toprak parçasıyla karşılaşmıyoruz. Bir bağlamda her an değişen, fakat başka bir bağlamda hiç değişmeden kalan bir toprak parçasının ve onun üstünde yaşayan insanın hayatı yazmakla tüketilemez."[24]

Bir tema olarak "tüketilemez" olan 'insan'ı, sahip olduğu çeşitli özellikleriyle ve farklı konular çerçevesinde deneme ve hikâye kitaplarında sık sık ele alıp işleyen yazar, 'insan'ı eserlerinin ana motifi hâline getirmiştir. Bu eserler arasında muhakkak ki insanı derinlemesine ele alıp incelediği, yazarın şahsi değerlendirmelerinin yanında, edebî duyarlılığını ve yaratıcılığını da devreye soktuğu hikâyelerinin ayrı bir yeri vardır.

---

[23] Necip Tosun, **a. g. e.** , s. 38.
[24] Rasim Özdenören, **Yazı, İmge ve Gerçeklik**, *Hep Aynı Öykü*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 151 - 152.

Rasim Özdenören'in eserlerinde çeşitli yönleriyle ele alınan insanı, ilk olarak; 'İnsan ve Kendisi' ana başlığı altında inceleyeceğimiz alt başlıklar şunlardır:

1. İnançlar, Metafizik ve Moral Değerler

1. 1. İnanç

İnançlar, insanın iç dünyasını oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Fromm'a göre inanç: "bir insanın, en temel davranış biçimidir, tüm deneyimlerini yönlendiren kişilik özelliğidir, yanılgılara düşmeden gerçekle yüzleşebilmesini sağlayan ve yaşamasını mümkün kılan"[25] bir unsurdur.

İnançlar, sadece insanın manevi yaşamının değil, dünyevi yaşamının işleyişi üzerinde etkili olmaktadır. İnsanların iç dünyasının bir parçası olan bu inanç unsuru, aynı zaman da onun bireysel kimliğinin de önemli bir parçasını oluşturmakta ve bu sayede onun, hayata bakışını, algılayışını ve hayatı yaşayışını da belirlemektedir. "Bir inanç, ferdin dünyasının bir veçhesine ait idrak ve bilgilerin devamlı bir organizasyonudur. Bir inanç, bir şeyin ifade ettiği manalar manzumesidir, ferdin eşya hakkındaki bilgisinin heyeti mecmuasıdır. Bir idrak veya bilgi bizatihi bir organizasyon olduğu nispette, inanç da bir organizasyonlar organizasyonudur."[26]

İnsanlar, inandıkları doğrultusunda düşünmekte, kararlar almakta, bu kararlara yönelik tutum ve davranışlarda bulunmakta, kısacası hayata inançlarının rotasında bir yön vermektedirler. Bu nedenle inançlar, bireyin bireysel yaşamının anlaşılmasında önemli ipuçları vermektedir. " … İnsanlar, bir başka şekilde ifade edecek olursak, hareket ve faaliyetlerini -bu hareket ve faaliyetler ister dini (dinî) merasimler, ister hayatını kazanma yolları, ister siyasi faaliyet veya saldırganlık olsun- kendi inançları ve tutumlarına göre yönetirler. İnanç ve tutumların fert için

[25] Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 218.
[26] David Krech, Richard S. Crutchfield, **Sosyal Psikoloji: Nazariye ve Problemler**, Çev. Erol Güngör, 2. bs. , İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970, s. 159.

böyle büyük ve önemli görünen bir rol oynaması vakıası, sosyal davranışı tahlil ederken inanç ve tutumlardan vazgeçemeyeceğimize bir delil teşkil…"[27] etmektedir. Bu "inançlar ve tutumlar, ferdin birçok önemli fonksiyonlarına hizmet eder. Bunlar ferdin şahsiyetine bir devamlılık, onun günlük idrak ve faaliyetlerine bir mana verir, ve çeşitli hedefleri elde etmesine yararlar."[28]

İnançların diğer bir etkisi de, bireylerin psikolojik yaşamında görülmektedir. Bireyin kendini idrak etmesi, kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturması ve bu tutarlılığı muhafaza edebilmesi gibi bazı önemli psikolojik durumlar, inançla mümkün olan şeylerdir. Bu nedenle inancın, insanların sağlıklı bir ruh dünyasına sahip olmasında da payı büyüktür. "… İnançlar, ferdin dünyasını inşa eden birer blok gibidir; pratik bakımdan inanç ve tutumların örneği, ferdin psikolojik dünyasının tipine eş sayılabilir. Bir psikolojik sitüasyondan diğerine devamlılığı temin eden esas unsur bu devamlı inanç ve tutumlardır. En önemli inanç ve tutumlar da ferdin kendisi hakkında sahip olduklarıdır. Böylece devamlı yapılar mevcut olmadığı takdirde, fert her sitüasyonda yeni bir insan olur; davranışları sadece o andaki ihtiyaçları ve o anda gelen tembihlere göre organize edilir."[29]

İnsanoğlu, tarih sahnesinde görülmeye başladığı ilk devirlerden günümüze kadar, her zaman bir şeylere inanma ihtiyacı duymuştur. Bu inanma ihtiyacı; tarihsel süreç içerisinde ilk önceleri her hangi bir canlı (bitki, hayvan) ya da cansız varlık (eşya, tabiat olayları, putlar) tarafından karşılanan dünyevî bir boyuttayken, zamanla insanoğlunun iç huzursuzluklarının artmasıyla, yerini bu iç huzursuzlukları giderecek ve insanı daha derinden yakalayan, daha etkileyici, daha ruhani bir boyuta ulaşmıştır.

İnsanlar, yaşadıkları olaylar karşısındaki âcizliklerini fark ederek, çaresizliğe kapılmışlardır. Bu inanma ihtiyacını karşılamak amacıyla insanoğlunun giriştiği her çaba ve denediği her farklı yol, zamanla gelişerek çeşitli 'din'lerin doğmasına neden

[27] **A. e.** , s. 157.
[28] **A. e.** , s. 165.
[29] **A. e.** , s. 161.

olmuştur. Buradan da anlaşıldığı gibi ortaya çıkan her din -ilahî olsun ya da olmasın-, aslında inanç unsurunun varlığıyla ilintili olarak oluşmuştur.

Bu durumun din psikolojisiyle de ilişkisi vardır. Din psikolojisinde: "İmandan nihaî noktadaki kasıt Tanrı'nın varlığına olan inançtır. Çünkü vahiy, peygamberlik, âhiret gibi diğer iman konuları temelde Tanrı inancına dayanır. Bu sebeple İslâmî literatürde Allah'a iman "aslü'l-usûl" sayılmıştır. İnsanlığın kolektif şuurunda böyle bir Tanrı inancının var olduğu tarihen sabittir."[30]

Heinz Hartmann ise: " Dinler (başka şeylerin yanı sıra) bir değer ölçeğinin nesnelleştirilmesidir." der. Ve dini, "… sentez aracılığıyla, hem de toplumsal uyumla (topluluklar oluşturma yoluyla) başa çıkmak üzere girişilen en aşikâr çaba…"[31], olarak görür. Din, gerçekten de insanlar arasında birliktelik oluşturma yollarının başında gelmektedir. İnsanlar, mensubu oldukları dinler vasıtasıyla kendisiyle aynı dine mensup insanlarla ortak bir paydada buluşmakta, bu da insanlar arasında birleştirici bir etki göstermektedir.

İnsanoğlu, bazı olaylar neticesinde yaşadığı âcizlikleri karşısında çözümü, her zaman ve her koşulda sığınabileceği, kendisinden çok daha üstün ve yüce olan, kendi sınırlarının çok ötesinde yer alan bir varlığa sığınma ve her şeyden önce 'inanma' ihtiyacında bulmuştur. Bu varlık; 'Tanrı'dır. Bu nedenle, 'tanrı' ya da 'kutsal olan' a ulaşmak amacıyla girişilen her farklı çaba ve denenen her farklı yol, farklı dinlerin oluşmasına neden olmuştur. Ulaşmada tercih edilen yollar ne kadar farklı olursa olsun, hepsinin temelinde 'tanrı inancı' yer almaktadır.

Fromm bu inancı, insanın: "… bir amaca, bir ideale veya insanı yönlendiren Tanrı gibi bir güce adanma hissi, onun yaşama süreci içerisinde duyduğu bütünlük ihtiyacının bir dışavurumudur."[32] şeklinde açıklamıştır. İnsanların anlamada güçlük

[30] Ali Köse, "İman / Din Psikolojisi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 22, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2000, s. 215.
[31] Heinz Hartmann, **Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu**, Çev. Banu Büyükkal, 1. bs. , İstanbul, Metis Yayınları, 2004, s. 81.
[32] Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 60.

çektiği ya da anlayamadığı durumlar karşısında hissettiği ve 'iman' olarak da isimlendirebileceğimiz bu inancın, bütün dinlerde önemli bir yeri vardır. Çünkü bu inanç, var olan tüm diğer inançların merkezi ve inanç merdivenin ilk basamağı konumundadır.

Hegel, bütün inançların kaynağının burada şekillenmekte olduğunu ve bütün kabul edişlerin, bu ilk kabul edişle başladığını düşünmektedir. Hegel'e göre: "Aslında insanın Tanrıyı kabul etmesi, onun, bir bakıma, diğerini kabul etmesi demektir. Bu diğeri, şimdilik, bir insan değil, bir Tanrı olsa da, bu kabul ediş, onun diğer özbilinçleri kabul etmeye doğru attığı bir adım olarak değerlendirilebilir."[33] Yani insan, kendi benliğinin dışında yer alan bir varlığı -burada önemli olan husus bu varlığın ne olduğu değil, insanın kendi benliği dışında var olmasıdır- kabul etmesi, onun diğer varlıklarla arasında bir bağ kurmasına olanak tanımakta ve bir yönüyle de onu sosyalleştirmektedir.

Dinin, 'inanç' yönünün dışında iki aslî unsurundan biri olan; 'ibadet' yönü de bulunmaktadır. İnsanlar, sadece inanmakla kalmayıp, bu inancını ifade etme yolları üzerinde de birtakım düşünceler geliştirmişlerdir. 'İnanç'; dinin, insanın iç dünyasındaki bir yansıması durumundayken, 'ibadet'; dinin, dış dünyaya yansıyan ve eyleme yönelik olan boyutunu oluşturmaktadır.

İnancın, Rasim Özdenören'in eserlerinde insanın ruh dünyasının yansıtılması bakımından önemli bir yeri vardır. Bunda yazarın, denemelerinde sıkça değindiği gibi sahip olduğu "İslami" bakış açısının da etkisi vardır. Yazar, eserlerinde işlediği bütün unsurlara bu bakış açısının verdiği bir yaklaşımla bakmaktadır.

Yazar, dinin sadece inanç yönüyle sınırlı kalmamakta, eserlerinde ibadet yönüne de temas etmektedir. Bu eserlerdeki insanlar, inançları ya da inançsızlıklarıyla ve dinin hayatları üzerindeki etkisi bakımından irdelenmektedir.

[33] Tülin Bumin, **a. g. e.**, s. 59.

İslam inancında, 'insan'ın ayrı bir yeri ve önemi vardır. "İslam, ferdi ve içtimai düzenin mihrakına insanı oturtur. Değerler hiyerarşisinin en üst noktasına insan yerleştirilmiştir."[34] İnsan, yaratılmış tüm varlıklar içerisinde en mükemmel ve en üstün varlık olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle İslam'da, insanın ve insan hayatının önemi büyüktür.

İnsan, yaratılışının getirdiği bu mükemmelliğin gerektirdiği bir anlayışla hayatını yaşamalıdır. Kendisi gibi kıymetli olan hayatına gereken önemi vermeli ve buna uygun bir hayat sürmelidir. İnsan, almış olduğu her karar ve yapmış olduğu her eylemde bu sorumluluğun bilincinde olmalıdır.

İnsan, yaratılmış varlıklar karşısında bir üstünlüğe sahip olmasına rağmen, diğer insanlar karşısında böyle bir üstünlüğe sahip değildir. İslam'da bütün insanlar birbirleriyle eşit olarak kabul edilmiştir. İslam inancında, insanın sahip olduğu diğer bir vasıf ise; 'kul olma' durumudur. "… İslam, bir yandan insanın "ahsen-i takvim" üzerine yaratıldığını söylerken bir yandan da onun bir "nutfeden" (pıhtıdan) yaratıldığını hatırlatmaktadır. Öte yandan İslamda (İslam'da) insana verilen değer onun kul olma bilinciyle orantılıdır. …"[35] İnsan, Tanrı'nın üstünlüğü karşısında kendi güçsüzlüğünü idrak etmekte ve kul olma bilinciyle Tanrı'ya teslim olmaktadır.

Özdenören'in eserlerindeki kahramanlar, inanç bakımından ele alındığında çoğunlukla dinî bir arayış içerisindedirler. Bu insanlar, içinde bulundukları zamanın ve koşulların altında ezilmiş, kendine bir kurtuluş yolu arayan ve bu amaçla dinin gereklerine sığınmayı tercih eden bir arayışla yaşayan insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Psikolojide bu arayış, aynı zamanda bireyin kendisini idrak etme arayışını da ifade etmektedir. "…Yüksek derecede organize olmuş dini (dinî) inançlara sahip denekler kuvvetli 'ben' (ego) yapısına sahip bulunan ve şahsiyetlerinin kuvvetli ve zayıf taraflarını şuurlu bir şekilde görüp bunları kabul eden kimseler olarak tasvir edilebilir. Bunlardan daha az yüksek derecede organize

[34] Rasim Özdenören, **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı?**, *Batıda ve İslamda İnsanın Konumu*, 4. bs., İstanbul, İzYayıncılık, 1999, s. 47.
[35] **A. e.** , *Hümanizma*, s. 49.

inançlara sahip olanların 'ben' yapıları zayıf, üst-ben (süper ego) yapıları kuvvetlidir; bunlar sadece "iyi" olan taraflarını kabul edip "kötü" taraflarını bastıran (repression) şahıslardır."[36] Bu nedenle inancın, insan benliğinin oluşmasında önemli bir rolü vardır. İnançları doğrultusunda hayatı anlamlandıran birey, yine bu inançları vasıtasıyla hayatta bireysel bir varlık olarak yer almaktadır.

Özdenören'in eserlerinde yer alan insanlara baktığımızda da, arayışını tamamlamış olanlar; doğru ve yanlışı ayırt edebilmiş insanlar olarak karşımıza çıkarken, arayış içerisinde olan insanlar ise; hayatın ve kendi kişiliklerinin sadece iyi taraflarını kabul edebilme cesaretini gösterebilen ve bunun dışında kalan tüm zorlukları ve kötülükleri görmezden gelerek kaçış psikolojisine sığınan, takıntılı ve huzursuz insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların içinde bulundukları bu durumun asıl nedeni; modernleşmeyle başlayan, gündelik hayatta dinin etkisini en aza indirgeme anlayışı ve bu anlayış neticesinde insanların, hayatlarında oluşan boşluğu doldurmaya çalışma ihtiyaçlarıdır. Bu söylediklerimiz genel bir değerlendirmedir.

Özdenören, modernleşme sürecini şöyle değerlendirir: "… Modernlik, aslında, Batı kültüründe kutsal olanla kutsal olmayan arasındaki egemenlik ilişkisinde hangisinin öne çıkartılacağının belirlenmesi amacına matuf olarak oluşmuştur. Modernlikten önce egemen olan kutsal olan olduğu için, modernliğin kutsal olana isyanı diye tanımlanması yanlış sayılmamalı."[37] dır. Kutsal olana karşı olan bu isyan, sadece söz konusu değerlere yönelik bir isyan olmakla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda onları profan hâle getirerek, kutsallıklarını da yitirmelerine neden olmuştur. Yazar bu durumu şöyle ifade etmiştir:

"… Şimdiki Batı kültürünün bütün kutsalları profan hale (hâle) getirdiğini söyleyebiliriz. Kutsal olanın sınırları da seküler olan tarafından belirlendiğinden, aslında,

[36] David Krech, Richard S. Crutchfield, **a. g. e.** , s. 196.
[37] Rasim Özdenören, **İki Dünya**, *Türkiye Çeşitlemesi*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 149.

onların muhtevası da kutsal özünden boşandırılmış olmakta ve böylece söz konusu olan kurum ve kavramlar kendiliğinden profan hale (hâle) dönüştürülmüş olmaktadır."[38]

Modern hayatta kutsal değerlerin geçirmiş olduğu bu değişim, insanların da kendi içlerinde köklü değişimler yaşamasına neden olmuştur. Etrafındaki değişimlere uyum sağlamak zorunda kalan, fakat bu değişime bir türlü ayak uyduramayan insan, en sonunda kendi içindeki 'kutsal'ı kaybetmiştir. Bu kaybediş, bir anlamda modern insanın en büyük trajedisi hâline gelmiştir; inancın ve düzenin olmadığı bir dünyada bütün belirsizliklerle baş başa kalmanın çaresizliği. Söz konusu "…Trajedi, insanın kendisini, inandığı dünyayı ve kendisine tahsis edilmiş olan kaderi bilmediğini ortaya çıkarır. Düzen arar, fakat sadece kaosu keşfeder; ışığa doğru uzanır, fakat karanlığın derinliklerine dalar. Hayatın gerçekliğini keşfetmeye başladığında bile yine de kendi payına düşen belirsiz bir kaderdir, kayıtsızlığa ya da karanlığın kucağına bırakılma korkusuyla doludur." [39] Bu koşullar altında iç dünyasında tam bir kaos yaşayan insan için tek sığınak yeri; dış dünya olmuştur. "Yirminci yüzyılın trajik kahramanının talepleri, çok fazla hayata ve kendisine yöneliktir. Ya hep, ya hiç. Hepsine sahip olamaz ve herhangi bir şeyle uzlaşmayı da reddeder. Hayat onun tek kesin değeridir fakat yine de her hangi bir anda ondan alınabilir. O, nihilizmi aşar ve değer verdiği şeyin hayatın kendisi olmadığını, onurlu ve adil olana bağlanmak bakımından ise (bu idealler özgürce seçilmiş olsa bile) hayatın, kendisinin de içinde bulunduğu fizik evren tarafından desteklenmediğini fark etmeye başladığında gerçek bir trajik figüre dönüşür. …"[40] Bu nedenle, dış dünyada da aradığı huzuru bulamayan ve huzursuzluğu giderek artan insan için, yeniden kendi iç dünyasına ve kutsal olan değerlere yaklaşması bir zorunluluk hâline gelir.

Rasim Özdenören'in eserlerindeki insanlar da, kutsal olandan kopuşla beraber başlayan kaotik bir içsel süreçten geçerek kendileriyle, diğer insanlarla ve hayatla tam bir çatışma içerisine girmişlerdir. Bu süreç çerçevesinde insan, dinin gerek

[38] **A. e.** , s. 150.
[39] Charles I. Glicksberg, **Avrupa Edebiyatında Trajik Görünüm**, Çev. Yunus Balcı, 1. bs. , Ankara, Hece Yayınları, 2004, s. 61 - 62.
[40] **A. e.** , s. 102.

inanç, gerekse ibadet boyutuyla iç içe geçmiş bir bakış açısıyla eserlerde ele alınmıştır. Bu insanların hayatlarının ve benliklerinin şekillenmesinde dinin önemli bir yeri vardır. Şimdi bu konuyu daha özele inerek irdeleyelim.

1. 1. 1. İman

İman, terim olarak: "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak"[41] anlamına gelmektedir.

Yazarın eserlerindeki insanlara, 'din-inanç' yönünden baktığımızda; bazılarının kendilerine göre sağlam bir inancı yaşarken bazılarının ise, inanç yönünden bir boşluk içerisinde olduğunu görmekteyiz.

Yazar, insanların, inanç bakımından içinde bulundukları yozlaşmalara dikkat çekerek, aslında onların bu durumlarının farkına varmalarını sağlamak istemektedir. Özellikle, *Gül Yetiştiren Adam* adlı roman bu konu etrafında kaleme alınmıştır. Yazar, iki ayrı insana ait, iki farklı hayat kesitini yansıttığı bu kitabında; bir taraftan kendi inandıkları uğrunda mücadele etmiş ancak daha sonra toplumda meydana gelen değişimler nedeniyle, yaptığı mücadelenin işe yaramadığını görerek hayata küsen ve kendini toplumdan soyutlayarak evine kapatmış olan ihtiyar bir adamın inanç âlemini, bir taraftan da tamamıyla batılı değerler içerisinde yaşayarak, kendi öz kimliğini yitirmiş genç bir kadının inançsızlığa varan iç dünyasını yansıtmıştır. Bu kitapta yazar, bu iki ayrı insan modeli etrafında, inanca bağlı olarak şekillenmiş olan iki ayrı hayatı ele almıştır.

"İki ayrı hikâye üzerine kurulan Gül Yetiştiren Adam birbirine zıt, fakat ikisi de bizden olan, iki hayatı canlandırıyor. Bunlardan birincisi (Gül Yetiştiren Adam) Cumhuriyet'ten beri Türkiye'de yapılan Batı'lı (Batılı) devrimlere, (kültür ihtilâlinin de bulunduğu) değişmelere aşırı tepki gösteren bir kişiyi canlandırıyor. Öbürü ise, (kısaca **"Sitare'nin öyküsü"** denilebilecek biçimde) bu devrimlere uyum sağlamış uyumdan da

[41] Mustafa Sinanoğlu, "İman", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 22, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2000, s. 212.

öteye: Amerikalıları bile şaşırtacak ölçüde benliğinden çıkmış bir kadın ve çevresinin maceralarını ele alıyor. Fakat, bu iki bölümde (diyelim) ortak bir yan var: Kendi kaplumbağa kabuğuna çekilen **"Gül Yetiştiren Adam"** gibi **"alafranga hatta alamerikan Sitare"** de hallerinden (hâllerinden) hoşnutsuz ve bunalım içindedirler. Tabiri caizse birisi, **"köküne kapanıp kalmış"** (kendi kökünden gelişme imkânı bulamamış) öteki ise **"kökünden kopup yabanlara fırlatılmış"** ruh hallerindedirler (hâllerindedirler)."[42]

Romana adını veren "gül yetiştiren adam"; kendi köküne yönelirken, inançlarına bağlılığını devam ettirir, kendi kökünden uzaklaşan Sitare ise; aynı zamanda inançlarında da uzaklaşmıştır.

"Gül yetiştiren adam", uğruna savaştığı şeylerin ortadan kaybolmasıyla birlikte pasif bir direniş göstererek elli yıl evine kapanmış ve hiç dışarı çıkmamıştır. Bu elli yıl süresince de kendini dinin inanç ve ibadet yönüne adamıştır. Elli yıl sonra yaptığı yanlışlığın farkına varır:

"… Eve kapanıp kalmakla insan değiştirmek istediği bir dünyayı değiştiremez. Ama bunu anlamam için elli yılın geçmesi gerekiyormuş. …"[43]

Elli yıl sonra dışarıya ilk kez çıktığında ise çevresinin ve insanların ne kadar değişmiş olduğunu fark ederek şaşkınlığa düşer. Camiye gider ve orada karşılaştığı manzara karşısında insanların ne kadar değişmiş olduklarını fark eder. Bu değişim, ona göre olumsuza yönelik bir değişimdir. Bu değişimin temelinde de, insanların inançlarını muhafaza edememeleri gerçeği bulunmaktadır. Bu durumu, insanlara fark ettirmek ve onları hatalarından döndürmek isteyen "Gül yetiştiren adam", imanın kalpte gizli bir hâlde bulunduğunu belirterek, unuttukları iman duygusunu yeniden insanlara hatırlatmaya çalışır.

Yazar, modernleşmenin Müslüman toplumlar üzerindeki olumsuz etkilerini ve insanların içinde bulunduğu inançsızlık ortamını, bunların insanların bireysel ve

[42] Ahmet Kabaklı, **a. g. e.** , s. 732.
[43] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 36.

toplumsal hayatındaki maddi ve manevi yansımalarını ortaya koyarak, insanları görünüşten - öze, yani dıştan - içe yönlendirmektedir. Önemli olan; 'iman' ve onun muhafazasıdır. Bu özü yitirmek, aynı zamanda insanın kendisini yitirmesi anlamına da gelmektedir. Bu da, insanları köksüzlüğe sevk ederek, onların birbirilerine ve kendi kimliklerine yabancılaşmalarına neden olmaktadır. İnsan, sahip olduğu öz benliği ve yaptıklarıyla kendini ortaya koymaktadır. Bu ortaya koyuşta en başta gelen belirleyici unsurların başında da, 'iman' gelmektedir.

1. 1. 2. İbadet

Rasim Özdenören'in eserlerinde, inancın 'iman' unsuruyla birlikte ibadet unsuruna da yer verilmiştir. Bu insanlar, dinî arayışlarını sadece inanç boyutuyla değil, ibadet boyutuyla da yaşarlar. İnancın iç cephesini oluşturan iman; bu arayışlarda manevi ve bireysel yönde birleştirici rol oynarken, ibadet ise; bu inançların bir dışa vurumu olarak bireysel olmakla birlikte, toplumsal anlamda da birleştirici bir rol oynamaktadır. Çünkü ibadet, bireysel olarak yapılmakla birlikte insanlar tarafından toplu hâlde de yapılabilmesi nedeniyle, dinî anlamda birleştirici bir fonksiyona da sahiptir.

İnanç ve ibadet, Özdenören'in eserlerinde insanın bireysel yaşamının merkezi konumundadır. Bireyin kendisiyle olan ilişkisinde, kendisini ve hayatı idrak edişinde, bu idrak ediş biçimine uygun bir yaşam biçiminin tercih edişinde, bu iki unsurun önemli bir yeri vardır.

İnsan, sahip olduğu bireysel kimliği aracılığıyla bir şeylere inanır ya da inanmaz ve yine bu karar neticesinde, hayatta kendine ait birtakım kabuller ve retler belirler. Bu kabul ve retler neticesinde ise hayatını 'ben' olarak yaşayarak, kendisini diğer insanlardan -'öteki'nden- ayırır.

İnancın ele alınışında olduğu gibi, ibadetin ele alınışında da yazar, insana yardım edecek ve ona rehberlik edecek olan bazı dinî inanç ve eylemlerden (farz, sünnet… gibi) ve şahıslardan (peygamberler) faydalanmıştır:

"… Ağlamak.. yalnız gözyaşı dökebilen insan anlayabilir bazı şeylerin hikmetini.
Ama insan her zaman ağlayamaz, diyor çocuk.
O zaman da ağlar gibi durmak gerekir.
Çocuk, anlayarak bakıyor dedesinin söylediklerine.
Biz, hüzün peygamberinin ümmetiyiz, diyor dede, ağlayabilenler ağlar ağlayamayanlar ağlar gibi yapar. …"[44]

İslam inancında, müminlerin yol göstericisi; peygamber ve ona ait değerlerdir. İnsanın, bu değerleri kendi hayatında da uygulayabilmesi için evvela bu değerlere inanması ve benimsemesi gerekir. Peygamberi, onun inandığı değerleri, yaşadıklarını tam anlamıyla idrak etmek gerekir. Bunun için de onun yaşadığı gibi yaşamak ve onun inandığı gibi inanmak gerekmektedir. Bu nedenle yazara göre insan, "hüzün peygamberinin ümmeti" olarak, hüznü yaşayabilmeli ve bunun için gözyaşı dökmeyi becerebilmelidir.

İnsanın dinî kabullenişlerinde, hayatın olumsuz taraflarını olduğu kadar, olumlu taraflarını da benimsemek ve bunları da aslına uygun bir biçimde yaşamak esastır:

"… Peygamberimiz güzel kokuyu severlerdi, dedi, bana üç şey sevdirildi diye buyurmuşlardı bir gün. Onların biri güzel kokuydu işte.
Öbür ikisi neydi dede?
Kadın ve namaz. …"[45]

Romana adını da veren "Gül Yetiştiren Adam", yaşamını peygamberin hayatını ve dinî inançları esas alarak yaşayan bir insandır. Elli sene evvel

[44] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 24.
[45] **A. e.** , s. 33.

arkadaşlarıyla mücadele ettiği değerlerin, yeni değerler tarafından yok edilmesine tahammül edemez ve kendini elli yıl süresince hayattan ve diğer insanlardan soyutlar. Kendini evine kapatıp dışarı çıkmaz. Bu elli yıl süresince meşgul olduğu tek iş; gül yetiştirmektir. Bunun gerekçesini torununa: "Peygamberimiz güzel kokuyu severlerdi." sözleriyle izah ederek, davranışlarına dinî bir dayanak noktası göstermiştir. Peygamberin, güzel koku, kadın ve namaza olan sevgisi, kahramanın da aynı sevgiyi hissetmesine ve yaşamasına neden olmuştur.

Eserlerde insan için, sadece peygamberin inandığı gibi inanmak ve yaşadığı gibi yaşamak yeterli değildir. Ayrıca bunların gerçekleştiği zamanın, o devrin atmosfer ve heyecanına da sahip olmak gerekir. Bu heyecan, yapılan ibadetlerin çok daha derinden ve inanarak yapılmasını sağlamakta, insanın kendi benliğine ve inancına yönelik olan arayışına da, köklü ve sağlam bir dayanak oluşturmaktadır. Nitekim *Kuyu* hikâyesinde manevi bir arayış içerisindeki kahraman kendini bir camide bulur ve yazar onun bu hâlini şöyle ifade eder:

"… Küçük bir camiydi burası. Sıcaktı. Arka taraflarda bir yere, bir köşeye gidip sabah namazının sünnetini kıldı. Sünnetten sonra beklemeye başladı. …

… Kendini namaza mı vermişti, yoksa başka yerlerde miydi, bilemiyordu. Okunan sure dokunuyordu ona: 'Orada, bakışlarını yalnız erkeklerine çevirmiş, daha önce ne insan ve ne de cinlerin dokunmuş olduğu eşyalar vardır. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?' Gözleri ıslandı. Secdeye vardıklarında gözleri yaş içindeydi. Hıçkırmamak için kendini tutuyordu. Yanaklarına yaşlar sızmıştı. Ne oluyordu? Niçin ağlıyordu? İçinden kopup giden, dağılıp çözülen, çözülüp bütünleşen neydi? Sahabilerin (sahabelerin) de Peygamberin arkasında böyle namaz kıldıklarını düşündü. Müthiş bir şeydi bu: değişen bir şey yoktu. …"[46]

İnsanların inançlarında ve ibadetlerinde, bu ideal bilgi ve insan modellerinin önemli bir yeri vardır. İnsanlar, bu modeller aracılığıyla kendi bireysel modellerini ortaya koyarak inanç ve ibadetlerinin gereğini yerine getirmektedirler.

[46] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *12*, 3. bs. İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 41.

Özdenören'in eserlerindeki insanlar, inançları doğrultusunda ibadet eden, dinî donanım açısından zengin insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu insanlar, *Bir Kapının Önünde* hikâyesindeki kahraman gibi abdest alıp namazını kılar:

"… Bir şeyler homurdandı, ama ne dediğini kendisi bile anlamadı. Su doldurmak için ibriği aldı, ama doluydu birik: şimdi doldurulmuş, belli. Oracıkta aldı abdestini. Odaya döndü.

(Picamasını (pijamasını) çıkartıp elbise giyse miydi? Ama böylesi daha rahattı. "Nefs dikkati kendi üzerine çekmemeli.")

Seccadeyi serdi, namaza durdu. Namazı ve duaları bitirince yerinden kalkmadı. Gözlerini yumdu. …"[47]

Kuyu hikâyesindeki kahraman gibi kelime-i şahâdet getirir:

"… Lavaboya gitti. Elinden geldiğince ses çıkartmamaya özen gösteriyordu. İlkin yalnızca yüzünü yıkamak istemişti. Ama yüzünü yıkarken düşüncesini değiştirdi, abdest almaya başladı. Kelime-i şehadeti (şahâdeti) söylerken, sesi, isteminin dışında yüksek çıktı. Kendi boğuk, hırıltılı sesini işitti. Abdest aldıktan sonra bir dinginlik geldi içine. …"[48]

Örneklerde de görüldüğü gibi arayış içerisindeki bu huzursuz insanlar, ibadetle manevi olarak rahatlayarak problemleriyle yüzleşebilmekte ve bireysel varlıklarını daha sağlıklı bir şekilde anlamlandırabilmektedirler.

1. 1. 3. Şükür

Yazarın, inanç konusunda değindiği diğer bir husus da; 'şükür' dür. Konuya tamamıyla dinî bakış açısıyla yaklaşan yazar, Tanrı'ya iman kadar, ona ve nimetlerine şükretmenin de inancın önemli parçası olduğunu vurgular. Özellikle

[47] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *Bir Kapının Önünde*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 10.
[48] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *11*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 39.

geleneksel değerlere bağlı olarak yaşayan kahramanların hayatlarında 'şükür' ağırlıklı bir yer teşkil etmektedir.

Yazar, Tanrı'ya iman ve şükretmenin, tüm yapılan hataların affında bir vesile olduğunu:

"Siz iman ve şükrederseniz Allah size niçin azap etsin…"[49]

cümlesiyle ifade etmiştir.

İslâm inancında şükretmek, aynı zamanda insanın, Tanrı'nın kendisine vermiş olduğu her şeyi kabul ederek, kaderine razı olması anlamına da gelmektedir. Bu inanışın, 'kanaatkâr' olma anlayışıyla da yakından ilişkisi vardır. Bu anlayış içerisinde insana düşen tek görev; Tanrı'nın kendisine vermiş olduğu -iyi ya da kötü- her şeye bütünüyle razı olması ve içinde bulunduğu her duruma şükretmesidir. Bu sayede insan, karşılaştığı güçlükler karşısında kendini güvende hissedecektir. Aksi hâlde insan, anlamlandırmakta güçlük çektiği durumlar karşısında çaresizliğe kapılarak, bir iç huzursuzluk içinde sıkışıp kalacak ve bu da bir çatışma hâli yaşamasına neden olacaktır.

1. 1. 4. Dinî İfade ve Kıssalar

Eserlerde inanç unsurunun vurgulanmasında yazarın faydalandığı bir diğer yöntem ise; kutsal kitaplarda yer alan (Kur'an-ı Kerim,Tevrat, İncil) bazı peygamber kıssalarına (Hz. Musa, Hz. Yusuf… gibi) telmih de bulunmaktadır. Bu telmihler insanlara, inancın inananlar üzerindeki kuvvetli etkisini göstermesi bakımından faydalı olmaktadır.

İslam inancında, Tanrı'ya iman etmek gibi, peygamberlere, kutsal kitaplara ve diğer tüm kutsal değerlere iman etmenin de önemli bir yeri vardır. Tüm bu

[49] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 113.

değerlerin, insanların inanç dünyaları üzerindeki etkisi büyüktür. İnsanlar, inanç dünyalarındaki arayışı tamamlamak ve sağlam bir dinî inanca sahip olabilmek için bazı yol göstericilere ihtiyaç duymaktadır. Bu yol göstericilerin başında da tabiî olarak peygamberler ve kutsal kitaplar gelmektedir. İnsanlar, bu rehberler aracılığıyla kendilerine tavsiye edilen yolları takip ederek amaçlarına ulaşmaktadırlar. Bu sayede insanlar, Tanrı tarafından seçilmiş olan peygamberlerin de, her şeyden önce Tanrı karşısında bir kul olduğunu idrak ederek, zamanında onların da inanç yolunda birtakım zorluklarla yüzleşmek zorunda kaldıklarını ve bu durumlardan nasıl uzaklaştıklarını keşfetmekte ve buna göre kendilerine bir çözüm yolu bulmaktadırlar. Eserlerde yer alan bu ifade ve kıssalar inanç unsurunu destekleyen yardımcı motiflerdir:

- "Ben sizi tanımıyorum beyefendi.
- Bu solgun görünüşünüz…
- Kimsiniz siz?
- Eski bir deyiştir: ben, ben olanım!
- Beni rahat bırakın!
- Şimdi rahatlayacaksınız."[50]

Yukarıdaki diyalogta geçen "Ben, ben olanım!" ifadesi, Eski Ahit olarak adlandırılan; Tevrat ve Zebur ile Yeni Ahit olarak adlandırılan İncil'de geçen bir ifadedir. Hikâye kahramanı, içinde bulunduğu belirsizlik ve yalnızlık durumundan kurtulmak amacıyla, çareyi etrafındaki insanlardan kaçmakta gören ve tüm güçsüzlüğüne rağmen 'güçlü görünmeye' çalışan bir kadındır. 'Mağara' olarak adlandırdığı bir otelin tavan arasında tek başına yaşamakta ve 'biri'nin gelip kedisine yardım etmesini beklemektedir. Bir gün 'biri' gelir ve kadına, kutsal kitaplarda geçen ve Tanrı'nın kendisini tanıtmak amacıyla kullandığı bir ifade olan: "Eski bir deyiştir: Ben, ben olanım!" diyerek, hikâye kahramanının içinde bulunduğu yalnızlık durumunun aslında gerçek bir durumu ifade etmediğini ve Tanrı'nın her zaman onunla birlikte olduğunu ve bunun için tek yapması gerekenin de; ona inanmak ve güvenmek olduğunu hatırlatmaktadır.

[50] Rasim Özdenören, **Toz**, *Mağara*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 21.

Çalılıkta Yanan Ateş adlı hikâyesinde yazar inançla ilgili olarak, Hz. Musa'ya ait bir kıssaya yer vermektedir:

"…Bu karşılaşmayı yeni bir başlangıcın girişi yapmak elindeydi, yıllardır, bana görün, diye yakaran o değil miydi, işte şimdi o da ona görünmüştü, öyleyse o ateşin üzerinde yürümeye hazırlanmalıydı, belki de hazırdı, belki de ondan: "Sandaletlerini çıkart!" demesini bekliyordu, onun yüzüne bakarak, fakat sözsüz, sessiz, kelimesiz: "Bana görün! Güzelliğini göreyim! Güzelliğini görmek istiyorum!" diyen yakarışlarımı duyacağını biliyordum, dedi, …

… O zaten sandaletlerini çıkartmıştı, sırtında yalnızca beyaz harmanisi duruyor, ailesi, karısı ve çocukları artık yoktular, sevgili de her şeyi arkasında bırakmış olarak gelmişti ona, demek artık o da çıplaktı, bir başına kendisiydi, gene de sevgilinin: "Öyleyse kalbine bak!" emrini işittiğinde korktu, kendinden geçti, çünkü kalbinde yıkılmaz gibi duran dağ parça parça oldu, yıkıldı, o yıkıntıdan yükselen toz duman içinde yitip eridi, gözlerden uzaklaştı, cezbeye düştü, titredi, kendinden geçti.. "Sen o'sun değil mi?" diye sordu. Dünyalık bir sesti bu. Kadını, gözlerinin içine bakarak güldü: "Evet, benim, o'yum" dedi. …"[51]

Kur'an-ı Kerim, Âraf Suresi, 143. ayette yer alan bu kıssanın, meali şu şekildedir:

"Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi."[52]

Söz konusu kıssada; Hz. Musa'nın, Tur Dağı'nda Tanrı'nın kelâmına muhatap oluşu anlatılmaktadır. Ancak Hz. Musa, Tanrı'nın kendisiyle söz aracılığıyla konuşmasıyla yetinmeyip, onu görmek istediğini de ifade etmiştir.Tanrı, Hz. Musa'ya, kendisini görmesinin imkânsız olduğunu belirterek, dağa tecelli eder fakat dağ, bu

[51] Rasim Özdenören, **Toz**, *Çalılıkta Yanan Ateş*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 72.
[52] Kur'an-ı Kerim, (Çevrimiçi) http://www.kuran.gen.tr, 3 Şubat 2008.

tecellinin etkisiyle paramparça olur. Bunun üzerine Hz. Musa, Tanrı'nın kudretinin büyüklüğünü bir kez daha idrak ederek, tövbe eder.

Hikâye kahramanı da, tıpkı Hz. Musa'nın Tanrı'nın yüzünü görmek istemesi gibi, "sevgili"nin yüzünü görmek istemektedir. "Sevgili" ise ona, kendisini görmek için kalbine bakması gerektiğini söyler. Bunun neticesinde tıpkı tecelliye maruz kalan dağın parçalanması gibi, kahramanın kalbi de manevi anlamda paramparça olur. Nihayet o da, "sevgili"nin, beklediği kişi olduğunu idrak eder. Hikâye ile alıntılanan kıssa arasında olaylar ve kişiler bakımından benzerlikler söz konusudur. Bu hikâyede, arayış içinde olan kahraman; Hz. Musa'yı, "sevgili" ise; Tanrı'yı sembolize etmektedir. Kahramanın kalbi ise; Tanrı'nın tecelli ettiği "Tur Dağı"nın sembolüdür. Hikâye kahramanının şahsında, arayış içinde olan tüm insanlara işaret edilen şey; Tanrı'ya ulaşmanın tek yolunun inanç olduğu ve bu yol ile varılacak olan menzilin tek durağının ise insanın kendi kalbi olduğudur.

Yazarın değindiği ve hatta bütünüyle müstakil bir hikâye kitabında da konu edindiği diğer bir kıssa ise; 'Hz. Yusuf Kıssası'dır. Bu kıssa, özellikle insanların hayatta karşı karşıya kalacakları ve inançlarını tehlikeye sokabilecek bazı durumlarda benliklerine yenilmeyip, Tanrı'ya ve inanca dört elle sarılmayı tavsiye etmesi bakımından, hikâyelerdeki inanç unsurunu desteklemektedir.

Arasat hikâyesinde kahraman, şahsi isteklerine yenilerek, eşini aldatmış ve günah işlemiştir. Bunun üzerine halası, kendisine İslam inancının gerektirdiği gibi, işlenen her günah karşısında tövbe etmesi gerektiğini ve evini terk etmiş olan eşini, tekrar evine geri getirmesini tavsiye etmektedir. Günahın, aynı zamanda insan olmanın bir neticesi olarak, insanın hayatta karşılaşmak zorunda kaldığı zorluklarından biri olduğunu ifade eden hala, bu amaçla, Hz.Yusuf kıssasını yeğenine anlatarak ona yol göstermek ister:

"… Kadın sessizce baktı ona sonra hüzünlü bir sesle
Allah affetsin seni dedi
Ejder şiddetle bağırdı

Allah hepimizi affetsin onu demiyorum ben ben diyorum

Sen herkes seni haklı görsün diyorsun dedi kadın bak dinle Hazreti Yusufu (Yusuf'u) işittin mi hiç Zelihayı (Zeliha'yı) Mısır maliye nazırının karısıydı Zeliha bir gün Yusuf aleyhisselamı odasına çağırdı Yusuf aleyhisselam odasına gelince odada duran bir putun yüzünü örttü Hazreti Yusuf bunu niçin örttün diye sorunca Zeliha ondan utandığım için dedi Yusuf aleyhisselam da sen bir taş parçasından utanıyorsun da ben yerleri ve yedi kat gökleri yaratan rabbimin görmesinden utanmaz mıyım dedi git karını bul şimdi eve götür tövbe istiğfar et nikahını (nikâhını) tazele …"[53*]

Yazarın müstakil bir hikâye kitabı içinde Hz. Yusuf kıssasından yola çıkarak, oluşturduğu *Kuyu*'da, hikâye kahramanları isimleri ile bir sembol durumundadırlar. Hikâyenin kahramanı olan "Yusuf", dinî ve mistik bir arayış içerinde olan ve bu amaçla yolculuğa çıkan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yolculuk sırasında bir otelde karşılaştığı ve kendisiyle duygusal bir yakınlaşma içine girdiği "Zeliha" ise; kahramanın içinde bulunduğu arayışa ulaşma yolunda, onu tereddütlere ve ikileme düşürmektedir. Bu durumu yazar, hem isimler hem de konuşmalar aracılığıyla şu şekilde sembolize etmiştir:

"… Kadın kalkmış, kapıyı örtüyordu. Çocuğun sepetini yataktan alıp sandalyenin üstüne bıraktı. Elinde bir tülbent vardı. Tülbentle sepetin üstünü örttü. Yusuf:

Niçin örtüyorsun çocuğu, diye sordu, hava sıcak değil mi?

Kadın:

Ondan utanıyorum, dedi.

Yusuf:

Ama uyumuş o, dedi.

Kadın, bıçak sırtı dudaklarıyla incecik gülümsedi:

Ondan utanıyorum, dedi yeniden.

Komodinin üstündeki gece lambasını yaktı. Kapının yanındaki elektrik düğmesine gitti, işaret parmağıyla düğmeye bastı, odanın ışığını söndürdü, yatağa geldi oturdu, geceliğini çıkartmaya başladı. Yusuf dikkatle, merakla bakıyordu ona, sonunda dayanamadı:

Ne yapıyorsun, diye fısıldadı.

[53] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Arasat*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 33.

[*] Yazar, **Çarpılmışlar** adlı hikâye kitabında, noktalama işaretlerini kullanmadığı için, alıntıda noktalama işaretlerine yer verilmemiştir.

Soyunuyorum, dedi kadın.

Adın ne senin, diye sordu ,Yusuf, Zeliha mı?

Kadın şaşırarak baktı delikanlıya:

Evet, dedi, nerden biliyorsun?

Benimki de Yusuf, dedi Yusuf, bilmiyorum, öyle aklıma geldi.

Ne tuhaf, diye kıkırdadı kadın, kimmiş Zeliha? Karın falan mı?

Mısır maliye nazırının karısıydı o, dedi Yusuf.

Kadın geceliğini çıkartmış, yastığın bir kenarına bırakmıştı, şimdi yarı çıplak durumdaydı. Gözleri iri iri açılmış, Yusuf'a bakıyordu:

Gazete okumam ben, dedi, nazır boşamış mı onu?

Binlerce yıllık bir olay bu, dedi Yusuf, işte o Zeliha, Yusuf aleyhisselamı odasına çağırınca odada bulunan bir heykelin yüzüne bir peçe örttü. Yusuf aleyhisselam da ona heykelin yüzünü niye örtüyorsun diye sordu. Zeliha da, ondan utanıyorum, onun için örttüm, dedi. Yusuf da ona, sen bir taş parçasından utanıyorsun da ben her şeyi gören rabbimden utanmaz mıyım, diye cevap verdi."[54]

Bu durum karşısında "Yusuf", ya inancını tercih edip Tanrı'ya ulaşma arayışına devam edecek ya da "Zeliha" yı tercih edip bu arayışına bir son verecektir. Bu ikilem karşısında kalan kahraman, Hz. Yusuf'un takip ettiği yolu tercih ederek, Tanrı'ya ulaşma yolundaki arayışına devam edecektir.

Yazarın, telmihte bulunduğu bir diğer kıssa da; Hz. Âdem'e aittir:

"…Derken kalabalığın arasında bir piton göründü. Sürünerek ona doğru geliyordu. Pitonun ağzına şeytan saklanmıştı. Pitonun dişlerinin arasından şeytanın sırıtışı seçilebiliyordu. Bu da mı bir maskeydi? Cennete giren şeytanın maskesi miydi yılan? Yoksa şeytan mı yılana maske olmuştu? Yılanın çatal dilini bileğine dolandırdı, çekti, ama kopartamadı onu. Yılanın yüzünde değişiklik olmadı, cam gözleriyle, cam gözlerini kırpıştırmadan bakıyordu. Bileğini kuvvetle silkti ve: "Sen o yılansın!" dedi. Sonra dilini bıraktı. Yılanın yüzünde değişiklik olmadı. Yılanın kulağı yoktu. Söyleneni işitmemişti. Kalabalığın arasından tıslayarak akıp gitti."[55]

[54] Rasim Özdenören, **Kuyu**, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 22 - 23.
[55] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *Maske*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 63.

Bilindiği gibi Hz. Âdem, yılan kılığına girmiş bir şeytan tarafından kandırılarak, cennetten uzaklaştırılmıştır. Hikâyede geçen "pitonun ağzına bir şeytan saklanmıştır". Kahraman, kendisini tıpkı Hz. Adem gibi inancından saptıracak olan yılan kılığındaki şeytanı, "Sen o yılansın!" diyerek hemen tanır. Bu kıssanın sayesinde, kendisi böyle bir hataya düşmeyerek şeytanı kendinden uzaklaştırır.

Rasim Özdenören'in eserlerinde yer alan bu dinî kıssaların, her şeyden önce Tanrı'ya ulaşma yolunda tek başına olan insana, bu yolda rehberlik ederek ve her türlü zorlukların üstesinden gelmesini sağlayarak, sağlam bir inancı aşılaması bakımından faydası olmuştur.

1. 1. 5. İnançsızlık

Rasim Özdenören'in eserlerinde inançsızlık, dinin, bireysel ve toplumsal hayat üzerindeki etkinliğini yitirmesinin bir neticesi olarak görülmektedir. Böyle bir ortamda inancını yitirmiş olan insan için, bütün hayat ve hayatı oluşturan her şey anlamsız görünmektedir. İnsanlar, bu anlamsızlığa kendilerini ve kendi hayatlarını da dâhil ederek tam bir karamsarlık durumunu yaşamaktadırlar. Bu karamsarlık durumundaki insanlar, cevabı olmayan sorular sorarak, hayatı ve kendilerini sorgulamaya çalışmaktadırlar:

"… Tanrının adaletine sığınmanın ne demek olduğu bilinmeyen bir yerde işler hep böyle mi olur? diye sordu cevap beklemeden. …"[56]

Gerçekten de "Tanrı'nın adaleti"nin olmadığı bir yerde, insanoğlu için işler, hep kötü gitmekte ve insanlar bütün hayatlarını etkileyen bu adaletsizlik ortamında, kendi bireysellikleri içine hapsolarak, umutsuzluğa kapılmaktadırlar. Yazar bu durumu bir hikâye kahramanının ağzından şu sözlerle dile getirmektedir:

[56] Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, *Sabah Aralığı*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 36.

"…Beden yorgunluğundan daha kötü bir şeye yakalandım. İnsanın eli ayağı kesiliyor. İnsan, Tanrı'yı yok sayan bu kadar insan arasında yaşayınca umutsuzluğa kapılıyor. İnsanı yoran, pelteleştiren bu oluyor belki. …"[57]

Artık insan, maddi değerlerin egemen olduğu bu dünyada, sadece maddi bakımdan değil, manevi bakımdan da tam bir doyumsuzluk ve yorgunluk içinde bulunmaktadır. İnancın olmadığı bu yaşam, bireyden başlayarak, bütün toplumu içine almakta ve bu da bütün dünyayı saran bir inançsızlık ortamının odağına, insanı yerleştirmektedir. Eserlerde, bu bakış açısıyla ele alınan insanlar, bütün bu sorunlar tarafından köşeye kıstırılmış bir hâlde ve bireysel başarısızlıklarıyla örülmüş bir karamsarlık tablosunun parçası olarak yer almaktadır.

1. 2. Moral ve Metafizik Değerler

İnsanı kendisi yapan ve özellikle kendisiyle olan ilişkisinin şekillenmesinde önemli olan, diğer bir manevi yön ise; sahip olduğu moral[*] ve metafizik[**] değerleridir.

İnsanın sahip olduğu moral değerlerin oluşmasında, her şeyden önce bir birey olarak kendi varlığı ve şahsiyetinin tesirleri ile çevre faktörünün önemli bir yeri vardır. İnsan, bir birey olarak kendi iç dünyasını oluştururken, doğuştan getirdiği birtakım kazanımlar dışında, çevresinin yani içinde bulunduğu sosyal ortamdan sonradan edindiği kazanımlardan da faydalanmaktadır.

Rasim Özdenören'in eserlerinde, insanların sahip oldukları moral değerlerinin; kendilerini, çevrelerini ve hayatı idrak etmelerinde belirleyici bir rolü vardır. İnsanlar, toplumda ve kendilerinde var olan bu moral değerler aracılığıyla birtakım

[57] **A. e.** , s. 40.

[*] Moral: isim Fransızca *morale*, Bir insanın ruhsal gücü, manevi güç, yürek gücü, maneviyat. (Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi) http://www.tdk.org.tr, 7 Şubat 2008).

[**] Metafizik: isim, felsefe Fransızca *métaphysique*, Doğa ötesi. (Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi) http://www.tdk.org.tr, 7 Şubat 2008).

değişiklikler yaşamaktadır. Bu moral değerler, eserlerde; 'kültür, ahlâk ve gelenek-yenilik' boyutları çerçevesinde irdelenmiştir.

'Kültür': "Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür...." [58] Tanımdan da anlaşıldığı üzere kültürün ve kültür yaşamını oluşturan bir unsur olan **'ahlak'**ın, insanların sahip olduğu manevi (moral) değerlerle sıkı bir ilişkisi vardır. "… Ahlaki normlar, insanın bütün içsel niteliklerine dayanır ve bunların ihlal edilmesi de akli ve duygusal uyumsuzlukla sonuçlanır."[59] Bu uyumsuzluk durumu; ahlakın bireysel ve toplumsal yaşam üzerindeki "otoriter" etkisi ile insanın, her şeyden önce toplumsal bir hayatın içinde, bireysel bir varlık olarak birtakım değer ve kurallar oluşturma ve yine kendisinin ya da diğer insanların oluşturduğu bu kurallara uyma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. "Otoriter ahlakta, otorite insan için neyin iyi olduğunu belirler ve davranış biçimleri için yasa ve normlar koyar; insancıl ahlakta ise insan hem norm belirleyici, hem de bu normlara tabi olandır. Onların resmi kaynağı veya düzenleyiciler vekili olduğu gibi, ana konularıdır da."[60]

Zamanın etkisiyle moral değerlerde meydana gelen değişiklikler, bireyin yaşamını da derinden etkilemekte, ve her değişim bireyi de kendisiyle birlikte değişmeye zorlamaktadır. Aksi takdirde birey, bir uyumsuzluk ve kimlik çözülmesi durumuyla karşılaşmaktadır. Bu zorlanım neticesinde de birey, "iyi" ve "kötü" gibi bazı ahlak terimleri vasıtasıyla kategorize edilerek, insani duruşunu ortaya koymaya zorlanmaktadır. "… "İyi", insanın yaptığında övüldüğü bir şeydir; "kötü" ise, kişinin yaptığında dışlandığı veya sosyal otoriteler tarafından cezalandırıldığı bir şeydir.

[58] Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi) http://www.tdk.org.tr, 7 Şubat 2008.
[59] Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 17.
[60] **A. e.** , s. 20.

Gerçekten de onaylanmamaktan duyulan korku ve onaylanma için hissedilen ihtiyaç, ahlaki yargılamanın en güçlü ve özel koşulu gibi görünmektedir."[61]

İnsanın moral değerlerini belirleyen, bu sıkı yargılama anlayışıyla beraber kültür, aynı zamanda yaşanan gelişim ve değişim süreçlerine paralel olarak kendini de bu süreçlere dâhil edebilen ve ihtiyaç duyulduğunda değiştirilebilen bir kavramdır. " Kültür, birbirini takip eden nesilleri bütün itiyatları ve inançları aynı olacak şekilde damgalayan bir kalıp değildir. (Hallowell,1937)"[62] Kültür, kendisini ortaya koyan insan yaşamının güncel ve değişken yapısına uyum sağlayarak, değişimlere açık olmalıdır.

Kültür, insan yaşamına paralel bir seyir izleyerek değişebilir olmasının yanı sıra, her zaman muhafaza etmek zorunda kaldığı birtakım değerlerle de insanın moral yaşamı üzerinde etkili olmaktadır. **'Gelenek'** adını verdiğimiz, kültürün kendi içinde değişmeyen fakat, insandan insana, toplumdan topluma değişerek kendine has olan bu karakteristik değerlerin de, insanın moral dünyasında yönlendirici bir fonksiyonu vardır. " Gelenekler geçmişin düşüncelerini, gereksinimlerini ve duygularını temsil ederler. Bunlar ırkın oluşumudur ve bütün ağırlıklarıyla üzerimize yüklenmişlerdir…."[63] Kısaca gelenekler, insanın moral dünyasında 'geçmiş'le 'şimdi'yi birleştirmekte ve bu iki zaman arasında iletişimi sağlayarak, insana köklü ve dengeli bir hayat sürme imkânı tanımaktadır.

Modernizmle başlayarak, geçmişe ait her türlü değerin yok edilmeye başlanmasıyla birlikte, özellikle bizim gibi geleneksel toplumların insanları, tam manasıyla bir kültürel çatışma içerisine düşmüşlerdir. " Bir toplum geçmişin meydana getirdiği bir organizmadır. O da ancak, ağır ağır olan kalıtımsal birikimler sonucunda değişebilir. …"[64] Oysa bizim toplumumuzda; bir anda oluşan

[61] **A. e.** , s.22.
[62] David Krech, Richard S. Crutchfield, **a. g. e.** , s. 189.
[63] Gustave Le Bon, **a. g. e.** , s. 59.
[64] A. e. , s. 59

değişiklikleri, yine aynı hızla kabul etmesi beklenen insanlar, yeni duruma alışmak ve bunu yaparken de geçmişini yok saymak durumunda kalmanın verdiği bir şaşkınlıkla kendilerini tam bir ikilemin içerisinde bulmuşlardır. Bu ikilem, sadece insanların sosyal hayatını değil, bireysel hayatını da derinden etkilemiştir. Toplumsal hayatta görülmeye başlanan bu değişiklikler, zamanla bireysel hayatı da içine alarak insanı tam bir kaosun merkezine yerleştirmiştir. Bu durumla ilgili olarak: ".. Tüm insan etkinliklerinde çeşitli biçimlerde betimlenebilecek olan temel bir kutuplanmaya rastlıyoruz. Denkleştirme ve evrim, yani belirli ve dingin yaşam biçimlerine götüren bir eğilimle bu katı çizemi kıracak bir başka eğilim arasındaki bir gerilimden söz edebiliriz. İnsan, biri yenilerini ortaya koymak üzere savaşırken, öteki eski biçimleri korumaya çalışan bu iki eğilim arasında çok hırpalanmıştır. Gelenekle yenilik, aynen öykünenle yaratan güçler arasında dinmeyen bir savaşım vardır. Bu ikiliğe kültürel yaşamın bütün alanlarında rastlayabiliriz."[65]

Rasim Özdenören'in eserlerinde de, var olan değerler ile yeni değerler arasında ikilemde kalarak, bir tercih yapmaya zorlanan insanlar, iki arada kalmanın verdiği bir belirsizlikle birlikte çareyi, bu ikilemin kaynağı olan maddi dünyada bulamayacağını anlayıp kendi içinde, kendini ve içinde bulunduğu maddi dünyayı aşan manevi bir dünyada aramaya karar vermiştir. Bu hikâyelerde insanlar, sahip oldukları moral değerlerin çöküşüyle birlikte, kendi içlerinde bir tutarsızlığa düşerek bu tutarsızlığı gidermek adına **metafizik** bir arayışa yönelmişlerdir.

"Rasim Özdenören'in öykülerinde, en kritik noktada ortaya çıkıveren metafizik bir soru olan; "peki ben kimim, kimim ben" sorusu hem felsefî, hem toplumsal hem de tarihsel bir boyut taşımaktadır. Onun öykü kişileri hem insanlık adına sormaktadır bu soruyu, hem de zedelenmiş bir bellek taşıyan kendi insanımız adına."[66] Bu kişiler, sorunun cevabını ise kendi içinde çıktıkları metafizik bir yolculukta bulmaya çalışırlar.

[65] Ernst Cassirer, **Devlet Efsanesi: İnsan Üstüne Bir Deneme**, Çev. Necla Arat, 1. bs. , İstanbul, Say Yayınları, 2005, s. 211.
[66] Âlim Kahraman, **a. g. e.** , s.10.

"… İnsanda (ilerleme) için doğuştan gelen bir güdü yoktur; ona aklına koyduğu yolda ilerlemeyi sağlayan şey, varoluşundaki çelişkilerdir. Cenneti ve doğayla olan uyumu kaybettikten sonra ebedi bir gezgin haline gelmiştir (Odysseus, Oidipus, Abraham, Faust); o ilerlemek zorunluluğunu hisseder ve durdurak bilmeyen bir çabayla bilinmeyeni öğrenmeye ve bilgisinin içinde bulunan boşlukları cevaplarla doldurmaya çalışır. O kendisine kendisinin varoluşunun hesabını vermek zorundadır. İçindeki bu bölünmeyi aşmak için güçlü bir dürtü hisseder ve "mükemmelliğe" ulaşma çabası ile acı çeker. Kendisini doğadan, türdeşlerinden ve hatta kendisinden ayıran laneti kaldırmak için farklı bir uyum arayışına girer."[67]

Özdenören'in eserlerinde insan, bu arayışında tek başınadır. Hayatı ve kendini idrak edebilmek için, tercih ettiği yolun bir yolcusu olarak, bu yolculuğu süresince hedefine ulaşıncaya kadar araştırmaya ve keşfetmeye devam eder:

"… O sıralarda ben kendim miyim, değil miyim, sorusunu tartışıyordu kafasında. Diyordu ki, ben kendimsem, benim benden ayrılmam, benim benden kaçmam mümkün olmamalı: ama ben kendim değilsem, ben kendimden kaçıp kurtulabilirim.. Evden çıkartılma olayı bunu deneme fırsatını verecekti ona. İnsan kendisini tanrısı olabilir miydi? Böyle bir fikir mümkün müydü? Böyle bir şey mümkünse, büyüklerden birinin değindiği gibi O'nun özdeşi olmak ve ona ayna olmak da mümkün olurdu. Ama bu mümkün müydü? O, hem kendisi olup, hem de kendine ayna olabilir miydi? Eğer kendinden kaçabilirse, kendine ayna olmayı da başarabilirdi. Öyleyse yola koyulmalıydı. …"[68]

Bu durum insanın kendi trajedisinin bir neticesidir. Scheler'e göre trajik: "…her hangi bir duygu değildir; ben'imizde, korku ve acımalarımızda değil, şeylerin kendisindedir; dünyanın yapısındaki trajik bunlarla ortaya çıkar. Ancak bir olay, ancak bir insan trajik öğeyi taşımakla trajik olur. "Trajik, her şeyden önce, olayların, karakterlerin ve bu gibi şeylerin bir belirtisidir." "[69]

[67] Erich Fromm, **a. g. e.** , s.54.
[68] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *İçi ve Dışı*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 25.
[69] Ionna Kuçuradi, **Sanata Felsefeyle Bakmak**, 2. bs. , Ankara, Ayraç Yayınevi, 1997, s. 10.

Bu eserlerde insan, hayatta karşılaştığı trajik olaylar nedeniyle, kendi trajiğini araştıran ve bu yolda birtakım yanlışlara düşerek ilerleyen, trajik bir insan olarak karşımıza çıkmaktadır:

"… Bulmayı hiç düşünmeden ve bulacağını ummadan aradı, belki aramakta olduğunun bilincine bile varmadan: gizli bir gece geçirmişti, karanlık, gizli, ürperti verici – demek istiyordu ki, bütün ömrü bir tek karanlık bir gecede geçmişti, öyle sayıyordu: geçirdiği bunca günler, bunca geceler, bunca haftalar ve aylar ve yıllar şimdi gerilerde kalmış bir tek gece gibiydi ve aramakta olduğunu bilmiyordu. Kimi zaman dört duvar arasına sıkışıp kalırdı: …"[70]

İnsanın arayışında başarılı olabilmesi için atması gereken ilk adım, kendisinden ve içinde her türlü çaresizliğe gömüldüğü bu dünyadan kuşku duyarak uzaklaşmaktır. "Kuşkucu, dış dünyanın nesnel kesinliğini yadsıyıp ortadan kaldırarak insanın tüm düşüncelerini geriye, kendi varlığı üzerine yoğunlaştıracağını umar. O, *kendini-bilme*'nin, kendini gerçekleştirmenin ön koşulu olduğunu ileri sürer. Gerçek özgürlüğümüzü yaşayabilmek için, bizi dış dünyaya bağlayan zinciri kırmaya çalışmamız gerekir."[71] İnsanın, manevi anlamda giriştiği bu yolda yürüyebilmesi ve menziline ulaşabilmesi için, beşerî ve dünyevi olan her türlü yükten arınmış olması gerekmektedir. Çünkü; insanın bu yolculukta bunlara ihtiyacı yoktur. O, bu yolculuktan bunlardan çok daha değerli ve manevi bir kazanımla geri dönecektir:

"… Şimdi içinde duran birisi (kim? Bilmiyor, ama onu orada somut biçimde duyumsuyor ve onunla konuşuyor) ona diyor ki: bütün bunlardan boşalmalısın, öyle ki, bunlardan boşala boşala, geriye yalnızca ve som olarak kendin kalmalısın. Bu sesi bir buyruk gibi be bir buyruk olarak algılıyordu ve sormaktan kendini alamıyordu: ben kendimden nasıl boşalabilirim? Ses ısrarlıydı: edersin, diyordu, bunu başaran insanlar var, git ve bul onları! O ise gene soruyordu: kendimi bütün bunlardan boşaltmam tattığım küçük zevklerden de vazgeçmemi de mi içeriyor! Evet, diyordu ses, onu da ve her şeyi.. –iyi de,

[70] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 53.
[71] Ernst Cassirer, **Devlet Efsanesi: İnsan Üstüne Bir Deneme**, Çev. Necla Arat, 1. bs. , İstanbul, Say Yayınları, 2005, s. 15.

ölüme yakın duran yakınlarımın sevgisinden nasıl vazgeçebilirim? –çocukluğumdan nasıl vazgeçebilirim? –beni seven insanlardan ve sevgilimden, onlardan nasıl vazgeçebilirim? Ses karşılık veriyordu: bunlardan vazgeçemeyeceksen benden vazgeçmek zorunda kalacaksın! Kız, bu tehdit karşısında ne yapacağını bilemiyor, ona verilecek cevabı bulamıyordu. Senden vazgeçiyorum, diyemiyordu, çünkü böyle söylemesi, ona kendinden vazgeçmek gibi görünüyordu, oysa daha kendisiyle olan hesaplaşması başlamamıştı bile. Ulan bu ne biçim bir işti? …"[72]

İnsan, bir yandan manevi değerlere sahip olmaya çalışırken, bir taraftan da sahip olduğu maddi değerleri terk etmek durumundadır. Bu nedenle insan, girdiği yolda, attığı ilk adımda tökezlemeye başlar. Yazara göre: "…bir yolculukta değişmek istiyorsan (kendini değiştirmek istiyorsan) kendini yanına alma! Başka bir ifadeyle söylersek, daha yolculuğun başında, eski benini bırak, terk et! … Çünkü daha yolculuğun başında kendini terk etmesini başaran birisi, yolculuğa başlamadan kendisini değiştirmiş olmaktadır."[73] Yolculuğun bu ilk aşamasını başarıyla geçerek kendini tüm maddi değerlerden soyutlayan kişi, bu yolda diğer bir aşamaya geçerek yoluna devam eder. "… İnsan (…) bütün tabiattan sıyırarak tabiatı kendisine 'obje' yaptıktan sonra, korku ve dehşet içinde kendisine dönerek sorar: 'Ben nerede bulunuyorum? Benim bulunduğum yerin mahiyeti nedir?'… Ve insanın bu şeklide kendine dönmesi ona adeta 'hiçliği' temaşa ettirmektedir. O, bu bakışında adeta 'mutlak hiçliğin' imkanını keşfetmektedir; bu da insanı, şu suali sormaya sürükler: 'Niçin umumiyet itibarıyla bir dünya vardır, niçin ve neden umumiyetle 'ben' varım?…"[74]

Eserlerinde, insanlara sık sık bu soruyu sorduran Özdenören, bu soruya hep metafizik yollardan cevaplar aramıştır. Yazara göre metafizik arayışında insanın idrak etmesi gereken ilk şey; kendisidir. İnsan, kendisini tam olarak idrak ettikten sonra, menzilini ve bu yolda karşılaştığı aşamaları idrak edebilecektir. Yazar, *Kuyu* hikâyesinde kahramanın ağzından bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

[72] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Mevsim Sonu*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 23 - 24.
[73] Rasim Özdenören, **Acemi Yolcu**, *Kendini Arkada Bırakmak*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 152.
[74] Max Scheler, **İnsan Kainattaki Yeri**, Çev. T. Mengüşoğlu, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1947, s. 81 - 82.

"… Uykusunu kaçıran nedenleri büsbütün bilmiyor değildi, bunca yorgun olmasına rağmen uyuyamıyordu: insan nedir, var olmak nedir sorusu kafasını kurcalayıp duruyordu. Çoktandır kafasına takılıp kalmıştı bu soru. Geceleri yatağına yattığında kalbinin atışlarına kulak veriyordu: kalbi, güçlü vuruşlarla, uzaklardan duyulan bir davul tokmağı gibi duyuluyordu, fakat onun sürekli, bitmeden, durmadan nasıl vurabildiğine hayret ediyor, günü birinde bu vuruşlar duracak olsa ya da en azından şöyle bir durmayı denese bu duruşu nasıl önleyebileceğini bilemiyor, o zaman nasıl da aciz, umarsız bir yaratık olduğunu derinden kavrıyor, başı dönüyordu. Yaşam nedir, varlık nedir soruları onun için üstesinden gelinemez, dev, korkutucu, sarsıcı sorular olarak bekliyorken, o, bir anda bu soruları bir kenara itip ayrıntılarla uğraşmaya başlıyordu: …

… Işığın, güneş ışığının dünyayı aydınlatabilmesi, suyun akması, bir solucanın büzülüp açılarak ilerlemesi onu olağanüstü şaşkınlıklara yuvarlıyordu. Acıkması, susaması ona geçiciliğini, ölümlülüğünü anımsatıyor, dahası bir şamar gibi suratına vuruyordu. Bu gidişle uykusuz kalacaktı. Uykusuzluk: geçiciliğinin, ölümlülüğünün yadsınmaz bir belgesi de buydu. Soluk alıp vermesi, kımıltılar.. canlı varlığının görünen bütün devinimleri.. dirim ve ölüm.. her şey, her şey ona aczini, zavallılığını haykırıyordu."[75]

Bu yol; manevi aşamalarla dolu, uzun ve meşakkatli bir yoldur. Bu yolda sağlam adımlarla hedefe ulaşabilmek ise; kendini diğer tüm varlıklardan soyutlayarak, tek başına kendini idrak edebilmekle mümkündür. Bu yola girdikten sonra insan, karşılaştığı manevi değerler karşısında âcizliğe kapılarak kaçmaya çalışmakta, fakat sonun da kaçacak bir yer olmadığını idrak ederek, kaderine boyun eğmekte ve aradığı tüm soruların cevaplarını bulabileceği menziller aramaktadır:

"… O şimdi kendinden kaçmayı yaşıyordu.

Nasıl başarabilirdi bunu? Böyle bir şey yapabilir miydi? Aslında kendinden kaçmak isteye isteye buraya, bu şimdi neresi olduğunu bilmediği yere gelmiş değil miydi? Buradan öte gidebilecek bir yer var idiyse, oraya mı gitseydi? Hayır, durumu mantık düzlemine getirip incelemiyordu: orada her şeyin cevabı bulunur, cevabı bulunan bir şeyin aslında sorusu da yok demeye gelir, oysa o şimdi, yalnızca soruların içinde dönenmektedir. Her tarafından Allah'la kuşatılmış olduğunu duyumsayan birinin isyanını dile getirmek için O'na yönelttiği soru: "Senin elinden nereye kaçayım!" sorusu, cevabı olamayan bir soru ve

[75] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *3*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s.12.

sonucu alınamayan bir başkaldırıyı dile getiriyor: kaçacak hiçbir yer yoktur! Kaçmaya heveslenene bütün delikler kapatılmıştır. İnsan orada, ancak zeki bir farenin durumunu yaşayabilir: daralan duvarlar bir yanda, içinde peynir bile bulunmayan kapan bir yanda: o fare, bu açmaz içinde durdukça, duvarların gide gide daraldığını duyumsamaktan geri durmayacaktır, öyleyse kendini bu yaklaşan duvarların sıkıştırıp gebertmesine mi teslim olsun, böyle mi yapsın? Yoksa cesaretle, orada kendisi için duran, kendini bekleyen kapana yaklaşsın ve orada olmayan peyniri kapmak için burnunu mu uzatsın? Kırk katır mı, kırk satır mı, hangisini yeğlesin? Kendi sorusunun içinde yürüyerek *buraya* kadar gelmiştir, yetmez mi? Daha nereye kadar gidebilir? Duvarı aşabileceği bir yer var mıdır? Cevap bulmaya değil, fakat soruyu izale etmeye meydan okuyabilen bir yer var mıdır? Nerdedir?"[76]

Özdenören'e göre, sadece menzilleri araştırmak yeterli değildir. Amaç, bizi varmak istediğimiz yolun sonuna ulaştıracak, doğru menzillerden de geçmektir. Bu anlamda geçilen her menzil, insanı doğru yola ulaştıracak demek değildir. Her insanın, metafizik arayışında elde etmeyi umduğu beklentiler birbirinden farklıdır. Her yolun, kendisine ait geçilecek menzilleri ve bu menzilleri geçecek bir yolcusu vardır. Bunu belirleyen; insanların beklentileridir: "Kendini yolda / yolcu / olarak düşünen biri ister istemez kavuşma hayalleri kuracaktır. Eğer birisi yolda bulunuyorsa bir menzile kavuşmak ereğiyle orada duruyordu. Herkesin kavuşmayı umduğu bir menzil bulunsa bile her yol her yolcuyu illa da umduğu menzile ulaştıracaktır diye bir umuda kapılmak doğru olmaz sanırım: çünkü her yol, ancak kendi güzergahında bulunan bir menzilden / menzillerden geçer. Ama burada dikkat etmemiz gereken husus konup göçtüğümüz bir menzilin kavuşmak istediğimiz ile özdeş olup olmadığı meselesidir. …Biz, ancak ulaştığımız yerin kavuşmak istediğimiz yer olduğuna hükmedersek kavuşmuş olduğumuzu ileri sürebiliriz. …"[77]

İnsanın bu yolculuktaki hedefi; kaybetmiş olduğu iç gerçekliğine ulaşmaktır. Bu nedenle insanı, bu gerçekliğe ulaştıracak olan her yol, kendisi için

[76] **A. e. ,** *18*, s. 52.
[77] Rasim Özdenören, **Acemi Yolcu**, *Kavuşma*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 36 - 37.

doğru olan yoldur. Fakat Özdenören'in eserlerinde insanlar, her zaman girdikleri yolun sonunda edinecekleri metafizik kazanımları hedeflemez, bu insanlar için bazen sadece o yola girmiş olmak bile, önemli bir kazanım ifade etmektedir. *Kuyu* hikâyesindeki kahramanın arayışında olduğu gibi denenen her yol sonuca ulaştırmasa da, geçilen her menzilin insanı, 'hiçlik'ten bir adım öteye taşıdığı muhakkaktır:

"… Ama zihni şimdi, nereye kayıyordu? Ah, yapacak bir işi yok idiyse burada işi neydi? Yeniden istasyona mı yönelseydi? Yolculuk, hiç olmazsa, bir iş üzerinde bulunuyor izlenimini veriyor. Yolculuğun içinde bulunan kimse, kendisi bir iş yapmamış bile olsa, sırf o yolculuğun içine girmiş olmak, onu bir iş yapıyor izlenimine ulaştırıyor: insan, böyle şeylerle kendisini oyalayabiliyor. …"[78]

İnsanın kendisini oyalamak istemesindeki amaç; metafizik olarak arayışına engel oluşturabilecek olan **'nefs'**inden uzaklaşmaktır. İnsan, nefsani bir varlıktır. Hayatını nefsiyle birlikte sürdürür ve ondan kaçamaz. Fakat bu hususta metafizik anlamda tercih edilen; nefsin, insan hayatı üzerindeki tesirlerini en aza indirgemek ve onu terbiye altına almaktır. Yazara göre: "… Kişinin kendi nefsini sevmesi onun doğal yönsemelerinden biri olarak kabul edilir. Ama kendi nefsini her şeyin önüne almak ve onu her şeyden çok seviyor olmak, üstelik o kendini sevdiği için başka herkesin de aynı duyguları paylaştığını sanarak dünyanın kendi etrafında döndüğü vehmini yaşamak, bu, hastalıklı bir vaka…"[79] dır.

Özdenören'in özellikle tasavvufi yönü ağır basan son dönem eserlerinde; 'nefs ve nefsle mücadele', metafizik değerler açısından ağırlıklı yer teşkil etmektedir. Bu hikâyelerde nefs, genellikle insanın sürekli mücadele etmek, zaman zaman yüzleşmek zorunda kaldığı bir kavram olarak ele alınmıştır. Yine bu eserlerde 'nefs' çoğunlukla; "it", "şeytan" ve "yılan" biçiminde tasavvur edilmiştir:

[78] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *19*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 56.
[79] Rasim Özdenören, **Yüzler**, *Tohum Ukdesi İle Karışmış Aldatılma Saplantısı*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 30.

"… O zaman azgın ve kudurgan zamanlarıdır. Karşı koyar, hırlar, ister, daha ister, etinin, iliklerinin doymak bilmez bir istekle yanıp tutuştuğunu, ilik hücrelerinin tek tek ağızlarını açarak beklediğini ve avını yutuncaya kadar beklemekten yorulmayacağını bilirsiniz, beklemekte inat eder, direnir.. şeytan olmadığını, ta kendisi olduğunu bu doyumsuz ve direnen kesiksiz isteğinden anlarsın ve o karanlıkları gözler, karanlıkta perdelerin arkasına çekilerek beklemeyi, sabırla -hayır, bu kelime yanlış kullanılmıştır, çünkü kendini yiyerek tükettiğinin bilincindedir ve asla sabırlı değildir- beklemeyi bilir, sabırsızca diretir, caymayacaktır. Tiksinerek de olsa, boyun eğersiniz, istediğini verirsiniz. Vermek gerekir.

İnledi, hırıltılı bir inlemeydi bu. Koşmaktan ve beklemekten, av kollamaktan yorulmuştu, gözleri de yorulmuştu, dizleri titriyordu. Ama hala (hâlâ) her gördüğü kemiğin, her et parçasının ardından koşmak için çırpınması onun ne korkunç bir hırs ve doymazlık içinde bulunduğunu anlamaya yeter."[80]

veya:

"Kimi zaman kapkara tüyleri pırıl pırıl olmuş parlıyor, bakıyorum irileşmiş, kocaman olmuş, ne denli kırbaçlarsan kırbaçla bana mısın demiyor, dişlerini gösteriyor, kara pırıl pırıl tüyleri arasında saldırmaya hazır eksiksiz duru bir beyazlıkla parlayan korkunç dişlerini.. hırlıyor, üzerime sıçramak, atılmak istiyor. Biliyorum böyle zamanlarda ses çıkartmayacaksın, elinden gelirse önüne bir kemik atacaksın, ama ona verecek kemiklerim yok benim, olmaması gerek, buna karşın önüne çömelip beklemek de onur kırıcı bir davranış, kimse kendine köpeğe biat etti dedirtmek istemez, tuhaf bir açmazda olduğunuzu duyumsuyorsunuz. İşte tam o sırada efendimin ayaklarının dibine fırlatıp atmak istiyorum onu, bırakayım kırbaçlasın.. ama karşı koyuyor, bir canavar haline gelmiştir, saldırganlaşıyor, vurulan kırbaçlara bana mısın demiyor, nerdeyse eğleniyor kırbaçla. …"[81]

Özdenören'in eserlerinde nefs; insanı yoldan çıkarmaya çalışan, hep daha fazlasını isteyen ve doymak bilmeyen bir açgözlülüğün sembolü olarak kullanılmıştır. Bu özellikler, aynı zamanda modernizmle birlikte başlayan, insanlar arasındaki tükenişin de bir sembolü olmuştur. " Modern insan, tabiata ve Tanrı'ya yabancılaşmıştır. Spiritüel zayıflığıyla boyun eğdirilmiş, itibarı alçakça düşürülmüştür. Kendi zamanının ruhunun yarattığı bir durum olarak hiçbir şeye

[80] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *İt*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 68.
[81] **A. e.** , s. 67.

inanmama ve amaçsızlık duygusuyla tüketilmiştir. Şüpheyle kuşatılmış, içten bölünmüş, sürekli bir iç monologda tutulmuştur."[82]

Rasim Özdenören'in eserlerinde bu iç monologların, 'nefsle yüzleşmek' amacıyla, bireyle kendi nefsi arasındaki konuşmaları ifade ettiğini görmekteyiz:

"Şimdi, hemen şimdi, yola çıkması gerekiyor.

Fakat ona, bunu kim söylüyor?

Kimin sözüne uyarak yola çıkması gerekiyor? Bir köpeğin sözüne uyulur mu? Hadi canım, köpek de kim oluyor?

Ben oluyorum efendim. Acizane.

Benimle oynayan kim?

Benim efendim, acizane.

Oyun mu? Evet.

Şaşırtmaca mı? Evet.

Bilmece? Evet.

Köşekapmaca? Evet. Evet. Evet.

Ama ben evetin mutlak karşıtını arıyorum.

Evet.

Evet mi? Evet.

Hayır.

Evet.

Hayır.

Evet.

İşte böyle: bütün evetlerin hayırlaştığı ve bütün hayırların evetleştiği yere böyle gelinir. Kimin evet dediği ve kimin hayır dediği anlaşılmaz hale gelir. Sen şimdi diyorsun ki, maden tövbe edeceksin, öyleyse elinden geleni ardına koyma, elindeki bütün fesaketleri işle. İyi de, tövbe etmek için mi fesaket işleyeceksin? Başka ne? Başka ne için? Tövbe etmeyeceksem fesaket işlememin ne anlamı kalır? Ben de diyorum ki, tövbe edeceksen fesaketin ne anlamı bulunuyor?

Sen kimsin?

Ben, köpeğinizim efendim, acizane.

[82] Charles I. Glicksberg, **a. g. e.** , s. 95.

Hadi ordan. Hoşt! …” [83]

veya:

“… Şimdi köpeğini özlemişti. Köpeği.. ah, evet, elbette.. zaman oluyor ki, onun bile kendine ihanet ettiğini tasarlayabiliyordu. Özel bir köpekti onunki, çok özel.. bakımlıydı, öyle olması gerekiyordu: Allah için kendine bakmasını becerebiliyordu köpek. Banyodan çıkınca gövdesinin her bir ayrıntısını ayrı kremlerle, losyonlarla ovuyordu, çünkü sahibine şirin görünmek istiyordu, bunun için bakımlı bulunması gerektiğinin bilincindeydi. Sonunda işte karşısında oturmuş konuşuyordu köpek:

Kendime bakmaktan hoşlanırım, diyordu, çünkü benim kendime bakmam sana şirin görünmek için..

Başka?

Sana yaltaklanmak için..

Aynalarla aran nasıl?

Aynalara bayılıyorum, aynalarla aram harika! Nerde bir ayna görsem kendimi incelemeye geçiyorum.

Beğeniyor musun kendini?

Elbette. Bir köpek kendini beğenmedikçe başka hiçbir köpeğin onu beğenmesi beklenmez. Senin beni beğendiğini biliyor olmam, benim kendim beğenmeme yetiyor.

Sen bana ne kadar benziyorsun?

Günde sekiz kez yalıyorum kendimi ben. Senden bile daha çok..

Haklısın, ben ancak günde birkaç kez yalanıyorum.

Her defasında tüylerimin daha çok parlamasına dikkat ediyorum. Kulaklarımın dibin bir kedi gibi arka ayaklarımla vurarak kaşıyorum.

O niye?

Bakımlı olmam gerektiğini söylüyorum sana. Arzulanan bir köpek olmak kolay değil.

Bir tane daha alır mısın?

İyi olur.

Garson! Bize -köpeğe bakıyor- iki antep (Antep) daha.. iyi pişmiş olsun.

Oradan ayrılırlarken köpek minnetle bakıyor ona, o da aynı minnetli bakışları kendi üzerine çeviriyor.

[83] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *18*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 53 - 54.

Teşekkür ederim, diyor."[84]

Kuyu adlı hikâye kitabının yukarıdaki on yedinci hikâyesinde; hikâyenin baş kahramanı Yusuf, metafizik bir arayışla kendi içinde içsel bir yolculuğa çıkmış ve yolculuğun çeşitli aşamalarında da "köpek" olarak tasvir ettiği nefsiyle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu yüzleşmede "köpek" (nefs), âdeta bir insan gibi kahramanla konuşmakta ve onu etkisi altına almaya çalışmaktadır.

veya:

"Tren son hızla yol alıyordu.

Nereye?

Acaba nereye gidiyordu?

İçinde, birden bir güç duyumsadı, şimdi şu trene "Dur!" desem onu durdurabilirim diye düşündü, ona emretsem beni uçurabilir, diye düşündü ve o anda içinden başka bir ses onu sarakaya alarak: "Hadi, ne duruyorsun, emret de seni uçursun." dedi. Ama Yusuf oyuna gelmedi, o da ona şöyle dedi: "Mecaz olanla hakikat olanı karıştırma! Dene! Hayır! İtaat et! Hayır!"

Derken karşısında köpeği gördü. Uslu uslu oturmuş, boynunu yana devirmiş, Yusuf'u seyrediyordu, kuyruğu da yaltaklanarak döşemeyi dövüyordu. Yusuf ona:

"Söyle bakalım, ahbap, dedi, şimdi biz kuyunun içinde miyiz, dışında mı?"

Bu sorunun cevabını ciddi biçimde merak ediyordu. Acaba gerçekten kuyunun içinde miydi, yoksa dışına çıkmış mıydı? Yolculuğu buraya gelinceye kadar kuyunun içinde geçmişti de, dün geceden bu yana kuyudan çıkmış ya da çıkartılmış mıydı? Kuyudan çıkartılmışsa eğer, bu yol onu Mısır'a mı götürüyordu. Köpekten mutlak bir cevap bekleyerek bakıyordu onun yüzüne. Köpek de ona baktı ve nerdeyse bir fino sesiyle yaltaklanarak iki kez:

"Hav, havv! …" dedi yalnızca."[85]

Kuyu adlı hikâye kitabının yukarıdaki otuz üçüncü ve son hikâyesinde ise; kahraman artık metafizik arayışını tamamlamış, nefs kuyusunun derinliklerinden

[84] **A. e.** , *17*, s. 50 - 51.
[85] **A. e.** , *33*, s. 90 - 91.

kurtulmuş bir insan olarak, geri dönüş yolunda tekrar köpekle yüzleşmektedir. Fakat bu hikâyede köpek (nefs), artık insana has bir özellik olan konuşma yetisinden soyutlanarak, kendine has olan havlamayla cevap vererek, kahramanla köpeğin (nefsin), birbirinden ayrıldığını ifade etmektedir.

İnsanla nefsin birbirinden ayrılması, bireyin kendi nefsiyle olan mücadelesinin bir neticesidir. İnsan, ya bu mücadeleyi kazanarak manevi yolculuğuna devam edecek ya da mücadeleyi kaybederek nefsine bağlı bir varlık olarak dünyevi yaşamına geri dönecektir:

"… Evet başını alıp gitmeliydi buralardan, yiğitlik olmasa da.. çünkü asıl yiğitlik bu konuma meydan okuyabilmekteydi. Biliyordu. O zaman it'i kusmak isterdi. İti kustuğunu, kendinden kopup ayrıldığını düşleyebiliyordu, ne ki o nadir anlarında bile kusmuğunu yeniden yalayıp yutması gerektiğini bilirdi, çünkü kendisinin ne denli azgın olursa olsun itle birlikteyken sevildiğini biliyordu, çünkü beceri itten kopmakta değil fakat onun tasmasını sürekli elinde bulundurabilmektedir demişlerdi. Ne zamana kadar sürecek bu diye düşünürdü. Günah ve haram duygularıyla kalkar, bitişikteki banyoda yıkanırdı. Sonra toprakta bir çukur kazardı, nemli, yumuşak toprak, çukurun kenarına yığılmıştır, her şey hazırdır, tabutunu kendi sırtında bir başına, kimseye görünmeden taşımaktadır, her türlü tören bitirilmiştir, iti kazdığı çukura özenle bırakır, üzerini kenara yığılmış toprakla örter.. artık çevredeki binlerce mezardan biridir o da …"[86]

Özdenören'in eserlerinde insanlar, bu mücadeleyi sürdüren, ya da kazanmış insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mücadeleyi kazanan insanların, arayış ve çekilen meşakkatleri, neticesini vererek, bireyi metafizik sırra ulaştırmıştır:

"…Demek buydu? Nihayet görüyordu onu. Daha önceden tembihlendiği üzere iki kaşının arasına bakıyor ve yüzünün güzelliğini algılamaya çalışıyordu. Güzel, arı, arınmış, berrak bir yüz vardı orda, karşısında. Böyle bir yüzden yalan sadır olmaz, diye geçirdi içinden. İçinde, nedense ve birdenbire bir ölüm uykusu yekindi, "ben" diye kendini düşündü ve bilinçsizce "ben öldü" dedi ve bunun ne demek olduğunu kendine sordu.

[86] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *İt*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 71.

"Efendim, huzurunuzla feyiz getirdiniz, nur getirdiniz. Sizi buraya muhabbetiniz getirdi. dışarıda eğleşebileceğiniz çok şeyler var, ama siz buraya geldiniz. Niye? Niye buraya geldiniz efendim? Çünkü siz muhabbete talip oldunuz. Bizim yolumuz sohbet yoludur. Buraya iyi niyetle, muhabbetle sohbete geldiniz. Çünkü siz hakikatı (haikkati) arıyorsunuz. Efendim, hakikat aramakla bulunmaz, ama onu bulanlar arayanlardır. Hakikat neyle bulunur efendim? Onun rehberi sevgidir, onun rehberi sizin muhabbetinizdir…… sohbet insanı öyle yoğurur ki, bir an gelir, sohbet elinde ham olan bir şey kalmaz, pişer, o da pişer….. pişerek safileşir, safiye makamına ulaşır….. insanlar için en yüksek makamın orası olduğu söylenir…… orada insanın kendinde olan ne varsa attığı ve saf insan haliyle kaldığı söylenir….. ama elbette çabasız olmaz, sen çaba göstereceksin, o zaman mesafeler kalmaz, dağlar ve tepeler aşılır….." "

Belki de, diye yorumladı kendi kendine: kuyudan, lağımdan, her nerdeyse, işte ordan, (oradan) böyle safiliğe dönüşerek yükselecekti! Belki de endişeleri artık yersizleşiyordu! "Ama seni götürecek olan kendi amelindir, amelin sana vapur olacak, başkasının ameliyle bir yere gidemezsin, düştüğün çukurdan başkasının ameliyle çıkamazsın."[87]

Tüm bu arayışın temelinde, insan doğasının sahip olduğu "tecessüs isteği"nin etkisi vardır. Bu istek: "Bir insanı çevresini araştırmaya, keşfetmeye, soruşturmaya, yeni tembihler peşinde koşmaya, bilgi edinmeye zorlayan kuvvettir."[88] Bu bilme isteği, insanın 'kendini bilme' isteğinden başlayarak giderek, insan aklının sınırlarını aşan bazı 'metafizik kavramları bilme' isteğine dönüşmektedir. Bu bilme isteğinin varabileceği en üst nokta tasavvufta; 'fenafillah' olarak adlandırılan mertebedir.

Yazara göre: "… fenafillah makamına ulaşmak, kişinin, kendinde bulunan bütün bilgilerden boşanmasıyla, dolayısıyla mutlak bilgisiz haline (hâline) gelmesiyle mümkün oluyor. Ancak bu suretle fenafillah makamına ulaşılınca, yani mutlak bilgisiz olma marifetini elde edince ve aynı anda mutlak bilgiye ulaşılıyor: böylece bilmekle bilmemek bir araya geliyor: kişinin kendisi bilgiye dönüşüyor."[89] Bu aşamada: "… Beklenen, aslında hakikatin kendi varlığını ifşa etmesi de değildir. Hakikat biz ondan gafil olsak da varlığını

[87] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *29*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 80.
[88] **Cemiyet İçinde Fert**, Çev. A. Mümtaz Turhan, 2. bs. , İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1983, s. 168.
[89] Rasim Özdenören, **Köpekçe Düşünceler**, *Bilgisizlik İçindeki Bilgi*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 30.

sürdürüyor. Öyleyse beklenen ne? Beklenen, kendini ifşa etmeye tenezzül ettiği takdirde, onunla "tanışma"yı sağlamaktır."[90]

Bu tanışmanın, tasavvufi terim olarak karşılığı; 'ayn-el- yakîn'dir. Yazara göre: "… işte o anda dehşet kaldırıldığı gibi, perde ve perdeler de kaldırılıyor. Yerini ferahlık ve doygunluk duygusu alıyor. Hakikatle göz göze geliniyor, "aynel yakin" (ayn el-yakîn) hasıl oluyor: orada kelimeler (lafız) de yok oluyor."[91] "… O yakınlıkta bütün perdeler zail oluyor. Orada kul, hakikatle karşı karşıya durmaktadır. Bir mükaleme (mükâleme) gerçekleşiyor: harfsiz, sessiz, kelimesiz ve dolaysız!"[92] Ve "… O karanlıkta devinmekte olan tek şeyin insanın kendi bilinci olduğu ortaya çıkıyor. Dışarda (dışarıda) görünenle (ki hiçbir şeyin görünmesi mümkün değildir), insanın kendi içine baktığında görünen bir oluyor: birleşiyor: özdeşleşiyor da, diyebiliriz. Her şey sensin ya da her şey sen haline (hâline) geliyor. …"[93]

Tasavvufta bu sırrın öğrenilmesi kadar muhafaza edilmesi de önem taşımaktadır. Bu sır, herkes tarafından anlaşılması ve bilinmesi mümkün olmayan bir sırdır. Ancak bazı insanlar, bu sırra vâkıf olabilmektedirler. Bu insanlar ise; sırrı sadece bilmesi gerekenlere ve bilmeleri gerektiği kadarıyla anlatmakla görevlidirler. "… Burada, sırrın iki yüzü olduğu görülüyor: biri, onun dış yüzü: ortada bir sırrın var olduğunun bilinmesi; öteki de o sırrın içeriğidir. İfşa edilen, sırrın var olduğuna dair bilgidir; saklanansa onun içeriği. …"[94] dir. Bu sırra ulaşmakta gösterilen çabalar, ulaşıldıktan sonra da, sırrın muhafaza edilmesinde devam etmektedir. "… sırrı öğrenmeye layık olamayanların ona vakıf (vâkıf) olmaları sırrın hikmetine zulüm sayılıyor. Öte yandan sırrın bütün insanlardan gizlenmesi de o sırra vakıf

[90] Rasim Özdenören, **Acemi Yolcu**, *Mola*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 128.
[91] **A. e.** , *Yönsüzlük*, s. 144.
[92] **A. e.** , *Kelimesizlik*, s. 145.
[93] **A. e.** , *Mola*, s. 127.
[94] **A. e.** , *Sır, Sır Olmaktan Çıkmıyor*, s. 149.

(vâkıf) olmaları gerekenlere zulüm olurdu, deniyor. Böylece insanlarla sır arasındaki denge sağlanıyor. Ne sırrın, ne insanın zulme uğramasına meydan veriliyor. …"[95]

Özdenören'in eserlerinde insanın, yaşamındaki metafizik ve moral değerleri sorgulaması bakımından kilit noktayı; "ben kimim?" sorusu oluşturmaktadır. Bu soruyu kendine soran insanların asıl amacı; etrafında olup bitenlere bir anlam yüklemek ve bunu gerçekleştirebilmek amacıyla da ilk önce kendinden başlayarak etrafındaki her şeyi derinlemesine sorgulayarak bir cevaba ulaşmaktır. Yazar, insanın kendi kendini sorgulaması şeklinde tanımlayabileceğimiz bu süreci şu şekilde açıklamıştır:

"… Ben, kendimi ne sandığım yolundaki soru ile yüz yüze gelince bu soruyu, "ben kimim" biçimine dönüştürerek de önüme koymayı denerdim sanıyorum. Böylece evreni müslümanca (Müslümanca) kavrama çabam, beni, dönüp dolaşıp kendi kimliğimin mahiyetini anlamaya yöneltirdi.

Gerçekten de, insanoğlu, daha baştan beri evreni kavrama, ona bir anlam verme çabasından yola çıkarak kendini anlama, kendini anlamlandırma sorusuyla karşı karşıya kalmıştır. İnsan, kendi mahiyetini bilmeden, neyi anlayıp neyi anlayamayacağını kestiremeden, kendisi hakkında bazı bilgilerle donanmış olmadan, nasıl olur da kendisini dışında bir varlık olarak yer işgal eden başka "şeyler" i anlamaya kalkışabilir? Böylece, işin, daha başından insan, kendisini anlamaya, kendisini kavramaya hükümlü olmak gibi bir zorunlulukla karşı karşıya bulunduğunu görüyor.

Bu soru, bu, insanın ne veya kim olduğu sorusu, insanoğlunu yüzlerce yıldan beri uğraştırmıştır. İnsan, bu soruya kimi zaman böbürlenerek, kimi zaman aşağıdan alarak cevap vermeye kalkışmıştır. Böbürlenmesinin abartmalarıyla başa çıkmakta güçlük çektiği gibi, aşağıdan alırken de çoğu kez dengeye varmakta zorlanmıştır. Kendisini ya ilah olarak telakki etmeye kalkışmıştır, ya da bir hamamböceği olarak görmekten kaçınmamıştır. İnsan, kendini her şeyin ölçüsü olarak telakki ederken (Protagoras, MÖ: 482-411), bu kez beklemediği bir sonuçla karşılaşmıştır: Ben her şeyin ölçüsüysem, herkes (her insan teki) aynı biçimde her şeyin ölçüsüdür. Dolayısıyla ne kadar insan varsa, o kadar doğru vardır. Böyle bir sonuç işleri kolaylaştırmak bir yana, iyice zora sokmuştur. Batı kültürünün Hristiyan ortaçağlarının sonlarına doğru ulaştığı "hümanizma" kavramı, temelde, her şeyin

[95] **A. e.** , s. 140.

ölçüsünün insan olduğu anlayışının, bir bakıma ve belki biraz farklı bir düzlemde yeniden gündeme gelişidir diye düşünülebilir. Bu düşünce biçimi, aynı kültürde, insanı her şeyin merkezine yerleştiren başka bir anlayışla tamamlanmıştır. İnsan, sadece her şeyin ölçüsü olarak kalmak gibi nisbeten (nispeten) mütevazı bir sınır içinde kendisini yorumlamakla yetinmemiş, fakat aynı zamanda evrenin de kendisinin ekseninde döndüğünü düşünmeye, dahası evrenin kendisi için yaratılmış olduğunu, tüm nesnelerin insan için var olduğunu kabul etmeye yönelmiştir. …"[96]

Oysa insan, hayatta karşılaştığı bazı durumlar karşısında, hayatın sandığı gibi kendi tekelinde olmadığını ve kendi aczini kavrayarak, hayat karşısında tökezlemeye başlamış ve kendini bir arayışın içinde buluvermiştir. Bu arayış insanı, bulunduğu hiçlik noktasından alarak, birtakım inanç, moral ve metafizik değerlerle geliştirerek kendisine ve çevresine bir değer atfetme noktasına ulaştırmaktadır. Bu arayışın ilk önemli adımını ise yazarın da ifade ettiği gibi; "Ben kimim?" sorusu teşkil etmektedir.

2. Aşk

Rasim Özdenören'in eserlerinde 'aşk'ın da insanın kendisini ve hayatı idrak etmesinde önemli bir rolü vardır. Bu hikâyelerde sevgi ya da aşk, insanın kendi kendini terbiye etmesini sağlayan, insanı bulunduğu noktadan -manevi anlamda- daha üst noktalara ulaştıran bir vasıta durumundadır.

Sevgi ya da aşk dediğimiz bu duygu, tamamıyla insanın kendi iç dünyasında meydana gelen ve insanın hayatla olan ilişkilerini düzenleyen bir duygudur.

Fromm'a göre: "... Sevgi ne bir insanı ezen yüksek bir güç, ne de ona zorla dayatılan bir görevdir; o, insanın kendi öz gücüdür ve kişi bu sayede kendini dünyayla ilişki içerisine koyar ve dünyayı gerçekten kendinin yapar."[97] Günümüz insanının artan bireyselleşmeyle birlikte içinde bulunduğu yalnızlık durumu göz önüne alındığında sevginin, insanı içinde bulunduğu yalnızlık ve çaresizlik durumundan çekip kurtaran bir can simidi işlevi gördüğü

[96] Rasim Özdenören, **İki Dünya**, *İnsan, Hayatın Anlamı, Tağut Ve Saire*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 180 - 181.
[97] Erich Fromm, **a. g. .e.** , s. 26.

anlaşılmaktadır. İnsan, sevgi aracılığıyla diğer insanlarla ilişki içerisine girerek, bir yönüyle hayata da dâhil olmaya başlamıştır. "… Batı kültürünün egemen olduğu toplumlarda insanlar giderek birbirinden uzaklaşmakta ve birbirinden yalıtılmış hale (hâle) gelmektedirler. Çünkü bireycilik (olumsuz bir kelimeyle ifadelendirirsek bencillik) giderek Batılı hayat tarzının vazgeçilmez sabitesi olarak dünyada yerini almaktadır.

Yalnızlık, basit olarak, başkalarından yalıtılmış olma anlamına gelmektedir. Başkalarıyla bir araya gelmekse ancak sevginin gücüyle mümkün olabilmektedir. Başka biçimde anlatırsak, insanların yalnızlıklarıyla başa çıkabilmeleri *sevgi*nin devreye girmesiyle gerçekleştirilebilmektedir."[98]

Özdenören'in eserlerinde de insanların, içinde bulundukları yalnızlıktan ve çaresizlikten kurtulmak amacıyla, gerçek sevgiye ulaşmak için çabaladıklarını, bu yolda kendi benliklerinden bazı ödünler vermeyi göze aldıklarına şahit olmaktayız. Bu insanlar için sevgi, mutluluğa ulaşmak amacıyla elde edilmesi gereken, kendileri ve hayatları üzerinde yönlendirici etkileri ile birtakım yaptırımları olan bir "etkenlik" durumudur.

"… Erich Fromm, sevginin kaynağını insanın yalnızlık duygusunda keşfetmeye çalışırken, sevginin kendisinin etken bir olgu olduğunu ifade ediyor. İnsan, var oluşuyla getirdiği, kendi varlığının ayrılmaz bir parçası olarak yaşadığı yalnızlık duygusuyla ancak "sevgi" fenomenini kullanarak başa çıkabilecektir. Yalnız olmam, her şeyden kopmam, insanca güçlerimi kullanamamam demektir. Bu, benim, başkalarından ayrı olmamla aynı anlama gelir. Öyleyse insanın en büyük ihtiyacı bu ayrılığı yenmek, yalnızlığının hapishanesinden kurtulmaktır. Bu amaca hiç ulaşamamak delilikle son bulur; çünkü dünyadan bütün bütün kopmanın yarattığı korku, ancak dış dünyadan iyice el etek çekmekle yenilebilir; öyle ki, yalnızlık duygusu bütünüyle ortadan kalkar, çünkü artık insanın koptuğu dış dünya ortadan kalkmıştır. İşte insan, yalnızlık ve kendi yalnızlığı ile başa çıkmayı, gene kendi varlığında mevcut bulunan sevgi gücüyle gerçekleştirir.

… Gene Erich Fromm'un ifadelerine müracaat edersek, sevginin zorunluluk altında değil, yalnızca özgürlük içinde gerçekleşebilecek bir eylem olduğunu söyleyeceğiz: Sevgi etkenliktir; edilgen bir olay değildir; bir şeyin içinde olmaktır, bir şeye kapılmak değil.

[98] Rasim Özdenören, **İki Dünya**, *Son Söz Yerine: Dünya Sevgi İstiyor*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 223.

Sevginin etken özelliği, en genel biçimde şöyle tanımlanabilir: Sevgi *vermektir,* almak değil. (Erich Fromm, Sevme Sanatı)"[99]

Özdenören'e göre sevgi; her insanın kaynağını kendi içinde bulduğu, birden bire başlayan ve olgunlaşarak sona eren bir süreci ifade etmektedir. Sevginin ortaya çıkma zamanı ise, bu sürecin olgunlaşma dönemine karşılık gelmektedir. Yani, insanın zaten kendi içinde var olan sevgiyi keşfetmesi, bu sevginin olgunlaşmış bir sevgi olduğuna işaret etmektedir. Bu olgunlaşma süreci ise insanın kendi içinde tamamlaması gereken uzun bir süreçtir:

"… *Bu iş'*in zaman istediğini biliyordu, ama bunu bildiği için hazırlanıyor sayılmazdı. Sevmenin hazırlığı mı olurmuş? İnsan, sevmeye başlar ve bitirir: Burada, bitirme, olgunlaştırma demek oluyor. Sevgi başlar ve başladığı anda da zaten olgunlaşmış olur. Bu yüzden, ham bir sevgi olabileceğini şimdiye değin hiç aklına getirmedi. Bir sevgiye henüz ham diye bakılıyorsa, aslında öyle bir sevginin yok olduğu anlatılmak istenmiştir denmeli. Sevgi, dalında olgunlaşan meyveye benzetilemez, sevgi kendisine zamanla ısınılan alışkanlıklara da benzemez. Sevgi, hayır, topraktan çıkan ağaç ve o ağacın meyvesi gibi bir şey değildir: onun kökü insanın kendinde bulunur, onun varlığı bir kez keşfedilirse de, o, orada, olgunlaşmış olarak keşfedilir. Sevginin alışkanlık olmadığını da biliyor, alışkanlık haline gelen ya da insanın günlük, gündelik davranışları arasında yer tutmaya başlayan bir sevgi.. ve ancak böyle bir sevgi, dalında olgunlaşmış olan meyveye benzeyebilir, olgunlaştığı anda dalından kopup düşer: sevgi için, daha baştan böyle bir akıbet tasarlamaya gelmez, çünkü o başlar ve sürer. Ne zaman başlamış olduğunu asla söyleyemezsin, yalnızca onun başlamış olduğunu bilirsin. Onu, işte, böyle bilmiş değil miydi? … Ama onun bildirisini, bu bildirinin içeriğinin ne olduğunu kavramış olmak gerekiyor, aksi takdirde, bir sevgi daha doğmadan çökertilmiş olur: düşük tehlikesi her zaman vardır."[100]

İnsanın, kendi içinde tamamlaması gereken bu arayış sürecinin kendisi kadar önemli olan diğer bir husus da, bu sürece ulaştıracak olan yolu belirlemesidir. Bu durumda insanın karşısına iki seçenek çıkmaktadır; mantık (akıl) ve kalp. İnsan, bu süreci tamamlama yolunda kendisine, ya mantığını ya da kalbini rehber olarak

[99] **A. e.** , s. 218 - 219.
[100] Rasim Özdenören**, Kuyu**, *21*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s.59 - 60.

seçecektir. Yazar, eserlerindeki insanlara bu yollardan ancak biriyle aşka ulaşabileceklerini telkin etmektedir. Bu yol; 'kalp yolu' ya da 'tasavvuf' olarak da adlandırabileceğimiz yoldur. Tasavvuf inancında, aşkın insan bedenindeki meskeni; 'kalp'tir. Bu nedenle insanın da, aşka ulaşmak yolunda yönelmesi gereken tek yön; kalbi ve tercih etmesi gereken tek yolsa; kalp yoludur. Bu 'aşk'ın kendi karakteristik yapısının da bir neticesidir. Yazar, *Kuyu* adlı hikâyesinde bu durumu hikâye kahramanı vasıtasıyla şu şeklide ifade etmektedir:

"… Aşkın kendisi zaten düz bir ilişki değildi, aşk düz bir mantıkla açıklanabilecek bir olgu değildi, o, düz mantığı her zaman aşmıştır; aşk denklik falan gözetmiyor, o, hiçbir şey gözetmiyor; o, ortaya çıkıyor ve varlığını dayatıyor, o kadar!"[101]

İnsanın, kendisinde olan 'sevgi' yetisinin farkına varmasıyla birlikte, kendisindeki bu sevgi ihtiyacını karşılayacağı ve bu sevgiyi kendisine yönlendirebileceği bir varlık arayışına başlamaktadır. Bu varlık kendisi olabileceği gibi, kendi dışında var olan her hangi bir varlık da olabilmektedir. İnsanın kendi kendisini sevmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü; kendini sevmeyen bir insanın, başkalarına karşı bu duyguyu hissetmesi imkânsızdır. Fakat insanın kendisini sevmesi hususunda dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır ki, bu da; aşırıya gitmemektir. İnsanın, kendi benliğini severken her zaman durması gereken bir sınır vardır. Bu sınırın ötesine geçmek, insan için bazı sakıncalı durumların meydana gelmesine neden olmaktadır:

"…Dünyanın ve kendi zatının sevgi mihverinde döndüğünü de biliyordu. Sevgi olmasaydı.. ah, böyle bir şeyi hayal etmek bile mümkün görünmüyordu ona, çünkü sevgi olmasaydı diye düşünmek, bir balığın su olmasaydı hayat nasıl olurdu tasavvuruna benzerdi. Ona kimse kendi zatını sevme demiyordu, bilakis onun da hakkı var ve onun hakkını da vermek gerekiyor deniyordu. Böylece içinde yücelmeyi yaşıyordu. Ama böyle duyguları yaşamanın tehlikeleri karşısında uyarılmıştı. Böyle duygular, insanı, birdenbire bir şey

[101] **A. e.** , *24*, s. 65.

olduğu sanısına kaptırabilir, o zaman da, elde edilmiş olan kazançların tümü, bir anda heder olabilir. …"[102]

İnsanın kendini sevmesi, insanı asıl sevgiye ulaştıracak olan yolun aşamalarından sadece biridir. Bu nedenle, bu aşamanın başarıyla tamamlanabilmesinde, sonraki aşamalar da göz önüne alınarak dikkatli olunması gerekmektedir. Bu aşamada yapılan bir yanlış, kendinden öncesini ve sonrasını da tehlikeye sokarak, başka birtakım yanlışlara sebebiyet verebilmektedir.

Rasim Özdenören'in eserlerinde aşk, özellikle tasavvufi bir anlayış çerçevesinde ve ilahî aşkın insan üzerindeki cazibesi boyutuyla ele alınmıştır. "Sufinin ilâhî aşk dediği yaşantı işte bu cazibenin etkisiyledir ve o çekim alanında bulunmanın verdiği manevî haz ile çekimin kaynağına vasıl olamamanın getirdiği ıstırap yolcuyu "aşkın derdiyle hoş" hale getirir. Bu soylu anlamıyla aşk derdine yakalanmış biri için Gerçek Varlık, artık bir Ma'şûk, yani Sevgili'dir. Filozofun "Varlığın İlkesi" (el-Evvel), din bilgininin Mevcûdatın Yaratıcısı (el-Hâlık) dediği Gerçek Varlık, sufi için bütün bu hakikatlerin ötesinde bir Sevgili'dir (el-Ma'şûk)."[103]

Fakat bu aşka ulaşma yolunda ve insanın kendini terbiye etmesinde bir aşama olarak, beşerî aşka da bu hikâyelerde yer verilmiştir. Tasavvufi anlayışta, beşerî aşk ve sevgili, insanı ilahî aşkın cazibesine ve gerçek sevgiliye ulaştıran bir aşama olarak kabul edilmiştir. Yazar eserlerinde, "Tensel aşkın ilâhî aşkın bir izdüşümü, ilâhî aşkın ise tensel olanın müteal varlık düzeyine yönelmiş hali…"[104] olarak kabul etmiştir. "…Buna göre tensel aşkın asıl değeri, kişisel gelişim şansı için taşıdığı imkânlar bir tarafa, ilâhî aşka yükselmenin bir alt basamağını teşkil etmesidir."[105] Tasavvuf inancında; Tanrı'nın kendi sureti üzere, sevmek ve sevilmek amacıyla yarattığı bir varlık olan insanın, kendi türünden bir erkeğe ya da bir kadına karşı

[102] **A. e.** , *32*, s. 85.
[103] Âlim Kahraman, **a. g. e.** , İlhan Kutluer, " **Âh Aşktan ve Hallerinden:** *Aşkın Diyalektiği***'nin Giriş Bölümü Üzerine Okuma Notları"**, s. 86 - 87.
[104] **A. e .** , s. 95.
[105] **A. e.** , s. 95.

duyduğu beşerî aşkın temelinde de; aslında Tanrı'ya karşı duyulan ilahî sevginin bir yansıması görülmektedir. "Muhiddin-i Arabi, *Fususü'l-Hikem* adlı eserinde durumu şöyle açıklıyor: "… şu duruma göre, Hak-Erkek-Kadın olmak üzere bir üçlük meydana geldi. Bu arada erkek, kadının kendi aslına iştiyakı kabilinden olarak o da kendi aslı olan Rab'bına müştak oldu. Şu halde Allah kendi sureti üzere olan kimseyi sevmekle beraber ona da kadını sevdirdi. O halde erkeğin muhabbeti hem kendi parçası olan kadına karşı, hem de kendisini yaratan Hak'ka karşı oldu. İşte bunun için Hazreti Muhammed Aleyhisselam 'Bana kadın sevdirildi' buyurdu. Çünkü kendi sevgisi ancak Rabbının suretiyle ilgili olduğundan, kendi nefsinden bahisle 'Ben sevdim' demedi. Bu suretle kendi kadınına karşı olan sevgisini bile Allah'a nisbet etti. Çünkü Hazreti Peygamber kadın sevgisini, Allah'ın kendi sureti üzere olan mahlukuna muhabbeti gibi, ilahi ahlaka uymak için dilemiştir." "[106]

Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere beşerî aşk, sadece ilahî aşka ulaşma yolundaki aşamaların tamamlanabilmesinde ve insanın kendi benliğini terbiye etmesinde önemli bir aşamadır. Eserlerde de, insanların bir kadına veya bir erkeğe duyduğu beşerî aşk, ilahî aşk yolunda insan için bir terbiye vesilesi olarak ele alınmıştır:

"… Kendini alabildiğine yalnız, bırakılmış, baygın hissediyordu. Dünya tekerleği Babil Kulesinin spiral yokuşunu tırmanıp duruyordu. O kadın biçimlendi gözünün önünde. Yokuşun yukarlarında (yukarılarında) duruyordu. Serap gibiydi. Her defasında yaklaştım, işte tutacağım, diye elini uzattığında, elinin boşluğa düştüğünü duyumsayarak irkiliyordu. Sonra kadının o uzun, at kılına benzeyen saçlarından yapılmış bir kamçı beliriyordu, ak, saydam bir avucun içinde. Ona bakıyor, o avucun sahibi olan yüzü seçmeye çalışıyor ama bunu asla başaramıyor, öyleyken el, havaya kalkıyor, kamçı Kule'nin boşluğunda göğün sonsuzluğuna doğru savruluyor ve toparlanarak sırtında, yüzünde, gövdesinin her bir yerinde şaklıyordu. Böyle böyle yola gelecekti. Yola, evet.. Bir gümbürtüyle sıçradı."[107]

[106] Rasim Özdenören, **İki Dünya**, *Son Söz Yerine: Dünya Sevgi İstiyor*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 225.
[107] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *Boyalı Ölü*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 52.

Yukarıdaki alıntıda hikâyenin kahramanı, beşerî aşkın terbiyesinden geçerek, ilahî aşka ulaşmaya çabalamaktadır. Bu durum yazar tarafından sembolik bir ifade ile ifade edilmiştir. "Babil Kulesi"; dünya hayatını ifade etmektedir. Kahraman, "yalnız" ve "yorgun" bir hâlde bu hayat merdivenlerini tırmanmaktadır. Amacı, bulunduğu konumdan daha yukarılara doğru çıkmaktır. Bunun için yardıma ihtiyacı vardır fakat yardım beklediği kişi, yanlış kişidir. 'Kadın' olarak tasavvur edilen bu kişi -beşerî aşkı ifade etmektedir-, kendi saçından yapılmış bir kamçıyla -saç; tasavvufta siyahlığı ve maddiliği ile kesretin ve beşerîliğin sembolüdür- yukarılara ulaşmaya çalışan kahramana eziyet ederek -fiziki olarak-, onu terbiye etmeye çalışmaktadır. Kahraman ise tüm bu sürecin; kendisini doğru "yola" ulaştıracağına inanmaktadır. Onu amacı; bu 'kadın'a (ölü sevgiliye) ulaşmak değil, sadece gerçek istediğine ulaşma yolunda ondan faydalanmaktır. Bu durumu yazar şu sözlerle de ifade etmiştir: "… Gözlerinin önünde canlanmış duran o güzel yüze bakarak haykırdı nerdeyse, hayır, ben ceset istemiyorum, ben ölüsevici (ölü sevici) olmak istemiyorum, ben seni istiyorum, …"[108]

İnsanın, ilahi aşk yolunda sağlam adımlarla ilerleyip menziline, yani aslen ait olduğu fakat ayrılmak zorunda kaldığı hedefe ulaşması olarak ifade edebileceğimiz; 'vuslat'a ulaşabilmesi için, beşeri aşkın terbiyesinden geçmesi gerekmektedir.

Özdenören'e göre tasavvufi anlamda ayrılık ve vuslat arasında diyalektik bir ilişki bulunmaktadır. Bu iki durum, birbirinin içinde yer alan ve biri yaşanmadan diğerinin de yaşanma olanağının olmadığı bir neden-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlıdır. Yazar, bu durumu sonu belli olmayan bir yolculuğa benzetmektedir. Her ayrılış beraberinde yeni bir kavuşmayı da getirerek, arayışı sürekli kılmaktadır:

> "…Her yolculuk -uzun veya kısa- bir dünyanın, o dünyaya ait alışkanlıkların ve aslında o dünyaya ait her şeyin geride arkada bırakılması anlamına geliyor. Önündeyse bilmediğin bir dünya ve bilmediğin bir istikbal duruyor. Bir gerçek terk edilirken , bir mümküne doğru yol alınıyor. …
>
> … terk edişle (ayrılış'la) vuslatın diyalektik ilişkisi olabilir. Her ayrılış kendi vuslatını ve her vuslat kendi ayrılışını kendinde taşıyor: insanın, kendi geçmişini terk

[108] **A. e.** , s. 53.

ediyormuş duygusu, aslında belki de kendine yabancılaşarak Tanrı'ya aşina oluşun başlangıcını işaretliyor. Ve.. Tanrı'ya vasıl oluş, yani Tanrı vuslatı, bu yalancı dünyanın şartları içinde hiçbir zaman kendi asli hakikatıyla (hakikatiyle) tecelli etmeyeceğine göre, vuslat sanılan gerçeklik, kendini terk etmeye zorlanıyor ve gerçek vuslatı yeniden ve yeniden aramaya yöneliyor. Benim bu dünyadaki yolculuklarım da, kimbilir, (kim bilir) belki böyle bir yolculuğun bir gölge izdüşümü olarak tecelli ediyor." [109]

Tasavvuf anlayışında, ayrılıktan vuslata geçiş kadar önemli olan diğer bir husus da; bu yolculuktan tekrar geri dönebilmektir. Önemli olan; "itikâf"[*] süresini tamamlayıp diğer insanlarla iletişim kurarak, onları da, ilahî aşk yolunda ilerleyen bir âşık durumuna getirebilmektir. "… İnsanın kendi başına yaşadığı bir itikaf (itikâf) olsa olsa bir itikafın (itikâfın) yarısıdır denebilir. Asıl vuslat, gerçek vuslat başkalarıyla irtibata geçerek gerçekleştirilmiş olacaktır. …"[110]

Özdenören'in eserlerinde ele alınan "aşk" kavramı; insanın arayışının bir neticesidir. Maddi ve beşerî dünyanın geçici ve sahte yaşamından yorgun düşen insan, kendini tümüyle bu dünyadan ve ona ait olan şeylerden soyutlayarak, içsel bir arayışa yönelmiştir. Artık insanın huzur bulacağı tek yer; kendi kalbidir. "… Şu halde kalp durmadan arayış istidadına uygun düşecek biçimde sürekli, kalımlı, sonsuz, kısacası Bâkî olan Maşuk'a yönelmelidir. Yalvarmaların, niyazların ve hıçkırıkların eşlik ettiği, kavuşma umudunun hiç eksilmediği bu yöneliş belki beklenen vuslatı getirmeyecektir. Ancak kalbi sürekli uyanık tutması bakımından bu arayış kendi mesut neticelerini vermiş olacaktır. Çünkü âşık kalbinde olanı, kalbine sığınmış olanı aramaktadır. Yönelişin derinlik ve yoğunluğu kalp ile kalpte olanı nerdeyse aynı şey olarak idrak etme noktasına getirir âşığı. Bu idrak düzeyinde seven ve sevilen adeta aynıdır. Kalp artık "Ben" ile "O" kimdir, bunu pek ayırt

[109] **A. e.** , s. 11 - 12.
[*] İtikâf: isim, Arapça, Kendini bir konuya verme.
(Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi) http://www.tdk.org.tr, 9 Şubat 2008)
[110] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Dönüş Gene Kente Yönelir*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 94.

edemez haldedir. Fuzûlî'nin deyişiyle "Ger ben ben isem nesin sen ey yâr / Ver sen sen isen neyim men-i zâr" makamındadır."[111]

Yazara göre aşk; her şeyden önce insanın kendini idrak etme çabası sonucunda ortaya çıkan bir arayışın neticesidir. Bu çabadaki amaç ise; bir neticeye ulaşmaktan ziyade, bu arayışı devam ettirebilmektir.

Yazar bu durumu: "Mesele yalnızca yola koyuluştan ibarettir. Yolun nereye varacağı önemli değildir. Nereye çıkarsa çıksın yol. İsterse hiçbir yere çıkmasın: eninde sonunda bu da bir seçenektir. Ve zaten bir hedefe ulaşmak için de yola çıkılmış değildir. Hedef -biz bilmesek ve öyle olduğunu düşünmesek, hatta öyle olduğunu kabul etmesek bile- yalnızca yolda olmaktır. Çünkü yol, onun yoludur: ona çıkacak yoldur. Ona ulaşacak yolu şimdiye değin kimse tarif edememiştir. Bu yüzden o yol ile bu yol arasında zerrece fark gözetilemez, fark gözetmeye çalışmak zaman kaybından başka bir şey kazandırmaz. Âşıksa kendini yürümeye adamış olan biridir: yürümeye, ulaşmaya değil!"[112] şeklinde açıklamıştır.

3. Hayat

Rasim Özdenören'in eserlerinde, insanların kendi benlikleriyle ilgili olarak sorguladıkları diğer bir durum ise, bu insanların hayat karşısındaki durumlarıdır. İnsan, canlı bir varlıktır ve tüm hayatı boyunca, doğumundan ölümüne dek bu hayatı yaşamak ve var olma mücadelesini sürdürmek zorundadır. İnsanın canlı bir varlık olarak ilk görevi; kendisine verilmiş olan bu hayatı bütün iyi ve kötü taraflarıyla birlikte yaşamaktır. Bu nedenle insan yaşamı, aslında bir var olma mücadelesinin de ifadesidir.

İnsan, hayat karşısında bir yönüyle etken, bir yönüyle edilgen bir duruş sergilemektedir. İnsan, kendisine verilmiş olan hayatı, kendi düşünceleri ve

[111] Âlim Kahraman, **a. g. e.** , İlhan Kutluer, " **Âh Aşktan ve Hallerinden:** *Aşkın Diyalektiği***'nin Giriş Bölümü Üzerine Okuma Notları"**, s. 93.
[112] **A. e.** , s. 110.

eylemleri doğrultusunda bizzat yaşamasıyla; etken, fakat bu hayatın karşısına çıkardığı -iyi ya da kötü- durumlar karşısında bir belirleyiciliğinin olmaması, hayatı, sadece kendisine verildiği kadarıyla yetinerek yaşamaya mecbur olması ve bu konuda her hangi bir inisiyatifinin olamamasıyla; edilgen bir varlıktır.

Fromm'a göre: "… sadece tıp, mühendislik ve resim sanat değildir; *yaşamanın kendisi bir sanattır* -gerçekten de insan tarafından yapılan en zor ve karmaşık sanat da budur. Bu eylemin nesnesi hiçbir şekilde bu veya şu özel performans değil, yaşamanın kendi performansıdır, insanın potansiyel olarak olduğu şeyi geliştirmesidir. *Yaşama sanatında insan hem sanatçı hem de sanatının nesnesidir;* o hem heykeltıraş hem de mermerdir; o hem doktor hem de hastadır."[113]

İnsanın, hayat karşısındaki bu ikili durumunun temeli; onun canlı bir varlık olmasına dayanmaktadır. İnsan, kendisiyle beraber aslında ölü olan hayata da canlılık kazandırmaktadır. İnsan hayatı yaşarak, var olduğunu ispat etmekte böylece hayatla, var oluş arasındaki determinizmi de ortaya koymaktadır. "… Doğadaki hayat taşlaşmış bir hayattır, ölümdür. Canlılık hareketliliğin, diyalektiğin, hayatın doğuşudur. Canlı diyalektiktir çünkü kendi içinde karşıtını (cansız doğayı) barındırır. O halde hayat özne-nesne ilişkisinin ilk kez kendini gösterdiği yerdir. Canlı, dış dünyaya, cansız doğaya, nesneye karşı durur. Onu kendi varoluşu için bir araç olarak kullanır, tüketir. Ama yalnızca insan veri olanı bir bütün olarak olumsuzlayabilir, böylelikle de gerçek bilinç ve öznenin oluşumunu sağlayabilir."[114]

İnsanın hayat karşısında fail olarak tek tasarrufu; onu yaşayarak tüketmektir. Bu tükeniş, tek taraflı değildir; insan bir taraftan hayatı tüketirken bir taraftan kendisini de tüketmektedir. Bu tükeniş sürecinde insanın, hayatı değiştirebilmek ya da ona müdahale edebilmek gibi bir ayrıcalığı yoktur. Onun hayat karşısında değiştirebileceği tek şey; kendisidir. İnsan, sadece kendini değiştirerek, hayata iyi ya da kötü, farklı bir anlam yükleyebilir. "Ermeni asıllı Amerikalı yazar William

[113] Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 29 - 30.
[114] Tülin Bumin, **a. g. e.** , s. 105.

Saroyan'ın *Rock Wagram* isimli romanı şu cümlelerle başlar: "Her insan kötü bir dünyada iyi bir insandır. Hiçbir insan dünyayı değiştiremez. Ama herkes, bütün hayatı boyunca, iyiden kötüye veya kötüden iyiye, geriye ve ileriye doğru kendisini değiştirir ve sonunda ölür. Nasıl, niçin veya ne zaman değiştiğinin önemi yok, kötü bir dünyada iyi bir insan olarak kalır o, kendisinin de bildiği gibi…" "[115]

İnsan, hayat karşısında tepkilerini sadece eylemleriyle ifade edebilmektedir. Yapılan her eylem -iyi ya da kötü- , insanın hayatını derinden etkiler. Bu nedenle eylemlerin, insan hayatında yönlendirici bir etkisi vardır. İnsanın almış olduğu her karar ve yapmış olduğu her eylem, uygulamaya geçtiği andan itibaren gelişen ve insan hayatının sonrasını da etkileyen bir süreci başlatmaktadır. Yani, hayat ve var oluş arasındaki determinizm, insanların eylemleri tarafından şekillenmektedir. "… Hayatın ağını ören, insan değildir. O, bir ipliktir yalnızca. Ağa her yaptığı, kendi başına da gelmektedir." [116*]

İnsanın, eylemsel boyutuyla hayata yapmış olduğu her katkı, aslında onun benliğinin ve kendine karşı özgüveninin gelişmesinde de etkili olmaktadır. İnsan, kendi tercihleri vasıtasıyla, en azından kendisine verilmiş olan hayatı nasıl yaşayacağı konusunda bir tasarrufta bulunarak, hayatına bir yön belirlemekte ve bu doğrultuda hayatı yaşamaktadır. Aksi takdirde, "Hareketten alıkoyduğumuz anda, hayatımız da, sürülmeyen bir bisiklet gibi düşüp…"[117] kalmaktadır.

Modernleşmeyle başlayan süreçle birlikte günümüz insanı; var olan ve her geçen gün yenisi eklenerek gelişen bir tercihler dünyasında, seçmenin giderek zorlaşması ve başkaları tarafından dikte edilen zoraki tercihler nedeniyle, kendi kişisel tercihine bir türlü ulaşamamakta ve büyük bir özgüven eksikliği ile hayatın içerisinde kaybolmaktadır. Bu koşullar karşısında insan, kendi bireysel kimliğini ortaya

[115] Rasim Özdenören, **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı?**, *Saroyan: Dünya Kötü, İnsan İyi*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 175.
[116] Rasim Özdenören, **İki Dünya**, *İnsan, Hayatın Anlamı, Tağut Ve Saire*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık,1998, s. 183.
[*] Bu cümle, yazar tarafından bir Amerikan yerlisinin mektubundan alıntılanmıştır.
[117] Rasim Özdenören, **İpin Ucu**, *Bisiklet Dersleri*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s.64.

koyabilmek adına, birtakım eylemlerde bulunarak ve içinde bulunduğu koşulları değiştirmeye zorlayarak, hayata müdahil olmakta ve hayatının dinamiklerini kendi elinde tutmaya çalışmaktadır. "… İnsan, bir çarkın bir dişlisi olarak o çarkın bir yönde dönmesi durumuna müdahale edemez, çarkın dişlisi de, çarkla birlikte döner. Çarkın dönüşüne müdahale edebilmek için onun dışına çıkmak gerekir: ancak başka bir çarkla dönüşü hızlandırmak veya tersine çevirmek istikametinde müdahale olabilir."[118] Bunun için insan, uyum sağlamakta zorlandığı hayattan, kendi kişisel tercihine ulaşabilmek adına uzaklaşmakta ve bu sayede kendiyle ilgili daha doğru değerlendirmelerde bulunabilmektedir.

Fakat bu çarkın dışına çıkamayan insanlar için durum, çok daha farklıdır. İnsan, bu durumda kendisini tam anlamıyla bir belirsizlik içinde hissetmektedir. Ödenören'in eserlerinde, çarkın dışına çıkamayan bu insanlar; geçmişinden, içinde bulunduğu zamandan, hatta geleceğinden endişe eder hâle gelerek, hayattan ve yaşamaktan korkmakta ve neticesiz çabalar içinde kaybolmaktadırlar. Yazar bu durumu bir denemesinde şu şekilde izah etmiştir:

"… Ne olacağım korkusu, bana ne yapacaklar korkusu, yarınım ne olacak korkusu.. sürekli olarak kendini bir belanın ortasındaymış gibi duyumsamak korkusu.. kararsızlık, tedirginlik, endişe.. Sokakta gördüğümüz insan, kökenini bilmediği böyle bir karışık ruh hali içindedir. Rızkından emin değildir, attığı adımdan emin değildir, düşüncelerinden emin değildir, seçtiğinden emin değildir. Hatta korkusundan emin değildir. Kendinden ve başkalarından emin değildir. Bir yirminci yüzyıl filozofunun dediği gibi, başkaları cehennemdir, her şey için vakit geçmiştir iş işten geçmiştir. O, bir tek şeyin farkındadır: Bir sürgün olarak atıldığı bir cehennemde yaşamaktadır, bu dünya dört yanı çelik duvarlarla örülü, harareti gitgide artan, terleyen bir dünyadır, açmak istesen bir penceresi yoktur, oraya atılmış başka insanlarla sonsuza kadar, senin için cehennem saydığın o insanlarla beraber, yaşamak zorundasın, ne bir kuruluş ümidi, ne biraz ferahlama imkanı mevcuttur. (J. P. Sartre, *Gizli Oturum* adlı oyununda böyle bir dünyayı anlatır.)

Öyleyse ne yapacak bu insan? Huzuru nerde bulacak? Kendi içinde mi, başkalarından mı? Her iki durum için de kapılar, daha baştan örtülmüştür yüzüne. Öyleyse ona sadece boş

[118] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Kent ve Bulutlar*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 69 - 70.

avuntular verilecektir. Sözgelimi, insan yapıp ettiklerinde, sadece seçtiği ile sorumludur, denecektir (Sartre). Veya denecek ki, arkadaş, madem kendi isteğin, iraden dışında böyle bir sürgündesin ve insansın, düşünen bir kafan, duygulanan bir yüreğin var, öyleyse insan yaraşır bir çaba göstereceksin (Camus). Fakat, başta tanımlanan nitelikte bir dünya içinde yaşayan bu insan neyi seçecek, hangi insani çaban derdine düşecek? Çünkü aslında, böyle bir dünyada yaşayan insan için seçim fırsatı da kalkmıştır. Kendi sıkıntısını mı seçecek, yoksa başkalarının cehennemini mi? Veya yoksa ayağının kayacağını bile bile, o terleyen çelik duvarlara tırmanmayı mı deneyecek? Bu mudur insani olan? İnsanca yaşamak için gösterilen yol?

Evet budur. İnsana, insanca yaşayabilmesi için gösterebildikleri tek seçim, tek çaba budur. Ya kendini aldatmaktan başka işe yaramayan sun'i (suni) bir seçim yapma durumu, veya gene hiçbir işe yaramayan abes bir çaba. …"[119]

Özdenören'in eserlerinde yaşam, daha çok tasavvufi bir bakış açısının etkisiyle, insanlar için bir ibret ve tecrübe sahnesi olarak düşünülmüştür. Bu dünyadaki yaşam, insanı öldükten sonraki gerçek yaşama hazırlayan bir süreç olarak kabul edilmiştir. Bu süreci tamamlamak, sonraki sürece geçişi sağlaması bakımından insan için bir zorunluluktur. İnsan, doğduğu andan itibaren bu sorumluluğu üzerine almıştır ve ölünceye kadar da bu sorumluluğunu yerine getirecektir. Önemli olan, insanın bu sorumluluğunun bilincinde olması ve üzerine düşen görevi yerine getirmesidir. "…Yüklendiğimiz sorumlulukların farkında olduğumuz sürece cesaretimiz ve risk üstlenme yetimiz (kapasitemiz) artmaktadır. Cesaretimiz (veya başka biçimde söylersek, korkusuzluğumuz) bizi hayata karşı daha mücadeleci yaptığı gibi, başarabilme oranımızı da yüksek tutmaktadır. …"[120] Bize verilen bu hayat dersinde başarılı olabilmek için, hayatın değerini idrak edebilmek ve bu değere uygun bir hayat sürmek gerekmektedir.

Hayatı yaşama tarzı noktasında, insan özgürdür. Kendi tercihleri doğrultusunda hayatını ya daha iyiye ya da daha kötüye götürecek olan kendisidir. Bu nedenle, ne zaman sonunun geleceğinin bilinmediği bu hayatta, bir günün bile insan

[119] Rasim Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, *Çağdaş İnsanın Yüzü*, 5. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 14 - 15.
[120] Rasim Özdenören, **İpin Ucu**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 42 - 43.

yaşamında önemli bir yeri vardır. Yaşanılan her günü, âdeta son günümüzmüş gibi kabul ederek yaşamak gerekmektedir.

Gül Yetiştiren Adam'da yazar, hayat hakkındaki görüşlerini bir dedenin ağzından torununa şöyle aktarmaktadır:

"… Gününü değerlendirmeye bakacaksın.. günün nasıl değerlenir, bak anlatayım: Şimdi ömrünü bitmiş say, ömrün bitmiş de sen yalvarmış yakarmışsın, sana gözyaşların için cabadan bir gün daha vermişler.. işte şu anda da o bir tek son günün içinde bulunuyorsun.. işte o son günde ne yapacaksan, her gün onu yapacaksın. …"[121]

Bu açıklamada önemli olan; dünya hayatının da önemli olduğu ve her günün son günmüşçesine dolu dolu yaşanarak boşa harcanmamasıdır. Fakat bu durum, hiçbir zaman aşırıya kaçmamalıdır. İnsan, bu hayatı yaşarken zaman zaman bu hayatın sahteliklerle dolu ve geçici olduğunu unutmamalıdır. Kendini bu hayatın rutini içerisinde kaybedip asıl hedefinden uzaklaşmamalıdır. Kendini, hayatın değil, kendi tercihlerinin akışına bırakmalıdır. Hayatın rutinlerinin, görünüşteki sahteliğinin farkına varabilmeli, bunlara bağlanmadan yoluna ve arayışına devam etmelidir. Yazar bu durumu *Karşılaşma* adlı hikâyesindeki kahramanını bakış açısından şu şekilde yansıtmaktadır:

"… İçine doğru büzülür, yalnızlığının derinliklerine doğru fırlatılmış olarak yağmurdan kaçışan insanların telaşıyla kalabalıkların anaforunda dönenip dururdu. Aç gözlülükle, müthiş bir oburlukla vitrinlere saldıran insanlar, hırslı atılışlarla trenleri, koca koca otobüsleri dolduranlar, bu itişip kakışan kalabalık, bu kargaşa onun dışındaydı: ne ki, o da kuyruklara girer, o da itişip kakışarak bir otobüste yer bulabilmek için çırpınır, bir yerlere yetişebilmek, geç kalmamak için canını dişine takardı. Bir lokma ekmek için saatlerce fırınların önünde bekler, lokantalarda o da bir sandalye kapabilmek için gözünü dört açar, titizlikle seçtiği yemeğin getirilmesini sabırla beklerdi, bütün bunların göze alınması gerektiğini bilirdi, göze alırdı. Ama göze aldığı hayatın kaçınılmaz gerekleri diye saydığı, daha doğrusu kendisine öyle belletilmiş olan bütün bunlar, basit bir kapı gıcırtısından daha

[121] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 18.

mı önemli şeylerdi? Okuduğu bunca kitaplar ona cılız, işe yaramaz, dahası aşağılık ve iğrenç bir yaratık olduğunu aşılamaktan başka ne anlatmıştı? Bütün ömrünü değersiz şeylere boyun eğmeyi öğrenmek için harcamış gibi duyumsuyordu kendini. Tükenmekte olan yaz ayları sonunda ağustosböceklerinin boşalmış kabuklarından yükselen o son çığlıkların insan üzerinde bıraktığı tuhaf kof etkilere benzeyen bir şeydi yaşadığı. Gidiliyordu, sonra geri dönülüyordu, yeniden yürünüyordu, durup bakınılıyordu, yemek yeniyordu, sonra gene acıkılıyordu, uyanılıyor ve uyunuyordu. Bu muydu? Hayır, aradığını söyleyemezdi, hiçbir şey aramamıştı, aç bir köpek gibiydi: yerleri koklaya koklaya dolanıp duruyordu ortalıkta, o kadar.

Bütün bu yapma görüntülerin altında gizliden gizliye işleyen, çalışan bir şey vardı ama: loş kokulu, kirli, yer yer çirkef birikintileriyle ıslanmış, kurumuş sarhoş kusmuklarıyla sıvanmış sokaklarda dolaşırken de duyumsardı bu alttan alta gelişen ve günün birinde kendisini apansız yakalayacak olan "şeyi": günün birinde pişmanlık duyması ve tövbe edebilmesi için şimdi kullanması gereken fırsatlardı bunlar, ama böyle olduğunu daha sonra düşünecekti. …"[122]

Bir arayış içinde bulunmalarına rağmen, Özdenören'in eserlerinde insanlar, çoğu zaman hayatın akışına kapılmış olan insanlardır:

"… -Nereye sürüklüyorlar bizi, diye bağırdı kısık bir sesle, niye buna zorluyorlar? Niye beni yaşamaya zorladıkları hayatı yaşadım diye cezalandırmaya çalışıyorlar?

…

-Kimi zaman başkalarının adaletindense, kendi inandıklarına sığınmak yeğdir, dedi."[123]

Hayat karşısında sürüklenen bu insanlar, hayata tutunamamış, hayatının iplerinin başkalarının elinde olduğu, âdeta hayatta başkaları tarafından kendilerine verilmiş rolleri oynayan oyuncular gibidirler. Kendilerine ait, ne düşünecek fikirleri, ne söylenecek sözleri, ne de yapacak eylemleri vardır:

[122] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Karşılaşma*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 53 - 54.
[123] Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, *Sabah Aralığı*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 45.

"… Hayır, hayır, bir sarsıntı demek istemiyordu olan bitene, ama beklenenin gerçekleştiği de söylenemezdi: çatırdayan, yıkılan ve yeniden kurulan bir şeydi. Bütün bu olup bitenler kendi dışında, kendi fanusunun dışında gelişiyor da, o da, bunları fanusun içinden gözlüyordu sanki: oyunun oyuncusu gibi duyumsamıyordu çünkü kendini: oynanan oyunun bir seyircisiydi o da kendi gözünde, ama değildi işte, gerçek öyle değildi: kabul etmek istemese de oyuncu kendisiydi, soru yönelten kendisiydi: evet diyor ve onaylıyordu; hayır diyor ve reddediyordu. Ve öyle evetler ve öyle hayırlarla oynuyordu ki, işte hayatı bağlanıyordu bunlarla, hayır başkası değil, kendisi bağlıyordu hayatını: kimseyi de suçlamıyordu. …"[124]

Özdenören'in eserlerinde insan, bu iç huzursuzluklar tarafından kuşatılmış bir biçimde, kendini ait hissetmediği bir dünyada, kendini bir parçası olarak görmediği insanlarla ve kendisine ait olmayan bir hayatı yaşamak zorunda bırakılmış hissetmektedir:

"… Rastgele uğranılan bir binanın içinde de açılanamaz türden olaylar vuku buluyor, garip işler kotarılıyor: içine nerden düştüğünü bilmediği bir binadır bu, evet, doğru düşünüyor ve ona düşmek diyor ve nerden düştüğünü bilemiyor oraya: keşke nasıl bir mimarisi olduğunu bilse de anlatabilse! Ama o, buraya nerden, nasıl düşmüş olduğunu bilemiyor, belki de yalnızca bir düşü yaşadığını düşünmekle yetiniyor. Kesinlikle bildiği tel şey, bu binada daha önce hiç bulunmamış olduğu ve bu binayı hiç ziyaret etmemiş olduğu ve bu binanın var bulunup bulunmadığını bilmediği. Böylece bu binaya neresinden ve nasıl girmiş olduğunu da bilmiyor. Bir bildiği varsa, o da, kendini bu binanın içinde keşfetmeden önce de bir hayata sahip bulunmuş olduğuydu. Tedirgindi. Binanın dış yapısının nasıl olduğu, neyle yapıldığını bilmiyordu -yalnız kendisi değil, kimse bilmiyordu bunu-. İç yapısı da anlaşılır değildi."[125]

Burada, sembolik bir ifade tarzıyla insan ve onun hayat karşısındaki çaresizliğine değinilmiştir. Metinde geçen "bina"; dünyanın sembolüdür ve insan bu "binanın içinde" bulunmakla; bu dünyaya ait olan hayatı yaşamaktadır. Daha önceden hiç uğramadığı, varlığından bile habersiz olduğu bu "bina"da (dünya) insanın tek

[124] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Karışıklık*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 84.
[125] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *Mum*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 39.

bildiği şey, buradan önce de bir hayatının olduğudur. Bu hayat; tasavvuf anlayışında, insanın 'kesret âlemi'ne düşmeden önce bir parçası olduğu ve asıl ait olduğu yer olan; 'vahdet âlemi'dir. İnsanın, asıl ait olduğu yerden bu "bina"ya düşmesi, onun manevi anlamda da bir düşüş içinde bulunması anlamına geldiğinden, insan kendini burada "tedirgin" hissetmektedir. Bu tedirginlik, insanın kendi içindeki arayışı bir netice verinceye ve tekrar asıl ait olduğu yere dönünceye kadar devam edecektir.

Özdenören'e göre; insan, asıl ait olduğu yere ulaşıncaya ve bu amaçla içinde bulunduğu arayış süreci sona erinceye kadar, bulunmak zorunda olduğu bu dünyada, yaşamak zorunda olduğu bu hayatı yaşamalıdır. Bu onun için, bir zorunluluktur. Bu aşamalardan geçilmeden, varılmak istenen yere ulaşmak imkânsızdır. Bu nedenle insan, her şeyden önce bu durumun bilincinde olarak ve bu hayatı, kendisini hedefinden uzaklaştırmayacak biçimde yaşayarak, kendisine verilmiş olan bu hayata karşı sorumluluğunu yerine getirmelidir.

Yazar, bu sorumluluğu yerine getirmek zorunda olan insana: "… Bir ibadet haline getirmeli yaşamayı. …" diyerek yol göstermektedir.

4. Ölüm

Rasim Özdenören'in eserlerinde insanın, kendi benliğini idrakinin bir neticesi olarak, kendini merkez alarak anlamlandırmaya çalıştığı temel meselelerden biri de; 'hayat'ın tezatı olan 'ölüm'dür. İnsanın bir birey olarak kendini idrak etmesi ve canlı bir varlık olarak var olduğunun bilincinde olması, beraberinde elbette bu varlığının, bir sonunun da olduğunun bilincinde olmasını sağlar. İnsanın, "…kendi kendinin bilincinde olması, onun güçsüzlüğünün ve varlığının sınırlarının farkına varmasına sebep olur. Kendi sonunu gözünde canlandırabilir: Ölüm. Varlığının bölünmüşlüğünden asla kurtulamaz: Kendini zihninden istese bile ayıramaz; yaşadığı sürece bedeninden ayrılamaz ve bu beden de onun yaşama arzusu duymasına neden olur.

"İnsanoğlunun kutsaması olan idrak, aynı zamanda onun lanetidir de; çözümü olmayan bölünmüşlüğünü sonsuza dek çözmeye çalışma zorunluluğuyla karşı karşıya bırakır onu. İnsan varlığı bu anlamda bütün diğer organizmalardan daha farklıdır; sürekli ve kaçınılmaz bir dengesizlik içerisindedir. İnsan hayatı, türünün örneklerini tekrar ederek "yaşayamaz"; *kendisi* yaşamak zorundadır. İnsan *canı sıkılabilen, hoşnutsuz olabilen,* cennetten sürgün edildiğini hissedebilen tek hayvandır. İnsan, varoluşu kendisi için çözmesi gereken bir problem oluşturan ve bundan kaçamayan tek hayvandır. …"[126]

İnsanın, varoluşunun getirdiği bu çelişkiyi anlamlandırıp kabul edebilmesi, insan için hiç de kolay bir durum değildir. O, bir taraftan, şu anda içinde yaşadığı dünyada var olmasını sağlayan bedeninin, daha sonra kendisinin yok olmasına sebebiyet vereceğini, yani bir 'beden'e sahip olmanın, insan için aynı zamanda hem bir 'varlık' hem de bir 'yokluk' ifadesi olduğunu anlamakta güçlük çekmektedir. Bu nedenle ölüm -kendi ya da başkalarının ölümü-, insanlar için her zaman kabullenilmesi zor bir durum olmuştur. Fakat insan için, ölümü kabullenmek kadar zor olan bir başka durum ise; bu durumla er ya da geç yüz yüze gelebileceği gerçeğini kabul etmek olmuştur:

"… O düşünce ilk ne zaman kafasında zonkladı bilmiyordu: ölüm düşüncesi: ölümü düşünmeye başladı, hayır kendini öldürmeyi değil, ölümün kendisini.. her acıdan sonra kendini sokaklara vurdu, her defasında aynı yanlışı yineledi: kimilerine bakılırsa bunun adı ihmalmiş …

aslında ne yapacağını bilmiyordu, hiçbir zaman da bilemedi

ölüm boşlukta sallanıyordu

yolculuklar, başa başa kalmalar onu avutmuyordu

ve sonunda olanlar oldu …

… Hiçbir şey bilmiyordu ve ölümü düşünüyordu: artık gittiği her yerde o vardı, ölüm. …"[127]

[126] Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 53.
[127] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Boşluktaki Duruş*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 50.

İnsan için, " En temel varoluşsal bölünme yaşam ile ölüm arasında olandır. Ölecek olmamız, insan için kaçınılmaz bir gerçektir. İnsan bu gerçeğin farkındadır ve bu farkındalık onun hayatını derinden etkiler; fakat ölüm, yaşamın tam tersidir ve yaşamın dışındadır. Ayrıca yaşam tecrübesiyle uyumsuz bir olgudur. Ölüm hakkında edindiği hiçbir bilgi, onun yaşamın anlamlı bir parçası olmadığı gerçeğini değiştirmez. Bizler için ölüm gerçeğini kabul etmekten başka bir seçenek yoktur; hatta kendi yaşamımız söz konusu olduğunda yenilme fikrini baştan kabul etmemiz gerekir. "İnsan sahip olduğu her şeyi yaşamı uğruna verecektir." Ve Spinoza'nın da dediği gibi: " Bilge insan, ölümü değil yaşamı düşün(melidir.)" "[128] Fakat bu durumu, insanların bir anda ve kolayca kabullenmesi mümkün değildir.

Bu nedenle Özdenören, eserlerinde insanlara çeşitli bakış açılarıyla ölümü sorgulatmaktadır. İnsanların, hayatın içindeki sebepsiz tükenişleri, her geçen günün kendisiyle birlikte insandan alıp götürdükleri, insanı adım adım ölüme yaklaştırmaktadır:

"… Tükenme. Duyuyorum. Ama nereye değin, nere için? Dumandan, soluklardan, sesten bir çizgiler ağır ağır azaltıyor, azaltıyor, azalıyorum. Bu mu ölüm? Hastalık. …"[129]

Eserlerde insanlar, bu tükenişle birlikte hayatlarının bir döneminde farklı şekillerde de olsa, mutlaka ölüm gerçeğiyle yüz yüze gelmektedirler. Bu, insan olmanın getirdiği bir zorunluluktur. Ne şekilde ya da ne zaman olursa olsun ölüm, bütün insanların ortak kaderidir. Bu ortak kaderde insanların payına düşen ise; yazarın *Gül Yetiştiren Adam* adlı romanında olduğu gibi bütün hayatı boyunca kendini, o meçhul zamana hazırlamak ve beklemektir:

"… Şehrin bir yerinde birileri ölüyor, ne korkunç! Beklenmedik ölümler beklenen ölümler apansız gelenler ağır ağır gelenler ihtar edip gelenler habersizce gelenler. Kahvede otururken ölenler bir otobüs yolculuğunda ölenler gece yatağına yatıp da kalkmayanlar vazife başında can verenler onulmaz hastalıklardan ölenler başını taş duvarlara çarpa çarpa

[128] **A. e. ,** s. 55.
[129] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Eskiyen*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 57.

gidenler aşk derdiyle ölenler, aşksız ölenler. Birileri hastalanmaya hazırlanıyor öksürüyorlar ya da öksürmeden şuralarında bir sızı, uzaktan, üstlerine kondurmadıkları bir sızılarla, böyle başladığını bilmiyorlar ya da bilmezlikten geliyorlar, çünkü beklemek çok korkunçtur, usul usul geleceğini bilerek ama ne zaman ölüm meleğinin kanadını açıp kendisini kapacağı anı bilmeden, bu meçhul anı bilmeden beklemek.

Korkunçtur.

Gene de o mistik, o ulaşılmaz soru sorulacaktır bir gün.

Ey cemaatimüslimin, bu ademi (âdemi) nasıl bilirsiniz?

İyi biliriz.

Ruzu mahşerde şehadet eder misiniz?

Ederiz.

Allah rahmet eyleye, diye bir sayha yükselir o anda. …"[130]

Özdenören'in eserlerinde bu sorgulamaların bazılarının, tasavvufi bir açılıma sahip olduğu görülmektedir. Ölüm, her şeyden önce bir inanç meselesidir. İnanan insan için ise ölüm; yeni bir hayatın başlangıcıdır. İnsanın ulaşması gereken asıl hayat, bu hayattır. İnsan, aslında bu hayatı yaşamak için yaratılmıştır ve bu hayatı yaşayabilmek için maddi benliğinden soyutlanması gerekmektedir. Bu aşamada ölüm devreye girmekte, insanı asıl bulunması gereken dünyaya ve asıl yaşaması gereken hayata ulaştırmaktadır. Ölümün; inançsal ve metafiziksel bir boyutta sorgulandığı *Mor Sinekler* adlı hikâyede, bir hafızın ağzından ölümün bu misyonu şu cümlelerle ifade edilmektedir:

"…

İnanan adam için ölüm nedir ki dedi Hafız

Nedir ki hiç dedi enişte**m**

Hafız enişte**m**in söylediğini duymadı

Bir tebdili mekandır dedi

Hepimiz öleceğiz eninde sonunda dedi dayım

Bütün nefisler ölümü tadacaklar dedi Hafız hepimiz o yolun yolcusuyuz ama er ama geç …

[130] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 9 - 10.

… Yüzde doksan dokuz ahbabın toplandığı alemi berzaha bir visal kapısıdır diyor Hafız …

… Kabir kapısına ağlayarak değil gülerek gir çünkü cemili zülcelalin (cemil-i zü-l-celâl) dairei (daire-i) rahmetine ve mertebei (mertebe-i) huzuruna gidiyorsun …

… Ve ziyafetgahı (ziyafetgâh-ı) ebedisi olan cennete çağrılıyorsun

Konuşuyor Hafız

Ölüm idam değil hiçlik değil bitiş değil çöküş değil sönmek değil yokluk değil tesadüf değil belki insanın öz yurduna terhisidir …"[131]

Özdenören'in eserlerindeki insanlara baktığımızda, insanların ölüm hakkında yaptıkları sorgulamalar neticesinde, ölüm karşısındaki tavırlarının farklı olduğu görülmektedir. Bu insanların kimisi; ölümü kabullenmek yerine onu, kaçınılması gereken bir durum, âdeta bir korku hâline getirmektedir:

"…Öpeyim hala.." diye yeltendim. Elini vermedi. Tanımadığı kimseye elini vermez. Titiz. Eli bir şeye değse onkez (on kez) yıkardı belki. Oturduğu yerde iki büklüm, derisi pörsümüş, soluk, dayanıksız bir külçe halinde yığılıp kalmıştı. … Geceleri ölürüm diye sırtüstü yatmıyormuş. (Bir dolap aracılığıyla ölülerle konuştuğunu zannediyor.)"[132]

Yankı adlı bu hikâyede, yaşlanmanın beraberinde getirdiği ölüm korkusuna yer verilmektedir. Yaşlılıkla birlikte insan, zaman bakımından kendini kıstırılmış hissetmektedir. Artık, önünde ileriye dönük planlar yapacağı, yapamadıklarını erteleyeceği bir gelecek bulunmamaktadır. Bu nedenle insan, hayata dört elle sarılarak, yaşamak uğruna kimi zaman bazı takıntılı durumlar içerisine düşmektedir. "… Ölüme karşı duyulan bu akıl dışı korkunun sebebi, yaşama konusunda başarısız olmaktır. Suçlu vicdanımızın, yaşamımızı boşa geçirdiğimiz, onu ve kapasitelerimizi üretken bir şekilde kullanma şansını kaçırdığımız için bizlere verdiği tepkidir. Ölüm çaresi olmayan bir acıdır, ama yaşamadan ölme düşüncesi katlanılmazdır."[133]

[131] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Mor Sinekler*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 129 - 130.
[132] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Yankı*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 75.
[133] Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 182.

Kimileri ise; ölümü, tıpkı hayatı kabullendikleri gibi ve her canlı varlığın yaşayacağı bir zorunluluk olarak kabul ederek, ona "teslim olmak" tadır:

"… Boynuna ilmiklenmiş bir halatla görünmez, gücüne karşı konulamaz bir el, bir uçurumun kenarından onu, bir ineğin memesinden süt sağarcasına aşağılara doğru çeker, o anda artık çevresinde yardımını umabileceği kimsenin kalmadığını da yeisle görürdü. Bu halat, onu, gözünü kapadığı ülkeden gözünü açacağı ülkeye doğru çeker, sürüklerdi. Hiçbir zaman yattığı yerde uyandığı olamamıştı. (Böyle: güya uyurdu.) Artık paydos bütün bunlara! Bütün bunlara paydos artık! Yaşaması için bir mazeret aramaktan caymıştı, o koşuşlar, korkular, düşüşler, üşüyüşler tüketmişti onu, bıktırmıştı. Birdenbire ne yaptığını düşündü. Ne yapmıştı! NE yapmıştı! Binlerce şu kadar yıllık ömrü boyunca hep o gıcırtılı tramvaylarda, durmadan adını heceleyen trenlerde, dile gelmez acılarını inleyerek anlatan kamyonlarda boyuna gulyabanilerden kaçmış, yakalanmamak için tükenircesine yorulmuş, kaç otel odasında gözlerini o gammaz ışıklara açmış, hangi yönlere, bilmediği nerelere koşmuş, kaçmıştı. Ne acıklı aldanış! Ama teslim olmayacaktı, hayata teslim olmayacaktı. " Belki ölüme.." diye bıçak yarası dudağıyla bir diş gıcırtısı gibi mırıldandı. …"[134]

Çark adlı bu hikâyede, hayatın akışı içerisinde oradan oraya sürüklenen ve bu sürükleniş içerisinde kendini ve amaçlarını yitiren insanın, hayata karşı isyanı ve ölüme teslim oluşu anlatılmaktadır. "… Bu, modern insana acı veren ve trajik görünümün temelinde yatan düalizmdir: İnsanın sonsuz hayata karşı açlığı, öleceği bilgisiyle gölgelenmiştir. Ölüm, hayatın absürdleşmesiyle insanı, hayatın bir değer taşıyıp taşımadığı sorusunu sormaya zorlar."[135]

Kimileri ise *Pus* adlı hikâyede olduğu gibi ölümü "beklemek"tedir:

"…Onca artık her şey birdenbire durmuş gibiydi. Sonsuz, bitmez bir durgunluğun içine yerleşmiş, soluklara, kitapların sayfalarına sinmiş, yalnız, tek bir şey vardı: her yandan koşarak peşimizi izleyen, günün birinde bir köşebaşında (köşe başında) usulca eteğimizi çekiştirerek yanımıza sokulan, dostumuz olan, düşmanımız olan, kristalden geçen bir ışık gibi ağır ağır varlığımıza yayılan ölüm. Bütün sorun, onu cesaretle beklemek gerektiğini

[134] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Çark*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 10.
[135] Charles I. Glicksberg, **a. g. e.** , s. 32.

anlamak olmalıydı. Yaşlı adam böyle düşünüyordu. Ama artık bütün duygularını yitirdiği bir sona gelmişti. Bunu nasıl önleyecekti? Yaşaması boyunca başından geçen olaylar umduğunun dışında çıkmış değildi. Böyle bir sonu biliyordu, bekliyordu. Ama onunla böyle apansız karşılaşmak, yüz yüze gelmek gene de şaşırtmıştı onu, ağrına gitmişti. Onca, bütün bir zenginlikle dolu geçmişi yaprakları çevrilip bitmiş bir kitaptır artık. Geri dönülemeyeceğini biliyor. …"[136]

İnsan, mutlaka bir gün ölümle karşılaşacaktır. Bu durumdan kaçış yoktur. Bu nedenle insanın asıl yapması gereken şey, ondan kaçmaya çalışmak yerine, onu hayatımıza, -zaman olarak belirsiz de olsa- dâhil etmek ve beklemektir. Bu sayede insan, ölümle birlikte, hayatı da kabul etmiş olmakta ve her iki süreci de gerektiği biçimde tamamlama imkânını elde etmiş olmaktadır.

İnsan için ölümün bir anlamı da; gerçekte ait olunan yere geri dönmektir. İnsan, dünya hayatıyla birlikte, asıl ait olduğu hayattan kopmuştur. Tekrar ait olduğu yere geri dönebilmesiyse, bu dünyadaki süreci tamamlamasıyla mümkündür. Ölüm ise; bu sürecin sona ermesini ve yeni bir sürecin başlamasını sağlayarak, insan hayatında önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Yazar, *Gül Yetiştiren Adam* adlı romanında bu durumu, bir dedenin torunuyla olan konuşmasında şu şekilde izah etmiştir:

"… Ben yaşlandım artık, ölümü bekliyorum, ölüm nedir biliyor musun? Önünde sonunda çalacağımız tek hakikat kapısı, bizi bir yaradan var, yaradanın emriyle gene kendisine dönüşümüzdür ölüm, bir daha ölmemek üzere dönüşümüzdür ona. …"[137]

Kimileri ise; *Profil* adlı hikâyede olduğu gibi hayat karşısında, ölmeye karar vermektedirler:

"…Öleceğini dün babam söyledi bana, dedim, doğru mu bu? Evet, dedi, uzun günler düşündüm ve kararımı verdim. Sabahleyin de uyguladım. Geri dönmeyecek misin bundan? diye sordum. Hayır dedi kesin olarak bunu çok düşündüm, geceleri ve gündüzleri hep bunu

[136] **A. e.** , *Pus*, s. 16
[137] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 17.

düşündüm. Günlerce yalnız yatağımda yatarken, boyuna bunu düşünüyordum. Son günlerimde bir bakıma tek yalnızlıktan kurtuluş yolum bu olmuştu. İlk günlerde bir de denizi düşünürdüm. Ama yavaş yavaş ondan kendimi çekmeğe başladım. Bende bir eşya hastalığı yaratmıştı. Hiç olmazsa böyle düşünüyordum. Ricat, ricat diye buyuruyordum kendime. ….”[138]

Önceki örneklerde de görüldüğü üzere; Rasim Özdenören’in eserlerinde ‘ölüm’, genellikle tasavvufi bir bakış açısıyla insan yaşamı içerisinde irdelenmiştir. İnsanlar da, bu bakış açısıyla ölüm konusunda mistik bir tavır oluşturmuşlardır. Tasavvuf anlayışında; insan, benliğinin ölmesiyle bütün amaçlarına (vuslat) ulaşmaktadır. Bu nedenle, bu benlikle sahte bir dünyada yaşamaktansa, ölmek ve gerçek dünyaya ulaşmak, insan için -amaçları olan insan için- daha tercih edilebilir bir durumdur. Bu amaç çerçevesinde, insanın içinde bulunmuş olduğu arayış süreci; ölüm karşısındaki kararlılığın bir neticesidir.

“… “Kaçmakta olduğunuz ölüm, işte böyle gelir.” Kendi el yazısıyla, kitaptan kopyaladığı cümleydi. Ve gün boyunca bu cümle ona hatırlatılıp durmuştu. Demek, sevgili bazen ölüme dönüşüyor, ölüm de sevgiliye, diye düşündü. Niye olmasındı? Elbisesini değiştirdi. Aslında, kendisine eski erkeklerin giydiği entarilerden yaptırmak istiyordu, daha rahat olur ve nefs, o zaman kendi üstüne yüklenmez.. kendinden kurtulmadıkça O’na yönelinmez, demişlerdi: bunu da unutmayacak! Masadan ders tesbihini (tespihini) aldı. Kıbleye döndü, diz çöktü, gözlerini yumdu. Şimdi, sevgilisi, efendisi ve ölüm hatun karşısındaydılar. İçini derince çekti, soluğunu dışarıya verirken, tek ve uzun bir nefes halinde: “Estağfurullaaaahh…” diye fısıldadı. Titredi, kendinden geçti.”[139]

Yazara göre: “… Aslında hayatla ölüm, bir paranın yazı ile turası gibi birbirinden ayrılması, birbirinden koparılması mümkün olmayan bir bütünü oluşturuyorlar. Ölüm kavramı yaşayan insana çoğu kez soğuk ve itici görünüyor. Onu çoğu kimse elinden geldiğince unutmaya veya yok saymaya veya hayatın dışına itmeye çalışıyor. Ama ne kadar

[138] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Profil (III İlyas Konuşuyor)*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 31.
[139] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *Tuhaf Şeyler*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 46 - 47.

görmezlikten gelinirse gelinsin, ölüm, hayatın bir gerçekliği olarak her an yolumuzun üstüne çıkabilir veya yolumuzu kesebilir. Ölümü unutma çabalarının içine girmiş olan birisi ancak kendini kandırmış olur. … Çünkü biz farkında olmasak da ölümle temas halindeyiz (hâlindeyiz), çünkü yaşıyoruz ve hayatın bir anlamı varbulunuyorsa (var bulunuyorsa) bu anlam ancak ölümle bir değer kazanıyor. Çünkü ölümsüz olduğu (sınırsız olduğu) farzedilebilecek (farz edilebilecek) bir hayatın, aynen bir ekonomi kuralının söylediği gibi, değeri de olmazdı. Bir şeyi değerli kılan onun nedret halinde (nadir) oluşu keyfiyetidir. … Sonsuz hayat (ölümsüz hayat) da, aslında değersiz bir şey olurdu. Bu yüzden hayata değerini ve anlamını veren olgunun ölüm olduğunu söyleyebiliyoruz. Öte yandan ölüm, hayatın metafizik veçhesini gözümüzde somutlaştırmaya yarıyor.»[140]

Özdenören'in eserlerinde, kendi bireyselliğinin içine hapsolmuş insanlar için ölüm, gündelik hayatın telaşı içinde akıllarına bile gelmeyen, kendileri için çok uzak gördükleri bir olaydır. Hayatlarında bu kadar belirleyici olan ve her an karşı karşıya geleme ihtimalinin olduğu bu durum karşısındaki insanlar için, , " … ölümden de ölümcül olan, insanların ölüm karşısındaki kayıtsızlıklarıdır. …»[141] Yazarın bazı hikâyelerinde, bu durumdan şikâyet edilmektedir:

"… (Kendi kendine). Asıl şaşılacak olanlara kimse aldırmıyor bile. Işığı görüyorum, sesi duyuyorum. Kimse şaşırmıyor. (Kitap rafına gider, gelişigüzel bir kitap alır, karıştırır, yatağın üstüne fırlatır). Zırva. Hepsini yakmalı bunların, aklımda kalsın. Nasıl da bıkıp usanmadan aynı şeyleri tekrarlıyorlar. Tekrarı mümkün olmayan tek gerçek var, ölüm. (Kitaplara bakar). Bunlarsa yaşamayı anlatıyor. Yavanlıkları bundan olsa gerek. Bilmemiz gereken tek gerçeğe yaklaşan bile yok. (Küskün bir sesle) Asıl şaşılacak olan şey budur işte. …»[142]

Ölüm, insanın hayatı boyunca göz önünde bulundurması gereken ve bilmesi gereken tek gerçektir. Bu gerçekliğin bilinme gerekliliği ise, sadece 'ölüm' olayıyla değil, 'ölüm sonrası'nın, insanlar üzerindeki inanç ve metafizik boyutlu tesirlerini de içermektedir. Bu eserlerdeki insanlar için ölüm kadar, sonrasının bilinmezliği de, bir

[140] Rasim Özdenören, **Yazı, İmge, Gerçeklik**, *Yazı*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 14.
[141] Necip Tosun, **a. g. e.** , s. 68.
[142] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı,** *Kapıyı Vuran Kim*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 11 - 12

endişe durumu yaratmakta ve bu endişeler zaman içinde, insan yaşamanı etkileyen korkulara dönüşmektedir. Bu korkuların temelinde, 'öte dünya' fikri etkili olmaktadır. İnsanlarda, hayattayken yapmış oldukları davranışların, 'öte dünya'daki durumlarını belirleyeceği inancının neden olduğu endişeler, 'öte dünya'yla ilgili korkulara neden olmaktadır. İnsanlar için, "… öte dünya hesapların görüleceği yerin adıdır."[143]

İnsanlar için 'öte dünya'ya yönelik korkulardan biri, bu hesaplaşmanın gerçekleşeceği yer olan; 'mahşer' korkusudur . O gün geldiğinde insanın hangi safta yer alacağı ve bunun bilinemezliği, insanın korku duymasına neden olmaktadır:

"… işte öyle bir an da gelecek celal perdeleri tarafından bir nida işitilecek ey mücrimler şimdi sizler ayrılınız. … (acaba o zaman kendisi de mücrimlerin safında mı yer alacaktı yoksa tövbe edenlerin hiç günah işlememiş gibi olacağı vaadi gereğince onlardan ayrılacak mıydı) …"[144]

Özdenören'in eserlerinde, insanın ölüm ve sonrası için duyduğu bu soyut korkular sadece tespit edilmekle kalmamış, *Ölü* adlı hikâyede olduğu gibi hissedilebilir hâle getirilerek somut bir biçimde tasvir edilmiştir:

"… Yatağına uzanıp patlama sesine kulak verdi. Surun sesini, işte o zaman, birden ayrımsadı. Ve surun kendisini gördü, nurdan bir boynuzdu, boğum boğumdu, her boğumunda milyarlarca delik vardı ve bu deliklerden arı vızıltısını andıran, dirileri öldüren ve ölüleri diriltebilecek olan sesler fışkırıyordu. İkirciklenmişti, bu işittiği acaba birinci sur muydu, yoksa ikincisi miydi. Birincisiyse şimdi ölmesi gerekecekti, yok ikincisiyse zaten ölüydü ve dirilecekti.. Anlamak için kalktı, delikten dışarısına baktı. Kafası, kabirin toprağını çatlatarak dışarı çıkmıştı. Orada gördüğü şeyle sırtının tüyleri diken diken oldu. Dağlar hallaç pamuğu gibi atılmıştı, delikten daha önce gördüğü çatılar yokluğa karışmıştı ve karşı tepeler yürüyordu, güneşin ışığı da mahvolmuş, saydam bir karanlığa dönüşmüştü. Dağların şimdi toz halinde ufalandığını görebiliyordu. Zühre yıldızı Ülker yıldızıyla buluşmak üzereydi. Surun korku veren sesinin içinden yükselen o insanca dille konuşan sesi de duydu. Mülk kimin, diye ortaya atılan soruyu.. onun cevabını.. vahit ve kahhar olan

[143] Rasim Özdenören, **İki Dünya**, *İslam ve Statüko*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 212.
[144] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Arasat*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 9.

Allah.. mülk de onun.. sur da.. öyleyse, ey alçak sen diye gürledi ses, mahvol, sen mahvol ki, ben ortaya çıkayım.. ama hayır, cılk yaralar halinde varlığımı bulmak istemiyorum ben.. hayır, hayır.. hayır! Ben ceset olarak kalmak istemiyorum.. kendi çığlığının titreşimiyle fırladı.. üstünü yokladı.. üstündeki bezi eliyle çekti, baktı, kefendi, üstünde duruyordu, henüz temizdi, kırışıkların arasından birkaç parça toprak döküldü. O kadar olacak, diye düşündü. Yeniden ölü uykusunun derinliklerine doğru kayıp gitti. Kendinden geçti."[145]

Bu korkuların, günümüz dünyasının teknolojik gelişmişliğiyle de sıkı bir ilişkisi vardır. Teknolojik gelişmeler ve teknik unsurların, gündelik hayatı istila etmesiyle birlikte, insan hayatındaki her şey hatta ölüm bile somut ve teknik bir durum olarak algılanır hâle gelmiştir. İnsanlar için ölüm, yeni bir hayatın başlangıcını değil, bir yok oluş sürecini ifade etmektedir. Hayatın insanlara sunduğu 'var olma' seçeneği karşısında, ölümün sunduğu 'yok olma' seçeneği, insanlara korkutucu gelmektedir. Bu konuda günümüz insanı için geçerli olan: "… Ölümün metafizik ürpertisi değil, mekanik bir yokoluş…"[146] duygusudur. Bu yok oluş duygusunun bir neticesi olarak yine 'öte dünya'ya ait olan; 'cennet' ve 'cehennem' kavramları da, insan zihnini kurcalayan sorunlar hâline gelmiştir. İnsan, bu yok oluştan sonra ya 'cennet'le gelen mükafatlandırılma ya da 'cehennem'le gelen cezalandırılma durumunu yaşayacaktır. Yazar bu durumları, *Kuyu* adlı hikâyede şu şekilde ele almıştır:

"…. Derken, Kur'an okuyanın sesi işitiliyor. Biri, yanındakine fısıldıyor:

"Ne diyor biliyor musun? 'Biz, onların boyunlarına çenelerine kadar zencirler (zincirler) taktık, Kafaları ve boyunları yukarı kaldırılmış haldedir… onların önlerine ve arklarına bir sed (set) çektik…… onları sardık…… artık görmezler……"

"Ne korkunç!"

"Ama bak, şu da var, diyor ki: 'Cennet ehli, mesrur, zevk ve eğlence içinde olacak. Zevceleriyle gölgelerde ve tahtlar üzerinde yaslanmış olacaklar. Onlara orada çeşitli meyveler ve her istedikleri hazır bulunacak……"

"Yaaa?!"

[145] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *Ölü*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 78 - 79.
[146] Rasim Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, *Teknolojinin Ruhumuzdaki İzdüşümü*, 5. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 47.

"Evet. Tabii.. böyle olacak!" "[147]

Görüldüğü gibi, 'mükafat-ceza' ya da diğer bir ifadeyle; 'cennet-cehennem' ikileminde, aslında her şey insanın kendi elindedir. İnsan, irade sahibi ve özgür bir varlık olarak yaratılmıştır. Kendi iradesiyle yaptığı her davranıştan da yine kendisi sorumludur. İnsan, hayatı boyunca bu sorumluluğun bilincinde olmalı ve buna göre hareket etmelidir. Özdenören'in eserlerinde de insanlarda, "…Asıl acıyı şiddetlendiren, hesap korkusu, ahiret korkusudur. Ölüm değil, ölüm sonrasıdır."[148] Yazar, insanlara 'ölüm sonrası'nı etkileyen dünya hayatı konusunda bir hikâyesinde şu telkinlerde bulunmaktadır: "Daha sırası var buranın! Sen yaz! İşlediklerini yaz! Ya bu mağaradan geçip serin yerlere ulaşacaksın ya da buraya dü-şe-cek-sin!" [149]

Rasim Özdenören, eserlerinde ölüm, "…hayatı kuşatan, insanın iliklerine kadar duyduğu, hissettiği kaçınılmaz bir gerçekliktir. …" [150] İnsanın bu gerçeklik karşısında yapabileceği tek şey; ölümü hayatının bir parçası olarak kabul etmek ve en azından ölümden sonrası için, elinde olan imkânların ve bu sorumlulukların bilincinde olmaktır.

5. İntihar

Özdenören'in eserlerinde 'intihar', insanın kendisiyle ve hayatla ilgili arayışının ve bu arayışında bir çözüme ulaşamamasının ortaya koyduğu bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan, her yönüyle karmaşık ve çelişkilerle dolu bir varlıktır. Bu nedenle insanın kendi yapısındaki bu çelişki ve karmaşa, varlığının bir parçası olarak, hayatı boyunca onunla birlikte hep varolmaktadır. Bu " çelişme, insan varlığının gerçek öğesidir. İnsanın bir "doğa"sı, yalın ve türdeş (homojen) bir varlığı yoktur. O,

[147] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *23*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 64.
[148] Necip Tosun, **a. g. e.** , s. 69.
[149] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *Yırtılma*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 56.
[150] Necip Tosun, **a. g. e.** , s. 65.

varolanla varolmayanın garip bir karışımıdır. İnsanın yeri, bu iki karşıt kutup arasındadır."[151] Bu "iki karşıt kutup" arasında bir varoluş mücadelesi veren insan için, bu durum kolay değildir. İnsan, hayatı boyunca bu ikilemin çelişkisi içinde yaşamakta ve böyle bir çelişkinin içinde iken almış olduğu her kararı ya da yapmış olduğu her davranışı, kendi içinde anlamlandırmaya çalışmaktadır. " İnsan yaşadığı tecrübeleri kendine açıklamak ihtiyacındadır. Dünyasına, çevresine, olup bitene bir anlam vermek zorundadır çünkü, ancak bu yolla ona uyum sağlayabilir. Bu uyum vasıtasıyla yaşadığı dünyada eyleme geçebilir, hareket edebilir. …"[152]

İnsanın, hayata dâhil olabilmesi, etrafındaki her şeyi kendi içinde çözümlemiş olmasına bağlıdır. Her insan, hayatı kendi anlamlandırma biçimine göre yaşamakta ve buna bağlı olarak kendi benliğini ifade etmektedir. İnsanın, hayat karşısında, 'ben'le başlayan cümleler kurabilmesi, kararlar alabilmesi ve eylemlerde bulunabilmesi buna bağlıdır.

Özdenören'in eserlerindeki insanlar için, kendi benlikleri ve hayat; karşılarında çözmesi gereken iki temel çelişkidir. Hikâyelerde bazı insanlar; bu çelişkiyi metafizik yollar aracılığıyla çözümleyip, psikolojik bakımdan sağlıklı bir süreç yaşarken, bazı insanlar; bu arayışlarında başarısız olarak bir çatışma durumu içerisinde 'nevrotik' olarak adlandırabileceğimiz bir süreci yaşamaktadırlar. "Kişinin üretici ve bütünleşmiş bir hayat sürme konusundaki başarısızlığının sonucunu, nevrozdan daha iyi gösteren başka hiçbir şey yoktur. Her nevroz, kişinin içsel güçlerini ve gelişimini engelleyen güçlerinin çatışmasının bir sonucudur."[153]

Freud, nevrozun oluşumunda insan varlığının şu üç yapısının etkili olduğunu ileri sürmüştür: "… İnsan yavrusunun uzamış çaresizlik ve bağımlılığı, gizillik dönemi ve benin içgüdüsel dürtüleri tehlikeli olarak görmesi gerektiği gerçeği. Freud, bunlardan birini biyolojik, birini türoluşsal ve birini de tamamen psikolojik bir etmen

[151] Ernst Cassirer, **a. g. e.** , s. 23.
[152] Sibel Arkonaç, **Sosyal Psikoloji**, 3. bs. , İstanbul, Alfa Yayınları, 2005, s. 131.
[153] Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 243.

olarak nitelendir (miştir).”[154] Bu düşünceden de anlaşıldığı üzere insanın biyolojik ve psikolojik bakımdan çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip olmasının, onun hayatı üzerinde de önemli etkileri bulunmaktadır.

Özellikle günümüz insanı için, hayat karşısında başarısızlığa uğrama ve nevrotik bir birey olma riski daha yüksektir. Bu durumun oluşmasında; insanlar arasında bireyselleşmenin bir neticesi olarak ortaya çıkan, ‘ben’in dışındakilere karşı duyulan kayıtsızlığın ve bencilliğin etkisi bulunmaktadır. Çağdaş insan için her şey, kuşku duyulması gereken bir durum hâline gelmiştir. Descartes’ın varolmanın birinci koşulu olarak gördüğü ‘düşünme’ eyleminin yerine, çağdaş insan; ‘kuşku’yu koymuştur. Bu koşullar karşısında çağdaş insanın; “öyleyse varım” diyebilmesi için; kuşku duyması gerekmektedir. Çağdaş kuşku: “… daha çok her şeyin imkansız (imkânsız) olduğu ve hiçbir şeyin kesin olmadığı bir kayıtsızlık tutumudur. Gittikçe artan sayıda insanın kafası iş, politika, ahlak, kısacası her şey konusunda karışmaktadır ve daha da kötüsü, bu insanların bu kafa karışıklığının normal bir durum olduğunu düşünmeleridir. Kendilerini toplumdan kopmuş, şaşkın ve güçsüz hissederler; hayatı kendi düşüncelerinin, duygularının ve algılarının aracılığıyla tecrübe etmezler. Bu insanlarda aktif kuşku kaybolmuştur; fakat onun yerini kayıtsızlık ve görecelik almıştır.”[155]

Özdenören’in eserlerindeki insanlar da, hayat karşısında böyle bir kayıtsızlığın ve göreceliğin içinde kaybolmuştur. Geleneksel yönü ağır basan bir toplumun insanları olarak bu insanlar, eskiden hayatlarında varolan, ‘alaka’nın yerini ‘kayıtsızlık’, ‘kesin’liğin yerini ‘görecelik’in almasıyla tam bir kararsızlığın ve baskının içinde kendilerini bulmuşlardır. “… Böylece şok üstüne şok geçiren insan, her şeyden ürker, çekinir olmuştur. Hastalık hastası haline (hâline) gelmiştir. ...”[156] Böyle bir durum karşısında insanların yapacakları tek şey; iyi ya da kötü bir ‘karar’a varabilmektir. Eserlerdeki insanların kimisi bu durum karşısında mücadele kararını

[154] Heinz Hartmann, **a. g. e.** , s. 38.
[155] Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 222.
[156] Rasim Özdeneören, **Yaşadığımız Günler**, *Gündelik Hayatımızın Maskeleri*, 5. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 17.

alırken kimisi ise, pes ederek 'intihar' kararını almaktadırlar. Bu kararların alınmasında belirleyici olan unsur ise, söz konusu şahısların benlikleridir. "Karar insanın içindedir. İnsanın kendini, hayatını ve mutluluğunu ciddiye alma yeteneğinde; kendisinin ve toplumunun ahlaki sorunlarıyla yüzleşmeye hazır olmasında saklıdır. Yani karar, onun kendisi olma ve kendisi için var olma cesaretine bağlıdır."[157]

Alfred Adler'a göre hayatta karşılaşılan, " Umutsuz durumlar, erken çocukluk döneminden gelen yaşama karşı olağanüstü derecede ilgisizlik, tahrikler ve çevrenin göze batar bir biçimde saygı göstermeyişi, kişinin kendisine sürekli olarak yöneltilmiş aktiviteye karşı aşırı bir öç alma eylemi şeklinde intihar girişimlerine yol açabilir."[158]

Bu eserlerde, hayatın zorluklarıyla mücadele aşamasında, elindeki bütün savunma mekanizmalarını (dinî ve metafizik değerler) kaybeden insan, umutsuzluğun son noktasına ulaşarak, artık bu duruma kendi kendine bir son vermeye çalışacaktır. Bu durumda onu kurtaracak tek şeyin, ölüm olduğuna inanır. Umutsuzluk içinde yaşamaktansa son bir karar aşamasında ölmeyi tercih eder.

Yazara göre: "Umutsuzluğun doruk noktası daima saçma olanla buluşur: çünkü doruk noktasına ulaşmış olan umutsuzluk, orada, kendi özgül saçma'sını da bulur. Gündelik yaşanan umutsuzluğun böyle bir doruk noktasına ulaşması sıkça görülen olaylardan değildir. Umutsuzluğun doruk noktasına, bu demektir ki o saçma olan yere ulaşması, aynı zamanda onu yaşayan kişinin çılgınlığı ile de eşleşir. Olanların olması ve kişinin kendine kıyabilmesi için bu üç ögenin buluşması gerekiyor: umutsuzluk, saçmalık ve çılgınlık. Hiç birinin bir başına yeterli olduğunu (olabileceğini) sanmıyorum: mutlaka üçünün buluşması gerekiyor. Çünkü denenmek istenen şey, ancak ve yalnız bir kere, evet yalnız bir kere denenebilecektir ve o denendiği anda artık bir kere daha denenebilme fırsatı ebediyen yitirilmiş olacaktır. …"[159]

[157] Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 274.
[158] Alfred Adler, **Bireysel Psikoloji**, Çev. Ali Kılıçlıoğlu, 1. bs. , İstanbul, Say Yayınları, 2005, s. 323.
[159] Rasim Özdenören, **Yüzler**, *İntihar Edenin Yüzü*, 3. bs. , İstanbul İz Yayıncılık, 2006, s. 15.

Özdenören'in eserlerinde de insanlar, intihar noktasına gelmeden, ilk önce yaşadıklarının etkisiyle bir umutsuzluğun içine düşmekte, sonra hayat karşısındaki âcizliğinin idrakine vararak kendini saçma ve gereksiz bir mücadelenin içinde görmekte ve en sonunda hayatla ilgili her şeyi, elinin tersiyle bir kenara itme çılgınlığına ulaşarak bu süreci intiharla sonlandırmaktadır. İnsan, kimi zaman bu yaptığının da, aslında sonuçsuz bir girişim olduğunun farkındadır ancak, bu umutsuzluğa daha fazla dayanacak gücü kalmamıştır. Yazar bu durumu bir denemesinde şu şekilde izah etmiştir:

> "… Kesin umutsuzluk hastalığına (ye'ise) (yeise) yakalanmış birisi nihai eylem olarak kendini öldürmekten başka bir almaşıkla karşı karşıya bulunmadığını esefle görür. İntiharına esef eder, çünkü kendini başkaları uğruna da ölüme sevk etmiş değildir: bir hiç için ölmektedir. Böyle bir ölümün getireceği hiçbir kazanç olmadığını, olamayacağını, belki gene en iyi kendisi bilebilir. Buna rağmen umutsuzluğun son sınırında onun yapabileceği hiçbir eylem mevcut değildir: yalnızca intiharın önü açıktır. "[160]

Yazar, eserlerinde ele aldığı 'intihar' kavramının, aslında insan ve açmazlarının olduğu her dönemde yaşandığını ve bu trajedinin sadece modern insanın yaşadığı bir durum olmadığını, modern insan dramının ilk örneği olarak gördüğü; "Atinalı Timon"dan yola çıkarak şu şekilde ifade etmiştir:

> "… Timon, bilinçli olmasa da, bilinç altından, bir intihar düzlemine girmiş olarak Atina'yı terk ediyordu. Kendini umutsuzluğun ve nefretin ve kinin coşkusuna kaptırmıştır. Bu noktada onun kelimelerle anlatabileceği hiçbir fikri kalmamıştır. Bu nokta, kelimelerin, fikirlerin, hayatın iflas ettiği noktadır. İfratla tefrit arasına gerilmiş insanın, başka biçimde söylersek, vasattan kopmuş insanın kendi yıkımını hem kendine, hem başkalarına karşı en etkili ve kestirme ifade biçimi bir edimle olabilirdi ve o da ancak o edimi, intiharı deniyordu.
>
> Bu intiharın kimseye bir ders ve ibret verme amacı olmadığı gibi, yücelmek ve yüceltmek gibi bir amacı da yoktu. Dahası kendini cezalandırma gibi bir niyet de içermiyordu. Bu, sıradan bir intihardı. … Bu intihar, bence, "modern insan" hayatının, günümüzden üç-dört yüz yıl öncesine ait ilk görünüşlerinden biridir. İnsanın, yani modern

[160] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Kent, Kaçma ve Göçme*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 62 - 63.

insanın, kendinden, kentinden, başkalarından ve her şeyden kopuşunun hem reel, hem simgesel düzlemde dramatik bir ifadesidir."[161]

Yazarın, *Gül Yetiştiren Adam* isimli kitabının kahramanlarından biri olan *Sitare* intiharı tercih etmiştir. Ancak onun bu tercihinin altında yatan gerçek; ölüme meydan okumaktır:

"… Aslında hepimiz gizliden gizliye düşünüyorduk böyle bir şey yapacağını.. ama sahiden cesaret edebileceği kimin aklına gelirdi. Bazen öyle dikbaşlıydı ki, ancak böyle biri ölüme meydan okuyabilir diyordum.

Belki de meydan okuduğunu göstermek için öldürdü kendini, dedi Tansel, tuhaf bir ironi var bu işte, tamamen özel bir şey, Sitareye (Sitare'ye) mahsus. …"[162]

Toz adlı kitabında yazar, kahramanına "ölmeyi deneme"yi sorgulatmakta ve bu konuda kendine bir yol gösterici aratmaktadır:

"… Tam takır odamda düşünmeye başladım.

Çeşit çeşit şeyler tasarlanabilirdi. Ölüm bana gelmeden önce ölmeyi denemek mümkündü. Ama bu nasıl başarılabilirdi: birinin bana yol göstermesi gerekecekti. Kimdi bu? Kim olabilirdi?

Her gün aynı eşikte durduğumun ayrımındaydım.

Ölüm eşiği demem gerekiyor ona. …"[163]

*Hışırtı'*da ise, hikâyenin kahramanı olan genç kadın, birlikte olduğu adamın, pişmanlık duyarak kendisinden uzaklaşmasına tahammül edemeyerek, terk edilmişliğin verdiği bir umutsuzlukla intihar etmektedir:

"… Ağır ağır iskelenin ucuna kadar yürüdü. İskelenin ucunda durdu. Ölümü, hayır ölümü değil, yokoluşu, yokluğu, hiç varolmamış gibi olmayı düşününce yüzü nerdeyse

[161] **A. e.** , *Berbat Bir Kent: Timon'un Atinası*, s. 60
[162] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 126.
[163] Rasim Özdenören, **Toz**, *Oyun*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 59.

minnetle dolu, göğün ve denizin kaynaştığı sonsuz uzaklıklara baktı, baktı, baktı.. Deniz, bu dünyadan olmayan bir sesle ayaklarının altında hışırdıyor, çırpınıyordu. Başını çevirse biraz uzağında tanıdık birini, birilerini görebilecekti. Ama o artık kendi baygın, mecalsiz boşluğunun derinliklerine çoktan dalıp gitmişti.

Denizin yüzeyinde, kendi ağırlığının çıkardığı şıpırtı sesi denizin heybetli hışırtısı içinde küçük bir ayrıntı değerinde bile olamamıştı. Denizin yüzeyi düz ve kapkaranlıktı."[164]

Rasim Özdenören'in eserlerinde ele alıp incelediği 'intihar' kavramı, giderek hayattan ve kendisinden uzaklaşan insanın, her şeyden kopma noktasını ifade etmektedir. Her ne sebepten olursa olsun, bazı insanlar hayatlarının bir döneminde, bu kopma noktasına ulaşmaktadırlar. Ancak bu noktada mücadele yerine intiharı tercih etmek, insanın hayatında yapmış olduğu hataların en büyüğüdür.

Özdenören'e göre: "… İntihar ne hesaplaşmadır, ne yargılamadır, hiçbir şey değildir. İntihar yeis halinden (hâlinden) kaçış bile değildir, belki ona teslim oluştur ve sonuç olarak bir zavallılıktır."[165]

6. Diğer Duygular ve Durumlar

Bu başlık altında, Rasim Özdenören'in eserlerinde, insanın kendisiyle olan ilişkisinin ve arayışının bir neticesi olarak duyduğu ve bu insanların geneline değil de sadece bir kısmına izafe edebileceğimiz, diğer birtakım korku ve durumlara yer verilecektir. Bu korku ve durumları şu şekilde alt başlıklara ayırabiliriz:

6. 1. Çatışma

İnsan, hayatta her zaman birtakım sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu durum, onun varoluşunun gerektirdiği bir durumdur. İnsan, benliğinin etkisiyle çevresinde olup bitenlere karşı birtakım 'kabul'ler ve 'ret'ler geliştirir. Bireyin geliştirdiği bu 'kabul'ler; onun kendiyle ve diğer insanlarla uyumluluğunu gösterirken, geliştirdiği

[164] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Hışırtı*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 17 - 18.
[165] Rasim Özdenören, **Yüzler**, *İntihar Edenin Yüzü*, 3. bs. , İstanbul İz Yayıncılık, 2006, s. 25.

‘ret’ler ise; onun kendiyle ve diğer insanlara karşı uyumsuzluğunun göstermektedir. Bu durumlardan özellikle uyumsuzluk, insanın bireysel ve psikolojik dünyasında birtakım problemler yaşamasına neden olmaktadır: ‘çelişki’ ve buna bağlı olarak ortaya çıkan; ‘çatışma’ durumu. “ Çelişme, insan varlığının gerçek öğesidir. İnsanın bir “doğa”sı, yalın ve türdeş (homojen) bir varlığı yoktur. O, varolanla varolmayanın garip bir karışımıdır. İnsanın yeri, bu iki karşıt kutup arasındadır.”[166]

Hartmann’a göre: “Normal bir insan ne sorunlardan ne de çatışmadan muaftır. Çatışmalar insanlık durumunun bir parçasıdır.”[167] İnsanın bu çatışmalardan uzak kalması imkânsızdır. Çünkü her birey, başlı başına bağımsız ve şahsi bir varlıktır. Bu da, birey sayısı kadar farklı düşünce ve inançların varolması demektir. Farklılığın bu kadar çok olduğu bir ortamda, insanlar için kaçınılmaz olarak çatışmalar da varolacaktır.

İnsanlar arasındaki çatışmanın, insanların içinde bulunduğu toplum yapısıyla da sıkı bir ilişkisi vardır. Bireyselliğin egemen olduğu modern toplumlarla, cemaat anlayışının egemen olduğu geleneksel toplumlarda, çatışmanın varolmasını sağlayan koşulların varlığı ve buna bağlı olarak, çatışmanın yaşanabilir olma ihtimali birbirinden farklıdır.

Kağıtçıbaşı’ya göre: “… Bireyci kültürlerde, bireyler içgruplarından duygusal olarak kopukturlar; ayrışıklık ve özerklik gereksinimi büyüktür. Onlar için kişisel amaçlar, grup amaçlarından önce gelir; davranışlar yarar-zarar analizi çerçevesinde incelenir ve başkalarıyla çatışma olağandır. Toplulukçu kültürlerde ise, kişinin benliği içgrup terimleriyle tanımlanır. Bireyler için grup amaçları bireysel amaçların önüne çıkar ve kişinin davranışları içgrubun istekleri ve normları doğrultusunda belirlenir. Çatışma hoşgörülmez, grup içi uyum önem taşır. İçgrup homojendir ve içgrup-dışgrup ayrımı büyüktür. İtaate dayalı sosyalleşme, sosyal destek ve karşılıklı ilişkililik görülür.”[168]

[166] Ernst Cassirer, **a. g. e.** , s. 23.
[167] Heinz Hartmann, **a. g. e.** , s. 24.
[168] Çiğdem Kağıtçıbaşı, **a. g. e.** , s. 360.

Özdenören'in eserlerindeki insanlar, geleneksel toplumdan, bireysel topluma geçişin değişimini ve bu değişimin beraberinde getirdiği ikilemin yarattığı bir çatışmayı yaşamaktadırlar. Birdenbire kendi benliği ile baş başa kalan insan, bireyselleşmenin getirdiği bu yalnızlığa bir türlü adapte olamamakta ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde başlayan uyumsuzluğun, giderek kendi içinde de yaşanmaya başlamasıyla birlikte, hem kendiyle hem de diğer insanlarla çatışan bir insan durumuna gelmektedir.

Özdenören, bir denemesinde günümüz insanının kaçınılmaz olarak yaşamaya mahkûm olduğu bu çatışmanın, yaşanma alanları ve mahiyetlerini, -İslam inancını esas alarak- şu şekilde sınıflandırmıştır:

> "… Müslüman için çatışma alanları şunlar olabilir:
> Kişi ile nefsi (kendisi)
> Kişi ile kişi
> Kişi ile dünya
> Kişi ile şeytan
> Kişi ile üst değerler.
> Bu alanlarda ortaya çıkabilecek çatışmalar da mahiyetleri itibariyle (itibarıyla):
> Trajik çatışma
> Etik çatışma
> Hak-batıl çatışması, biçiminde tezahür edebilir." [169]

Özdenören'in yukarıdaki sınıflandırmasından da anlaşıldığı üzere, insanın varolduğu her yerde ve ilişkide bulunduğu her şeyle çatışması imkân dâhilindedir. Bu durumdaki insan için, imkânsız olan tek şey; bu çatışma durumundan kendini soyutlayabilmesidir. Yazara göre: "… ne olursa olsun, insanın, kendini o çelişkiden kurtarması mümkün olmayacaktır: ne ise o olarak kalmak istemeyen o, kendini değiştirmeye (belki aşmaya) teşebbüs ettiği her seferinde, gene kendisi olarak kaldığını fark ettikçe aynı hüsranı ve sukutu hayali (sukutuhayali) bir kez daha yaşamak zorunda kalacaktır. Bu çelişkiyi telafi etmenin yollarından biri, belki de,

[169] Rasim Özdenören, **Köpekçe Düşünceler**, *Çatışma*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 94.

arkasında sürekli olarak kentler bırakmak olabilir. Derviş kıssalarında, elde demir asa ayakta demir çarıkla dere tepe düz giden hakikat avcıları, belki bu yüzden sürekli bir yere yürüyüp gidiyorlardı."[170] Bu çatışmayı yaşayan ve bu çatışmadan kurtulma yolları arayan insan için çözüm, kolay değildir. İnsan, bir taraftan bu çelişkiyi yaşamanın zorluğuyla mücadele ederken bir taraftan da; bu durumun kendisi için bir zorunluluk olduğunu kabul etmeye çalışmaktadır. Artık insan için, bu kabullenişten başka yapacak pek fazla bir şey kalmamıştır:

"… İçinden çıkamayacağı kadar karmaşık bir durum. Bir çelişki. Kötü bir oyun. Kim oynuyordu kendisiyle? Dürüstçe akıl yürütebilse belik kabullenecekti: bu oyunu kendi kendine hazırlamıştı ya da zaten öylesine hazırdı ki, önüne çıkan hemen ilk fırsatın üstüne gözü kapalı atılmıştı. Ne zaaf! Ne çelişki! Böyleydi o: sürekli olarak bir çıkmazda duyumsardı kendini. Bu kez de böyle olmuş ve iyi yürekliliğine yenik düşmüştü. Bu duyguyu biliyordu: her zaman böyle olur ve iki pişmanlı, iki tövbe arasında kalırdı: hangi pişmanlık daha kötüydü bilemezdi, seçme gücü yok olurdu ve pişman olmaktan alıkoyamazdı kendini: bu işe girmese de pişman olacaktı. Biliyordu. Emindi." [171]

Özdenören'in eserlerindeki insanlar, hayatlarında varolan ikilemlerle (doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin, sevap-günah, eski-yeni, gelenek-modernleşme, birey-toplum… v.s.) ve bu ikili tercihlerden her biri için oluşturdukları kabul ya da retlerle, çatışma durumunu yaşamak zorunda bırakılmış insanlardır.

Özdenören, insanın çatışmalarla dolu hayatını ele aldığı eserlerinde, "… bize, hep bir eşikte olduğumuzu hissettirir ve ürpertir. Ne kapıda durabiliriz, ne de o eşiği atlayabiliriz. İstisnasız tüm öyküler, eşikte yakalanmış insanın ontolojik sıkıntılarına ilişkindir ve derinlerdeki kadim bir çatışmayı haber vermektedir. Zor olanı başarıp, insanın psişik derinliklerine inebilen ve oradan ürpertici ayrıntılar sunan Rasim Özdenören'e rahatlıkla "ürpertinin yazarı" diyebiliriz."[172]

[170] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Bir Kentten Sıkılmak,* İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 79.
[171] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *7*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 29.
[172] Âlim Kahraman, **a. g. e.** , Ahmet Kekeç, **"Rasim Özdenören: Ürpertinin Yazarı…"**, s. 73.

6. 2. Korku ve Çeşitleri

Özdenören'in eserlerinde 'korku', insanların bireysel yaşamında etkin ve belirleyici bir unsur olarak ele alınmıştır. İnsan, hayatın karşısına çıkardığı pek çok durum karşısında hazırlıksızdır. Çünkü, insan sadece kendisine verilmiş olan hayatı, iyi ya da kötü her yönüyle yaşamakla yükümlüdür.

İnsanın hayatta karşılaştığı kötü durumlardan bazıları, insanda 'korku' denen duygunun oluşmasına neden olmaktadır. İnsanın, hayatta karşılaştığı bu kötü durumların, korkuya dönüşme nedeni ise; bireyin bu durumları, kendi içinde anlamlandırma çabasında başarılı olamamasından ileri gelmektedir.

Otto Jespersen'a göre: "İnsan sınıflandırıcı bir hayvandır…"[173] İnsan için, her şeyin, en başta da kendi varlığının mutlaka bir açıklaması olmalıdır. İnsan, hayat karşısında ancak bu açıklamalar karşısında başarılı olabilmekte ve normal bir hayat yaşayabilmektedir. İnsan karşılaştığı her şeyi, kendi içinde bir anlama ve adlandırma sürecinden geçirerek hayatına dâhil etmektedir. Bu nedenle bu süreçlerin, insan hayatında önemli bir yeri vardır. Bu süreci başarıyla tamamlayamayan insan için, korku kaçınılmazdır. İnsan, hayatında ilk defa karşılaştığı bazı durumlar karşısında, tecrübesizlik nedeniyle hemen bir adlandırma yapamamakta ve hayatındaki ilklerden korku duymaktadır:

"… Kamber, daha önce, kente hiç gitmemişti. … Kamber hiçbir şey düşünemiyordu. Kente varınca da ne yapacağını açık, kesin biçimde bilemiyordu. Kendisine birilerinin yol göstereceğin, yardım edeceğini sanıyordu. İçine anlaşılmaz bir gariplik duygusu, anlayamadığı bir korku çökmüştü. …"[174]

Hikâyede kahraman, babasını rahatsızlığı nedeniyle kente götürmek zorunda kalmıştır ama daha önce kente hiç gitmemiş olması nedeniyle de, içinde bulunduğu

[173] Ernst Cassirer, **a. g. e.** , s. 196 - 197.
[174] Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, *Çok Sesli Bir Ölüm*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 24 - 25.

durumun aciliyetine rağmen bundan korku duyabilmektedir. Çünkü kentin, köyde yaşayan bu çocuk için, geçmiş tecrübelerinde her hangi bir karşılığı yoktur.

Özdenören'e göre ise: "… Bir şeyi adlandırmak, bir şeye ad koymak önemli zihin faaliyetlerimizden biridir. Bir şeyin adını dosdoğru koyabildiğimiz zaman rahatlarız. Yanlış adlandırmalarımız bizi rahatsız eder. Bir şeyi adlandırmak demek, aslında o şeyin gerçekliğini duyurmak demektir. O şeyin dünyamızda kapladığı yerin farkında olmak demektir. …"[175] İnsanın, hayatında olan her şeyin, en başta da kendisinin "farkında olmak" amacıyla, kendi içinde gerçekleştirmiş olduğu bu adlandırmalar, korkusuz bir hayat sürmenin kilit noktasını teşkil etmektedir. Bunun aksi durumlar yani, anlamlandırma durumunun olmadığı durumlar ise, insanın her an korku duymasına neden olmaktadır:

"… Korku başucumda bekleyen bir gülle. Varsam kapıya -biraz cesaret Tanrım- varsam kapıya: bir kocaman boşluk, bir rahat nefes. …

… Çok geç değil daha. Ama anaforun içinde duyuyorum kendimi. …"[176]

Hegel'e göre, 'köle-efendi diyalektiği' çerçevesinde: "… korku insanın (kölenin) özbilinç olma yolunda ilerleyişi açısından, tek başına yeterli bir koşul olmamakla birlikte, büyük öneme sahiptir. …"[177] Bu önem korkunun, insan hayatında farklı kaynaklardan beslenerek ve farklı şekillerde ortaya çıkarak, hayatın her alanında etkili olmasından kaynaklanmaktadır.

Yazar, insan hayatında korkunun ortaya çıkma sebepleri ile ilgili olarak şöyle bir sınıflandırma yapmıştır:

"…Korkunun sebebi olarak iki farklı kaynağa atıfta bulunabileceğimizi düşünüyorum: birisi doğrudan insanın fıtratında mündemiç bulunan kaynak, öteki insanın dışında bulunan kaynak.

[175] Rasim Özdenören, **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı?**, *Adlandırma Olayı*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 18.
[176] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Kan Otları*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 24.
[177] Tülin Bumin, **a. g. e.** , s. 39.

İnsanın fıtratan taşıdığı korku, onun kültürel çevresini oluşturmasına yol açıyor. İnsan tabiattan korktuğu için kendine barınak inşa ediyor; vahşi hayvanların saldırısından kaçınmak veya avlanabilmek için silah icat ediyor. Öyleyse insanda kendiliğinden içkin bulunan korkunun, aynı zamanda insanı insan yapan hasletlerden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Fakat öteki çeşit korku, kaynağı dışarda (dışarıda) bulunan ve sırf onu korkutmak için suni biçimde meydana getirilmiş olan korku kaynağı, aslında insanın korunma içgüdüsünü harekete geçirmekle birlikte, birinci tür korkuda olduğu gibi, en azından doğrudan olumlu ve insan için onu inşai bir faaliyete sevkedici (sevk edici) nitelikte görünmüyor. Bilakis, korkunun bu türü insanı kötümserliğe, karamsarlığa, dahası uyuşukluğa, bezginliğe ve tembelliğe sevkediyor (sevk ediyor)." [178]

Özdenören'in eserlerinde insan, kimi zaman sebeplerini kendine bile açıklayamadığı bazı korkularla da karşılaşmaktadır:

"… Uğultunun verdiği korkunç tekdüzelikte düşlerime kaptırdım kendimi. Bir yığın karışık, düzensiz düşünceler, düşler birbirini kovalayıp durdu. Ama rahatsız edici bir damar yatıyordu hepsinin temelinde. En çok da mahiyetini bilmediğim bir korku. Zehirli bir kurt gibi kemiriyor içimi. Belki yalnızlıktan.. belki insandan? Hayır, sesten. Bir sesten korkuyorum. Düş çökümü dedikleri."[179]

İnsan, hayatını bu denli kuşatan korku karşısında, kendini güvende hissetmeyerek, etrafındakileri kendisi için bir tehlike olarak görmekte ve kendi kabuğuna çekilmektedir. Bu durumda insanın bildiği tek gerçek; korktuğu gerçeğidir. Sorular sormanın ve cevaplar aramanın bir faydası yoktur. İnsan, korkularıyla baş başa kalmıştır. Bu da, insanı tek taraflı bir iletişimsizliğin içine çekmektedir:

"…
Korkmadığını düşünüyor ve korkuyordu
Korktuğunu düşünüyor ve korkuyordu

[178] Rasim Özdenören, **Yüzler**, *Korkağın Yüzü*, 3. bs. , İstanbul İz Yayıncılık, 2006, s. 40.
[179] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Kundak*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 81.

Korku yoldaşı haline (hâline) gelmişti nerdeyse

Ama kendi kendine korkmuyorum diye mırıldanıyordu ve mırıltıları da alışkanlık haline getirmişti. Birden bir şeyi ayrımsıyor, o, artık, nerdeyse baştan sona bir geçmişin içine gömülmüş ve geçmişte yaşayan biri haline (hâline) gelmişti. Belki de bu yüzden iletişim kuramıyordu. İşin tuhaf yanı bunların hiç birini mesele haline (hâline) getirmiyordu, aklına gelen şeye omuz silkip geçiyor, yoksa bende bir kişilik bozukluğu mu var, diye düşündüğü bile oluyordu, bu sorular onu bir yere götürmüyordu, binlerce defa sorulmuş olan o soru tekrarlanıp duruyordu: nereye gidiyorum ben? Bir yere mi gidiyorum ben?"[180]

6. 3. Kirlenmişlik Duygusu

Bazı insanlar, hayatta meydana gelen birtakım değişikliklerle beraber, bazı değerlerin yok oluşunun ve yaşanan değerler karmaşasının, hayat için manevi anlamda bir kirlenme olduğunu düşünmektedirler. Bu kirlenme, insanı da içine alan ve bu kirden arınmanın asla mümkün olmadığı bir kirlenmedir.

Eserlerde kirlenmişlik duygusu, insanlarda aşırı derecede titizlik biçiminde kendini göstermektedir. Bu insanların sahip olduğu "… Saplantılı titizliği ise, dış dünyayla bağlantı kurmama ihtiyacının bir ifadesidir. Kendi sınırlarının ötesindeki şeyler, ona göre tehlikeli ve "temiz değildir". Kendince bu tehdit edici bağlantıları, saplantılı bir yıkama eylemiyle etkisiz hale (hâle) getirmeye çalışır."[181]:

"… Hiçbir şeye dayanamıyor artık. En başta kendine. Sonra oda arkadaşı Nurcan'a. Her şey iltihaplı gibi. İltihaplanmış, kanlanmış, kirlenmiş gibi. Durup durup elini yüzünü yıkaması da bundan olmalı. …"[182]

Ancak bu kirlenmişlik duygusundan arınmak için girişilen her çaba, insan için tatmin edici bir netice vermemekte ve insan ne olduğunu tam olarak anlayamadığı bu kirden bir türlü arınamamaktadır:

[180] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *25*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 68.
[181] Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 81.
[182] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Yara*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 91.

"… Belki bir yer arıyordu. Ama nereyi aradığını unutmuştu. Aradığı yerin neresi olduğunu, görünce anımsayıp bilecekti. Başını kaldırınca gördü. Düz bir levha. Üstünde tek kelimelik bir yazı: hamam. Girdi içeriye. Şimdi göbek taşında oturuyor ve terliyordu. Elini sürdükçe derileri yuvarlanıyor, kocaman kir parçaları dökülüyordu. Keselendi, liflendi. Ama daha temizlenmeyen, temizlenmesi gereken bir şeyler vardı sanki. Üzerinden nehirler geçse, okyanusların suyuyla yunsa da arınmışlık duygusu vermeyen bir şeyler..

göllere
nehirlere
"denizlere atılıyor
sularla boğuşuyor
ama o şey
o kir
(neyse?)
arınmak bilmiyor …"[183]

6. 4. Yaşlılık

Özdenören'in eserlerinde 'yaşlılık', bazı hikâye kahramanları tarafından her insanın yaşamak zorunda olduğu bir dönem olarak kabul edilmekten ziyade, korkulması ve kaçınılması gereken bir durum olarak algılanmaktadır.

Bu insanlar, yaşlılığı kendileri için bir olgunluk ve dinginlik dönemi olarak görmekten ziyade, bir tükenişin simgesi olarak görmektedirler. Bu nedenle, yok oluşla eşdeğer tuttukları yaşlılık dönemi, onlar için sarsıntılı geçmektedir. Bu durumda; kendilerine verilmiş olan hayatı iyi bir şekilde değerlendirememenin ve geç kalmışlık duygusunun etkisi bulunmaktadır:

"… Kadın, gözlerini ışığın o kıvrık yerine dikmiş pencereden bakıyor. Ama ne gözünde bu eğrilmiş görünüm, ne kulağına çeşmeden yayılan suyun tekdüze sesi, yalnız can sıkıntısı. Yaşlılığın o düzensiz çizgisinde kapalı ve akşamüstülü. …

… Artık oyalanamıyorum da, biçiminde sönük bir düşünce geçiyor içinden. Bana aldırmıyorlar bile, ben yokum bile. Ayışığı (ay ışığı) gardrobun (gardırobun) aynasına yamuk

[183] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *13*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 44.

bir dörtgen düşürmüş. Dörtgende kendine bakıyor. Beyaz geceliği, kırlaşan kara saçları. İçini çekerek dönüp oturuyor pencerenin önüne. Yaşamasını istediği gibi biçimlendiremediğini düşünüyor. Bütün ömrünce sanki yalnız kendi dışındakini denemiş, bir bozgundan ötekine mekik dokumuştur. …"[184]

Yaşlılık, bu insanlar için hayatın bütünüyle anlamını yitirdiği, varılacak hedeflerin olmadığı, amaçsızca bir yaşayışı ifade etmektedir:

"… Yaşlanma duygusuna kapılmak ne tuhaf bir şeydi? Bir sarkaç gibiydi: bir o yana, bir bu yana gidip geliyordu.

Önünde dolaşık puslu bir yol duruyordu

bir şeyler belirsizleşmişti

elini bir yerlere atabilir bir şeyleri tutabilirdi

ve o, durmadan bir o yana bir bu yana salınıyordu

ve kendisini yakalaması gereken yerde yakalayabilmek için tetikte bulunması gerektiğini düşünüyordu: yoksa, kimi dostlarının dediği gibi treni, hayatını -o bir defalık olan şeyi- kaçırabilirdi. …"[185]

6. 5. Geç Kalmışlık ve Yarım Bırakma Duygusu

Özdenören'in eserlerindeki insanların bazıları ise, hayatlarında hep bir şeylere geç kalmış insanlardır. Bu geç kalmışlıklar; zamanında alınmamış kararlar, yapılmamış davranışlar veya söylenmemiş sözlerdir:

"… Her şeye geç kalıyordu. Herkesin denizden döndüğü vakitte o denize uzanmaya çıkıyordu. Yanından yelkenli kayıklar geçiyordu, ayaklarını suya uzatıyor, tuzlu tadı damağında duyumsuyordu, sonra kumlarla oynaşıyor, eteklerine kum doluyor, onları silkeliyor, kızıyla el ele tutuşup kıyı boyunca ıslak kumlar üstünde koşuyordu, kızına kumdan kaleler yapıyor, dalgalar bir dokunuşta kaleleri eritiyordu.

[184] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Tutuk*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 48.
[185] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Pörsüme*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 45.

Kalktı. Kapatılmış, bitirilmiş, kilitlenmiş bir günün içinden olduğunu bir daha düşündü. Düşünmedi. Geçmişe dönmek istemiyordu. Nasıl bir gelecek beklediğini bilmiyordu. Kızına seslendi: "Geç oldu, gidelim artık." "[186]

Hikâye, kocası tarafından en yakın arkadaşıyla aldatılan bir kadının hayatından bahsetmektedir. Kadın, bu durumu bilmesine rağmen, başkalarının bu durumu öğrenmesini istemediği için, kendisine bu durumu haber veren bir telefon gelinceye kadar, hiçbir şey olmamış gibi hayatına devem eder. Bu telefonla birlikte, artık bu durumun bir sır olmaktan çıkıp, başkaları tarafından da bilindiğini anlamak, kadın için aslında çok önceden yapması gereken, ama ertelemek zorunda kaldığı şeyi yapmasına; kızını da yanına alarak evini terk etmesine neden olmuştur. Kadın, bu kadar geç kaldığı için pişmanlık duymaktadır. Artık geçmişini bütünüyle hayatından çıkarmıştır, gelecek ise önünde belirsizce beklemektedir.

İnsanın, hayatındaki geç kalmışlığın bir başka izdüşümü ise; zamanın geçmesiyle ve geç kalmışlıkla birlikte, insanın artık ömründe uzun tecrübelere ayıracak zamanının kalmamasıdır. Bu durum karşısında insan, yaptığı her şeyi, yarım bırakarak, hayatındaki bu eksikliği gidermeye çalışmakta ve bu durumdan memnun olmaktadır:

"… Masanın üstündeki kağıtlarda (kâğıtlarda) çiziktirdiği bütün figürler, bütün kelimeler, çizgiler.. tamamlanmadan bırakılmış her şey.. şimdi kendisinin tamamlanmamış hali (hâli) gibi duruyor: o da tamamlanmamış, eksik bir Ayten olarak yatağına sırt üstü uzanmış, elleri başının altında kenetlenmiş, kitapları bir tarafa atılmış ve zaten okunmasın diye satın alınmış ve satın alındıktan sonra şöyle bir bakılıp geçilmiş..

… Ters yüz edildiği sevgililerini şimdi bu kırık dökük eşyanın kimliğinde o da onları ters yüz etmek istiyor: öyle istiyor. Ama belli ki, bunu nasıl yapabileceği hala kendisince de meçhul duruyor. Yapmak istediği, yapmak istemediği her şeyi yarım bırakıyor. Bir bardak kola içse yarısını lavaboya boşaltıyor, bir sigara yaksa yarısında kül tablasına bastırıyor, birini sevse yarı yolda bırakıyor ve şimdi burada, bu, bekar (bekâr) evinde kendisini yarım kalmış bir yalnızlık içinde duyumsuyor ve oturduğu eve bekar (bekâr) evi denmesi bu

[186] Rasim Özdenören, **Toz**, *Kapatılmış Gün*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 28.

yüzden hoşuna gidiyor, çünkü bekar (bekâr) demek, onca, yarım bırakılmış biri demek oluyor.. …”[187]

6. 6. İradesizlik

İnsanın kendi hayatıyla ilgili olarak karşılaştığı bir diğer durum ise; ‘iradesizlik’ tir. Yaşadığı dünyada insan, artık öyle bir noktaya gelmiştir ki, kendi hayatı hakkında bile söz sahibi olamamaktadır. Bu durumdaki insan, yaşamamakta sadece varolmaktadır. Bu varoluşta o, artık “… kendi değildi sendeleyen sınırları yitmiş çözülmüş bir kararsızlığın anaforu (dur). …”[188]

Artık insanın, kendi inandıkları ve doğruları doğrultusunda yönlendirebileceği bir hayatı kalmamıştır. O, kendi hayat sahnesinde aktif bir oyuncu olmayı çoktan bırakmış, pasif bir izleyici konumuna dönüşmüştür. Hayatında olup biten her şey, onun iradesi dışında gerçekleşmektedir:

“… Gene kendi dışında gibiydi gene bir fanus içine kapatılmıştı da sanki dünya dışında kalmıştı fanusun dışında olup bitenleri görüyordu da onlara söz geçiremiyordu sesini o dışında olup bitenlere dışında olup bitenleri hazırlayanlara iletemiyordu öfkeli güçlü yumruğu cama çarpan sinek gibi gülünç bir meydan okumayla açıkta kalakalmıştı her seferinde çabası çarpışması püskürtülmeye mahkum (mahkûm)…”[189]

İnsanın, hayat karşısındaki geri “püskürtülme” sinin verdiği bu mağlubiyet, onu umarsız bir hiçliğin içine sürüklemiştir. Hiçbir şey düşünmeden, kararlar almadan, sorular sormadan yaşayan insan için, artık hiçbir şeyin anlamı yoktur. Geride sadece insan ve onun belirsiz hayatı kalmıştır. Bu hayatta mücadeleye yer yoktur:

[187] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Yara*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 89 - 90.
[188] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Arasat*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 8.
[189] **A. e.** , s. 50.

"…Az sonra yatağın üstüne çökmüş oturuyordu bir şey yapmaya karar vermeden bir şey yapmaya karar verse ne yapacağını bilmeden umarsız bir hiçlik duygusuyla yatağa uzandı ellerini başının altında kavuşturup bekledi ne yapıyorum diye düşünmedi ne olacak diye de düşünmedi kesin bir umarsızlıkla karar verememekten doğan bir bocalama değil kendisini mutlak bir karar yokluğuna bırakmış olmanın umarsız kıpırtısızlığı hiçbir şey düşünmemeye iten korkunç boşluğun umutsuzluğu içinde bekledi beklemek bile değil hayır rızasının isteminin dışında bir bırakılmışlığa koyvermişti kendisini …"[190]

6. 7. Hayaller

İnsanın hayata daha sıkı tutunmasını sağlayan hayallerden de, Özdenören'in eserlerinde, insan hayatının incelenmesi bakımından faydalanılmıştır. İnsanlar, varoluşlarının bir neticesi olarak, sadece kendilerine verilen hayatı yaşamazlar, bu hayatı, daha iyiye ve daha güzele dönüştürmek amacıyla birtakım hedefler belirlerler ve bunun için hayaller kurarlar. Bu nedenle hayaller, insan hayatının vazgeçilemez unsurlarıdır. İnsan, hayaller vasıtasıyla hayatla daha sıkı bir ilişki içerisine girerek, bu hayallerini gerçekleştirmek amacıyla bazı eylemlerde bulunmakta, hayata müdahale etmek isteğini duymaktadırlar:

"… Biliyor musun hayal kurmayı severim ben. Yazık ki, çoğu kez hayal kurmaya da fırsat olmuyor. Sebepsiz bir telaş içinde yüzüp duruyoruz. Bu son günler epey düş kurdum. Hiç esası olamayan düşler. Onun için hep unuturum ne düşlediğimi. Biliyor musun, bir ara kaçayım, dedim bu şehirden. …"[191]

Ancak ne yazık ki insanlar, gündelik hayatın anlamsız telaşları içerisinde yitirdikleri pek çok şeyle beraber, kendilerini hayata sıkıca bağlayan hayallerini de yitirmişlerdir. Günümüz insanı için hayat, geçen zamanla birlikte, güzel şeylerin art arda yitirildiği ve elde hep mutsuzlukların kaldığı bir hayattır. Bu nedenle hayatı, insan için bir parça da olsa yaşanabilir hâle getirmesi bakımından, hayaller ve hayal kurmak önemlidir.

[190] **A. e.** , s. 40.
[191] Rasim Özdenören, **Çözülme**, *Çözülme*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 72.

İnsan için hayal kurmak kadar, önemli olan diğer bir husus da; bunların gerçekleşebilme ihtimallerinin imkân dâhilinde olmasıdır. İnsan, hayallerini gerçekleşemeyecek fanteziler hâline getirmemelidir. Aksi takdirde, hayata daha sıkı bağlanmak yerine, ondan gittikçe daha çok uzaklaşma riskiyle de karşılaşabilmektedir. Hayatın aşırılıkları, bazen insanı hayalleri konusunda da aşırılıklara sevk etmektedir. Ancak bunun neticesi, insana faydadan çok, zarar vermekte ve onu büyük bir hayal kırıklığıyla uğratmaktadır:

"… Birbirimize nasıl bakacağımızı bilmediğimiz için. Hiçbirimiz basit, yalınkat görmüyoruz kendimizi de, başkalarını da. Kendimizde ve onlarda olamayan nitelikleri yakıştırarak bakıyoruz. Sonra bir gün gerçekle karşılaşınca düş kırıklığı .. bundan dağılıyoruz. …"[192]

6. 8. Kıskançlık

İnsanın, hayatın karşısına çıkardığı çeşitli durumlarla ilgili olarak yaşadığı duygulardan biri de; 'kıskançlık' tır. İnsan, en başta kendisine verilen yaşama şansıyla birlikte hayata ve hayatın getirdiği pek çok şeye sahip olmaktadır. İnsanın, bu sahip olma duygusunun bir neticesi olarak ortaya çıkan 'kıskançlık' duygusu; insanın sahip olamadıkları karşısında geliştirdiği bir duygudur.

Özdenören'in eserlerinde 'kıskançlık'; insanlar arası ilişkiler dâhilinde ve çoğunlukla duygusal boyutuyla ele alınmıştır. Bu ilişki ağı çerçevesinde kıskançlık, her insanın, hayatının bazı dönemlerinde, belirli olaylar karşısında yaşayarak öğreneceği doğal ve duygusal bir süreç olarak görülmektedir.Yitirilen veya sahip olunamayanların kabullenilememesinin baskısı karşısında insanın, bir savunma mekanizması olarak ortaya çıkan bu süreci yaşaması, tabiî olarak kolay olmamaktadır:

"… İçinde bulundukları oda dünyanın öteki ucuna fırlatılmışçasına uzaktı, bir mutluluğun çığlığı uzayın izbe yerlerinden ikisini de kuşatmıştı. Kıskançlık nedir bilmiyordu daha. Kıskançlığın, aşkın yemişi, aşkın doğal türevi olduğunu bilmiyordu. Aşk yalnızca

[192] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 84.

özlemle karışık bir mutluluktu daha, sürekli özlemdi. Yoksul bir odanın kilimi üstünde ya da bir bahçenin çimenlerinde yan yana uzanmışlarken terli avuç içleriyle onun çıplak omuzlarını okşamak ve kelimesiz süren konuşmaları boyunca birlikte olmak, bir başına bu, bütün bir gençliği ömür boyu yaşamak kadar değerliydi. Ama çıkılan bir yolculukta sarp yollardan geçmek de vardı: bu da bir yazgı olarak kabul edilmeliydi. Ve gelip dayanılıyordu geçit vermeyen boğazlara. Geriye dönmek yok. İleri geçmek yok. Ne olursa orada, o dorukta olacaktır. Kenetlenmiş ellerde artık birbirini tutacak güç kalmamıştır. İkisinden biri, kadın ya da erkek, uçurumdan sarkmaktadır, tutuşan elleri gitgide mecalsizleşmektedir, istenç boşunadır, eller birbirini bırakacaktır. İçinde alev alev kıskançlık tohumları gürleşirken, tutuşan eller birbirinden boşanacaktır. Kıskançlık, geçen zaman içinde ilkin acıya dönüşecek, sonra da küllenmiş bir hüzün tortusu yüreğinin diplerine çöküp kalacaktır.

Ama daha bilmiyordu bunları, hiçbirini. …"[193]

6. 9. Umutsuzluk

İnsan, hayatta karşılaştığı durumların sınırsızlığı ve bunlara ayak uydurabilme hususunda karşılaştığı zorluklar neticesinde, kimi zaman çaresizliğe düşmekte ve bütün umutlarını yitirmektedir.

İnsan, hayatın geneli içinde kendini ve kendi hayatını küçük ve önemsiz tek ayrıntı olarak görmekte, hayatın sınırsızlığı karşısında, kendi dünyasının dar sınırları içerisinde yaşamaya mahkûm olduğunu hissederek, kendini bir köşeye kıstırılmış olarak görmektedir. Her şey, onun üstüne üstüne gelmekte ve o, tüm bu şeylerle bir başına mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Kendisine sunulan zorluklarla dolu bu dünyada, insanın vermiş olduğu bu varolma mücadelesi onu, derin bir umutsuzluğa sevk etmektedir. Yazar bu durumu *Çığlık* adlı hikâyede şu şekilde ifade etmiştir:

"… Gene de o yitmişlik, kendinden geçmişlik içinde, mutlu olmadığını, olamadığını, hiçbir zaman böyle bir duyguyu yaşamadığını kendi kendine söyleyebiliyordu. Hayata karşı geliştirilmiş umut mu, o da ne, kim soruyor bunu? Ama demek isteniyorsa, Ortalarda yalnızca yitirilmiş umutlar dolanmaktadır, ona evet.. ortalarda görünen umut, yalnızca

[193] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Kör Buluşma*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 8.

başıboş bırakılmış, sahibini terk etmiş olanlardır: görünenler yalnızca o başıboş bırakılmış olan umuttur: yalanla, adilikle, bayağılıkla, ihanetle, dolanla süslenmiş olarak ortada duruyorlar hem de."[194]

Rasim Özdenören, her yönüyle insanı ele aldığı eserlerinde, insanın kendisi ile olan ilişkisini, oldukça geniş bir tematik çerçeve ve bakış açısıyla ele almıştır. Bu eserlerdeki insanlar, maddi bir varlık olmanın ötesinde, bütün manevi duyarlılıklarıyla birlikte bir bütün olarak kabul edilmiş ve hikâyelerde insanların bu duyarlılıklarına geniş ölçüde yer verilmiştir.

Bütünüyle insanın ele alındığı bu hikâyelerde 'insan'; insanın kendisini idrak etmesini sağlayan inançlarından, moral ve metafizik değerlerine; insan olmanın gerektirdiği çeşitli duygu ve düşüncelerden, insanın hayatta karşılaştığı bazı durumlar karşısındaki duruşuna kadar; bireysel hayatına ait pek çok ayrıntı dâhilinde, her yönüyle derin bir gözlem ve araştırma neticesinde ele alınmıştır.

[194] Rasim Özdenören, **Toz**, *Çığlık*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 36.

2. BÖLÜM: İNSAN VE BAŞKA İNSANLAR

İnsan, bireysel hayatında yalnız olmasına rağmen bu hayatı devam ettirebilmek için diğer insanlarla da birtakım ilişkiler içerisine girmek zorundadır. Bu, insan olmanın gerektirdiği bir zorunluluktur.

İnsan, bireysel hayatını yaşarken, içinde bulunduğu ortamda kendisiyle birlikte var olan diğer insanlarla da çeşitli konularda bazı paylaşımlarda bulunmaktadır. Bu durum, ortak yaşam alanlarında bireyin hayatını devam ettirebilmek için başkalarıyla iletişim kurması zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Ayrıca insan, kimi zaman karşılaştığı bazı olaylar karşısında başkalarının yardımına da ihtiyaç duymakta ve tek başına, bütün sorunların altından kalkamamaktadır. Bu nedenlerden dolayı insanın, farklı nedenlerle bir araya geldiği diğer insanlarla, çeşitli müşterek ilişkiler içerisinde olduğunu görmekteyiz.

İnsanın, 'birey' olarak diğer insanlarla ilişkiye geçme süreci ilk olarak aileyle başlamakta ve bu süreç, zamanla arkadaş çevresini de içine alarak daha geniş bir alana yayılmaktadır. İnsan, hayatı boyunca her zaman birileriyle konuşmaya, düşüncelerini paylaşmaya, hatta tartışmaya kısacası; kendi varlığının farkında olmasını -olumlu ya da olumsuz yönde- sağlayan başka varlıklara ihtiyaç duymaktadır.

Sosyalleşme olarak adlandırabileceğimiz bu süreçte: "Ferdin normal bir şekilde büyümesi ve sosyalleşmesi, 'ben'in etrafındaki dünyada bulunan objeler, insanlar ve sosyal organizasyonlarla olan böyle çok yakın çeşitli münasebetlerin doğuşu ve çoğalması manasına gel(mektedir)."[195] Bu süreç, her insanın yaşaması gereken ve 'normal' bir insan olarak, 'normal' bir hayat sürmesini sağlayan oldukça etkili ve önemli bir süreçtir.

İnsanın, varlığını ispat edebilmesi ve kendine özgüven duyabilmesi için sadece kendi varlığının farkında olması yeterli değildir, aynı zamanda varlığının, başka

[195] David Krech, Richard S. Crutchfield, **a. g. e.** ,s. 73.

insanlar tarafından da fark edilmesine ihtiyaç duymaktadır. İnsan, tek başına varolmaktadır ama bu varlığını devam ettirebilmek için başka insanlara da ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle bireysel hayat; insan hayatının sadece bir yönünü teşkil etmektedir. Oysa insanın, bireysel hayat kadar önemli olan diğer bir hayatı daha vardır ki o da; 'toplumsal hayat'tır.

Toplumsal hayat, bireysel hayata kıyasla daha geniş bir ilişkiler ağını içermektedir. Bu ilişkiler, birebir insan ilişkileri şeklinde olabileceği gibi, daha çok sayıda insanın oluşturduğu kitlesel bir iletişim de olabilmektedir. Ancak biz, tezimizin bu bölümünde toplumsal hayatı, insan hayatında karşılık geldiği birebir ilişkiler dâhilinde ele alacağız.

İnsan hayatında, bu kadar önemli bir rol oynayan insan ilişkilerinin, günümüz dünyasında giderek azalmaya başladığını görmekteyiz. Özellikle: "… Batı kültürünün yaşandığı yerlerde, insanlar, bu alanda da bir başlarına bırakılmakta, herkesin kendi başının çaresine bakması beklenmektedir. İnsanlar arasındaki ilişkiler ya araçsallaştırılmıştır (medyatik ortam: tek yönlü, tek taraflı iletişim) veya kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. …"[196] Batılı kültürünün etkisiyle, insanlar, içinde bulundukları bu iletişimsizlik ortamında birbirlerinden kopmakta ve sadece kendi bireyselliğinin sınırları içerisine hapsolmaktadır.

Özdenören'e göre ise, insanların bu hâle gelerek, diğer insanlarla olan ilişkilerini yitirmelerinde:

"- İnsanların kitle iletişim araçları karşısında edilgin bir duruma getirilmeleri,
- İnsani ilişkilerin araçsallaşması,
- İnsanların bir örnekleşmesi,
- İnsanların yalnızlaşması ve yabancılaşmasının yoğunlaşması."[197]

[196] Rasim Özdenören, **İki Dünya**, *Son Söz Yerine: Dünya Sevgi* İstiyor, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 223 - 224.
[197] Rasim Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, *İletişim ve Etkileşim*, 5. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 111.

gibi, insan hayatındaki birtakım değişikliklerin etkisi olmaktadır. Bu değişiklikler, sadece insani değerlerin azalmasıyla insan ilişkilerine zarar vermemekte, aynı zamanda bu değerlerin azalışı; insan ilişkilerinin yaşanma sürelerinin de azalmasına neden olmaktadır. Her şeyin büyük bir hızla değiştiği ve tüketildiği bir ortamda, insan ilişkileri de büyük bir hızla tüketilmektedir. "Beşeri (beşerî) ilişkiler, günübirlik isterlerin sonucu olarak kurulmakta, bu ilişkilere genellikle bir süreklilik izafe edilmemektedir. İlişki kurmayı gerektiren olayın kesilmesiyle, insanlar arasındaki ilişki ve iletişim de son bulmaktadır. …"[198]

İnsan ilişkilerindeki bu hıza bağlı olarak, insanların birbirlerini yeterince tanıma fırsatları da ellerinden alınmış ve bu uzaklaşma giderek insanların birbirlerine karşı olan güven duygularını da yitirmelerine neden olmuştur. Yazar, bu durumun insanlar arasındaki yansımasını bir denemesinde şu şekilde ifade etmiştir:

"… Aralarında bir kişinin bile yüzünü ehlileştirilmiş (ehlîleştirilmiş) hayvan yüzüyle değiştirmiş olduğunun düşünülmesi oradaki bütün insanları tedirginliğe sevketmeye (sevk etmeye) yetiyor. Bir kişinin bile yüzünü böyle değiştirmiş olması, herkesin herkesten kuşkulanmasına yol açıyor. Silahlar bırakılmış değildir, fakat kullanılmaya da hazır tutulmaktadır. … Aralarında kimilerinin ehlileştirilmiş (ehlîleştirilmiş) hayvan yüzüyle dolaştığı kuşkusunun bulunması insanları böylece tümüyle savunmasız hale (hâle) getirmeye yetiyor: öyle bir yerde avın da, avcının da kim olduğu bellisizleşiyor, huzur ortadan kalkıyor; kuşku, kargaşa, güvensizlik, düşmanlık, gerginlik hükmünü yürütmeye başlıyor." [199]

Böyle bir ortamda herkes, birbirine karşı daha temkinli ve daha önyargılı bir biçimde yaklaşarak, kendileriyle diğer insanlar arasına duvarlar örmeye başlıyor ve günümüz insanı, giderek etrafındakilere ve kendisine karşı kayıtsızlaşıyor.

Fromm, bu kayıtsızlık durumunu şu şekilde açıklamıştır: "Bizim ahlaki sorunumuz insanın kendine karşı olan kayıtsızlığıdır. Bu, bireyin önemine ve tekliğine karşı

[198] Rasim Özdenören, **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı?**, *Toffler: Hız Ya da Yurtsuzlaşan İnsan*, 4. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 191.
[199] Rasim Özdenören, **Yüzler**, *Ehlileşmiş Hayvan Yüzü*, 3. bs. , İstanbul İz Yayıncılık, 2006, s. 154.

duyduğumuz hassasiyeti kaybetmemizden ve kendi dışımızda olan amaçların araçları haline (hâline) gelmemizden kaynaklanır. Bizler eşyalar haline (hâline) geldik, komşularımız da eşya oldular. Bunun sonucu da kendimizi güçsüz hissetmemiz ve kısırlığımız yüzünden kendimizden iğrenmemiz oldu. Kendi gücümüze güvenmediğimizden insana hiçbir inancımız kalmadı. Ne kendimize inancımız var, ne de kendi gücümüzün yaratabileceklerine. İnsancıl anlamda bir vicdana sahip değiliz; çünkü kendi yargılarımıza güvenme cesaretini gösteremiyoruz. Bizler, herkes bizimle yürüdüğü için takip ettiğimiz yolun bir amaca ulaşacağını düşünen bir sürüden ibaretiz. Karanlıktayız ve cesaretimizi sürdürmemizin tek sebebi ise herkesin de bizim gibi ıslık çaldığını duymamızdır."[200]

Anlaşıldığı üzere günümüz insanı, bir taraftan diğer insanlarla iletişim kurma ihtiyacı ve zorunluluğunda iken, diğer taraftan da içinde bulunduğu ve her şeyin "araçsallaştığı" iletişimsiz bir ortamda, yalnızlığa mahkûm edilmektedir. Bu da, insan hayatındaki çelişkilerin, sadece insanın kendisiyle olan ilişkilerinde değil, başka insanlarla olan ilişkilerinde de devam ettiğinin bir göstergesidir. İnsan, bireysel hayatında aşmak zorunda kaldığı diğer zorluklar gibi, diğer insanlarla olan ilişkilerindeki çeşitli zorluklarla da yüzleşmek zorundadır.

Yazarın eserlerinde insanın, ilişki içinde bulunduğu diğer insanlar ve bu insanlarla yaşadığı bazı durumlar şunlardır:

1. Yalnızlık

Yalnızlık, özellikle günümüz insanı için başka insanlarla olan ilişkiler ağının zayıflamasının ve insanın giderek diğer insanlardan -en yakınındakiler de dâhil olmak üzere- uzaklaşarak, kendi dünyasında bir başına yaşamasının bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, hayatta kendinden başka ilişki kurabilecek kimsenin olmaması nedeniyle, insanın kendisiyle çatışmasına neden olmaktadır.

[200] Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 272.

"…Bir başına olmak, insanın hep kendisiyle, kendi öznesiyle örtüşmesi, onunla didişmesi demektir. …"[201] Bu "didişme" neticesinde insan, insanlar arasında olmasına rağmen, bireysel yalnızlığını fark ederek, kalabalıklar içindeki bu yalnızlığın yarattığı çelişkiden korku duymaya başlamaktadır. "…Bilindiği gibi, kişilerin yalnızlık duygusu, dost, arkadaş sayısından çok, sahip olunan ilişkilerin nitelik ve nicelik açılarından kişinin ideallerine uyup uymamasıyla ilgilidir. (Chown, 1981; Duck, 1986). Bu durumda, içtenlikle arkadaşı gerek görmeyen bir kişi yalnızlık duymayabilir(ken) ve/veya çok sayıda yakın ilişkileri bulunan bir kişi, gene de yalnızlık duyabil(mektedir). …"[202]

İnsandan insana değişen bu beklentilerin karşılanamaması, bu durum sonucunda ortaya çıkan yalnızlık durumunun da, insanlar tarafından değişik biçimlerde algılanmasına neden olmaktadır. Bazı insanlar, bu durumu kabullenmeye çalışırken; bazı insanlar bu durum karşısında korku ve endişe duymaktadırlar. İnsanın, "…kendi yalnızlığını fark etmesi, aslında başka her şeyin de birbaşınalığını (bir başınalığını), hele eşyanın birbaşınalığındaki (bir başınalığındaki) bilinçsizliğin ne korkunç bir yalnızlık olabileceğini fark etmesini de sağlıyor ve acaba ölümün ürperticiliği ondaki, bu, bilinç halinin (hâlinin) fıkdanından mı ileri geliyor diye düşüncelere dalıyor. Bu düşüncelerin ortasındaki yalnızlığını, ıssızlığını bir kere daha görüyor. …"[203]

Günümüz insanı, içinde bulunduğu bu rahatsız edici yalnızlık durumunun, kendi ruh dünyasındaki olumsuz etkilerinden kurtulmak amacıyla çeşitli çözüm yolları bulma arayışına girmiştir. Ancak bu arayış neticesinde bulduğuna inandığı pek çok çözüm yolu da, onun bu durumdan kurtulmasını sağlamak yerine insanı, yalnızlığın daha rahatsız edici bir boyutuyla bir baş başa bırakmaktadır. *Çatışma* adlı hikâyede yazar bu durumu kahramanın bakış açısında şu şekilde yansıtmıştır:

[201] Rasim Özdenören, **Acemi Yolcu**, *Burada Sineğe Yer Yok*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 52.
[202] Nuran Hortaçsu, **a. g. e.** , s. 128 - 129.
[203] Rasim Özdenören, **Acemi Yolcu**, *Issızlık Duygusu*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 31.

"…Hiç soyu olmamış gibi düşünüyordu kendisini, ne anası, ne babası, ne de başka herhangi bir atası: Tek başınaydı ve başlangıçtan beri yalnızdı: geçmiş bilinci körletilince boşlukta kalmış olmanın zorladığı rahatsız edici inanç.. böyle dillendirebiliyordu ancak kendisinin ve arkadaşlarının bırakılmışlık, yalnızlık dolu durumlarını. …"[204]

Yazara göre: "… Batı kültüründe yalnızlığın giderilmesi yolunda başvurulan çareler (araçlar), bu duyguyu tatmin etmek, gidermek yerine onun soysuzlaşmasına yol açmaktadır. Yalnızlığın giderilmesi için başvurulan sigara, içki, uyuşturucu, radyo, televizyon, konferans, sinema, hatta kitap.. insan yalnızlığını soysuzlaştırmakta, giderek onu yabancılaştırmaktadır. Çünkü bütün bu araçlar insanın yalnızlık duygusunu başkalarıyla paylaşmanın değil, fakat kendi yalnızlık adalarının giderek yalıtılmasının yolunu açmakta; yalnızlığı gidermek yerine onu derinleştirmektedir. Üstelik bu duyguyu hastalıklı bir hale (hâle) dönüştürmektedir."[205]

İnsanların, bu "hastalıklı hâle" dönüşmesinde modern hayatın, insanları zorla içine sokmaya çalıştığı kalıplardan biri olan; 'bencillik' anlayışının etkisi olmuştur. Kendi 'ben'leriyle ilgilenerek, kendileri dışındaki her şeye ve her kese kayıtsızlaşan insanlar, aynı zamanda yalnızlaşmaktadırlar.

Yazar bu süreci kendi bakış açısıyla bir denemesinde şu şekilde açıklamıştır: "… Kapitalist / liberalist hayat tarzı, bencil tabiatlı insanların ortaya çıkmasına yol açtıysa, bencillik de, bu insanların yalnızlaşmasına, yalnızlığın hastalık haline (hâline) gelmesine yol açmıştır. Kendini alkole, uyuşturucuya, fuhşa, zinaya vuran insanların çaresiz halleri (hâlleri) temelde yalnızlıktan ve ona çare aramaktan ve fakat bulamamaktan kaynaklanmaktadır, diyebiliriz. Hatta bu insanların aslında İslam'ı aradıklarını, ama onu aramakta olduklarını bilmediklerini de ileri sürebiliriz."[206] Bu açıklamada yazarın çıkış noktasını; İslam kültürünün birleştirici misyonuyla, batılı kültürünün insanlar arasında meydana getirdiği ayrılığı giderici veya azaltıcı bir etkiye sahip olduğu inancı oluşturmaktadır.

[204] Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, *Çatışma*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 87.
[205] Rasim Özdenören, **İki Dünya**, *Son Söz Yerine: Dünya Sevgi İstiyor*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 219 - 220.
[206] Rasim Özdenören, **İpin Ucu**, *Yalnızlık Bencilliktir*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 12.

Yazara göre İslam inancında, "… insanlar arsındaki ilişkiler düzmece kurumların aracılığıyla ve yalnızlığı giderek soysuzlaştırarak değil; fakat insanların ortaklaşa vicdanlarını harekete geçiren bir vetireyle gerçekleştirilmektedir. Müslümanca bir yaşantı içinde olan insan, yalnızlıkla başa çıkabilmenin başıboş yönelmelerle değil, fakat disiplinli bir çabayla elde edilebildiğini kavrayabilecek bir düzlemde bulunur. Kur'an'da sık sık önerilen zikir süreci, böyle bir disiplin egzersizidir. Zikir, insanın kendi ben'ini fark etmesi, kendi beni ile Allah'ı bir ve bütün olarak düşünebilme çabasıdır. …"[207] Yani insan, yalnızlığını gidermeye çalışırken kendisini disiplinli bir arayış içinde eğiterek Tanrı'ya ve dolayısıyla yazarın da ifade ettiği gibi, İslam'a ulaşmaktadır.

Batılı anlayışta ise yalnızlıkla, insanı manevi bir bütünlük duygusuna ulaştıracak ciddi bir disiplinle mücadele edilmemektedir. İnsanlar için yalnızlık, hayatlarında kabul etmekte zorlandıkları ve bu zorlanım neticesinde korkuyla yaklaştıkları bir durumu ifade etmektedir. "… Batı kültürünün egemen olduğu toplumlarda insanlar giderek birbirinden uzaklaşmakta ve birbirinden yalıtılmış hale (hâle) gelmektedirler. Çünkü bireycilik (olumsuz bir kelimeyle ifadelendirirsek bencillik) giderek Batılı hayat tarzının vazgeçilmez sabitesi olarak dünyada yerini almaktadır."[208] Bu dünyada yaşayan insan, diğer insanlarla arasına bir duvar örerek, bu "sabite"nin içinde yaşamaktadır:

"… Kalabalığın ortasında bir başına, kararsız, yapayalnız duruyor, isyan eden sesi bir tıslama halinde (hâlinde), göğün enginliklerine doğru kırık dökük dağılıyordu: yankısız, yansımasız, yanıtlamasız. …"[209]

Özdenören'in eserlerinde yalnızlık içindeki insan, insanlar arasındaki bu bir başınalığına isyan etmekte, ancak bu durumu değiştirebilecek gücü ne kendinde ne de başkalarının hayatlarına kayıtsız olan diğer insanlarda bulabilmektedir. Tıpkı 'yalnızlık'ta olduğu gibi insan, bu duruma karşı olan isyanında da yine bir başınadır.

[207] Rasim Özdenören, **İki Dünya**, *Son Söz Yerine: Dünya Sevgi İstiyor*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 224.
[208] **A. e.** , s. 223.
[209] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Kör* Buluşma, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 8.

Bu bir başınalık durumu, insanın hayat karşısındaki etkinliğini ve yaşama hevesini yitirmesine neden olmaktadır. Tam bir karamsarlık içine düşen insanı, bu durumdan çekip çıkartabilecek ne birileri ne de ona yol gösterecek olan hayalleri vardır. İnsan, böyle bir durumda hem insansızlıktan hem de ütopik dahi olsa bir hayalinin olmamasından endişe ve korku duymaktadır:

"… Canı mı sıkılıyor, bilmiyor. Bir şey mi yapmak istiyor, bilmiyor. Orada durup akşamı beklemek mi istiyor, bilmiyor. Bir şey mi düşünmek istiyor, bilmiyor. Ağlasa mı, bilmiyor. Gülse mi, bilmiyor. Hiçbir şey bilmiyor. Yalnızca kendi içine yumulup kalmıştır, ama onu da ayrımsamıyor.

Şu anda boşluk denen şeye bir anlam vermek mümkün olsa, işte onun içinde, o boşluk olan şeyin içinde dönüp durduğunu söyleyecektir, ama yok böyle bir şey. Birden, insansızlığın ne demek olduğunu kavramaya başlıyor sanki: insansızlık hayvanlaşmakla eş anlama geliyor olmalıdır. Bir hayvan, kendi sürüsünün içinde bile yalnızdır. Çünkü onun, başkasına iletebileceği zihinsel bir birikimi varbulunmamaktadır. İnsansızlık demek..

Eline bir çöp alıp önündeki toprağı kazımak bile ona şimdi değerli bir iş gibi görünmeye başlamıştır. Gökyüzünü boyamaya çıkanlar, şimdi anlıyor ki, değerli bir iş kotarmışlardır. Gökyüzünü boyamak, gerektiğinde, vurduğu boyayı beğenmemeyi de içerir: o boyayı başkasıyla değiştirmeyi de.. bütün bunlar iştir. Bir mavinin niçin sonsuz tonlarının bulunduğu böyle durumda daha iyi anlaşılmış olur. Beğenmedin, değiştir: koyu oldu, değiştir: açık oldu, değiştir. Bütün bunlar yapılması gereken işlerdir. …"[210]

Yalnızlık, bu eserlerde modern hayatın gerektirdiği ve modern insanın yaşamak zorunda olduğu bir durumdur. Geleneksel hayat tarzından, modern hayat tarzına geçişteki ani atılıma uyum sağlayamayan bu insanların hayatlarında yalnızlık; geleneksel olanla modern olan arasındaki kırılma noktasının bir ifadesidir. Bu insanlar, "… Yalnız kaldıklarında kendilerini kaybolmuş hissederler; çünkü yardım almadıklarında herhangi bir şey yapabileceklerine inanmazlar."[211]

[210] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *19*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 55 - 56.
[211] Ercih Fromm, **a. g. e.** , s. 77.

2. Sevgili

İnsanların, diğer insanlarla birebir ilişki içerisinde bulunmasını gerektiren temel birtakım duygusal ihtiyaçları vardır. Bu temel ihtiyaçlardan biri de sevmek ve sevilmektir. Bu ihtiyacını karşılamak amacıyla insan, bunun için diğer insanlarla ilişki kurmak zorundadır. Bu durum, sevgi dediğimiz duygunun beşerî yönünü teşkil etmektedir.

Sevginin, bir başka yönünü ise tasavvuf anlayışında yer alan; 'ilahî sevgi' teşkil etmektedir. Bu anlayışa göre; insanın hayatında bir ihtiyaç olarak kabul edilen beşerî sevginin aslında bu ihtiyacı karşılamaktan çok daha önemli bir misyonu vardır, o da; insanı 'ilahî sevgi'ye hazırlamak ve ulaştırmaktır. Özdenören'in eserlerinde de, sevginin ve bu yolda insana eşlik eden hatta kimi zaman yol gösteren 'sevgili'nin de böyle bir misyonu bulunmaktadır.

Tasavvuf anlayışında 'ilahî sevgi'nin var olabilmesi için, 'sevgi'nin dışında iki temel unsura daha ihtiyaç vardır: 'seven' (âşık) ve 'sevilen' (maşuk). İlahî aşk, bu iki varlık arasındaki sevgiden teşekkül etmektedir. 'Seven' (âşık); ilahî aşka ulaşmak amacıyla tasavvuf yolunda ilerleyen ve zahmetlere katlanan kişidir (insan). 'Sevilen' (maşuk) ise; uğruna tasavvuf yoluna girilen ve bu yolun sonunda ulaşılması hedeflenen idealdir (Tasavvuf anlayışında sevilen (maşuk) genellikle; peygamber veya Tanrı'dır.):

" … "Havva" diye seslendi aynı ses bir daha. … "Sana bir keresinde gene söylemiştim, diye sürdürdü ses, hatırlıyor musun? Sevilen sevdirmezse, seven sevemez. Hatırlıyor musun?" Havva: "Hatırlıyorum, ama…" Duraksadı, sonra sürdürdü.: "Aslolan (asıl olan) seven mi, sevilen mi?" "Aslolan (asıl olan), elbette sevilendir" dedi ses. Havva: "Senin hesapça öyle görünüyor, ama ben diyorum ki, sevende sevme yetisi bulunmadıkça sevilen ne yapabilir, elinden ne gelir?"

"Başlangıçta yalnız sevilen vardı, sevilen kendini seviyordu, kendi sevgisinden evreni yarattı. Sonra evrene kendini, yani onu sevmeyi esinledi. Başlangıcı düşünürsen, yerli yerine oturur her şey."

"Ben başlangıcı düşünemiyorum" dedi Havva. "Ben yalnızca içinde bulunduğumuz kesiti düşünüyorum ve o kesitte kendimin seven konumunda mı, yoksa sevilen konumunda mı bulunduğunu anlamak istiyorum."
"Ah, sen, elbette sevilen konumunda duruyorsun şimdi" dedi ses. "Benim sevgim de senden, senin sevginden fışkırdı çünkü!" "[212]

Bu hikâyede, tasavvuf anlayışında var olan; 'Tanrı'nın sevilmek amacıyla diğer varlıkları yarattığı' inanışına değinilmiştir. Tasavvufta 'sevgi, seven ve sevilen'; yaratılışla birlikte başlayan ve kesretten, vahdete dönme idealini gerçekleştiren unsurlardır.

Gerçekleşmesi hedeflenen her idealde olduğu gibi, tasavvufi anlamda da idealin gerçekleşmesi için, birtakım zorluklardan geçilmesi gerekmektedir. Bu zorluklar tasavvufta; 'mihnet, çile' gibi terimlerle ifade edilmektedir. Tasavvuf anlayışında, ilahî aşk yolunda, "… mihnete katlanan sevendir; sevileninse mihnete ve acıya katlanması zordur!"[213]

Özdenören'in eserlerinde insanlar, bu mihnet dolu yolu yürüyebilmek adına kimi zaman kendileriyle bir iç hesaplaşma içerisine girerler. Bu zorluklarla dolu ve sonu belirsiz olan yolda tek başına yürümek, acıdan ve belirsizlikten uzaklaşmak isteyen insanoğlu için hiç de kolay bir tercih olmamaktadır:

"…Ve hızlı biçimde düşünmeye ve hatırlamaya çalıştı: acıya katlanması gereken kimdi? Kendisi seven konumunda mı bulunuyordu, sevilen konumunda mı?

Bir yandan da lokmalarını çabuk çabuk çiğnemeye çalıştı. Kendisi acının hangi yanında duruyordu acaba? Hayır, hayır.. ben acının hiçbir yanında bulunmak istemiyorum. Ben acıyı katık edenlerden olmak istemiyorum: aşkı acı çekmek olarak düşünmek istemiyorum, ben kimseye aşık (âşık) olduğumu da kabul etmiyorum, çünkü aşk bulanık bir şeydir, bense berraklıktan yanayım.. ama mutluluğun bulanık olanın içinde gizlendiği kabul

[212] Rasim Özdenören, **Toz**, *Toz*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 10.
[213] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Acı*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 57.

edilebilir, öylemi? Hayır efendim!…”[214]

Bu konuda tercih yapıp, bu yola girmiş olan insan, mihnetlerle birlikte bazı aşamalardan da geçmektedir. Yazar, eserlerinde bu süreci; ‘ben-sen-o’ diyalektiği çerçevesinde ortaya koymuştur. Bu diyalektiğin ilk aşamasında insanın, “… “Ben benim” sesini tekrarlayan bilinci neden sonra kendi ötesine geçerek “alterego” suyla buluşacak ve “Ben senim” e giderek “Ben o muyum” a ve nihayet “Her şey Sensin”e dönüşecektir.Yani işin nihayetinde benlik bilinci kendisinin ötesine tam anlamıyla geçerek eriyecek ve benzeri tüm benliklerin de bu Ben’de eridiği fark edilecektir.”[215]

Özdenören’in eserlerinde insan, ilahî aşk arayışına girmeden önce bu diyalektiğin; **“ben benim”** aşamasında verilmiştir. Daha sonra insanın, ilahî aşk yoluna girmesiyle ‘seven’ hâline gelmesi ve kendi içinde gerçekleştirdiği; **“ben senim”** dönüşümü, ‘seven’ in kendiyle ve ‘sevilen’le olan diyaloglarında açıkça ifade edilmiştir:

“… “Bak, dedi, bu sözümü ciddiye al: insan sevdiğiyle birliktedir, bu demektir ki, sevgili sevenle birlikte, dahası onun içinde hareket eder.. demek istiyorum ki, biri ötekinden ayrı değildir. Başlangıçta bile böyledir bu, nerde kaldı ki, işin nihayeti.. Mecnun, Leyla olduğunu söyleye birine: ‘sen sensen, ben kimim?’ diye boşuna sormuyordu. Çünkü onu kendi beninden ayrı görmüyordu. Bunun tersi de doğrudur elbet: kişi, ‘ben kendimsem sen kimsin?’ sorusunu da aynı nedenle sorma hakkını buluyor kendinde, öyle olmuyor mu?” ”[216]

Yazar, burada *Leyla ve Mecnun* mesnevisine telmihte bulunarak, ilahî aşktaki “ben-sen” ikilemini açıkça ortaya koymaktadır. İlahî aşkta, ‘seven’ de ‘sevilen’ de aslında birdir fakat bu bilinmemektedir. Bu durum, aşkın beşerî aşamasını oluşturmaktadır. Beşerî aşk aracılığıyla kendini terbiye eden ‘seven’ (âşık), sonradan bu birliği keşfederek ilahî aşka nail olmakta ve ‘sevilen’ i (maşuk) başka yerde değil kendi içinde bulmaktadır. Bu aşamada arayan da, aranan da ve

[214] **A. e.** , s. 58.
[215] Âlim Kahraman, **a. g. e.** , İlhan Kutluer, “ **Âh Aşktan ve Hallerinden:** *Aşkın Diyalektiği***’nin Giriş Bölümü Üzerine Okuma Notları**, s. 90.
[216] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Kumsalda*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 79 - 80.

varılacak olan menzil de aynıdır. Yazar *Menzilsiz Yolculuk* adlı hikâyesinde bu duruma, iki sevgilinin diyaloglarında şu şekilde yer vermiştir:

"… "On sene önce nerdeydin?" diye aklından geçiriyor. Soruyu kendine de yöneltiyor: "Nerdeydin?"

"Nerdeydin?" diye sordu. Sesinin tınısı kendini de şaşırttı.

"Bunu sen mi soruyorsun?" dedi kadın.

"Öyle mi? Bende olduğunu mu söylemek istiyorsun?"

"Elbette. Başka ne? Başka adres mi var?"

"Başka adres yok, dedi düşünerek, benden başka adres yok. Benden başka menzil yok." "[217]

Özdenören'in hikâyelerinde, *Ansızın Yola Çıkmak*'ta olduğu gibi 'seven-sevilen' birlikteliğinden kafaları karışmış olan insanlar görmekteyiz:

"… Kalkıp kapıyı açtı. Zeynep kapıda duruyordu. Elinde telgraf kağıdını sallıyordu, bir yandan da: "Bunu bana niçin gönderdin, söyleyecek bir şeyin yoktuysa niçin gönderdin, niçin, niçin?" diye kısık kısık feryad (feryat) ediyordu. Ahmet ona baktı ve sonunda: "Bilmiyor musun, dedi, ben bazen kendime de böyle telgraflar gönderirim, onlardan bir tane de bende var."

"Ama niçin?" diye kükredi Zeynep.

"Bilmiyorum, dedi Ahmet, bazen karıştırıyorum: sen mi bensin, ben mi senim, ne bileyim?" Zeynebin (Zeynep'in) yüzüne, gözlerinin içine baktı: "Zaten hiçbir zaman bilemedim, senden ne kadar ayrı kaldım, seninle ne kadar yakın durduk, bunlar hep meçhulüm oldu benim. Sana da öyle gelmedi mi, gelmiyor mu?"

"O kadar çok doğru var ki, dedi Zeynep, hangisinin hangisi olduğunu artık karıştırıyorum."

"Öyleyse susalım, dedi Ahmet, bak burası suskunluk odası!" Geriye çekilerek kapıdan içeriyi işaret etti: "Burada susmayı deneyelim." dedi bir daha."[218]

[217] Rasim Özdenören, **Toz**, *Menzilsiz Yolculuk*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 91 - 92.
[218] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *Ansızın Yola Çıkmak*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 34.

Hikâyelerdeki insanlar, bu arayışlarında bazen öyle bir noktaya gelmektedirler ki, artık bu duruma çözümler üretmek ve sorulan sorulara cevaplar aramak bile anlamsız hâle gelmektedir. Bu aşamada artık bütün sesler, kelimeler ve cümleler yetersiz kalmaktadır. Bu koşullar altında insan, *İskelet* adlı hikâyede olduğu gibi sorular sormamayı tercih ederek, susmayı ve sessizliği tek çözüm yolu olarak görmektedir:

"…

Sen, benim adımı unuttun sen, benim adımı unutan sen!

Adı konulmamış bir aşk yaşamadık mı biz?

Sen gittikten sonra ben de bekleyemedim, çünkü beklemeyi bilmiyordum, çünkü beklemeyi belletmemişlerdi bana.

Senin ölmüş olduğunu niçin kabul edecekmişimdi ki!

Evden, ailemden, en kötüsü senden kaçtım, başka türlü yapamazdım. Çünkü sevgimle başbaşa (baş başa) kalmak, öyle durmak istedim. Kendimi öyle durabileceğime inandırdım. O harikulade an, senin öldüğün an, bu demektir ki, aşkımızın, adı olmayan aşkın artık sonsuzluğa perçinleneceği an geldiğinde, kendimden geçmiştim, kendimde kaybolmuştum, ölen sen miydin yoksa ben miydim, bunu kimse bilemedi..

Şimdi yürüyorum işte, bir adım daha atıyorum, bir adım daha..

Böyle böyle nereye değin gidebilirim?

Ben kendi surumu üfledim.

Ben şimdi ölmeden önce ölmeyi yaşıyorum.

Aşkın adının böyle konulabileceğini düşünüyorum.

Hadi git artık. Söyleyeceğimi söyledim sanıyorum. Bu ölüşle ve bu bitişle başlayacak her şey. Hadi. Oyalanma.

İskelet kıpırdadı olduğu yerde. Göz oyukları, kafatasıyla birlikte aynaya doğru çevrildi. Zehranın (Zehra'nın) da aynanın karşısına geçmesini anlatmak istiyordu. Zehra aynanın önünde durdu. Aynada yansıyan büstünü gözden geçiriyordu. İskelet, arkasından ona yaklaştı. İyice yaklaştı. Zehra merakla ona bakıyordu. Sonra nasıl olduğu anlaşılmadı. İskeletin kafatası Zehranın (Zehra'nın) kafasının içinde kayboldu, aynı anda omuz kemikleri, kaburgaları da, Zehranın (Zehra'nın) omzunda, kollarında, kaburgalarında

kayboldular. Zehra arkasını döndüğünde iskelet artık ortalarda görünmüyordu, yok olmuştu."[219]

Bu hikâye, bütün yakınlarını kaybeden ve tek başına kalmış bir kadının hikâyesidir. Yaşadığı ölümler, onu derinden etkilemiştir. Özellikle sevgilisinin ölümünü bir terk ediş olarak kabul eder, onun öldüğünü bir türlü kabullenmek istemez. Çünkü; sevgilisinin ölümü, aslında bir anlamda onun da ölümü anlamına gelmektedir. Kendini "ölmeden önce ölmeyi" yaşayan biri olarak görmektedir. O, zaten yıllar önce sevgilisiyle birlikte ölmüştür. "Ben-sen" ayrımının olmadığı bir aşkın anlatıldığı bu hikâye; ölen sevgilinin iskeletinin, kadının aynadaki yansımasında yitip gitmesiyle sona ermektedir. Burada "ayna", bireyin her şeyi kendisiyle özdeş görmesinin -bakılan sevgilide kendisini görmenin- bir sembolü olarak kullanılmıştır.

"… Kemiklerin çatırdıyor ağırlığı olmayan yüklerin altında. Tevillere kaçıyorum, tevillere kaçmaktan üzülüyorum. Ve bir şeyleri karıştırıyorum: şimdi hangimiz ben'iz, sen mi, ben mi? Hangimiz hangimizde yitmişiz? Özgürlüğümü yitirdiğim yalan. Sana hep bir kulaç uzakta kalışım yalan. Sen bir köprünün üstünde koyun sürülerini öteye geçeye sağlıcakla ulaştırırken, büyük çoban önde ve sen arkada kalanları devşirmeye çalışırken, ben o arkada kalanların arkasındaydım. Sen, o melek yüzlü kadını görüyordun, onu ben de görüyordum. Boynumdaki çıngırağı çıngırdatarak onların arasında arkalarından koşuyordum, kimi zaman kendimi kara, uyuz bir köpek olarak düşünerek. Salyalarımın aktığını duyumsuyordum. Sen gelip yanıma uzanmışsın. Gülümsüyorsun. Ayparçası (ay parçası) olarak tanımlanan yüzüne bakmaya doyamıyorum. Sen yanımdayken seni düşünerek sana ulaşmaya çabalıyorum. Efendim. Nerdesin?"[220]

Okaliptüs adlı bu hikâyede, 'seven' in 'sevilen' le olan diyaloğunun daha farklı ve sembolik bir ifadeyle ele alındığını görmekteyiz. Burada, 'sevilen' den kasıt; 'peygamber'dir. "Çoban"; sürü halinde amaçsız ve birbirinden ayrı durumdaki insanları, belirli bir amaç etrafında birleştiren ve yol gösteren rehber konumundaki peygamberi, "koyun"; dağınık hâlde amaçsızca yaşayan ve kendilerini bir araya

[219] **A. e.** , *İskelet*, s. 73.
[220] **A. e.** , *Okaliptüs*, s. 21 - 22.

getirecek olan bir rehber arayan insanları, "köpek" ise; insanların rehbere itaat etmesini engelleyen nefsini, sembolize etmektedir. Yine metinde geçen "ay parçası" ve "Efendim" ifadeleri; Hz. Muhammed (sav.) için kullanılan ifadelerdir. Yazar, insanın tasavvufi anlamdaki arayışına dinî bir nitelik de kazandırarak, bireyi gerçek manada ilahî aşka vâsıl etmektedir.

Özdenören'in eserlerinde buraya kadar "ben senim" çerçevesinde verilen örneklerle ele alınan 'seven-sevilen' ilişkisinin diğer bir aşaması da; *Bir Kapının Önünde* adlı hikâyesinde görülen; **"ben o muyum"** dur. Bu hikâyede kahraman baktığı her şeyde ve her yerde "O" dediği sevgilisini görmektedir:

"…

oydu artık her şey
herkes
bir köşe
gözgöze (göz göze) gelmek
büyüyen çılgın sessiz bir karasevda
her yerde herkeste onu görmek
unutulmuş bir şeyler buluyor bir yerlerde
ve sesleniyor içinden
sözsüz sessiz kımıltısız
sensin sensin sensin sensin sensin sensin)

SENSİN gözleri yarı açık hala (hâlâ) o karartıya bakıyor ve bunu birden algılıyor.

SENSİN SEVGİLİMSİN

(Aklı nerelerdeydi? Gözlerini kapatması gerekiyor. Bunu düşünüyor ve kapatıyor gözlerini.)

"Estağfurullah" dedi fısıltıyla, ancak kendisinin işitebileceği bir sesle."[221]

Artık insan için her şey; 'sevilen' (maşuk) dir. Bu aşamada insan, sadece "sen"de kendisini görmemekte, "o"nu da görmektedir. "O"; insanın kendisinin daha

[221] **A. e.** , *Bir Kapının Önünde*, s. 15.

uzağında yer alan varlıkları da kendi içinde ve kendiyle aynı olarak gördüğünü işaret etmesi bakımından önemli bir aşamadır:

"… Paltosunun yakasına bürünmüş olan genç adam bu kızı arıyor, ne yazık ki, onu nasıl tanıyacağını bilemiyor. Nasıl tanıyacağını bilemiyor, ama onu bulacağından emin görünüyor. Onun fotoğrafını görmüş olduğunu düşünüyor. Maskeli fotoğrafı. Aslında maskeyi mi tanıyacak, yoksa gerçek yüzü mü, henüz belli değil. Hangi maske hangi yüzü saklıyordu acaba? Ya da hangi yüz hangi maskeyi? Nasıl bilecek? Bilecek mi? Ona, her şeyde, her canlıda efendini görmeyi deneyeceksin demişlerdi, o da öyle yapıyordu. Eğer o fotoğrafı görülen kız da onun efendisi yerinde duracaksa onu bulması gerekiyordu. … Onu göreceğini düşünüyor, ama görünce ne yapacağını, ne söyleyeceğini bilmiyordu. Ne olacaktı? Bir patlama? Bir yokoluş? (yok oluş) Bir kendinden geçme? Ne? Bunlara hazır mıydı? Ayrılıklar ve buluşmalar.. kavuşmalar ve bölünmeler.. nasıl başa çıkacaktı? Diyebilirdi ki: "Sen O'sun!" "[222]

veya:

… Genç adam birdenbire silkindi, ben nerdeyim, diye sordu. "Ben yunusun karnındayım" diye cevap verdi. Öyleyse bu karanlık yunusun karnındaki karanlıktı ve bilgisizliğin ve aymazlığın hem işareti, hem bedeliydi. Birden telaşlandı. Yunusun onu kusması gerekiyordu. "Yunus kardeş" diye seslendi "yunus kardeş, beni kussana!" Yunus onu kustu, çünkü yalvarmasına dayanamamıştı. Böylece o maskeli insanların arasında yürümeye başladı yeniden. Ve işte o sırada, o kaçınılmaz maskeyi -hayır, o maskenin sakladığı yüzü- gördü. Arkasından koşmaya başladı. Aralarında bir yay aralığı mesafe kalmıştı. Elini uzatıyor, kendini ileri doğru atıyor, ama bu mesafeyi yok etmeyi başaramıyordu. "Dur!" diye bağırdı. Bir yandan da koşuyordu. "Dur! Rica ediyorum, dur!" Ama o sanki bu sesi duymuyormuşça o sonsuz kalabalığın arasından süzülüp gidiyordu. Böylece onu yakalamaktan vazgeçti, aklına başka bir fikir gelmişti. Onun yanından sıyrılarak önüne geçti ve onun önünde durdu. Şimdi karşılıklı durmuşlardı. "Sen o'sun!" diye bağırdı genç adam. Elini, maskenin fiyonguna attı. Fiyongu çekip koparttı. Maske fiyongun ucunda sallanıyordu. Ama kopartılan maskenin altından bir yenisi çıkmıştı bile. "Söyle bana" dedi "balığın karnındaydın sen de, değil mi?" Kız, beklenmedik biçimde ve

[222] **A. e.** , *Maske*, s. 62 - 63.

sakince: “Evet” dedi “yunusun karnındaydım ben de!” “Sen osun” diye bağırdı delikanlı bir daha. “Evet” dedi kız, gene aynı sakinlikle: “Ben oyum!” “Öyleyse sen sensin!”

“Evet, ben benim!” dedi kız.

“Demek ki, sen bensin?”

“Evet, ben senim!” dedi kız.

“Sen osun!”

“Ben oyum!”

“Ben de oyum!”

“Öyleyse niye maskeni çıkarmıyorsun?” diye sordu kız.

“Ne maskesi?” dedi delikanlı, “benim maskem yok!”

Kız elini onun yüzüne uzattı, o yüzden bir şeyi yırtıp çıkarttı ve:

“Peki bu ne?” diye sordu. Elinde kendi yüzündeki maskenin bir eşi sarkıyordu. Şiddetle çekildiği için parçalanmıştı.

Çıplak yüzleriyle birbirlerine baktılar. İkisi de kendini bir aynaya bakıyormuş sandı. Korktular ve gülümsediler.”[223]

Özellikle son alıntıda “ben o muyum” aşamasına, Kur’an-ı Kerim’de geçen bazı ifadelere telmihte bulunularak birtakım semboller aracılığıyla dinî bir nitelik kazandırılmıştır. Bunlardan ilki; Hz.Yunus’un, bir balık tarafından yutulmasıyla ilgilidir. Hikâyenin kahramanı kendini tıpkı Hz.Yunus gibi, bir balık tarafından yutulmuş hissetmektedir. Bu balığın, “yunus” balığı olarak belirtilmesi ise hem olayın benzerliğini hem de Hz.Yunus’u vurgulamak bakımından sembolik bir kullanımdır: “ Böylece, Yûnus kendini kınayıp dururken **balık** onu yuttu.”[224] (Saffat Suresi, 142. ayet) Hikâyenin kahramanı da tıpkı Hz.Yunus gibi, balığın karnında aynı huzursuzluğu yaşamakta ve bir an önce dışarı çıkmak istemektedir: “Sen, Rabbinin hükmüne sabret. **Balık** sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir halde Rabbine yakarmıştı.” [225] (Kalem Suresi, 48. ayet)

[223] **A. e.** , s. 63 - 64.
[224] Kur’an-ı Kerim, (Çevrimiçi) http://www.kuran.gen.tr, 9 Şubat 2008.
[225] Kur’an-ı Kerim, (Çevrimiçi) http://www.kuran.gen.tr, 9 Şubat 2008.

Diğer bir dinî ifade ise: "Aralarında bir yay aralığı mesafe kalmıştı." ifadesidir. Bu ifade de: "(Peygambere olan mesafesi) iki **yay aralığı** kadar, yahut daha az oldu."[226] (Necm Suresi, 9. ayet), Cebrail'in, Hz. Muhammed'e vahiy bildirirken, aralarındaki mesafeyi açılamak amacıyla kullanılan bir ifadedir. Kahraman da, karşılaşmayı umduğu hakikatle yüz yüze gelmiş ve aralarındaki mesafe "bir yay aralığı" kadar kalmıştır. Kahramanın, maskenin altında görmeyi umduğu şey, aslında yine onun kendi suretidir. Bu durum; "sen bensin / sen osun / ben de oyum" şeklinde ifade edilmiştir.

'Seven- sevilen' ilişkisinin, Özdenören'in eserlerinde ulaştığı en son aşama ise; **"her şey sensin"** dir. 'Seven', bu aşamada sadece kendinde ve başkalarında değil, baktığı her şeyde ve herkeste 'sevilen' i görmektedir. Yazar bu durumu bir denemesinde şu şekilde izah etmiştir:

"… O karanlıkta devinmekte olan tek şeyin insanın kendi bilinci olduğu ortaya çıkıyor. Dışarda görünenle (ki hiçbir şeyin görünmesi mümkün değildir), insanın kendi içine baktığında görünen bir oluyor: birleşiyor: özdeşleşiyor da, diyebiliriz. Her şey sensin ya da her şey sen haline (hâline) geliyor. …"[227]

Tasavvuftaki karşılığı; "ayn-el-yakîn" olarak da geçen bu aşamada artık, 'seven' ile 'sevilen' arasındaki bütün mesafeler kaybolmuş ve ayrılık sona ererek 'vuslat'a erişilmiştir. Aslında "… ayrılık ve kavuşma birbirinin içinde durmaktadır. Ayrılık diye telakki ettiğimiz durum, içinde kavuşmayı barındırırken; kavuşma dediğimiz durum da, içinde ayrılığı barındırmaktadır. Ama insanın bunu kavrayabilmesi için yolculuğunu kesintisiz sürdürmesi ve menziller aşmayı göze alması gerektiğini hatırlatmalıyız ona, yani kendimize."[228] Bu aşamada, "… kulun kopup ayrıldığı yerin bu dünya olmayıp "hakikat âlemi" olduğu ve bu dünyanın iğreti olduğu, belki bir misafirhane mesabesinde bulunduğu; gerçek yurdun ötede

[226] Kur'an-ı Kerim, (Çevrimiçi) http://www.kuran.gen.tr, 9 Şubat 2008.
[227] Rasim Özdenören, **Acemi Yolcu**, *Mola*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 127.
[228] **A. e.** , *Kavuşma*, s. 39.

bulunduğu da anlaşılabilir hale (hâle) geliyor. Böylece bu dünyadan kopma, başka bir düzlemde, bir kavuşmanın eşanlamı oluyor: kopmayla kavuşma özdeşleşiyor."[229]

3. Anne

İnsanın, diğer insanlarla ilk kez etkileşime geçtiği ve kendi varlığının dışında başkalarının da var olduğunu ilk idrak ettiği ortam; ailedir. Bu ortamda özellikle anne, bireyin bebeklik döneminden itibaren ilk temasa geçtiği kişi olması bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Bu temas, sadece bu dönemle sınırlı kalmayıp, insan hayatının her döneminde etkili olmaktadır.

Anne-çocuk ilişkisi, insan ve diğer insanlar arasındaki ilişkinin ilk adımını teşkil etmektedir. Atılan bu ilk adımın, insanın diğer insanlarla kuracağı ilişkilere yön vermesi bakımından insan hayatında önemli bir yeri vardır.

Rasim Özdenören'in eserlerinde de 'anne'nin, insan hayatındaki bu etkisi devam etmektedir. Bu eserlerin çoğunda ele alınan 'anne' figürünün tipik özelliği; geleneksel aile yapısı içerisinde yaşayan aile bireyleri arasında birleştirici ve arabulucu olmasıdır. Ancak eserlerde 'anne', aile içindeki bu önemli görevini yerine getirirken etkin bir davranış sergilemekten ziyade oldukça pasif bir davranış sergilemektedir. Bu eserlerde 'anne': "… aileyi ayakta tutmaya çalışan, direnen ve her türlü fedakârlığa hazır, gözü yaşlı, her şeye katlanan, acılı tiptir."[230]:

"… Anam bir yerlerde "hini hacette" kullanılır diye biraz ıhlamur saklamış, pişirdi, iki bardak babam, birer bardak da Keremle ben içtik. Anam, kendi payını babama verdi. …"[231]

Eserlerde, geleneksel çerçevede ele alınan aileler içinde anneler de geleneksel olarak nitelendirilebilecek bir hayatı yaşamaktadırlar. Bu eserlerde anneler, kendi

[229] **A. e.** , *Kopma*, s. 158.
[230] Necip Tosun, **a. g. e.** , s. 90.
[231] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Eskiyen*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 53.

ihtiyaçlarından ziyade aile bireylerinin ihtiyaçlarına önem veren, hayatını onlara adayan ve onlar için maddi - manevi her türlü özveride bulunmayı kabul eden insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özdenören'in bazı hikâyelerinde ise anne ile olan ilişkiler, duygusal iletişimin olmadığı bir nitelik taşımaktadır. Bu hikâyelerde anne, hayatın her türlü zorluğu karşısında ailesini ayakta tutmak adına tek başına mücadele etmekten yorulmuş, hayatında duygusallığa yer kalmamış ve ailenin diğer bireyleriyle olan ilişkisini de bu çerçevede belirleyen sert ve otoriter bir dış görünüme bürünerek, aile içindeki birleştirici misyonunu yerine getirmektedir:

"… O anda da, hiç beklemediği soruyu sordu anasına:
- Kahve var mı evde?
Anası, tencerenin kapağını kaldırırken:
- Zıkkım iç, diye mırıldandı, var bir pişirimlik.
Anasının karşılığına şaşırmadı. Bir haberleşme kurabildiğine, bilmeden sevindi bile. …"[232]

Çözülme adlı bu hikâyede anne, bir taraftan hasta kocası, bir taraftan meczup kızı ve bir taraftan da işsiz ve başı beladan kurtulmayan oğlu arasında hayatını paylaştırarak mücadele eden ve bu mücadelenin içinde kendine ayıracak vakti olmayan bir insandır. Hayatının bu ağır koşulları altında bütün duygularını yitirmiş görünmesine rağmen, aslında içten içe ailesine olan bağlılığını devam ettiren bir annedir. Annenin görünüşteki bu sertliği, kendisiyle iletişim kurulmasını zorlaştırmaktadır. Kahraman da, bu durumun etkisiyle annesiyle konuştuğu birkaç cümleyi -olumsuz dahi olsa- iletişim kurabilmek adına önemli bir adım olarak görmektedir. Annesiyle bir türlü istediği gibi iletişim kuramayan kahraman, sürekli annesi tarafından azarlanmaktadır:

" …
- Baba nasıl? Diye sordu Kerim.

[232] Rasim Özdenören, **Çözülme**, *Çözülme*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 48.

Keriman kikirdedi. Elindeki çöpü kardeşinin üstüne fırlattı. Bu sıra, anası gazocağını pompalarken başını omuzundan çevirdi, Kerim'e baktı. Yüzünde, hiç de sevecen bir anlatım yoktu, görünürde.

- Baban mı? Diye sordu hınçla. Yeni mi aklına düştü?

Kerim, aldığı çöpü, emekleyerek kendisine doğru gelen bacısının önüne attı.

- Yok, diye karşılık verdi anasına, hep aklımda ama, sana bir şey sorulmuyor ki. Surat ediyorsun.

- Ederim elbet. Seni doğuracağıma taş doğuraydım. …"[233]

Annenin bu tavırları ve sözleri, kahramanın annesiyle olan diyaloğunun giderek zayıflamasına neden olmuştur. Kahramanın, ailesi içinde konuşabileceği ve sorunlarını paylaşabileceği tek kişi; annesidir. Baba; hastadır, kız kardeşlerden biri; kocası tarafından şiddet gören ve ailesine sığınan, küçük kız kardeş ise; akıl sağlığı yerinde olmayan birisidir. Bu iletişimsizlik ortamı dâhilinde kahraman, annesiyle iletişim kurmaya çalışır. Ancak bunda da başarılı olamayan kahraman, giderek derinleşen bir iç huzursuzluğun içine düşmektedir.

Anne-çocuk arasındaki anlaşmazlıkların bir parçası olan; anne-kız çatışması da Özdenören'in bazı hikâyelerinde ele alınmıştır:

"… İnşallah gene beceriksizlik etmezsin, dedi, senin iyi bir koca bulmanı istiyorum." Kadın, kızının tepkisini anlamak için sustu. Kız: "Of!" diye soluklanmakla yetindi yalnızca. …"[234] "… Şimdi kendi genç kızlığımın öcünü çıkartmak istiyorum. Senin, kendi kocanı kendin bulasın istiyorum. Anlıyor musun?" Kız sesini çıkartmadı, şimdiye değin bu soruya ve bu talebe verebilecek bir cevap bulamamıştı. Kadın, birdenbire, öfke ve kahır yüklü bir sesle bir kez daha vurgulamak istedi: "Anlıyor musun?" diye keskin bir dille sordu. Kız, gözünü tozlu yoldan ayırmadı ve ağzını açıp bir şey söylemedi."[235]

Hikâyede, kızını bir an önce evlendirmek isteyen ve kendi hayal kırıklıklarından, kızının da aynı durumları yaşamamasına engel olarak intikam alabileceğini düşünen bir anne ile kızından bahsedilmektedir.

[233] **A. e.** , s. 49.
[234] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Kumsalda*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 76.
[235] **A. e.** , s. 77 - 78.

Anne-kız arasındaki bu ilişkiler, kimi zaman çatışma kadar dayanışmayı da içinde barındırmaktadır. Bazen anne ile kız arasındaki ilişki, babaya karşı bir dayanışmayı gerektirmektedir:

"… Geç kalmalarını ilkin elbette (elbette!) annesi ayrımsamıştı ve geç vakit eve geldiğinde tereddütsüz sormuştu: "Kim bu?" Annesinden gizlisi saklısı yoktu, her ikisinin de gizlisi saklısı babalarına karşıydı. Annesi, babasına karşı daima onu savunurdu: "Bırak gençliğini yaşasın kız" derdi. …"[236]

Özdenören'in hikâyelerindeki bazı insanlar ise annesizlik nedeniyle hayatlarında bir boşluk hissetmekte ve bu boşluğu dolduramamanın verdiği huzursuzluğu ve çaresizliği yaşamaktadırlar. Bu durum, özellikle 'anne'nin, insan hayatındaki etkin konumunu vurgulaması bakımından önemlidir.

Hikâyelerden birinde; annesini kaybetmiş, babası ve ağabeyleri ile birlikte yaşayan genç bir kızın, duygusal anlamdaki bocalamalarında kendine yol gösterecek 'anne' figürünün olmamasından şikâyet ettiğini görmekteyiz:

"… Annesi olsa ona yardım ederdi, genç kızlığının en güç dönemlerinde annesiz olmanın acısını, el yordamıyla derdine çareler ararken anne yardımından yoksun bulunmanın avuntusuz çaresizliğini tatmıştı, biliyordu. …"[237]

Diğer bir hikâyede ise, küçük yaşta babası tarafından zorla annesinden koparılarak üvey anneyle yaşamaya zorlanan bir genç kızdan bahsedilmektedir. İhtiyaç duyduğunda, yanında 'anne'nin olmaması, insanı çaresiz bırakmaktadır:

"… " Bana cehennemde yanacağımı söyledikleri zaman ne yaptığımı bilmiyordum. Daha sonra da ne yapacağımı bilemedim. Koşup annemin eteğinin altına sığınmak istedim. Ama ne yaptım, hatırlamıyorum. Nereye sığındım?" "[238]

[236] **A. e.** , *Karışıklık*, s. 84.
[237] Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, *Çatışma***,** 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 83.
[238] Rasim Özdenören, **Toz**, *Cehennem*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 39.

Özdenören'in eserlerinde, insanın diğer insanlarla olan ilişkisinin, hem öncesini hazırlaması hem de sonrasına yön vermesi bakımından 'anne' figürünün önemli bir yeri vardır. Bu hikâyelerin genelinde insanın 'anne' ile olan iletişim şekli ne kadar farklı olursa olsun, bütün annelerin tek bir ortak amaçları vardır. Hemen hepsi için geçerli olan bu tek amaç; kendi yaşamlarını, çocuklarının mutluluğu için geri plana itmek ve bu amaç doğrultusunda karşısına çıkabilecek olan her türlü güçlüğe göğüs gererek mücadele etmektir.

4. Baba

İnsanın, aile ortamında anneden sonra etkisinde kaldığı ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde örnek model teşkil eden diğer bir figür ise; 'baba'dır. 'Baba', hem anneyle hem de çocuklarla olan ilişkisiyle ailenin merkezinde yer almakta ve tüm aile bireyleri üzerinde etkin ve önemli bir konuma sahip olmaktadır.

Özdenören'in eserlerinde de 'baba', aile içindeki bu merkezî ağırlığı nedeniyle "… aktif ve tavır alıcı konumda(dır)."[239] Bu eserlerdeki "… baba tipi genel olarak olumsuz bir tiptir. Çatık kaşlı, despot ve anlayışsızdır. Baba ile oğul arasındaki "konuşkan" bir ilişki yoktur. Baba fakir, hasta, huysuz ve tedirgindir. Eğer varsa bile sevgisini saklar. Bu tavırlar doğal olarak bir olumsuzluk olarak çocuğa yansır ve ona mutsuzluk kaynağı olur."[240]

'Babalar', aile içindeki bu otoriter ve sert görünümleri nedeniyle diğer aile üyeleri tarafından iletişim kurmakta zorlanılan ve her zaman mesafeli olunması gereken biri olarak kabul edilmektedir. 'Baba'nın aile bireyleri ile olan bu kopukluğu, özellikle çocukları etkilemektedir. Babanın, çocuğun kendisiyle veya anneyle olan ilişkisindeki aksaklılar, çocuğu derinden etkilemekte ve bu olumsuz etkiler bir birey olarak çocuğun sonraki yaşamında ve diğer insanlarla olan ilişkisinde etkili olmaktadır. Adler'e göre bu durum, bazı çocuklarda: " Dışa dönük

[239] Necip Tosun, **a. g. e.** , s. 92.
[240] **A. e.** , s. 79.

ifade edilmemesine karşın belirgin bir hırs gelişimi; bir yana itilme ya da aldırış edilmemeye karşı duyarlılık; yaşamdan ve onun taleplerinden yalnızca kaçmak değil, gizlice sıvışma şeklindeki korkaklık."[241] biçiminde kendini göstermektedir.

'Baba'nın, aile içindeki otoriter kimliğinin oluşmasında ve bunun devam ettirilmesinde etkili olan şiddet eğilimi, bu hikâyelerdeki baba-çocuk ilişkisinin kilit noktasını oluşturmaktadır. Eserlerin genelinde çocuklar, babadan şiddet görmekte ve görmüş oldukları bu şiddet, hayatlarının sonraki dönemlerinde bir şekilde patlak vererek hayatlarını altüst etmektedir. Bu altüst oluşu bertaraf etmek isteyen çocuğun yapabileceği tek şey *Çözülme* adlı hikâyede olduğu gibi; yaşadığı tüm bu kötü durumları unutmayarak, ileride bunların hepsi için 'baba'dan hesap soracağını hayal etmektir:

"… Bu, benim babam, bana dayak atan, göz açtırmayan. Öcünü alayım diye kapılara tarihler kazıyordum."[242]

Çözülme adlı hikâyede olduğu gibi yazarın *Yankı* adlı hikâyesindeki kahramanın da öcünü almak için kapılara kazıdığı tarihler, aynı zamanda onun ruhuna kazınmış olan ve hayatının sonrasını şekillendirecek olan tarihlerdir. Çocuklukta yaşanan bu kötü hatıralar, hayatın bir döneminde yeniden devreye girerek yaşanan olayların geçmiş kökenli oluşum nedenlerini de ortaya koymaktadır:

"… Sokağa bırakmazlardı. Gizli gizli kaçardım. Çoğu zamanda arkadaşlarımın acıyan alaylı bakışlarıyla kuşatılmış, içim üzünçlü ve kaçmak doluyken pencereden onlara bakardım. " Hadi gel. Gelsene.." Kırılmış ve hareketsiz bakardım. Bu dilsiz bakışın uzamışlığında onlar beni unutmuşken kafesi parçalarcasına indirir, bir odaya doğru koşarken, şaşkın, başka bir odaya girer, bir karyolanın altına gizlenmiş ağlarken, terkedilmiş bir çocuk olarak orada uyur kalırdım. Büyük, ürperti veren sırlar gizliydi orda. İçimde bir korku, bir kabartı şiddetle ve acı vererek gitgide büyürdü. Elle tutulurcasına. Bunu duyardım. Bunu nasıl duyardım, o keskinliği, genzi yakan, gıcıklayan keskinliğiyle, içimi

[241] Alfred Adler, **a. g. e.** , s. 434 - 435.
[242] Rasim Özdenören, **Çözülme**, *Çözülme*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 50.

geren şiddetiyle. Bir çeşit babamın kokusu. Despot, naftalinsi koku. Uyanınca da çıkmazdım ordan (oradan). …"[243]

'Baba'ya karşı duyulan bu öfke, zamanla çocuğu 'baba'dan ve onun "naftalinsi kokusu"ndan kurtulmak adına bazı çözüm yolları arayışına sevk etmektedir. Kimilerine göre çözüm yolu; evden kaçmaktır. Çocuk, babayla birlikte ve ona bağımlı olarak yaşadığı evden uzaklaşarak babanın otoritesinden ve yaşadığı bu kötü durumdan da uzaklaşacağına inanmakta, ayrıca almış olduğu bu bireysel kararla birlikte kendi özerkliğini, hatta bir nevi kendi otoritesini ortaya koyarak babaya karşı kendini ispat etmek istemektedir:

"… İçin için nasıl hazırlanmışım. Bilmeden, ben değilmişim gibi. Günlerce belki. Karanlık olunca sokaklar dönmeye başladı. Kimse geçmiyordu. Evden çıkarken nasıl büyümüş olduğumu görmek için aynaya baktım. … Aynada büyümemişim. Korkusuzluğu isteyen bir duruşum var. İlk kez babamdan korkmuyordum. … Aynadayım ve bir çürük gibi.. kısa ve dik baktım kendime. …"[244]

Kimileri ise *Çatışma* adlı hikâyede olduğu gibi yaşadıklarına bir son vermek için çözüm yolu olarak; çok daha tehlikeli boyutlara ulaşabilecek bir psikolojik buhranın etkisiyle alınabilecek olan en uç kararı alarak 'baba'yı öldürmeyi düşünmekte hatta sadece düşünmekle de kalmayıp kim zaman bunu uygulama aşamasına gelmektedirler:

"… Çekici sımsıkı tutuyordu şimdi elinde, kıpırdamıyordu. Babasının yüzüne dikilmiş bakışları da. (Seni dövdü o) "beni dövdü". Niye orda olduğunu anlamak istiyordu, içindeki bir başkası niye orda olduğunu biliyordu, bunu kendisine söylüyordu, kendisinin bunu duyduğunu biliyordu, duyduğu şeyden korkuyordu. …"[245]

Kahraman, bilinçsizce yapmak istediği şeyden halasının gelmesiyle son anda kurtulur ve bu durumu halasına şu sözlerle itiraf eder:

[243] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Yankı*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 71.
[244] **A. e.** , s. 72.
[245] Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, *Çatışma*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 111.

"…-Hala.. (sesi inliyordu) yapmak istemiyordum.. babamı öldürmek istemiyordum. …"[246]

Babanın çocuğa uyguladığı bu şiddet, *Sabahın Seher Vaktinde Aman* adlı hikâyede olduğu gibi, kimi zaman sadece çocukla da sınırlı kalmayıp anneye de uygulanmaktadır. Bu durum, çocuk psikolojisinde hem kendisinin hem de annesinin uğradığı çifte haksızlığa karşılık, babaya karşı olan öfkenin dozunu daha da arttırmaktadır. Baba, sadece çocuk için değil aile için bir mutsuzluk ve huzursuzluk kaynağı olmaktadır:

"… İçli, derin bir kadındı anası. Babası ona bağırıp çağırdıkça ya da kimi zaman dövdükçe, büyüyünce öcünü almak için kapının kenarlarına çentik atardı. Ama babası da eskisi kadar sert değildi artık. …"[247]

Kahramanın, annesinin görmüş olduğu ve intikamını almak için "çentik"ler attığı bu şiddet sahneleri, aynı durumu yaşayan diğer hikâye kahramanlarının hayatını da unutulmayan kötü hatıralar olarak derinden etkilemektedir:

"… (babam saçlarını yakalıyor anamın anam kıvranıp dönüyor yapma diye sızlanıyor yere düşüyor babamın tekmeleri altında debeleniyor içerdeki pencerenin dibine sinmiş gözlüyorum sonunda yağa fırlıyor anam saçı başı darmadağın ağlamıyor artık …"[248]

Bu koşullar altında yaşayan çocuk, karamsar bir psikolojinin etkisiyle diğer insanlara karşı olan güvenini de kaybederek tüm insanlar arasında kendini her zaman savunmasız ve çaresiz biri olarak görmektedir. "Yetkeci (Otoriteryen) Kişilik Kuramına göre; erken çocukluk çağında sevilmeme, hor görülme gibi ego (benlik) yıpratıcı yaşantılar, kişide kendini hor görme eğilimi geliştirir. Ancak, kişinin kendini değersiz bir kimse olduğunu kabullenmesi çok kaygı verici bir durum olduğundan, kişi ego-savunma mekanizmaları kullanarak kendisinin değersiz olduğu

[246] **A. e.** , s. 113.
[247] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Sabahın Seher Vaktinde Aman*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 41.
[248] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Sedir Yaprağı*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 105.

inancını bilinç altına << bastırır >>. Ayrıca << yansıtma >> yoluyla, hor görmeyi kendinden başkasına yöneltir. Yani kendini değil, başkalarını değersiz olarak görmeye başlar, onlara karşı nefret ve saldırganlık duyguları geliştirir. …"[249] Bu da, onun diğer insanlarla olan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyerek bireyin, insanlar arasında yalnız kalmasına neden olmaktadır.

Buzdan Volkan adlı hikâyenin kahramanı da babasından gördüğü şiddetin etkisiyle benzer bir durum göstererek bütün öfkesini babası ve çevresindeki insanlara yöneltmiştir:

"… babasının bir tabutun içinde yatmakta olduğunu düşünmekten haz duydu. Kendisinin komşu tabutun içinde bulunduğunu düşünmek onu ırgalamadı.

Haz duyuyor bundan: babasının eve dönüşlerinde annesini dövmesini ve kendini savurarak bir duvara çarpmasını unutamıyor. Ertesi gün arkadaşlarına ne diyeceğini bilemezdi. Bakışlarıyla kendini sorguya çektiklerini düşünürdü. Onun gizli dünyasından hiçbirinin haberi bulunmadığını aklına bile getirmezdi. Tersine, onların her şeyi bildiğini ama bildiklerinin bilinmediğini düşündüklerini tasarlardı: gerçek durum (kimin neyi bilip neyi bilmediği) ebedi (ebedî) bir sır olarak her birini kişisel tarihine gömülü kaldı.

Tabutta yaşama alışkanlığı ona o günlerin mirası oldu. Soğukluğun bir giysi gibi giyilebileceğini o zaman öğrendi.

Buzdan giysisini giyiyor ve sokağa çıkıyordu.

Sokaklarda onu görenler buzdan bir volkanın yürüdüğünü düşünürdü. …"[250]

Adler'a göre bu durum: "çocuklarda kötümserlik geliştirmek için en kötü türdeki zehirdir, çünkü onlar bu perspektifi yaşamları boyunca muhafaza ederler, kendilerine güvenleri yoktur ve kararsızdırlar."[251] *Aile* adlı hikâyede de çocukların içinde bulundukları kötü durumların asıl nedeni; 'baba' ve onun bu olumsuz davranışlarıdır:

[249] Çiğdem Kağıtçıbaşı, **a. g. e.** , s. 171.
[250] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Buzdan Volkan*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 35.
[251] Alfred Adler, **a. g. e.** , s. 432.

"… Bana kötülük eden adam. Kaç kere boğazına sarılmayı düşünmüştüm. Beni, bizi, evini terkedip (terk edip) kaçardı. Nereye gittiğini kimse bilmezdi. Hep, öyle terkedilmiş büyüdük, usul usul biz de evden kaçmaya alışarak, ne halt etmeye gittiğimizi bilmeyerek. Kanımız aynı. Para vermezdi bana, vermek istemezdi. Herkesler simit alıp yerken okulda, ben onlara bakardım, acıkmamışsam bile acıkarak. Bir gece para aldım cebinden. Ertesi gün, okulun ardındaki meydanda, öteki çocuklarla kılıç çektik, üttüm. Sonra okuldan kaytarmalar.. sonunda kovdular. Bu babamım yüzünden.. sonra bir baltaya sap olamadım ne ettimse. Hazır paraya alıştım.. hazır para harcamaya. Bir baltaya sap olmadan da karın doyurmanın mümkün olduğunu, bunun gerçekten mümkün olduğunu öğrendim. Kimi şeyleri öğrenmek uzun sürmüyor. İnsan, kimsenin yardımına muhtaç olmadan kendiliğinden öğreniyor içindi bulunduğu şartlarda nasıl yaşanılacağını. Anlaşılmaz bir düzen, bir mekanizma adeta, aynı cins adamları bir araya getiriyor. Sonra, ortak, doğal, beleş yaşama başlıyor. Alışıyorsun buna. Sınır tanımaz bir kaygısızlık duygusu, ev gibi, aile gibi, kardeş gibi bir şeylerin hiç yokmuş gibiliği. Bunları öğrendiğimde çocuktum daha. Evden kaçıyordum sık sık. Elbet başım sıkışıyordu bir gün o eve dönünce, o korkunç dayaklar başlıyordu. Ev dışında yaşamaya alıştığımdan mıdır, bu dayaklardan mıdır, gene kaçıyordum. Hep bu babamdı. Kendi açısından iyilik ediyorum sanıyordu bana. Oysa ben, çoktandır, onun kendi yolunu izlemeye başlamıştım bile. Bunu fark edememişti. Ben dayak yemeye dayanıklı bir çağa geldiğim zamansa, o artık bana dayak atacak gücünü yitirmişti. Onun bu yenik, düşkün durumu, sevgi değilse bile, alışılmadık bir acıma duygusu uyandırıyordu içimde. Şimdi yalnızca acıyorum ona, kötü bir duyguyla acıyorum, tıpkı bir kedi ölüsüne acır gibi. …"[252]

Kahraman, yaşadığı hatta karakterinde olan her kötü şeyden babasını sorumlu tutmaktadır. Ona göre tüm bu kötülüklerin kaynağı; baba ve onun yaptığı kötülüklerdir. Kahraman, bu nedenle geçmişinde babasından intikam almayı hatta onu öldürmeyi bile düşünmüştür. Ancak babanın o an içinde bulunduğu hasta ve ölümü bekler durumu bile, onun babası hakkındaki olumsuz düşüncelerini değiştirmemiştir. Kahraman, babasına kendisine ve diğer aile bireylerine yaptıklarının bedelini ödetemese de, babasının bu bedeli hiç de rahat olmayan bir ölümle ödeyeceğine inanarak teselli bulmaktadır:

[252] Rasim Özdenören, **Çözülme**, *Aile*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 51.

"…Mısır tanesi gibi bütün aileyi dağıt, bizi sersefil et, sonra gel kasıl, beni suçlamaya kalkış. Ciğerinin beş para etmeyeceği şu halinde (hâlinde) boğazına sarılmam neye yarar ki? Şimdi öfkelenemiyorum bile sana. Ama on yıl önce seni öldürmüş olsaydım, şimdi rahatlıkla "pişman değilim" diyebilirdim alnımı gere gere. … Anamdan, benden, feleğin yere çaldığı şu zavallı kızından tırtıkladığın şeylerle yaşamayı bir onur belledin. Kimse bir tokat gibi çalmadı senin yüzüne bunu. Şimdi, içinde hangi ukdeyle ölüp gideceksin bilmiyorum, ama rahat ölmeyeceğine yemin edebilirim." [253]

Genel çerçeve içinde değerlendirildiğinde Özdenören'in eserlerinde kahramanların babayla olan birebir ilişkilerinde mesafeli ve otoriter bir iletişimin olduğu görülmektedir. Babalar ve kahramanlar arasında bir çatışma söz konusudur. Baba, yapmış olduğu her davranışla çocuğun karakterini ve psikolojisini etkileyerek onun bir birey olarak hayat karşısındaki duruşunu, diğer insanlarla olan ilişkisini yönlendirmektedir. Bu hikâyelerde babaya karşı duyulan güvensizlik ve korkunun meydana getirdiği öfke, zamanla diğer insanlara yönelik bir öfke ve güvensizliğe neden olarak bireyin dünyasının derinden etkilemektedir.

5. Çocuk

Kahramanların, anne ya da baba olarak 'çocuk'larıyla olan birebir ilişkisini ya da kahramanların 'çocuk' olarak, anne ya da babayla olan birebir ilişkisini vermesi bakımından, Özdenören'in eserlerinde 'çocuk'un önemli bir işlevi vardır.

Eserlerin çoğunda olayların merkezinde yer alan 'çocuk' un hayata bakışının şekillenmesinde, içinde bulunduğu ilişkiler ağı etkili olmaktadır. Bu nedenle 'çocuk-anne ya da baba' ilişkisinin de, bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerinde önemli bir rolü vardır. Eserlerinde 'çocuk' figürünü vermek ve ele alış bakımından Özdenören'in en belirgin ve ayırıcı özelliği: "… çocuğu sadece bir şefkat imgesi olarak değil, hayatın içinde 'yaşayan' bir birey olarak ele almasıdır. Onun öykülerinde çocuk hayatın tam ortasındadır. Hayatta olup biten hiçbir şey ona teğet geçmez. Hayatın tüm

[253] **A. e.** , s. 61.

gerçekleri çocuğu içine çeker ve kendi gerçeğini yaşatır ona. …"[254] Bu sayede 'çocuk', hayatın içinde etkisiz ve eylemsiz bir figür olmaktan çıkıp, "… bulunduğu ortamın, yaşadığı an'ın bedelini öder."[255] Öyle ki bu bedel ödeme neticesinde çocuk, sadece kendi yaptıklarının değil, başkalarının yaptıkları şeylerin de bedelini ödemek zorunda kalmaktadır.

Çarpılmışlar adlı hikâye kitabındaki, *Sedir Yaprağı* adlı hikâyenin kahramanı olan çocuk, babası tarafından namus nedeniyle annesini öldürmek zorunda kalmış ve hapse girmiştir. Anne-baba geçimsizliğinin ortasında kalan çocuk, anne ve babasının hatalarının bedelini ödemeye yine onlar tarafından zorlanmıştır:

"… babam hâlâ söylenip duruyor adımları çürük tahtaları gıcırdatıyor neden sonra hiç bir ses işitilmez oluyor yalnız sıçanların iğrenç cırlamaları aşağılardan

Rıdvan

yorganı çekip atıyorum üstümden

gel buraya

oda kapısının ordaki (oradaki) dolaba gidiyor arkasından yürüyorum çekmeceyi açıyor

bak şuna gördün mü

başımım sallıyorum

nasıl kullanacağının biliyor musun

yüzüme bakmıyor yüzüme hiç bakmıyor

şurayı kaldıracaksın işte böyle fazla zorlaman gerekmez

böyle tutacaksın sonra da şuraya basacaksın anladın mı

anladım diyorum

vaktini söylerim ben sana

peki diyorum"[256]

Çocuğun, erken yaşta suçla tanışması ve özellikle bu suçu işlemeye babası tarafından zorlanması, günümüz insanının yaşadığı birebir ilişkilerin, sosyal hayatta meydana gelen değişimlere paralel olarak aile içinde bile ne kadar yozlaşmış

[254] Necip Tosun, **a. g. e.** , s. 72.
[255] **A. e.**, s. 73.
[256] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Sedir Yaprağı*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 105 - 106.

olduğunun bir göstergesidir. Adler, bu durumu "endüstrileşmiş uygarlığımızın" bir neticesi olarak görmektedir: "… Bir kişinin ötekisinin düşmanı olduğu bir uygarlıkta - çünkü tüm endüstriyel sistemimiz bu demektir- moral çöküntüsü sökülüp atılamaz, çünkü endüstrileşmiş uygarlığımızın bildiği gibi, moral çöküntüsü ve suç var olma mücadelesinin yan ürünleridir. Bu mücadelenin gölgeleri çocuğun ruhunun karşısına çok erken düşer, onun sağduyusunu yok eder, büyüklük arzusunu kolaylaştırır, onu korkaklaştırır ve işbirliği yapamaz duruma getirir."[257]

Özdenören'in eserlerinde, çocuklardaki bu "sağduyu" ve "işbirliği" eksikliği, özellikle baba-oğul ilişkisi çerçevesinde ele alınmıştır. Geleneksel değerlere sahip baba ile zamanının koşullarına ayak uydurmaya çalışarak oradan oraya savrulan oğul, her zaman bir çatışma ortamı içerisinde bulunmaktadır. Bu ikili çatışma arasında kalan anne ise *Işımamıştı Sabah Daha* adlı hikâyede olduğu gibi, bir taraftan oğlunun sorunlarıyla mücadele ederken diğer taraftan da bu sorunları kocasına yansıtmamaya çalışmaktadır:

> "…Anlamam ben diye gürlüyor oğlanın sesi sofada Ya verirsin ya da ben Allah kahretsin seni diye inliyor kadının sesi Öldüreceksin bizi kuru kuru öksürdüğünü işitiyorlar adamın Görünme diyor kadın Hadi gözüne görünme babanın Ya verirsin ya da sandığı kırarım diyor oğlan
>
> Lâhavle çekiyor adam bu oğlanın kendi öz oğlunun şerrinden Allaha (Allah'a) sığınıyor daha bu gece küçük oğlunu bunun elinden ölümden kurtardı sıkılmıyor da biz babamızın gölgesinden bile korkarken bunlar bize parmak sallıyor…"[258]

Oğuldan şikayetçi olan babalar, kimi zaman öyle bir noktaya gelmektedirler ki, oğlunu bir "kefaretin bedeli" ve bir "bela" olarak görmektedir:

[257] Alfred Adler, **a. g. e.** , s. 442.
[258] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Işımamıştı Sabah Daha*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 109 - 110.

"… Huzur yoktu içinde nerden hasıl oldular diye düşündü benim döllerim bunlar benim kendi öz döllerim kime çekmişler bana bela olarak mı verdin hangi suçumun kefareti diye verdin …"[259]

Zamanla babanın, oğula ve onun sorumsuzluklarına karşı duyduğu öfkesi, yerini derin bir nefrete bırakmaktadır:

"… müşteriler oğullarını sorarlardı kendisine ve kendisi hep aynı biçimde yanıtlardı onları ve Allah belalarını versin derdi Mapuslara düşse oh diyeceğim böyle olsa yüreğim soğuyacak hiç olmazsa nerede olduğunu bileceğim şimdiki gibi her gün beni nasıl soyacak diye bekleyeceğime bir kerede kurtulmuş olacağım vallahi öldürseler sevineceğim
Bilinçle nefret ediyordu ve gerçekten gözünde yoktu artık …"[260]

Özdenören'in eserlerinde, baba ile oğul arasındaki ilişkinin bir başka boyutunu ise *Sabah Aralığı* adlı hikâyede olduğu gibi babanın, oğulları sayesinde gerçekleştirebileceğine inandığı idealler ile bunların gerçekleşememesinin yarattığı hayal kırıklıkları oluşturmaktadır. Baba için, her zaman bir ümit kaynağı olarak görülen ve kendisinden sonra ailenin tüm sorumluğunu devretmeyi düşündüğü oğulun, bütün beklentileri boşa çıkarması, babanın hayatını derinden etkilemektedir:

"-Oğullarımız gitmeseydi, bizi terk etmeselerdi belki bunların hiçbiri gelmezdi başımıza, dedi. Tanrı, insanları her yönden deneyip denetliyor. Ben onları toprağa bağlamak istedikçe, onlar hem benden hem topraktan nefret eder oldular. Sonunda ikisi de terk etti bizi. Bilirse, bu da Tanrının başka bir deneyişi insanı. Hırslı biri değildim ben. Ama Tanrının varlığına aldırmayan insanların yaşadığı yerde, eninde sonunda seni de hırs bürüyor, gittikçe daha çok edineyim diyorsun, gittikçe daha çok.. sonunda, kendi etini, kendi kanını da yiyip tüketiyorsun.. bunu anlarsan eğer, böyle oluyor. Kendi çocukların sana karşı çıkıyor. Seni korumakla görevli olanlar sana kurşun sıkıyor. …"[261]

[259] **A. e.** , s. 112.
[260] **A. e.** , s. 111.
[261] Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, *Sabah Aralığı*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 39.

Işımamıştı Sabah Daha adlı hikâyede de, içinde bulunduğu kötü durumun tek sebebi olarak oğullarının gören baba, her fırsatta oğullarından duyduğu şikâyeti dile getirmektedir:

"… İtler diye söylendi itler hayvanlar biri adam olsaydı bir teki adam olsaydı şimdi ben de öteki esnaflar kadar hatırı sayılır bir para babası olurdum işten değildi oğullarım bunlar benim haydutlar boğazlanmış bir tavuk gibi yoldular beni daha da yoluyorlar daha da yoluyorlar yoluyorlar imansızlar Allahtan (Allah'tan) korkmazlar …"[262]

Fromm'a göre; çocuğun, ebeveynler tarafından "iyi" ya da "kötü" olarak nitelendirilmesinde, çocuğun bireysel iradeye sahip olmasının bir neticesi olarak ailenin beklentilerini ne ölçüde karşılayıp karşılayamadığı esas alınmaktadır. "… "İyi" çocuk korkmuş ya da güvensiz olabilir, ebeveynlerinin iradelerine boyun eğerek onları mutlu etmek arzusunda olabilir. Oysaki "kötü" çocuk, kendi başına bir iradeye sahiptir ve ebeveynlerinin hoşuna gitmese de kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir."[263] Yani, çocuğun bir birey olarak ailesinden bağımsız almış olduğu her karar, bu kararın "iyi" ya da "kötü" oluşuna bağlı olarak çocuğun da aile tarafından "iyi" ya da "kötü" olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır.

Yazarın eserlerinde, baba-oğul ilişkisi kadar sıklıkla ele alınmasa da baba-kız ilişkisi de 'çocuk'la olan birebir ilişkinin bir başka tarafını oluşturmaktadır. Bu ilişkinin ana çerçevesini, geleneksel toplum yapısının bir parçası olan; erkek çocuklar karşısında kız çocuğuna tanınan özgürlüklerin daha sınırlı olması ve kendi hayatları ile ilgili kararlarda söz sahibi olamayışları oluşturmaktadır. " Kız çocuğa erken yaşta onun doğasının erkek çocuğunkinden tümüyle farklı olduğu, erkek çocuğun doğal hakkı olan çoğu şeyin ona yasaklı kalacağı ve erkek çocuğun bunların onun ayrıcalığı olduğunu ileri sürebileceği ona açıkça anlatılır. … Kız sürekli olarak rahatsız edilir, her adımda talimat ve emirler alır. Bu gibi çocuklarda eleştiriye karşı özel bir duyarlık, güçlü yanını göstermek için sürekli çaba harcama,

[262] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Işımamıştı Sabah Daha*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 115.
[263] Ercih Fromm, **a. g. e.** , s. 23.

tüm günahlardan arınmış görünme ve aynı zamanda önemsizliğinin anlaşılmasından duyulan korkuyu görürüz. Bu kızlar çoğunlukla gelecekteki nevrotik hastalıklar için malzeme sağlarlar." [264] Bu "nevrotik" durum, kız çocuklarında özellikle babaya olmak üzere, kendine ve başkalarına karşı kendi kendini ispat etmek biçiminde görülmektedir. Bu sayede kız çocuğu, kendi bireysel varlığını ve özgürlüğünü herkese kabul ettirebileceğine inanarak kendini ispat ettiğine inanmaktadır. Bu durum *Buzdan Volkan* adlı hikâyede şu şekilde ele alınmıştır:

"… Mutfaktan çıktı, babasının kapısına geldi, kapıda durup babasına baktı, sonra kapının kenarına yanlamasına yaslandı, ellerini göğsünde kavuşturdu. Babası, ifadesiz bakışlarla soğuk ve sabit biçimde, gözleriyle izliyordu onu. Kız istediğini elde etmişti: isyanını ve gücünü gösterebilmişti. Şimdi, gücünü sürdürmeyi denemeliydi. O anda, dudaklarında keskin, incecik bir sırıtış belirdi. Babasının gözlerinin içine gözlerini dikti, o buz gibi sırıtışla, öylece, bakıp kaldı ona." [265]

Hikâyede kız, babasıyla beraber yaşadığı ve her odasını bir "tabut" olarak nitelendirdiği eve, yeni tanıştığı bir erkeği getirerek babasının görebileceği şekilde kendisini öpmesini ister. Kızın, yapmış olduğu bu anormal davranışın temelinde; babasının otoritesinin, kendi üzerinde geçerli olmadığını ve artık sadece kendi otoritesinin varolduğunu babaya ispat etmek isteği yer almaktadır.

Özdenören'in eserlerinde sadece birebir insan ilişkileri bakımından değil, bir tema olarak da 'çocuk'un önemli bir yeri vardır. "O bir çok çarpıcı olayı, gerçeği, çocuğun önyargısız, saf ve temiz bilincinden gündeme getirir. Çocuk gözünden gerçeklere yüklenen anlamlar, bazen bir öykünün temel problematiğini oluştururken, bazen de öykünün vermek istediği gerçeği, atmosferi tamamlayan, onu besleyen bir yan öge olarak ortaya çıkar. Ama çocuk öyküye hangi durumda girerse girsin, öykü için önemlidir, işlevseldir."[266]

[264] Alfred Adler, **a. g. e.** , s. 407 - 408.
[265] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Buzdan Volkan*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 41.
[266] Necip Tosun, **a. g. e.**, s. 72.

6. Dede

Özdenören'in eserlerinde 'dede-torun' ilişkisinin de, insan ve diğer insanlar arasındaki ilişkiye bir örnek teşkil ettiğini görmekteyiz.

Bu eserlerde 'dede', yaşının getirdiği hayat tecrübesi ve çeşitli bilgi birikimiyle torunlarına yol göstermektedirler. *Gül Yetiştiren Adam* adlı romanda dedenin bu yol göstericiliği torunda daha çok; hayat ve ölüm gibi insan yaşamının iki temel gerçekliği karşısında alınması gereken tavırlar ve yapılması gereken davranışlar hususunda etkili olmaktadır:

"… Ben yaşlandım artık, ölümü bekliyorum, ölüm nedir biliyor musun? Önünde sonunda çıkacağımız tek hakikat kapısı, bizi bir yaradan var, Yaradanın emriyle gene kendisine dönüşümüzdür ölüm, bir daha ölmemek üzere dönüşümüzdür ona.

Nasıl döneceğiz ona, diye sorar çocuk.

Şu çiçekleri görüyor musun? Kurumuşlar. Bunların renk renk açıldığı mevsimi hatırlıyor musun? Şimdi yok işte onlar, ama sahiden yok mu?

Öyle mi oluyor, diye bakar çocuk.

Gününü değerlendirmeye bakacaksın.. günün nasıl değerlenir, bak anlatayım: şimdi ömrünün bitmiş say, ömrün bitmiş de sen yalvarmış, yakarmışsın, sana gözyaşların için cabadan bir gün daha vermişler.. işte şu anda o bir tek son günün içinde bulunuyorsun.. işte o son günde ne yapacaksan, her gün onu yapacaksın. …"[267]

Romanda 'dede', torununa insanoğluna verilmiş olan hayatın, insan için en değerli şey olduğunu ve bir kereliğine bu değere sahip olma şansına ulaşan insanın da, kendine ve hayata yaraşır bir biçimde bu hayatı yaşaması gerektiğini tavsiye etmektedir. 'Dede'; insanın, hayatın her gününü tıpkı son günü yaşıyormuş gibi dolu dolu yaşanması gerektiğini ve her anın boş yere heba edilmemesi gerektiğini söylemektedir. 'Dede'nin, torununa hayatın değerini anlamasını sağlamak bakımından olan bu faydası, bu ikili ilişkinin öğretmen-öğrenci ilişkisinde olduğu gibi bilgi ve tecrübe paylaşımı esasına dayandığını göstermektedir.

[267] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 17 - 18.

‘Dede’lerin, hayat hakkında olduğu gibi, ölüm hakkında da torunlarına verecekleri önemli tavsiyeleri vardır. Bu tavsiyelerin esas noktasını; hayatın varlığıyla birlikte ölümün varlığının da kaçınılmaz olduğu gerçeği oluşturmaktadır. Hayatın hakkını vererek yaşamak için, ölümü unutmamak gerekmektedir. Çünkü insan için hayatın kıymeti, ancak ölüm karşısında kendini göstermektedir. Hayatı, insan için bu kadar önemli yapan şey; bir gün ölüm gerçeğiyle yüz yüze geleceğimiz gerçeğidir. Bu nedenle ‘dede’ figürü, *Pus* adlı hikâyede olduğu gibi kimi zaman torununa ölümü hatırlatarak hayatın kıymetini ve bir o kadar da geçiciliğini göstermektedir:

“…

-Bunun anlamı nedir? Diye sordum.

O zaman dedem, bu soruyu bekliyormuş, ama cevap vermemekte kararlıymış gibi hafifçe başını çevirdi ve bir an gözlerime baktı. Bakışı, ummadığı bir pişmanlığın altından kalkmakta zorluk çekiyormuş gibiydi. Yüzüme dönmeden:

- Nasıl bir anlam istiyorsun? Dedi.

- Bilmiyorum.

Doğruldum. Ona doğru uzanarak:

- Peki, beni niye beklediniz? Diye sordum.
- Seni beklemiyordum. Dedi.
- Bana bir şey söylemiyecek (söylemeyecek) misiniz?
- Hepsini söyledim sanıyorum. (Göz ucuyla tabancaya baktığını ayırt ettim ya da bana öyle geldi.)
- Ben bir şey anlamadım, dedim ürkek bir sesle.
- İçine hiçbir şey de doğmadı mı?
- Doğdu.
- Hepsi o işte, dedi, gereğinden fazla aç gözlü olma. …”[268]

Hikâyede ‘dede’, torununa ölümü hatırlatmak amacıyla bu konudaki düşüncelerini açıklamak yerine, bundan çok daha etkili bir yöntemi tercih etmiş ve torununa bir “tabanca” vererek ölümü, torununun kendi kendine keşfetmesini sağlamıştır.

[268] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Pus***,** 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 21- 22.

Özdenören'in eserlerindeki 'dede': "… gözü öbür dünyada, "yatakta devinimsiz duran" biridir. Artık bu dünyadan umudunu kesmiş, gözleri ölüme bakmaktadır."[269] Tıpkı *Pus* adlı hikâyede olduğu gibi 'dede'nin gözlerinin ölüme bakması, onunla birlikte yaşayan ve onu gözlemleyen torunun gözlerinin de ölüme bakmasını sağlamakta ve ölüm hakkında kendisiyle aynı bakış açısına sahip olmasını sağlamaktadır:

"… Onca artık her şey birdenbire durmuş gibiydi. Sonsuz, bitmez bir durgunluğun içine yerleşmiş, soluklara, kitapların sayfalarına sinmiş, yalnız, tek bir şey vardı: her yandan koşarak peşimizi izleyen, günün birinde bir köşebaşında usulca eteğimizi çekiştirerek yanımıza sokulan, dostumuz olan, düşmanımız olan, kristalden geçen bir ışık gibi ağır ağır varlığımıza yayılan ölüm. Bütün sorun, onu cesaretle beklemek olmalıydı. Yaşlı adam böyle düşünüyordu. Ama artık bütün duygularını yitirdiği bir sona gelmişti. Bunu nasıl önleyecekti?Yaşaması boyunca başından geçen olaylar umduğunun dışında çıkmış değildi. Böyle bir sonu biliyordu, bekliyordu. Ama onunla böyle apansız karşılaşmak, yüz yüze gelmek gene de şaşırtmıştı onu, ağrına gitmişti. Onca, bütün bir zenginlikle dolu geçmişi yaprakları çevrilip bitmiş bir kitaptır artık. Geri dönülemeyeceğini biliyor. …"[270]

Özdenören'in eserlerinde, birebir insan ilişkileri dâhilinde bu yol gösterici özelliğiyle torun üzerinde etkili olan 'dede' figürü, bütün insanların yaşamak zorunda kaldığı hayat-ölüm ikilemine karşı, çocuğu kendi tecrübelerinden yola çıkarak hazırlaması bakımından önem taşımaktadır.

7. Arkadaş

Bireyin, bir aile ortamı içinde yaşması nedeniyle aile üyeleriyle kurmuş olduğu birebir ilişkilerin dışında, bu ortamın dışında var olan başka bireylerle kurmuş olduğu bazı ilişkiler de bulunmaktadır.

[269] Necip Tosun, **a. g. e.** , s. 90.
[270] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Pus***,** 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 16.

Aile üyeleri dışında insan ilişkileri bakımından birey üzerinde etkili olan en etkili figür; 'arkadaş'tır. Hatta kimi zaman 'arkadaş'ın birey üzerindeki etkisi, aile üyelerinden daha fazla olmaktadır.

Ergenlik dönemiyle başlayan, kendisini ve çevresini anlamlandırma sürecinde -buna kimlik arayışı da diyebiliriz- birey, kendinden yaşça büyük olan ebeveynlerinden ziyade, kendisine yaş ve düşünce bakımından daha yakın olan 'arkadaş'larına yakınlık duymaktadır. "… Ergenlikte, gencin gelişen beceri ve yetenekleri, bazı konularda (gezme, dolaşma, alışveriş) onu ana babadan bağımsız kılmakta ve bazı sorumluluklar (yardım, danışma) yüklenmesine olanak tanımaktadır. Öte yandan, arkadaşların gencin yaşamındaki önemi artmakta, ana babayla paylaşılamayacak birtakım deneyimlerden arkadaşlarla birlikte geçilebilmektedir. Genç, bu deneyimler karşısındaki duygu ve düşüncelerini arkadaşlarıyla paylaşarak ve onların izlenimleriyle karşılaştırarak kendini tanıma, deneme ve değerlendirme fırsatını bulmaktadır. Bilindiği gibi, kişiler, doğrunun ve / veya normalin ne olduğunun bilinmediği durumlarda, kendileriyle ilgili en aydınlatıcı bilgiyi, kendilerini benzer kişilerle kıyaslayarak edinebilirler. (Festinger, 1954). İlk kez karşılaştığı bir durum karşısında tepki ve başarı düzeyini değerlendirmek isteyen genç için en önemli ölçüt, kendi yaşıtlarının düşünce ve davranışlarıdır. Bu nedenle, birçok yeni deneyimden geçilen ergenlik döneminde, yaşıtların önemli ve ana babalarınkinden çok farklı işlevleri olduğu açıktır."[271]

Özdenören'in bazı eserlerinde de, kahramanın aile üyeleri dışında birebir ilişki içinde bulunduğu ve birtakım paylaşımlar yaşadığı bir figür olarak 'arkadaş'a ve arkadaşlık ilişkilerine yer verilmiştir. Bu ilişkideki temel paylaşım noktası ise; ölüm ve ölümle ilgili duygu ve düşüncelerdir.

Profil adlı hikâyede kahraman, ölü olan arkadaşıyla konuşarak onun, ölümle ve ölmeye karar verip ölümü beklemesiyle ilgili düşüncelerini öğrenmektedir:

[271] Nuran Hortaçsu, **a. g. e.** , s. 110 - 111.

"… Öleceğini dün babam söyledi bana, dedim, doğru mu bu? Evet, dedi, uzun günler düşündüm ve kararımı verdim. Sabahleyin de uyguladım. Geri dönmeyecek misin bundan? diye sordum. Hayır dedi kesin olarak bunu çok düşündüm, geceleri ve gündüzleri hep bunu düşündüm. Günlerce yalnız yatağımda yatarken, boyuna bunu düşünüyordum. Son günlerimde bir bakıma tek yalnızlıktan kurtuluş yolum bu olmuştu. İlk günlerde bir de denizi düşünürdüm. Ama yavaş yavaş ondan kendimi çekmeğe başladım. Bende bir eşya hastalığı yaratmıştı. Hiç olmazsa böyle düşünüyordum. Ricat, ricat diye buyuruyordum kendime. Güneş gözlerimi kamaştırıyordu. Gene de günlerce sabrettim iğrenç yüzüne. Ama bir sabah ince bir ışına bakarken bunun bende bir eğlenceye dönüştüğünü gördüm. Korktum. Bir şey eğlence hâline geldi mi korkarım ondan. Artık güneş de yoktu benim için, güneş de, deniz de. Uzun süre bekledim. Bekledim ve yoruldum. Yatağımda bir yere kımıldamıyordum. Küçücük bir hareket birdenbire bu bekleme duygumu da yitirtebilirdi. Yatıyor ve bekliyordum. …"[272]

Çekirgeler adlı hikâyede ise kahraman, arkadaşıyla birlikte bir mezarlığa gitmiştir. Burada, arkadaşının ölümle ilgili söylediği sözlere, ölümü hayatının içine dâhil ederek yaşamasına ve daha yaşıyorken kendine bir mezar hazırlayacak kadar ölüme önceden hazırlıklı olmasına şaşırmaktadır:

"… Dar patikaların arasından geçtiler, sonunda, çevresi dikenli tellerle çevrilmiş bir yere geldiler, tellerin çevirdiği küçük açıklığın ortasında iki taş vardı, taşlarla aynı doğrultuya gelecek biçimde, ayak tarafında durdular, arkadaşı öndeydi gene, Cumali'ye bakmıyordu.

"Bu anam" dedi, "bu da babam."

Yanda bir kişilik bir boş yer daha vardı.

"Burayı kendim için ayırttım" dedi. Sesinde en küçük bir olağanüstülük yoktu, besbelli, sırf bildirmek için söylemişti. Cumali, bir insanın bu denli hazırlıklı, bu denli doğal olabilişi karşısında izahsız bir duyguyla ürperdi, şaşırdı, kaşlarının altından belli etmemeye çalışarak arkadaşının yüzünü kolladı, o ise gözlerini o çukurumsu boş yere dikmişti.

"Ama belli olmaz, diye mırıldandı, bakarsın bizden daha erkenci biri çıkar, ona veririz. Nasip."

Cumali ilk kez:

[272] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Profil (III İlyas Konuşuyor)*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 31.

"Şeyy, diye kekeledi, bizim de yerimizi ayırmamız gerekiyor mu?"

"Hayır" dedi arkadaşı "kesinlikle, böyle bir emir yok." Başka bir şey söylemedi. …"[273]

Özdenören'in eserlerinde yer alan 'arkadaş'lık ilişkileri, ikili bir ilişki olma boyutuyla, arkadaşlardan biri için yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Birey, arkadaşıyla içinde bulunduğu karşılıklı fikir alış-verişi sayesinde hayat ve hayat karşısındaki konumunu, kafasını meşgul eden pek çok sorunun cevabını bulmaktadır.

Bu nedenle, bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerinden biri olan; 'arkadaşlık ilişkisi'nin ve bu ilişkiler ağının biçimlenmesinde, aile üyelerinden sonra en etkili figürlerden biri olan; 'arkadaş'ın, insanların bireysel hayatında ve bu hayatın şekillenmesinde önemli ve etkin bir yeri bulunmaktadır.

8. Mürşit

Özdenören'in tasavvufi yönü ağır basan eserlerinde; manevi bir arayış içerisindeki insanın, bu süreçte kendisine yardımcı olacak ve yol gösterecek bir rehbere (mürşit) ihtiyaç duyması ve bu rehbere ulaşmak adına göstermiş olduğu bazı çabalar anlatılmaktadır.

Tasavvuf anlayışına göre tasavvuf yoluna giren her yolcunun, kendisinden tecrübeli, bu yolda gidip gelmiş olan ve bu yol hakkında bilinmesi gereken tüm incelikleri bilen bir yol göstericiye bağlanması ve onun rehberliğinde bu yolda ilerlemesi gerekmektedir. Çünkü bu yolda karşılaşacağı pek çok şey, insanın kavrayamayacağı birtakım inceliklerle yüklüdür ve bu durumlarla karşılaştığında insan, yardımına ihtiyaç duyacağı birilerine başvurma gereği hissetmektedir. Yazara göre; bireyin bu mistik arayışının başlangıcını ve ilk aşamasını da aslında bu rehberi arayış oluşturmaktadır:

[273] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Çekirgeler*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 84 - 85.

"… Hakikati aramak üzere yola koyulmuş olan, zaten, daha baştan hakikatin var olduğu ve onun gizli (saklı) bulunduğu kabulünden hareketle eylemine koyuluyor. Bu macerada onun aradığı aslında bir rehberdir. O, kendisini, hakikate götürecek rehberini aramakla macerasını başlatmış oluyor. …"[274]

Böyle bir macera içerisinde yer alan insan için söz konusu rehbere ulaşmak, kaçınılmaz bir durum ve zorunluluktur. Aksi hâlde, insanın bu yolda hakkıyla ilerleyebilmesi imkânsızdır.

İnsan için, kendisine yol gösterecek rehberi bulması kadar zor olan bir başka durumsa; karşısına çıkan her kişide bu rehberi arayarak yanlış bir yola sapması olasılığıdır. *Öteki* adlı hikâyenin kahramanı da, her yerde rehberini aramakta bir taraftan da bu amaçla yanlış bir yola sapma endişesiyle kendisini sorgulamaktadır:

"… dirseklerini dizlerine yaslamış ve yanaklarını avuçlarına almış olarak görmeden bakıyordu, çünkü düşünüyordu. Söylemişlerdi ona, herkeste mürşidini görmeye çalışacaksın, oysa yanlışlık yapmıştı, hatta tam tersini yapıyordu. Yoksa bir yanılsama mıydı az önce gördüğü kadın? Herkeste mürşidini göreceğine, itiraf edilmemiş ama kara bir aşkla sevdiği o kadını mı görüyordu? Yoksa.. yoksa böyle biri yok muydu? Bir süreden beri şurda burda görüp tanımadan aşık olduğu o kadın bir sanrı mıydı? Daha doğrusu. Birden dehşete kapıldı: o kadın O muydu?"[275]

Hikâyede kahraman, ilk defa bir kaza sırasında uzaktan gördüğü ve derin bir sevgiyle bağlandığı bir kadının tesadüfen sürekli karşısına çıkmasını, onun aradığı rehber olabileceği ihtimaline yorar. Bu durum, insanın özellikle rehberle karşılaştığı zaman onu tanıma ve kabullenme aşamasında da birtakım zorluklar yaşamasına neden olmaktadır. Uzun süren bir arayış sürecinde insanın, hiç de hazırlıklı olmadığı bir zamanda karşısına çıkan rehberin, gerçekten doğru kişi olduğuna inanması oldukça güç bir durumdur. Ancak tüm bu güçlüklere rağmen bu yola inanarak giren insan için bu rehberi bulacağına dair olan inanç, her zaman devam etmektedir.

[274] Rasim Özdenören, **Acemi Yolcu**, *Saklı Hakikate Ulaşmak*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 103 - 104.
[275] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Öteki*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 79 - 80.

Kuyu adlı hikâyenin kahramanı da içinde bulunduğu hakikat arayışında ne koşulda olursa olsun kendisine yardım edecek "üstat"ın bir gün karşına çıkacağına inanmaktadır:

"Kendini bir düşteymiş gibi düşünmesi kolaydı, ben bir düş görüyorum, der ve işin içinden sıyrılabilirdi ama kendini aldatmak istemiyor, bu kuyunun bir düş olmadığını kabul etmesi gerektiğini biliyor ve işin bir başka gülünç yanıyla yüz yüze bulunduğunu ayrımsıyor ve kendi kendine ben hakikatı (hakikati) arayan biriyim diyebiliyordu ve hakikatın (hakikatin) icabında yüzünü ona bir kuyunun derinliklerinde, bir lağımın çirkef sularında bile gösterebileceğini duyumsuyordu, bu yüzden içinde yaşadığı gerçekliği yoksayma (yok sayma) havalarına, bilmezlikten gelme durumlarına yüz vermiyordu, diyordu ki, ya üstad (üstat) olan o zat çıkacak karşıma ya da onun yolunu gösterecek biri.. lağımda böyle böyle, yani gıdım gıdım yol alıyor, bu da onun nefesini kesmeye yetiyordu, gene de yılgınlık nedir bilmiyordu."[276]

Kahramanın, mürşide ulaşmak amacıyla içinde bulunduğu bu yılgınlık bilmeyen çaba, sonun da onu istediği hedefine ulaştıracaktır. Bu çabalar neticesinde gerçek anlamda tasavvuf yoluna giren insan için, artık mürit olma aşamasına geçmek ve bir mürşide bağlanmak kaçınılmaz bir durumdur:

"Nereden nereye? Demek ki, bir kere daha bu yanlışı işlemeyeceğim diye kesin karar verdiğinde, o yanlıştan dolayı utanç ve pişmanlık duyduğunda, o yanlışı işlememiş sayılıyorum. Kimilerine göre böyle bir karar küçük adam işi oluyor, büyük adam ya da üstün insan yanlışlarından pişmanlık duymayandır, yanlışlarının üstüne basıp geçebilendir. Ama bu durum böbürlenmeyi aşırı hale (hâle) getirmekle bir değil mi? Çünkü işlenmiş olan bir yanlış, bir topluluk içinde işleniyor ve o yanlıştan doğan, doğacak olan sonuçlar herkesi bir ölçüde ilgilendiriyor ve zarara sokuyor, böyle bir durumda insanın bir başınaymış gibi davranması, başka herkesi çiğnemiş olmayı tazammun etmiyor mu? Öyleyse nasıl olur da, ben yaptığım yanlışın üzerine basıp geçebilirim denebilir ve böyle bir şeyi vicdan nasıl kabullenebilir? Bu yüzden, şimdi önünde diz çökmüş bulunduğu üstad (üstat) ona doğruyu söylüyor ve ona işlemiş bulunduğu irili ufaklı bütün yanlışlarından pişmanlık duymasını ve onlar için tövbe etmesi gerektiğini bildiriyordu. Bütün bunlardan sonra elini vekarla

[276] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *26*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 72.

(vakarla) uzattı, o da uzattı ve kendine uzatılan eli sıkıca kavradı ve o anda teklife muhatap oldu:

"Şeyh efendimizi şeyh efendiliğe kabul ediyor musun?"

"Ediyorum."

"De ki, kabul ediyorum."

"Kabul ediyorum."

Sonra virdleri anlatıldı ona, sonra halka kuruldu, şeyh efendi: "Halkamız değirmi olsun" dedi, sonra ona yöneldi: "Siz, beyim, size söylenen görevi yerine getirmeden halkaya giremezsiniz.. sizi şöyle alalım, halkanın ortasında oturabilirsiniz efendim.. gözünüz kapalı dinleyin.. rabıtanızla meşgul olun.. görevinizi yerine getirince siz de halkada yerinizi alırsınız, ama sevabımız aynıdır, eğer içine bir şüphe girerse benim ki de senin olsun. Şimdi gözlerimizi yumalım efendim.. estağfurullaaaah….." "[277]

Tasavvufta bu kabul ediş, çift taraflı bir kabul ediştir. İnsanın, mürşidi kabul etmesinden önce, mürşidin de onu müritliğe kabul etmesi gerekmektedir. Bu şekilde bağlanma olayı gerçekleşmektedir. *Karşılaşma* adlı hikâyede bağlanma olayı şu şekilde anlatılmıştır:

" "Kabul ediyorum" dediğini hatırlıyordu bir. Bunu der demez, bu kez onun sesini işitmeye başladı, söylenenler artık algılarının sınırları içindeydi: "Allah da seni kabul etsin, diyordu, piri piran (pir-i pirân) da seni kabul etsin!" Güven ve dinginlik verici, mırıltı gibi ama yüksek tonda kelimelerdi bunlar, açık ve anlaşılabilir. Dizler üzerinde zarif aralıklarla sıralanmış parmaklara bakıyordu. Sıkıca sarıldı bu ellere, doyumsuz bir istekle öpmek ve ağlamak istedi ve bu kez isteğine müsaade olundu. Şimdi, birlikte geldiği arkadaşlarından biri daha orada diz çökmüş, oturuyordu. Fakat galiba kendisinin işi bitmişti, eve dönmek, yıkanmak, düş görmek için sabırsızlanıyordu. Bir yandan da ben neler yaptım, ne yapıyorum diye düşünmekten kendisini alamıyordu. Ne yapmıştı?"[278]

Özdenören'in eserlerinde, birebir ilişkiler dâhilinde 'mürşit' figürünün de insan üzerinde önemli bir etkisi vardır. "… O kahramanın elinden tutar, ona yeni bir dil, yeni bir dünya sunar. Burada bütün bir ömrün yaşanan ana sığması, mürşidin önderliğinde zamanda ve mekanda (mekânda) seyahat (tay-i mekan (mekân), tay-i

[277] **A. e.**, *30*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 81 - 82.
[278] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Karşılaşma*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 59.

zaman) etmek anlamına gelmektedir. Bir eşikten geçilmiştir, yeni bir boyuta adım atılmıştır; artık burada her şey bir başkadır. …"[279] Bu yeni boyutta insana yardım edebilecek ve ilişki kurabilecek tek kişi olması sebebiyle, tasavvufi yönü ağır basan bu hikâyelerde 'mürşit-insan' ilişkisinin de, diğer insanlara olan ilişkiler dâhilinde önemli bir yeri bulunmaktadır.

9. Mürit / Derviş

Özdenören'in tasavvufî nitelikli eserlerinde yer alan ve arayış içindeki insanın ilişki kurduğu diğer bir figür de; 'mürit' ya da 'derviş'tir.

İnsan, mistik arayışında kendine bir yol gösterici (mürşit) ararken, kimi zaman bu arayışında yetersiz kalmaktadır. Bu konuda kendisiyle aynı arayış sürecinden geçerek hedefine ulaşmış olan bazı insanların yardımına ihtiyaç duymaktadır. Tasavvuf anlayışında bu durum, insanın tek başına altından kalkabileceği bir durum değildir. Bu yardım ihtiyacı nedeniyle, tasavvufta insanlar arasında sıkı bir ilişkiler ağı söz konusudur. İnsan, bu yolda hedefine ulaşmak için bir yandan üstat olarak niteleyebileceğimiz; 'mürşit'ten yardım alırken, bir taraftan da kendisini bu üstada ulaştıracak olan; 'müritler /dervişler' den yardım almaktadır.

İnsan, bu yola girerken birilerinin yardımına ihtiyaç duyacağının bilincindedir. Ancak asıl sorun, bu yardımın kimden talep edileceğidir. Bu nedenle insanın bu arayışta, ilk önce yardımına ihtiyaç duyduğu kişiyi tanıması gerekmektedir.

Bir Adam adlı hikâyede kahraman, yardım alacağı rehberi ararken bu rehberin kim olabileceği konusunda, mahallesinde yaşayan bir 'derviş'ten şüphelenmekte ve onun şahsından yola çıkarak kendi kafasında tasarladığı 'derviş' modelini sorgulamaktadır:

[279] Âlim Kahraman, **a. g. e.** , Cemal Şakar, **"Sembollerin Tevili Olarak Öykü"**, s. 280.

"… -haşyet veren, saygı uyandıran bir hali (hâli) vardı: sağa sola bakmadan dümdüz yürüyüp geçerdi -bizim o çocukça önlemlerimizi belki de ayrımsamazdı bile, bu durumda onun önünden kaçışarak ona yol açmaya, daha doğrusu yolu ona bırakmaya çabalayışımız gülünç bir işgüzarlık haline (hâline) geliyordu- (…) Bir gün olsun kimseye bir tek söz ettiğini, herhangi biriyle ayaküstü bir çift laf konuştuğunu görmemiştik de, duymamıştık da: böyleyken bu adamdan niçin korkardık, niçin çekinirdik? Derviş derlerdi ona. Adı mı Derviş'ti, kendisi mi, bilmiyorduk. Derviş neydi? Gizli kalmış, belki gizemsel, açıklanamaz, çözülemez sorular.. unutulmuş değil, hayır, uyutulmuş, kimseye sorulmamış, sormaktan kaçınılmış. …"[280]

Bu sorgulama neticesinde kahraman, çareyi söz konusu 'derviş'i takip etmekte bulur. Ancak onunla konuşmaya ve ona aradığı kişinin, kendisi olup olmadığını sormaya bir türlü cesaret edemez. Kendi içinde anlamlandıramadığı bir çekimin etkisiyle hareket ettiğini fark eder:

"… Bu adamın arkasından niye geldim? Ne ki bir soru bile değildi bu. Bu adamın o olup olmadığını merak ettiğimden değildi buraya gelişim, bir "şey" çekmişti beni buraya, ama ne?"[281]

Kahraman, dervişle bir türlü konuşmaya cesaret edemez. Ona ne soracağını ve bunu nasıl yapacağını bilemez. Tam 'derviş'in yanından ayrılmak üzereyken derviş, kendisine sorulmaya cesaret edilemeyen o ikircikli soruyu kendiliğinden cevaplar:

" O adam ben değilim" dedi. "Görmeyi umarak arkamdan geldiğin adam ben değilim. Göçmüş olmasaydı seni ona gönderirdim. Ama akşama bize gel. Belki ona benzeyen bir başkasıyla karşılaşırsın."

Ayağa kalktı. Ben de onunla birlikte kalktım. Yüzüne bakamıyordum. Elini tutup öpmek istedimse de izin vermedi, omzumdan tuttu.

"Haydi şimdi git" dedi. "Evde seni beklemeye başlayacaklar."

Bir buyruktu bu, gitmeye hazırlandım, ama akşama onun evini nasıl bulacaktım, adres vermemişti. Gülümseyen bir sesle:

[280] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Bir Adam*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 48.
[281] **A. e.** , s. 49.

"Onu merak etme" dedi sadece. "Bulursun."

Öyle diyorsa, kesinlikle öyledir diye düşündüm. Önünden, yüzüne hâlâ bakamamış olarak saygıyla çekilip çıktım."[282]

Kahraman, en sonunda bu 'derviş'in yardımıyla bir tekkeye gelir ve aradığı 'mürşit'i bularak ona bağlanır ve kendisi de derviş olur. İçinde bulunduğu durumun ve tam olarak ne yaptığının farkına varamayan kahramana, yine diğer dervişlerin, tebrikleri ve açıklamaları ile yardım ettiği görülmektedir:

"Kendisini küçücük odanın kapısının önünde buldu. Demin salonda oturanların bir bölümü şimdi kapının yanındaydılar. Eşikten adımını atar atmaz, "hayırlı olsun, mübarek olsun" diye kutlama sesleri işitti. Tuhaf tuhaf gülümsüyordu. Ne yapmıştı, bilemiyordu. Kutlanmaya değer ne yapmıştı? Ama kutluyorlardı işte. Bir an süren şaşkınca bir durgunluktan sonra, aralarında birkaçı hamle yaparak bu kez kendisinin ellerini öpmeye yeltendiler. Ellerini ustaca çekebilmeyi, korunmayı öğrenememişti daha, öpülmelerine engel olamıyordu. Ötekilerse: "En yenimiz bizim en büyüğümüzdür" diyorlar, bu sözlere verebilecek karşılıkları bulamıyor, şaşkın şaşkın "estağfurullah" demeye çalışıyor, acaip (acayip) bir sesle, bir anafora kapılmış gibi orada dönenip duruyordu."[283]

Eserlerde ele alınan 'mürit /derviş - insan' ilişkisinin esası; yardımlaşmaya dayanmaktadır. *Mum* adlı hikâyede mürit /derviş, bu ilişki dâhilinde her zaman yardıma ihtiyaç duyulan durumlarda kahramanın yanında yer almakta ve bu yardımlarında hiçbir karşılık beklemeksizin, elinden gelen her şeyi yaparak ve özverilerde bulunarak, ona yol göstermektedir:

"… Sonra zikir bitti. Yanından geçen müritlerden biri, onun meyus olduğunu gördü veya öyle olduğunu düşündü ve ona: "İçinde kuşkun varsa, benim sevabım da senin olsun, dedi, aha bunların sevabının hepsi senin olsun." "[284]

[282] **A. e.** , s. 52.
[283] **A. e.** , s. 59.
[284] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *Mum*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 40 - 41.

Genel hatlarıyla, Özdenören'in eserlerindeki "insan ve diğer insanlar" arasında ilişkileri ele alacak olursak; bu ilişkiler dâhilinde söz konusu olan durumlardan biri; insanın kendisi dışında hiç kimseyle bir etkileşim içine girmediği "yalnızlık" durumudur. Hikâyelerde bu durum, insan için kimi zaman bir zorunluluk, kimi zamansa kişisel bir tercih olarak karşımıza çıkmaktadır. Netice itibarıyla yalnızlığın, her iki türüyle de insan hayatında etkili olduğu ve bu etkisinin özellikle günümüzde giderek arttığı gerçeği, bu hikâyelerde karşımıza çıkmaktadır.

İnsanın, diğer insanlarla olan ilişkiler ağında etkili olan ilk ve en önemli kişiler; 'anne' ve 'baba'dır. Doğduğu andan itibaren bireyle birlikte olan ve onun kendi kimliğini kazanmasında etkili olan bu iki figürün, aile içindeki konumları dâhilinde, çocuklarıyla kurdukları ilişkilerde birbirine zıt durumlar görülmektedir. Çocuğun, 'anne' ile olan ilişkisi; içinde zaman zaman çatışmalar olsa da daha ılımlı ve korumacı bir nitelik taşırken, 'baba' ile olan ilişkiler; çatışmanın daha sık yaşandığı, otoriter yönü ağır basan ve duygulardan ziyade birtakım kuralların ve beklentilerin şekillendirdiği bir nitelik taşımaktadır.

'Çocuk' figürünün, insan ilişkilerindeki ele alınışı ise ya kahramanın çocuklarıyla -onlara yönelik beklenti ve umutlarıyla-, ya da çocuk olan kahramanın, ebeveynleriyle olan ilişkileri çerçevesinde ele alınmıştır. Her iki durumda da çocuk figürü, hayatın içinde yetişkinlerle eşdeğer oranda aktif insan ilişkilerine sahiptir.

Tasavvufi nitelik taşıyan hikâyelerde ise bu insan ilişkileri, ortak bir hedefe yönelmiş olan insanların işbirliği şeklinde yaşanmaktadır. Bu hikâyelerde; "sevgili, mürşit, mürit /derviş" gibi figürler, mistik arayışında insana yardımcı olan insanlar olarak ve tasavvufi bir yaklaşımla ele alınmışlardır.

Özdenören'in eserlerinde de insanlar, gerçek hayatlarında olduğu gibi birbirinden farklı ilişki türleri içerisinde bulunmalarına ve farklı amaçlara hizmet etmelerine rağmen, birebir ilişkiler dâhilinde diğer insanlarla iletişim

kurmaktadırlar. İletişim kurulan bu insanların, bireyin psikolojik ve toplumsal hayatında önemli etkileri bulunmaktadır.

Netice olarak insan, hayatını farklı nedenlerle bir araya gelerek, bazı ortak paydalarda buluştuğu farklı insanlarla birlikte yaşamakta ve bu birlikte yaşamanın beraberinde getirdiği karşılıklı etkileşimin etkilerini de, bütün hayatı boyunca üzerinde taşımaktadır. Bu nedenle insanın kendisi kadar, ilişkide bulunduğu diğer insanların da, insan hayatında önemli ve aktif bir yeri bulunmaktadır:

> "… İnsan ilişkilerini bir sistem içine düşünecek olursak, her kişi, içinde yaşadığı fizik ve toplumsal çevreden etkilenir, öte yandan onun kişiliği ve davranışları, ilişkide bulunduğu kişinin düşünce ve davranışlarını etkiler. Bu ikili ilişkinin niteliği, kişinin sosyal çevrelerindeki diğer insanlarla ilişkilerine de yansır. Herkes, karı-koca ilişkisinin, eşlerin, çocuklar, kaynana, kayınpeder, iş arkadaşı ile olan ilişkilerinden hem etkilenip, hem de etkilendiğini bilir. Bu çok yönlü etkileşim, Sistem Kuramının varsayımıdır."[285]

[285] Nuran Hortaçsu, **a. g. e.** , s. 16.

3. BÖLÜM: İNSAN VE TOPLUM

İnsan, varlığını hayatın içinde sahip olduğu bireysel benliğiyle ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda bu varlığını, hayatın akışı içerisinde devam ettirebilmek için beraber yaşadığı diğer insanlarla da, ortaklaşa oluşturduğu toplumsal ortam dâhilinde bazı ilişkiler kurarak yaşamak zorundadır. Bu nedenle insan, bireysel bir varlık olmasının gerektirdiği kendine karşı olan sorumlulukları dışında, toplumsal bir varlık olarak beraber yaşadığı diğer insanlara karşı da bu ilişkiler dâhilinde birtakım sorumluluklar yüklenmektedir. İnsan, var olabilmek ve varlığını devam ettirebilmek açısından, bu iki hayat arasında dengeli bir bütünlük oluşturmak zorundadır.

İnsanın, hayat karşısındaki konumunu ortaya koymak adına başta; psikoloji ve sosyoloji olmak üzere, pek çok ilmî sahada araştırmalar yapılmaktadır. Bununla ilgili olarak: "insanoğlu ve onun yaşam modlarına dair, ondokuzuncu (on dokuzuncu) yüzyıldan beri insan üzerine çalışmaları hakimiyeti altında tutan iki görüş vardır. Bu iki görüşü insanı tasvir eden iki ayrı tablo gibi düşünebiliriz. Birinci tablonun tasvir ettiği insan nedenseldir. İnsan hayatı burada, her biri sebep-sonuç ilişkisi içerisinde açıklanabilecek olan, bireysel mekanizmaların birbiri ile, çevre ile, davranışla etkileşimlerinin bir toplamıdır. İkinci tabloda ise insan hayatı kolektif bir faaliyet olup, bireyler birbirleri ile mahalli (mahallî) kurallara ve normlara göre, maksatlarına ulaşmak ve planlarını gerçekleştirmek üzere birlikte çalışırlar."[286] Burada, "bireysel" olandan kasıt; bireyin şahsi ve psikolojik varlığıyken, "kolektif" ten kasıt ise; bireyin diğer insanlarla karşılıklı etkileşimler neticesinde ortaya koyduğu toplumsal varlığıdır.

Bireyin toplumsal hayatında, 'toplum' ya da başka bir ifade ile 'kitle'nin önemli bir rolü vardır. Psikolojik açıdan tanımlayacak olursak 'kitle' ya da 'toplum': " Bazı muayyen hallerde (hâllerde) bir araya gelen ve onu vücuda getiren ayrı ayrı

[286] Sibel Arkonaç, **Psikolojide İnsan Modelleri**, 1. bs. , İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999, s. 10.

fertlerin malik oldukları karakterlerden çok farklı yeni karakterlere sahip olan bir insan topluluğudur."[287] Farklı insanlar ve dolayısıyla farklı karakterlerden oluşan bu insan topluluğunun içinde, kendisi de farklı bir karaktere sahip olan bireyin, diğer insanlarla olan bu ilişkisi; 'sosyalleşme' olarak adlandırılmaktadır. Bireyin, sosyal bir varlık olarak kendini ortaya koyabilmesi, diğer insanlarla arasında gerçekleşen bu sürecin tamamlanmasıyla gerçekleşmektedir.

"İnsanın sosyalleşmesi çok karmaşık bir süreçtir. İnsan, etrafında bulunanların, her gün karşılaştığı sayısız olayların ve kişilerin, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik-kültürel koşulların, gelenek, töre ve yasaların, fiziksel çevrenin ve sayılmakla bitmeyen daha pek çok etkenin etkisindedir. Bu etkenlerin karmaşık etkileşimi sonunda insan bir kişi olarak belirir. Bu etkenlerin oluşturduğu karmaşık bütün hiç bir zaman iki ayrı insan için tıpatıp aynı olamayacağından, hiçbir kimse bir diğerinin tıpatıp aynısı değildir."[288]

İnsan, sosyalleşme sürecinde etkisinde kaldığı bu çeşitli koşullar, durumlar ve insanlar karşısında, sadece 'etkilenen' taraf olmak gibi tek taraflı bir etkileşimin içerisinde yer almamaktadır. Aynı zamanda kendisi de, bu ilişkiyi oluşturan söz konusu unsurlar karşısında 'etkileyen' taraf olabilmektedir. Yani bu süreç, iki tarafın da bilinçli ve karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu bir süreçtir. Bu süreç içinde: "… insanın toplumsal bilinçliliği özdeşleştirme ve ayrımlaştırma olarak adlandırabileceğimiz ikili bir edime dayanır. İnsan bu toplumsal yaşam ortamı olmaksızın kendini bulup kendi bireyselliğinin bilincine varamaz. Bu ortam onun için bir dış belirleyici güçten daha fazla bir şeydir. Hayvanlar gibi insan da toplumun kurallarına boyun eğer; ama onun buna ek olarak toplumsal yaşamın biçimlerini oluşturmada ve değiştirmede etkin bir payı ve etkin bir gücü vardır. Böylesine bir etkinlik insan toplumunun ilk evrelerinde henüz algılanabilecek kadar belirgin değildir. Bu evrelerde o, minimum düzeydedir. Ama toplumsal yapı geliştikçe, bu özellik git gide daha bir açıklık ve önem kazanır. Bu yavaş gelişme insan kültürünün hemen hemen tüm biçimleri içinde izlenebilir."[289]

[287] Gustave Le Bon, **a. g. e.** , s. 15.
[288] Çiğdem Kağıtçıbaşı, **a. g. e.** , s. 326.
[289] Ernst Cassirer, **a. g. e.** , s. 210.

İnsanın, toplumsal hayat içinde bu 'sosyalleşme' sürecini tamamlayarak benliğini oluşturan iki unsurdan biri olan -bu unsurlardan ilki olan;'kişisel kimlik' tezin birinci bölümünde ele alınmıştır- ; 'sosyal kimlik' ini elde etmektedir. 'Sosyal kimlik': "kişinin resmi (resmî) veya resmi (resmî) olmayan çeşitli gruplardaki üyeliklerine, aidiyetlerine işaret eder (cinsiyeti, dini, milliyeti, mesleği, politik görüşü, tuttuğu spor takımı vb.). Kişinin bu gruplardaki aidiyetleri ile sosyal olarak özdeşleşmesi ve bu özdeşleşmelerin toplamı bize o kişinin sosyal kimliğini verir. …"[290]

Özellikle geleneksel toplum hayatının yaşandığı ve toplulukçu kültürün etkili olduğu toplumlarda, toplumun birey üzerindeki etkisi ve yaptırım gücü oldukça fazladır. Birey ile içinde bulunduğu toplumun diğer bireyleri arasında oldukça sıkı ve otoriter bazı yaptırımların etkili olduğu görülmektedir. Böyle bir toplum içinde yaşayan birey için, içinde bulunduğu toplumun kurallarına boyun eğmek; onun, toplum tarafından dışlanma korkusunu bertaraf etmesi bakımından uyması gereken önemli bir zorunluluktur. Toplum, bireyin bu zorunlulukları kendiliğinden kabul ederek benimsemesini: "… onların sosyal işlevlerini yerine getirmek amacıyla gerçekleştirmek zorunda oldukları şeyi, arzu etmelerini sağlayarak yapar."[291]

Gustave Le Bon, "kitle"nin birey üzerindeki etkisi üzerinde dururken, kitle tarafından denetim altına alınan bireylerin, kitle tarafından birtakım benzer davranışlar sergilemeye zorlanarak birörnekleştirildiğini düşünmektedir. Le Bon, bu özellikleri şu şekilde sıralamıştır:

" Kitleler halinde (hâlinde) bulunan bireyin başlıca özellikleri:

1- Bilinçli kişiliğin kaybolması,
2- Bilinçaltı ile hareket eden kişiliğin hakimiyeti,
3- Düşüncelerin, duyguların sirayet yoluyla aynı yöne doğru yönelişi,
4- Telkin edilen düşüncelerin uygulamasına hemen başlamak isteği.

Bu özellikleri taşıyan insan artık kendisi değildir, iradesi kendisine rehber olmaktan

[290] Sibel Arkonaç, **Sosyal Psikoloji**, 3. bs. , İstanbul, Alfa Yayınları, 2005, s. 260.
[291] Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 217.

çıkmış bir otomak haline (hâline) gelmiştir. …"[292] Yine Le Bon, kitle yani toplum içinde yer alan bireyin konumunu, oldukça etkili bir metaforla şu şekilde ifade etmiştir: "Kitle içindeki birey, rüzgarın (rüzgârın) istediği gibi kaldırdığı kum taneleri arasında, bir tek kum tanesi gibidir."[293] Bu metafor, bireyin toplumun kendi üzerinde sahip olduğu etki karşısındaki tek başınalığını ve âcizliğini ifade etmesi bakımından önemli bir tespittir.

Bireyin davranış ve tutumlarının, toplumun yaptırımları tarafından şekillendirildiği gerçeği, ülkemiz için de geçerli bir durumdur. "… Türkiye gibi daha toplulukçu kültüre sahip toplumlarda başkalarıyla ilişkiler ve başkalarının (sosyal çevrenin) beklentileri kişi için daha önemli olduğundan, davranış, bireysel tutumlar kadar (belki de daha çok) bu dış etkenlerle de belirlenebil(mektedir). …"[294]

Bu nedenle Özdenören'in eserlerinde de, toplumumuzun sosyal yapısına uygun bir anlayışla 'insan-toplum' ilişkisine yer verilmiştir. Hikâyelerde yer alan insanların, hayat karşısındaki duruşlarının çözümlenmesinde insan ilişkilerinin, bireysel hayatta olduğu kadar, toplumsal hayat üzerinde de önemli etkileri bulunmaktadır.

Birey, sadece kendisine ait olan bireysel hayatın oluşumunda değil, kendisi gibi pek çok bireyin bir araya gelerek oluşturduğu toplumsal hayatın oluşumunda da etkili olmaktadır. Bu nedenle bireyin, kendisinin de bir parçası olduğu toplumla sıkı bir ilişkiler ağı içerisinde olduğu görülmektedir. Bu ilişkiler ağında bireyin toplumla olan ilişkisi, iki tarafın da karşılıklı olarak birbirini etkilemesi esasına dayanmaktadır.

Netice itibarıyla, "… ne birey, ne de toplum (grup) birbirinden soyutlanmış olarak incelenemez, çünkü birey toplumun içinde; toplum da -değerler, normlar, tutumlar vb. nitelikleriyle- bireyin içindedir. Toplum bireyi şekillendirdiği ve

[292] Gustave Le Bon, **a. g. e.** , s. 21.
[293] **A. e.** , s. 22.
[294] Çiğdem Kağıtçıbaşı, **a. g. e.** , s. 168.

doğumundan ölümüne kadar etkilediği gibi, birey de içinde bulunduğu toplumu etkiler."[295]

Bu çift taraflı etkileşimin, Özdenören'in eserlerindeki yansımasının ise; daha çok olumsuz ve uyumsuz tarafları ele alan bir bakış açısıyla verildiğini görmekteyiz. Bu eserlerde birey, sahip olduğu değerler bakımından içinde bulunduğu toplumla sürekli çatışan, toplumun geçirdiği değişikliklere bir türlü ayak uyduramayan bir insandır. "Onun öykülerinde; eski ile bağlarını koparmış, yeni ile de uyum sağlayamamış, kutsalsız, boşluktaki bireyin toplumsal yapıda nasıl yalnızlaştığı ve bir çöküşe doğru yol aldığı anlatılır. Bu bir anlamda uygarlığına yabancılaştırılmış toplum bireylerinin kaçınılmaz yazgısıdır. Toplumu, aileyi ayakta tutan iç dinamikler, moral unsurları insani ilişkilerden çekilmiş, yerine ikame edilen şeyler de bu boşlukları dolduramamıştır. Böylece toplumsal yapıda hiçbir şeyi yerli yerinde bulamayan birey, hastalıklı bir halde "ortalıkta dönenip durmaktadır." "[296]

Bu eserlerde bireylerin, toplumsal hayata ait olan ilişkilerini etkileyen ve yönlendiren unsurları şu alt başlıklar altında sınıflandırabiliriz:

1. Kent ve İnsan

İnsanın, toplumsal hayatını yönlendiren en temel etken; onun toplumu oluşturan diğer bireylerle birlikte yaşadığı ortamdır. Ortam, içinde barındırdığı kişilerin nitelik ve nicelikleri ile bu insanların birbirleriyle olan toplumsal ilişkilerini büyük ölçüde etkilemektedir.

Günümüz koşullarında değerlendirdiğimizde, insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerin nitelik ve nicelik bakımından en çeşitli olduğu ortam; 'kent /şehir'dir. Bu çeşitliliğe bağlı olarak, pek çok tezadın iç içe bulunduğu'kent'te yaşanan ilişkiler, insan için çok daha komplikedir ve çatışma potansiyeli daha yüksektir.

[295] **A. e.** , s. 21.
[296] Necip Tosun, **a. g. e.**, *Yabancılaşma ve Başkaldırı*, s. 57.

Özdenören'in eserlerinde de, bireylerin toplumsal hayatına ve bu hayata ait ilişkilerin uygulanma alanı olarak, 'kent'e geniş ölçüde yer verilmiştir. Kimisi 'kentli', kimisi 'köylü' olup da sonradan kente göç etmiş olan insanlar için 'kent'; bireyin toplumla olan çatışmalarının vuku bulduğu bir ortam olarak ele alınmıştır.

İnsanlar tarafından ihtiyaç amacıyla kurulan bu kentlerdeki hayatı -insanların sonu gelmez ve birbirinden farklı ihtiyaçları neticesinde yozlaşarak, çözülmeye başlayan- ve bu hayatın, insanın karşısına çıkardığı tüm zorlukları yazar, bir denemesinde şu şekilde ifade etmektedir:

"… Kent hayatı, en başında da, en sonunda da, insanın insani oluşumunun bir ifadesi olarak zuhur ediyor: insanın, kendini tabiattan yalıtmasının ifadesi olduğu gibi, insanın başka insanlarsız olamayacağının ifadesi olarak da zuhur ediyor. Öyleyse kent hayatı, insanın, insani macerasının somutlaşmış halidir (hâlidir) diyebiliriz. İnsanın birey olarak kendi içinde taşıdığı çelişkiler, onun toplum hayatında da somutlaşıyor ve aynı çelişkiler onların bir arada yaşamaları halinde (hâlinde) de ortaya çıkıyor: şuna bakılsın: mescidler (mescitler) ve genelevler, meyhaneler ve aşevleri, hırsızlar ve emekçiler, veliler ve fahişeler, âkiller ve meczuplar, kulübeler ve apartmanlar.. yan yana, iç içe, birbirlerini kollayarak, dahası birbirlerini himaye ederek aynı kentin seması altında himaye buluyorlar. İşte böylesine bir ortamda, bu ateşi avucunda tutarken, gene aynı avucundaki buzu eritmeme görevini üstlenmiş olduğuna bakarak o sırat köprüsünü geçmeye hazırlandığını düşünüyorsun: demek oluyor ki, bir kentli, sürekli biçimde böyle bir sırat köprüsünün üzerinde duruyor. Zor bir işin üstesinden gelinmesi gerekiyor: insanın, insan olduğunu ona hatırlatan ve onun sürekli biçimde bir sınavda olduğunu ona duyuran bu zorluk değil mi: o, bir damdan ötekine sıçrarken; ekmeğini kazanırken, helalin ve haramın kıl denli ince sınırlarını gözetmek zorundadır: onu murakabeye sürükleyen de bu zorunluluktur. …"[297]

Kent hayatının ihtiva ettiği ve insanları, yaşadığı toplumsal hayatla çatışmaya düşüren bu tezadın temelinde, aslında kent hayatının içsel dinamiklerinden birini oluşturan kendine özgü hayat tarzının etkisi olmaktadır. Bu hayat tarzının kendisi de, başlı başına bir tezadın ürünüdür. Buradaki tezadın kilit noktası; kenti oluşturan ve

[297] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Dönüş Gene Kente Yönelir*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 91 - 92.

insanların kendi elleriyle yaptıkları "… duvarların (bizi kısıtlayan engelleri) bize aynı zamanda, bizim özgürlük ihtiyacında bulunduğumuzu hatırlatması; bir bakıma, bize özgürlük bilincinin farkına varmamızı sağlamasıdır. Bizi özgür kılan, bizim özgürlük bilincimizdir. Kent, özgürlüğümü kısıtlayarak bana özgür olma ihtiyacını duyuruyor ve beni özgür kılıyor. …"[298] Yani 'kent' ve buradaki toplumsal hayat, bireye bir taraftan tek başına olmadığını ve kendisiyle beraber diğer insanların da var olduğunu hatırlatarak onu düşünce ve davranış bakımından kısıtlarken, bir taraftan da, bu kısıtlamalarla birlikte ona özgür bir varlık olduğunu hatırlatmaktadır. Çünkü insan, ancak belirli sınırların olduğu bir hayatı yaşayarak özgürlüğünün farkına varabilmektedir. Sınırlamaların olmadığı bir hayat içinde yaşayan insan için, özgürlüğün farkına varabilmek oldukça güç bir durumdur.

'Kent'in, insanın toplumsal hayatında neden olduğu diğer bir tezat ise; insanın, çeşitli ihtiyaçları nedeniyle kurulmasına öncülük ettiği kent hayatının içinde, yine -kendisinin öncülük ettiği- birtakım ihtiyaçlar dâhilinde sayısız değişiklikler meydana getirmesi ve kendisinin, bu değişimin hızına ayak uyduramayarak "öz"ünü yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığının düşündürmesidir.

İnsan, bir taraftan hayatı kendi istekleri doğrultusunda değiştirirken, bir taraftan da bu değişikliklerden tedirgin olmaktadır. Bu durumu yaşayan insan için: "… her şey değişmiştir. Dün, bugünkü devasa kentler yoktu, bugün kentlerde gökdelenler yükselmektedir. Dün, sokak kalabalığı bugünkü çapında değildi, daha tenha bir dünyada yaşıyorduk, bugün kalabalıkla birlikte sokaktaki insanın telaşı da artmıştır, herkes bir yerlere koşuşturmakta, bir iş izlemekte, başkalarının denetlemekte, kendisi de sürekli olarak başkalarının denetimi altında bulunmakta, akıl erdiremediği birtakım karışık teşkilatlarla doğrudan veya dolaylı ilişkiler kurmakta, bu koca koca teşkilatlar, onun günlük yaşantısının bir parçası haline (hâline) gelmekte, hayatına karışmaktadır. Köylüler şehirlere gelmekte, şehirliler köyü özlemekte, fakat birinden ötekine giden insan tam bir sukutu hayale (sukutuhayale) uğramaktadır, alışkanlıklarını yeni çevresinde sürdürememenin, çevreye uyum sağlayamamanın

[298] **A. e.** , *Kent ve Özgürlük*, s. 110.

dengesizliği bu insanları şaşırtmaktadır. Ama bu problem, daha çok yoksul ülkelerin insanı için söz konusu olmaktadır. … Gene de, ister yoksul ülkenin insanı olsun, ister zengin ülkenin insanı olsun, çevresinde korkunç bir değişikliğin vuku bulduğunu ve her an vuku bulmakta olduğunu duyumsamaktadır. Hatta belki kendi insani özünün aynı değişikliğe uğradığını sanmaktadır. …"[299] Bu konumdaki insan için hayat; kişisel tercihlerin yönlendirdiği gerçek bir hayat olmaktan çıkmış, tamamıyla hayatın akışı içerisinde meydana gelen kolektif değişiklilerin belirlediği rollerin oynandığı, sahte bir hayat hâline dönüşmüştür.

Soytarı adlı hikâyede böyle sahte bir hayat yaşamak zorunda kalan kahramanın da kabullenmesi gereken tek gerçek; tüm uyumsuzluklarına rağmen istekle ya da zorlamayla da olsa bu hayatı yaşamak zorunda olduğudur:

"… kentin içlerinde, duvar diplerinde, yer altında, kuburlarda, lağımların oralarda, bu sefilliği, bu sefil yaratık olma durumunu oynamaya çıkmıştı. Herkesin satacak bir şeyi vardı. Herkes her şeyi satabilirdi. Onur, haysiyet, hayal, düş, paçavra, aşk, sis, hatta ölüm, ses, sükut.. her şey, her ne varsa, ve olmayan her ne ise hepsi satılıktı. Borazanlar bunu üflüyordu, tokmaklar gergin derileri bunu duyurmak için gümletiyordu: bir soytarı olmak işten değildi, zaten olmuştu bile, yaşlı kurt oyununu birilerinin sürdürmesi gerekiyorduysa, o da bu oyunu seçmişti: isteyerek değil, istemeden, iğrenerek, kahrederek. …"[300]

Toplumsal hayatta meydana gelen ve insanların bir türlü uyum sağlayamadıkları bu durumun oluşmasında; topulumuzda -özellikle büyük şehirlerde /kentlerde- meydana gelen gelenekselden modernizme geçişin büyük oranda etkisi olmuştur. Toplumsal hayatın, gelenekten devraldığı bütün manevi ve kültürel değerlerin, bu geçiş sürecinde terk edilerek yerine yenilerinin ikame edilmesi, bu hayatı yaşayan ve bu hayatın önemli birer parçası olan bireyleri ve onların 'kent'e bakış açılarını da derinden etkilemiştir.

[299] Rasim Özdenören, **Yaşadığımız Günler**, *Tarih*, 5. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 12 - 13.
[300] Rasim Özdenören, **Toz**, *Soytarı*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 99.

Kundak adlı hikâyede bu durum kahramanın ağzından şu şekilde ifade edilirken:

"… Kentin çekiciliği kalmadı artık. Her yan bir rezalet yuvası halinde (hâlinde). Garip, vahşi bir duygu canlanıyor içimde. Nedir, bilmiyorum. …"[301]

Gül Yetiştiren Adam'da ise şu şekilde ifade edilmiştir:

"Şehir yıkıntıları. Ve insan yıkıntıları.
Kadavralar. Kadavralarla uğraşarak bir yere gelinir mi? …"[302]

Özdenören'in eserlerinde; daha çok bu etkilenmenin, insanlar üzerindeki inanç ve düşünce bazındaki yansımalarına değinilmiştir. Toplumsal hayatı yönlendirmede etkili olan bu iki unsurda meydana gelen değişikliklerin, toplumların tarihsel hayat seyirleri içerisinde de önemli etkileri bulunmaktadır. Nitekim, " Tarihte meydana gelen asıl gerçek karışıklıklar, büyüklük ve şiddetleriyle bizi hayrete düşürenler değildir. Uygarlıların yenileşmesini doğuran başlıca önemli değişiklikler fikirlerde, alışkanlık ve inançlarda meydan gelen değişikliklerdir. Unutulmaz tarihi (tarihî) olaylar, insanların iç dünyalarındaki görünmez değişikliklerin, görünen eserleridir. …"[303]

Bu değişikliklerin, özellikle bizim toplumsal hayatımızdaki gibi bir ön hazırlık yapılmadan, hızlı ve tam anlamıyla özümsenmeden gerçekleştiği durumlarda, bu durumun toplumsal hayatta meydana getirdiği buhranlar çok daha etkili ve yıpratıcı olmaktadır. Her toplumun kendine ait değerlerinin ve bu değerlerin belirlediği bir karakterinin olduğu düşünüldüğünde, bu karaktere ters düşen bütün değişiklilerin: "… ödünç bir elbise altında geçici bir kıyafet değiştirmek"[304] le eşdeğer olduğu unutulmamalıdır. Bu durumun, toplumsal hayatı yaşayan bireylerdeki yansımasının

[301] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Kundak*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 95.
[302] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 5.
[303] Gustave Le Bon, **a. g. e.** , s. 7.
[304] **A. e.** , s. 64.

ise; ödünç hayatlar yaşayarak geçici bir dünyada varolma mücadelesi biçiminde yaşandığını görmekteyiz.

Mani Olunmuş Adam adlı hikâyede, bu mücadelenin neticesinde kahramanın, içinde bulunduğu toplumla sürekli bir çatışma hâlinde bulunarak, toplumsal hayatın ve değişikliklerin merkezi konumundaki 'kent'ten ve diğer insanlardan uzaklaştığını görmekteyiz:

"Durgun, içinde belirtilmeye değer herhangi bir olayın geçtiğini hatırlayamadığı, sönük ve gitgide de sönükleşeceğe benzer yaşamasının bir yerinde -karanlıklarla dolu, güçsüz, sessiz, kıpırdamayan, ha var, ha yok bir yerinde- yaşamasına yeni bir nokta arama gerektiğini duyduğunda, o anlamsız, kan ter içindeki kalabalığın ortasında buldu kendini. Şehrin dışındayken o kadar canlı, o kadar kendine yakın bulduğu kalabalık.. Abuk sabuk bir sürü yüzdü şimdi, hiç birini tanımıyordu. Hangi el getirip koymuştu onu buraya? … Ortasındaydı şimdi işte, ama "onlar" nereye gitmişlerdi, nerdeydiler? Bir anlam veremiyordu, yanlış bir yere mi gelmişti, bir yere mi gelmişti, yere mi gelmişti, daha önemlisi bir yere gelmiş miydi? (İçinden çıkamayacak)"[305]

Yazar, kentli insanın ilk modeli olduğunu düşündüğü; "Atinalı Timon"dan yola çıkarak, insanların 'kent'ten uzaklaşma isteklerini bir denemesinde şu şekilde açıklamaktadır:

"Atinalı Timon, görünüşe göre, etrafını saran dalkavukların, mürailerin, riyakarların (riyakârların), kalleşlerin, nankörlerin.. uzağında bulunmak için ilençler savurarak Atina'yı terk etti. O sanıyordu ki, Atina'dan uzaklaşırsa etrafını sarmış olan bu güruhtan da kurtulmuş olacaktı! Ne gezer! Aynı adamlar bu kez onu, ormanda sığındığı mağarasında bulmakta gecikmeyecekler ve Atina'daki aynı oyun, aynı düzenbazlık, dalkavuklarla kedisine dalkavukluk yapılan arasında paylaşılmış olan roller, bu kez ormanda sürdürülecekti. …"[306]

[305] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Mani Olunmuş Adam*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 25.
[306] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Berbat Bir Kent: Timon'un Atinası*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 56.

Burada ‘kent’, toplumsal hayatın ve yozlaşarak değişimin bir sembolü olarak ele alınmıştır. Bunlara ayak uyduramayan birey, aynı zamanda ‘kent’in koşullarına ve insanlarına da uyum sağlayamamış ve kurtuluşu ‘kent’ten uzaklaşmakta görmüştür. Burada dikkat edilmesi gereken nokta; bireyin, ‘kent’ten dolayısıyla toplumdan uzaklaşmak istemesine yol açan ‘umutsuzluk’ durumudur. Yazar bir denemesinde bu durumu şu şekilde izah etmiştir: “… Evini terk eden, yalnızca evini terk etmiştir. Evi: yani ailesi.. Kentini terk edense eviyle birlikte herkesi ve her şeyi terk etmektedir. Evini terk eden, her şeye rağmen, gene insanların arasında yaşamaya devam eder. Onlarla ilişkisini sürdürür. Ama değindiğimiz biçimde kentini terk edenin zaten geride kalanlarla ilişkisini koparma niyetiyle bu işi gerçekleştirdiğini tasarlıyoruz. Böyle bir eylem için, insanın elinde dikkate değer gerekçeler bulunmalıdır. Kin ve nefret duyguları ve bu duygularla başa çıkılamayacağına dair insanın içine yerleşmiş kesin bir umutsuzluk söz konusu olmalıdır. …”[307]

Nedeni ne olursa olsun, umutsuzluğa kapılarak çareyi kaçmakta aramak, insanlar için bir çözüm yolu olmaktan ziyade, durumu daha da içinden çıkılmaz bir hâle getirmektedir. Yapılması gereken; kaçmak yerine, yaşanılan umutsuzluklarla yüzleşerek bir çözüm yolu bulmaya çalışmaktır. Aksi hâlde insan, sadece kendisini aldatmış olmaktadır. Yazara göre: “… İnsan, kaçarak bir yere vardığını sanabilir: oysa o, kaçarken, nerden ve neden kaçıyorsa onları da yanında sürüklemiş olduğunu ancak *o son anda* ayrımsayabilecektir. Kimden ve neden kaçılmışsa aslında onlar da yedekte sürüklenmiştir. …”[308] Bireyin, kalabalıkların içindeyken yalnızlığı ve kendini soyutlamayı tercih etmesinde; aslında kent yaşamının insanları, görünüşteki sahte kalabalıklar içerisinde yaşamaya zorladığı, görünmeyen gerçek yalnızlıkların etkisi olmaktadır. Yazar, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir yalnızlık aramak ya da bulmak için kırlara koşuşan insanlara şaşıyorum doğrusu. Her türlü yalnızlığın daniskası kentlerde bulunur ve orada yaşanır. …

[307] **A. e.** , s. 61- 62.
[308] **A. e.** , s. 63.

… Kendi bireysel duvarının içine gömülerek yaşayan birisi için dıştan bakıldığında yalnızlığı yaşadığı söylenebilir; fakat böyle bir yalnızlık aslında bir hastalık halinden (hâlinden) başka bir şey değildir: böyle bir yalnızlık, kişinin iç olgunluğunu sağlamaya, kişiyi yüceltmeye yol açmıyor, böyle bir yalnızlık, bilakis, kişinin git gide kendi içine gömülmesinin, başkalarıyla irtibatını kopartmasının yolun açıyor ve bu yol onu hastalıklı, uyuz bir yalnızlığa götürüyor.

Demek ki, şimdi, öyle bir çeşit yalnızlıktan bahsediyoruz ki, bu yalnızlıkta, kişi, çevresiyle irtibatını sımsıkı tutmasına rağmen kendi yalnızlığını da, böyle bir irtibatın içinde yaşayabilmektedir. Yalnız yaşamak, böyle bir anlamda başkalarından kopukluğu değil, bilakis başkalarıyla irtibatlı bulunmayı tazammun ediyor. Yalnızlığın bu çeşidi makbul olmalı: başkalarıyla koyunlar gibi iç içe yaşıyor olunmasına rağmen irtibatsız kalınmasındansa, yalnız yaşıyor görüntüsüne rağmen başkalarıyla sımsıkı bir irtibatı elinde tutma becerisini gösterebilen bir insancıllığın, insanca bir yaşama tutumunun başarılması gerekiyor: böyle bir yaşantının kentsel şartlar içinde gerçekleştirilebilmesi, bence, iki kere daha makbul tutulmalıdır, çünkü zoru başarmak da, burada yatıyor. …"[309]

Kundak adlı hikâyede de kahramanın aynı çelişkilerden geçerek kendisiyle toplum arasına bir duvar ördüğünü ve kendini, bulunduğu ortam ve koşullara ait hissetmediğini görmekteyiz:

"… Hasta yatıyorum şimdi. Bir alay komşu gelip gidiyor. Halimi (hâlimi) soruyorlar. Bakıyor, bakıyor.. cevap vermiyorum. Aramızda bir duvar olduğunu bilmiyorlar. Yeryüzü adamı değilim ben. Bunu bilmiyorlar. İçim böyle söylüyor. İçimin sesine uyuyorum. Çünkü yalnız o, doğruyu söylüyor. İçim. …"[310]

İnsanın, 'kent' ortamına ve koşullarına karşı hissettiği bu yabancılık duygusunu, aynı ortamı paylaştığı diğer insanlara karşı da hissetmektedir. *Sabahın Seher Vaktinde Aman* adlı hikâyede bu koşullar altındaki kahraman için, sadece 'kent' ve onun içinde bir başına olan kendisi vardır:

[309] **A. e.** , s. 159 - 160.
[310] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Kundak*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 101.

"… Parktan çıktığında, orada, hala (hâlâ) masalarda öbek öbek oturmuş insanlar vardı, fakat bunlar kendisiyle aynı uzamı paylaşmıyorlardı, bir fanusun içine konulmuş da orada pandomim yapan insanlar gibiydiler. …"[311]

Öteki adlı hikâyede, 'kent'in insanlara aşıladığı bu yalnızlık ve yabancılık hissi, aynı zamanda kahramanı tam bir eylemsizlik durumuna getirerek onu, toplumsal hayat içinde pasifize etmekte ve fail konumundan, gözlemci konumuna dönüşmesine neden olmaktadır:

"… Çay söylemişti ve bekliyordu. İçerlek bir yerde cam kenarına oturmuştu, önünden düzensiz bir insan seli savaşta bozguna uğramış da ricat eden askerler gibi karmakarışık diziler halinde (hâlinde) akıp gidiyordu, …

…bütün bu kaynaşma uzaya fırlatılmış bir gemide ya da bilinmeyen kör bir adada, nasıl olup da orada bulunduklarını bir türlü kestiremeyen insanların şaşkın ve telaşlı haliyle (hâliyle) sürüp gidiyor, ama sizin dışınızda olarak, siz uzak bir yerlerden yansız bir gözlemci olarak katılmadan -çünkü arada sizi onlardan ayıran kesin bir cam var- seyrediyorsunuz. Katılmadan ve niçin bakınıp durduğunuzu bilmeden. …"[312]

Görüldüğü üzere Özdenören'in eserlerinde, bireyin toplumsal hayatının işlenmesinde 'kent'in, belirleyici ve önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır. Kent hayatı, ihtiva ettiği birtakım özellikler gereği, bireyin toplumla olan ilişkilerini şekillendirmekte ve yine birtakım yaptırımlarla da bireyi, toplumsal hayat içerisindeki konumu itibarıyla bir dönüşüme tâbi tutmaktadır.

2. Çevre

İnsan ve toplum ilişkisini yönlendiren unsurlardan bir diğeri ise; 'çevre'dir. 'Çevre': "Kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam"[313], anlamına geldiği gibi sosyolojik olarak: "Hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel

[311] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Sabahın Seher Vaktinde Aman*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 38.
[312] **A. e.** , *Öteki*, s. 76.
[313] Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi) http://www.tdk.org.tr, 12 Mart 2008.

dış faktörlerin bütünlüğü."[314] anlamına da gelmektedir. Her iki tanımdan da anlaşıldığı üzere 'çevre'nin, bireyin içinde yaşadığı toplum ve bu toplumla kurduğu ilişkilerinden meydana gelen toplumsal hayat üzerinde, önemli bir etkisi bulunmaktadır.

'Çevre'den gelen çeşitli etkiler, bizzat birey tarafından kendi içinde anlamlandırılarak, hayata dâhil edilmekte ve hayat üzerinde yönlendirici bir konuma sahip olmaktadır. "… İnsan ilişkilerlini bir sistem içine düşünecek olursak, her kişi, içinde yaşadığı fizik ve toplumsal çevreden etkilenir, öte yandan onun kişiliği ve davranışları, ilişkide bulunduğu kişinin düşünce ve davranışlarını etkiler. Bu ikili ilişkinin niteliği, kişinin sosyal çevrelerindeki diğer insanlarla ilişkilerine de yansır. …"[315]

'Çevre'den gelen bütün bu malumat yığının etkisinde kalan insan, hayatını bu etkilere uydurmakla beraber, aynı zamanda bunları da, kendince anlamlandırarak hayatına uydurmaktadır. Yani 'çevre'nin, bireyin toplumsal hayatı üzerinde; hem etkilemek hem de etkilenmek olmak üzere ikili bir işlevi bulunmaktadır.

"… Durumsallık (contextualism) olarak adlandırılan görüşe göre, çevre ve durum, hem insanların kimlerle hangi tür etkileşimlerde bulunduklarını, hem de değişik davranışların olasılık, yorum ve değerlendirmelerini belirlemektedir. … Başka bir deyişle, insanlar aktif yaratıklar olarak, ortamları kendi amaçları doğrultusunda kullanabilmektedirler."[316]

İnsanların, bireysel ya da toplumsal bakımdan sağlıklı bir hayata sahip olabilmeleri; her şeyden önce kendileriyle ve içinde yaşadıkları toplumla uyum içerisinde olabilmelerine bağlıdır. İnsan, kendi dışında var olan her şeyle bir uyum içinde olmalı ve bu uyumu, her türlü değişikliğe rağmen muhafaza etmelidir. İnsanın, kendisiyle uyum içerisinde olmasıyla başlayan bu uyum süreci; başka unsurların da dâhil olmasıyla, 'çevre'yle olan uyumu da içermektedir. "… İnsanın

[314] Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi) http://www.tdk.org.tr, 12 Mart 2008.
[315] Nuran Hortaçsu, **a. g. e.** , s. 16.
[316] **A. e.** , s. 16.

insana uyum sağlaması, yaşamın ilk anlarında itibaren varolan bir görevdir. Dahası insan, tamamı olmasa da, bir kısmı kendi türü ve kendisi tarafından önceden biçimlendirilmiş bir çevreye uyum sağlar. Yalnızca topluluğa uyum sağlamakla kalmaz, aynı zamanda uyum sağlaması gereken koşulların yaratılmasına da etkin olarak katılır. İnsanın çevresi giderek daha fazla insan tarafından biçimlendirilir. Dolayısıyla, insanın kurması gereken en önemli uyum, toplumsal yapı ve kendisinin bunun inşasında göstereceği işbirliğiyle kuracağı uyumdur. …"[317]

Özdenören'in eserlerinde de çevrenin, insan hayatı üzerinde belirleyici bir etkisi bulunmaktadır. İnsan, toplumsal hayatın şekillendirdiği bir çevre içerisinde yaşamaktadır. Bu nedenle bu çevreden gelen her türlü etkiye açık ve korunmasız bir durumdadır:

"… Çünkü dışarıdakiler, her şeye rağmen sizin dışınızdadır. Bir çeşit doğa olayı gibi. İsteseniz de, istemeseniz de, sürüp gidecek ve kendini size kabul ettirecektir. …"[318]

Çevrenin, insan üzerindeki baskıcı etkisi ve buna karşılık insanın bu etki karşısındaki âciz durumu, çevre-insan arasında problemli bir ilişki yaşanmasına neden olmaktadır. Bu problemin kaynağında ise; insanın, çevrenin baskısıyla kendisine ters düşen pek çok şeyi kabul etmeye zorlanması neticesinde, çevreyle yaşadığı uyumsuzluk yer almaktadır. Bu uyumsuzluğun, birey cephesindeki en belirgin yansıması ise; yalnızlıktır. İnsan, çevrenin kendi üzerindeki etkilerine tek başına karşı koyamamakta ve bu ezici üstünlük karşısında kendini güvensiz ve yalnız hissetmektedir:

"… Kendimi bir nokta kadar hiç olarak gördüm. Bu durmadan akan, yürüyüp kaybolup giden girdap içinde, bu korkunç çağıltıda bir damla su gibi. Yalnız kendimi değil, yaptıklarımı da, yapmayı tasarladıklarımı da. Sitareyi (Sitare'yi) de. Her şeyi. Bu akıp giden insan yığınını, tek tek her biri önemsiz bir vesile olan şu insanları.. bir arada oluşlarının insana verdiği ağırlık korkunç. Tek tek hepsi sıfır. Bir araya gelince ezip geçiyorlar seni.

[317] Heinz Hartmann, **a. g. e.** , s. 40.
[318] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 98.

Çiğniyorlar. Sen tek başınasın, onlarsa yığın olarak sana karşı bütünleşmişler. En iyisi hiç karşına almamak. Görmemek. Belki o zaman güçlü görebilirsin kendini. Onların her birini teke tek yenebileceğin bir konumda tutabilirsen, bunu başarabilirsen, yenersin onları. Yoksa kendi eserin karşısında bile ne kadar cılızsın, önemsiz ve yeniksin." [319]

Eserlerde insanın çevreyle olan ilişkisinin bir diğer boyutu ise; 'çevre'nin, etkin yaptırım gücüne boyun eğen insanın, kendi benliğini ve isteklerini unutur hâle gelerek hayatını bütünüyle çevrenin isteklerine göre yönlendirmesidir. Böyle bir ilişki dâhilinde geçerli olan; çift taraflı bir etkileşim ve yönlendirmeden ziyade, tek taraflı bir teslimiyettir. Bu nedenle kimi zaman insanın, 'çevre'ye ve onun zorlamalarına isyan ettiğini ve kendi iradesini ortaya koymaya çalıştığını görmekteyiz:

"… Bugüne, şu ana değin, başkalarının hakkımdaki tasarılarına, düşüncelerine ne kadar önem vermiş olduğumu şaşkınlıkla ayrımsıyordum. Kendi isteklerime, dileklerime göre değil de, başkalarının benim hakkımdaki düşündüklerini tahmin ettiğim şeylere göre yaşantıma bir düzen vermiş olduğumun bilincine de şimdi varıyordum. Ama şimdi önemli olan bunlar değildi…"[320]

İnsan, 'çevre'ye karşı olan bu isyanını; kimi zaman kendi benliğini ve isteklerini çevrenin isteklerine dâhil ederek kabul ettirmek yerine, kendini tamamen 'çevre'den soyutlayarak göstermek istemekte, ancak bu durumun yaratacağı yalnızlık durumunu kabullenmeye bir türlü cesaret edememektedir:

"… İlk fırsatta pencereye bir perde kondurması gerekiyordu. Her akşam ve her gece, ertesi sabah yatak çarşaflarından birini perde olarak asmayı tasarlıyor, ama sabah olunca bu fikrinden cayıyordu, çünkü pencereyi perdeyle kapattığında kendini de içeriye kapatmış olacaktı! O zaman dışarıyla hiçbir ilintisi kalmamış olacaktı. …"[321]

[319] **A. e.** , s. 81.
[320] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Bir Adam*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 50.
[321] Rasim Özdenören, **Toz**, *Fırtına*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 45 - 46.

Özdenören'in eserlerine genel olarak bakıldığında 'insan-çevre' ilişkisinin, sorunlu ve olumsuz bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Bu insanlar, çevrelerinin tesiriyle kendi hayatlarını yaşamaktan men edilmiş, çevrenin isteklerini takip etmekten dolayı kendi isteklerini çoktan unutmuş ve yalnızlık içindeki insanlardır. Bu nedenle bu eserlerde, her ne kadar olumsuz taraflarıyla ele alınmış da olsa, 'çevre'nin, insan hayatında önemli ve yönlendirici bir etkisi vardır.

3. Aile

İnsanın dâhil olduğu ilk toplumsal yapı; 'aile'dir. Aile, toplumsal yapının en küçük parçasıdır ve insan bir aileye mensup olarak, aynı zamanda bir topluma mensup olmanın da ilk adımını atar. İnsan, kendisi dışında var olan diğer insanlarla, ilk defa 'aile' ortamı içerisinde ilişki kurmaktadır. Bu nedenle toplumla olan ilişkilerin belirlenmesinde 'aile'nin önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır. "Nesnel ahlakın ilk uğrağı olan aile, toplumsal birliğin ilk formunu oluşturur. Ailede öznel istem nesnelleşmekte, öznellik kendisine yine kendi rızasıyla sınırlar getirmekte ve yükümlülükler üstlenmektedir. Burada birbirini kabul etme olayı yani birlik, hem sınırlı bir alan söz konusu olduğu için, hem de bu birleşme doğal duygular üzerine kurulduğu için daha kolay bir biçimde gerçekleşmektedir. …"[322] Bu nedenle insanın, sınırlı bir alan olan 'aile' içerisinde kurmuş olduğu ilişkiler ağı, onun sınırsız bir alan olan 'toplum' içersindeki ilişkilerini yönlendirmesi bakımından önem taşımaktadır.

'Aile'nin, insanın bireysel ve toplumsal hayatının şekillenmesine ilk ve en önemli etkisi; ona kazandırmış olduğu ve hayatı boyunca gerek kendisiyle gerek diğer insanlarla kurduğu birebir ve toplumsal nitelikli ilişkilerinin oluşumunda etkili olan; karakteridir.

İnsan, kendini sahip olduğu karakter ile hayatın içinde ifade etmekte ve kendini diğer insanlara bu şekilde kabul ettirmektedir. "Karakter, bireye sadece

[322] Tülin Bumin, **a. g. e.** , s. 155.

tutarlı ve akılcı bir şekilde eylemde bulunma imkanı (imkânı) sağlamaz; aynı zamanda topluma uyum sağlamasına da olanak verir. Bir çocuğun karakteri tamamıyla ebeveynlerinin karakterine verdiği tepkilerle şekillenir. Ebeveynler ve onların çocuk yetiştirme yöntemleri ise, kültürlerin toplumsal yapısı tarafından şekillendirilir. Ortalama aile yapısı toplumun "tinsel" aracıdır ve çocuk ailesine uyum sağlamakla ileride toplumsal hayatında yerine getirmesi gereken görevlere de uyum sağlamış olur. Bu nedenle çocuk, yapmak zorunda olduğu şeyi yapmayı istemesini sağlayan ve içinde yaşadığı toplumsal sınıf veya kültürün pek çok üyesiyle paylaştığı bir payda olan karakteri edinmiş olur."[323]

'Aile', toplumsal hayat içerisinde insana karakter kazandırmakla sınırlı kalmamaktadır. İnsan, sadece kendi varlığını ortaya koyarak toplumla ilişki kurmasını sağlayan karakterini değil, içinde yaşadığı topluma ve onun değerlerine uyum göstermesini sağlayan bazı kültürel değerleri de 'aile' sayesinde elde etmektedir. "Bizim cemiyetimizdeki kültürel tesirlerin en önemlilerinden biri de aileden gelendir. Murphy, Murphy ve Newcomb (1937)'un işaret ettikleri gibi, … ebeveynlerin tutumları, geniş kültürel tesirlerin bir parçasını temsil eder ve bu tutumlara şekil veren de kültürel tesirlerdir. Ebeveyn, tutumların ve sosyal davranış örneklerinin doğrudan doğruya bir kaynağı olmakla beraber, bir bütün olarak kültürdeki kıymetlerin de taşıyıcısıdırlar…"[324]

Özdenören'in eserlerinde 'aile', toplumsal hayatta meydana gelen birtakım değişikliklerin etkisiyle çözülmenin eşiğinde yer alan ve bu değişikliklere bağlı olarak "… toplumu, aileyi ayakta tutan iç dinamiklerin, moral unsurların, insani ilişkilerden çekil(mesiyle)"[325], aile bireyleri arasında çeşitli çatışmaların yaşandığı bir ortam olarak ele alınmıştır:

"… Bu evde de kavgalar, küsmeler gırlaydı, ama dışardan bakıldığında dünyanın en sakin, en geçimli ailesi sanılırdı. Belki gene de öyleydi. Babasının parlamaları sözün bütün

[323] Erich Fromm, **a. g. e.** , s. 74.
[324] David Krech, Richard S. Crutchfield, **a. g. e.** , s. 190.
[325] Necip Tosun, **a. g. e.**, s. 24.

anlamıyla bir saman alevi gibi gelip geçerdi. Şimdiye değin anasının bir kez olsun babasına karşılık verdiğini görmemişti. Bu bağırıp çağırmaları erkeklere özgü bir üstünlük sayıyor olmalıydı. O anlarda anasının yapıp yapacağı tek şey, şimdiye değin bir köşede büzülüp tülbendinin ucuyla ağzını kapatıp oturmak olmuştu, bu durumdayken ağlayıp ağlamadığı da belli olmazdı. …"[326]

İçinde kavga ve şiddetin yaşandığı, aile bireyleri arasında hoşgörü ve iletişimin olmadığı bu aile ortamları, bireyin duygu ve düşünceleri üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Böyle bir aile ortamı, bireyin toplumu oluşturan diğer insanlara karşı da aynı hoşgörüsüzlüğü ve şiddeti yansıtmasına neden olabilmektedir.

Aile içindeki bu olumsuzlukların yaşanma nedenlerinden biri de; aile bireyleri arasındaki iletişim eksikliğidir. Özellikle aile bireylerinin, konuşma yoluyla birbirleriyle ilişki kuramayışı:

"… Kelimesiz konuşmaya alışılmıştı bu evde. Gereksiz söz edilmezdi."[327]

aile içersinde birbirini tam olarak tanıyamayan bireylerin, toplumu tanımasına ve ona uyum sağlamasına da engel olmaktadır. Böyle bir uyum sorunuyla karşılaşan birey, çareyi başta ailesi olmak üzere, toplumsal hayatı meydana getiren herkesten ve her şeyden de uzaklaşmakta görmektedir:

"… sanki sürekli bu kargaşanın ortasında duruyor, bu kargaşanın ortasında büyüyor.. aa, evet, büyümek! Bir an önce büyümek istiyor: büyüyor.. aklında hep kaçma düşüncesi, ama nereye, kime, kimden.. huzurlu evlerin çocukları huzursuzluk ve rahatsızlık ararken, o, durgun, dinlenmiş bir hayat özlüyor, o özlem büyüdükçe huzursuzluğu, rahatsızlığı, içi içine sığmamışlığı çoğalıyor.. … Uzaklaşma duygusu çok erken gelişmişti. Hep uzakta durmak, uzakta bulunmak.." [328]

[326] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Sabahın Seher Vaktinde Aman*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 40 - 41.
[327] **A. e.** , s. 42.
[328] Rasim Özdenören, **Toz**, *Cehennem*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 40.

Tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi, Özdenören'in eserlerinde de 'aile'nin, insan üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. 'Aile', bireyin sadece bireysel hayatını yönlendirmekle kalmayıp, onun bu bireysel hayattan edindiği izlenimler neticesinde kurmuş olduğu toplumsal hayatı üzerinde de etkili olmaktadır.

Eserlerde genellikle olumsuz bir atmosfer içinde verilen aile ortamı, bireyin hayatını da olumsuz yönde etkilemektedir. Birey, 'aile'den devraldığı bu huzursuzluk ve uyumsuzluğu, toplumsal hayatında da yaşamakta ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde de çeşitli sorunlar yaşamaktadır.

4. Komşuluk

Toplumsal hayatın bir başka boyutunu ise; 'komşuluk' ilişkileri oluşturmaktadır. İnsanlar, çeşitli konularda olduğu gibi, yaşama alanları bakımından da ortak mekânlarda ya da birbirine yakın mekânlarda bulunmaktadırlar. Bu bir arada bulunma durumu ise, insanlar arasında 'komşuluk ilişkisi' adını verdiğimiz bir ilişkiyi meydana getirmektedir. İnsanların yaşama alanlarındaki bu yakınlık ve bir aradalığın getirdiği etkileşim, hayatı yaşama tarzı noktasında da etkili olmaktadır.

Özellikle günümüzün en çok tercih edilen yerleşim alanı olan kentlerde komşuluk ilişkisinin ayrı bir önemi ve fonksiyonu vardır. Yazar, bir denemesinde bu ilişkiyi şu şekilde izah etmiştir: "… Kent, sokaklarıyla, duvarlarıyla doğal olana karşı, doğal olanın zorunluluklarına karşı insanı özgür kılıyor, zorunluluğa karşı özgürlüğü cisimlendirmiş oluyor. Komşuluk ilişkisi, burada, doğanın zorunluluğuna karşı, fakat özgürleşmeden yana insan dayanışmasını ifade ediyor."[329] Fakat günümüzde komşuluk ilişkisinin, insan ilişkileri üzerindeki bu fonksiyonunu, ne yazık ki yitirdiğini görmekteyiz.

'Komşuluk' ilişkisi, her insanın mutlaka yaşamak zorunda olduğu diğer ilişkilerden farklı olarak, daha esnek ve kişinin tercihine bağlı olarak kurulan bir

[329] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Kent ve Özgürlük*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 111.

ilişki biçimidir. Özellikle günümüz insanlarının içinde bulunduğu iletişimsizlik ortamı göz önüne alındığında, pek çok insan için komşuluk ilişkisi, artık geçerliliği olmayan bir ilişkidir.

Komşuluk ilişkisinin geçerliğini yitirme nedenlerinin başında, modern hayatla birlikte insani değerlerin azalmasına bağlı olarak ortaya çıkan insanlar arasındaki sevgi, saygı ve hoşgörü eksikliği gelmektedir. Günümüzde artık kendilerine karşı olan sevgi ve hoşgörülerini kaybeden insanlar için, başka insanlara karşı söz konusu duyguları beslemek giderek imkânsız hâle gelmektedir. Yazar, günümüz insanlarının içinde bulunduğu söz konusu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

"… Komşularım tarafından kısıtlanmışsam, onların duvarı benim evimin konumunu belirliyorsa, bir bakıma onların duvarıyla benim duvarım özdeş hale (hâle) gelmişse, benim, komşuma duyduğum sevgi kendime duyduğum sevgiyle de özdeşleşiyor demek olur. Ben, bu sevgiye belki zorunlu olarak ulaşıyorum, ama zorbalıkla sevmeye yöneltilmiş olmuyorum. Çünkü biliyorum ki, istesem sevmeyebilirim, bu demektir ki komşumu sevmekte özgürüm."[330]

Özdenören'in eserlerinde ise 'komşuluk' ilişkisinin, insanlar arasında kurulamamış bir ilişki olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. *Bir Kapının Önünde* adlı hikâyedeki kahramanlar, ne yaşadıkları eve, ne de aynı mekânı paylaştığı insanlara uyum sağlayabilmişlerdir:

" (Evi mi? Ne evi? Pansiyon dense daha doğru. üst katta, yani terasta, ama bina eski yapı olduğu için bağımsız değildi: alt kattaki bir kiracı ile daha alt katta -zeminde- oturan evsahiplerinin (ev sahiplerinin) merdivenlerini kullanarak çıkıyordu yukarı. bu yüzden evsahipleriyle(ev sahipleriyle) yaptıkları sözleşme gereğince evine kadın olsun, erkek olsun hiçbir biçimde konuk kabul etmiyordu. arka sokaktaydı ev, ana caddeye birkaç yüz metre uzaklıkta, tıkış tıkış bina doluydu oralar. evlerin balkonları mutfakları banyoları yatak odaları nerdeyse birbirinin içindeydi gene de düzenli komşuluk ilişkileri kurulamamıştı.

[330] **A. e.** , s. 110.

çoğunca birbirlerini bile tanımazlardı. zorunlu karşılaşmalarda sözsüz bir gülümseme selamlaşma yerine geçerdi. …"[331]

İnsanlar arasında kurulamayan bu ilişkinin, *İt* adlı hikâyede ise kurulmuş olmasına rağmen oldukça yüzeysel ve her an kopmaya müsait cılız bağlardan meydana geldiği görülmektedir:

"… Ev sahibi yaşlı bir ermeni (Ermeni) kadındı, kendinden daha yaşlı, pipirik kocasıyla bir başlarına, dışarıya çıkmadan -dışarıya çıktıklarını hiç görmemişti onların- yaşarlardı, çatıya çıkmak için onların oda olarak kullandığı kapının hemen arkasındaki boşluktan geçmek zorundaydı, ilk günler günaydın ya da tünaydın diye selamlardı onları, sonra selamlamasına cevap verilmediğini anlayınca o da vazgeçti bundan, herhangi bir eşya, bir sandalye, bir saksı, bir sebze artığı gibi bakıyorlardı birbirlerine, …" [332]

İnsanların, birbirlerine bu kadar yabancılaştığı ve değer vermediği bir dünyada, toplumsal hayatın her alanında görülen hoşgörüsüzlük, komşuluk ilişkilerinde de görülmektedir. Modernleşme süreciyle birlikte sona eren geleneksel hayatın yardımlaşma ve paylaşım değerleri, yerini bencilliğe bırakmıştır.

Ay Doğarken Geceleri adlı hikâyede, geleneksel değerler içinde yetişen ve hâlâ bu değerleri devam ettirmeye çalışan anne ile kızı arasındaki konuşma, toplumsal hayattaki değişikliklerin, bu hayatın bir parçası olan komşuluk ilişkisi üzerindeki etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

"… Kapı vuruldu aynı anda da komşu kadın vurduğu kapıyı açtı avludakilere seslendi
Anan yok mu kızım
Burada teyze dedi Sultan bi (bir) şey mi istiyorsun
Melek çocuğu bırakmadan arkasına dönüp baktı
Buyur bacım dedi girsene içeriye

[331] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *Bir Kapının Önünde*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 14 - 15.
[332] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *İt*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 69.

Yok girmiyeyim (girmeyeyim) dedi gelen vakit daraldı yarın ekmek yapacaktık da şu sizin sacı isteyecektim

Tabii (tabiî) dedi Melek

Gidip sacı getirdi uzatırken

Girseydin içeriye dedi yarım ağız

Yok dedi kadın sacı alırken dar vakitte şimdi evinizin erkeği de gelir hadi alasmarladık (Allah'a ısmarladık)

Melek kapıdan döndü

Bizim sac da olmasaymış ne yapardınız bilmem ki diye söylendi Allahın (Allah'ın) gazepleri (gazapları) bir sac bile alamadınız bunca zamandır çok şükür

Yaşlı kadın

Söylenme be kızım dedi komşudur insan her zaman birbirine dünyanın malı dünyada kalır

Dünyanın malı ama bir sac şunun şırasında olur olmaz vakitte insan da rahatsız edilmez ki…"[333]

Görüldüğü gibi, Özdenören'in eserlerinde toplumsal hayatta meydana gelen değişikliklerden payına düşeni alan diğer bir ilişki de; 'komşuluk ilişkisi'dir. Yazar, insanların, toplumsal hayatın her alanında birbirlerinden kopmasının ve birbirlerine yabancılaşmasının diğer bir boyutunu da, 'komşuluk' ilişkileri üzerinden irdeleyerek eserlerinde ortaya koymuştur.

Genel hatlarıyla bakıldığında insanın, sosyal bir varlık olmasına bağlı olarak toplumsal hayatın, insan üzerinde çok önemli etkileri bulunmaktadır. İnsan, var olduğu her yerde ve her koşulda, diğer insanlarla arasında çeşitli ilişkiler kurmaktadır. Bu ilişkiler, onun toplumsal hayatını oluşturan ve yönlendiren ana unsurlardır.

Özdenören'in eserlerine baktığımızda, insanın toplumsal hayatını oluşturan bu çeşitli ilişkilerin dört ana unsur tarafından oluşturulduğunu görmekteyiz. Bunlar; "kent, çevre, aile ve komşuluk" tur. Yazarın eserlerinde insan, bu dört ana unsur

[333] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Ay Doğarken Geceleri*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 141.

çerçevesinde kurmuş olduğu ilişkiler dâhilinde, toplumsal hayat içerisinde yer almakta ve hayatına bir yön vermektedir.

4. BÖLÜM: İNSAN VE ZAMAN

1. Zaman Karşısında İnsan

Kısaca: "Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit"[334] olarak tanımlayabileceğimiz zaman, bu tanımdan da anlaşıldığı üzere varolduğu andan itibaren hayatı sınırsız işler ve oluşlarla geçen insan için büyük bir önem taşımaktadır.

Zaman, hem bu sınırsız iş ve oluşların gerçekleşme sürelerini ifade etmesi, hem de insan hayatının geçici ve sınırlandırıcı tarafını ortaya koyması bakımından insan hayatı üzerinde etkili olmaktadır.

Zamanın, insanlar üzerindeki bu etkisi sadece onun biyolojik ve bireysel dünyası için değil, toplumsal ve kolektif dünyası için de büyük önem taşımaktadır. "Biyolojik olaylarda olduğu gibi toplumla ilgili olaylarda da en güçlü etkenlerden biri zamandır. Zaman en büyük oluşturucu ve en güçlü yıkıcıdır. …"[335] Bu durumun, zamanın sahip olduğu başlama ve sona erme nitelikleriyle ilişkisi bulunmaktadır. Zaman, bir taraftan sürekli devam ederek yeni oluşumlar meydana getirirken, bir taraftan da bu devamlılık akışı içerisinde meydana getirdiği her yeni oluşumla, bir önceki oluşumun sona ermesine neden olarak yıkımlar meydana getirmektedir.

Yazara göre: "… Varlık ve oluşta, anlatılmayanı bize anlatan, anlamaya yaklaştıran zamandır. Zamanın somut (fizik) alemdeki (âlemdeki) izdüşümü ise vakittir. …"[336] Ve " Zamanın, makine ile farkına varılmasıyla, doğal dönemlere bağlı olarak idrak edilmesi arasında, Batının aceleci, telaşlı insan tipi ile İslâmın

[334] Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi) http://www.tdk.org.tr, 17 Mart 2008.
[335] Gustave Le Bon, **a. g. e.** , s. 60.
[336] Rasim Özdenören, **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı?**, *Huxley: Zaman ve Makine*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 190.

(İslâm'ın) mütevekkil insanı arasında fark vardır. Birincisi, vaktin kurbanı iken, ikincisi vakti tasarrufu altına alır."[337]

Özdenören'in eserlerindeki insanların ise, zamanın getirdiği yeni oluşumlar karşısında tutunamadığını, "vaktin kurbanı" hâline geldikleri görülmektedir.

Aile adlı hikâyede geçen zaman kendisi hariç olmak üzere, acımasızca başta insan olmak üzere her şeyi eskiterek kurban etmektedir:

"… Zaman, acıma bilmez çarklarını, her gün bir şeyleri silip götürerek durmadan döndürmüştür. Bir şeyler unutulmuştur, kaçıp gitmiştir, yok olmuştur. Yeni bir yaşamanın şartları, kendi varlığını kabul ettirmiştir. Gaddarlıkla merhametin ortaklığıdır bu. Ayrılmaz biçimde birbirinin içine girmişlerdir. Zaman, belki de böylece çekilir olmaktadır. Ama insan, gene de eskir. Eskimeyen zamandır. …"[338]

Ancak zamanın tüm bu süresizliği ve eskimezliğine karşılık insan, sınırlılığı ve eskimişliğiyle bütün gücüyle zamana karşı direnmeye çalışmaktadır:

"… Oysa zaman belki bir ömür boyu süren bir tek andır. Yalnız ve tek başınadır. İnsansa, orada, acı duyan, kuşkulu, beceriksiz, gene de içinde yitmeyen bir güven taşıyan bir yaratıktır. O tek anın cılız zarları arasında dövüşünü sürdürmektedir."[339]

İnsanın, zaman karşısındaki bir diğer durumu ise; zamanın hızına yetişememesi ve zamandan yeterince faydalanamamasıdır. Hikâyelerdeki insanlar için zaman, çoğunlukla nasıl geçtiği anlaşılmayan ve elde kalanıyla da bir şeyler yapmaya yeterli olmayan bir zamandır.

Koridor adlı hikâyede kahraman, bilinçsizce bir arayış içerisinde bir binada oradan oraya koşuşturmaktadır. Saatin sesiyle irkilerek bu arayışında bir şeylere geç kaldığını ve vaktinin kalmadığını düşünmektedir:

[337] **A. e.** , s. 189.
[338] Rasim Özdenören, **Çözülme**, *Aile*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 36.
[339] **A. e.** , s. 39.

"… Elimdeki plana göre daha ben sağdan dördüncü koridorun köşesini dönmeden saatin onbir (on bir) çeyrek'i vurduğunu korkuyla işittim. Kimseler yoktu kapıda ve ne de başka bir yerde. Vaktim yoktu. …"[340]

Bu korkunun nedeni, kahramanın kendine ait zamanın sonuna geldiğini düşünmesi ve geç kalmış olduğu şeyleri telâfi etme imkânının olmayışıdır. Kahraman için zaman tükenmiştir ve bu tükeniş, aynı zamanda onun da hayat karşısındaki tükenişinin bir ifadesidir:

"… Saatin tik takları her noktada hep aynı biçimdeki düzenli vuruşlarıyla peşimde yürüyordu. Her vuruşunda yürüyüşümü biraz daha hızlandırıyordum. … Saatin tik takları boyuna vuruyordu. … Vaktim yoktu, saat vuruyordu. … Birden, saatin vakit gongunu vurduğunu işittim. Artık yapacak bir şeyim yoktu. Kapıya doğru sendelemeğe (sendelemeye) çalıştım. Ama o da kapanmıştı artık kapanmıştı."[341]

Özdenören'in eserlerinde, insanın zaman konusunda bir sorgulama içinde olduğu görülmektedir. Bu sorgulamanın kilit noktasını ise insanın, zamanın kendi üzerindeki eskitici ve tüketici etkisi karşısındaki çaresizliğidir.

İnsan, bir taraftan kendisine verilmiş olan hayatı zamanın yok edici gücü karşısında muhafaza etmeye çalışırken, diğer taraftan da hayatını bu yok edici akışın içerisinde yaşayarak onun yok olmasına neden olmaktadır. İnsanın, 'zaman' içerisinde hayatı yaşayarak tüketme zorunluluğu, onun sonsuz hayat idealiyle çelişmekte ve bu da insanı zaman karşısında derin bir sorgulamaya sevk etmektedir.

2. Geçmiş - Şimdi - Gelecek

Özdenören'in eserlerinde insanın zaman karşısındaki sorgulamasının bir başka yönü ise; insan hayatının devirleri olarak sınıflandırabileceğimiz üç temel zamanın (geçmiş, şimdi, gelecek) insan üzerindeki etkileridir.

[340] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Koridor*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 35.
[341] **A. e.** , s. 36 - 37.

Bu üç temel zamandan özellikle ‘geçmiş’in, Özdenören’in eserlerindeki insanlar üzerinde diğer iki zamana nazaran daha fazla etkisi bulunmaktadır. Bu durumda; toplumsal hayatta meydana gelen çeşitli değişiklikler neticesinde ortaya çıkan ‘şimdi’nin karambolü ve ‘gelecek’in belirsizliği ve bilinemezliği karşısında, insanın elinde yaşanmışlığının vermiş olduğu tecrübe ile emin olduğu tek zaman olarak ‘geçmiş’in kalması etkili olmuştur. Bu nedenle ‘geçmiş’, zamansal süreç içerisinde insanları ve toplumları var eden temel birikimleri ihtiva etmesi bakımından önem taşımaktadır.

> Le Bon’a göre zaman: “… Zaman, ırk gibi, kendisi var olmadan meydana gelmeyecek güçleri etkisi altında bulundurur. Bütün inançları geliştirir ve öldürür. İnançlar zaman sayesinde güçlerini kazanırlar ve yine onun etkisiyle hükümlerini kaybederler.
>
> Zaman, kitlelerin düşünce ve inançlarını yani bunların filizleneceği zemini hazırlar. Bundan şu sonuç çıkar ki, bir dönemde gerçekleşen düşünceler, diğer bir dönemde artık gerçekleşemez. Zaman, bir dönemde düşüncelerin doğmasına etkili olan, inanç ve düşüncelerin yığdığı birikimi sinesinde toplar. Bu düşünceler gelişigüzel ve kendi kendine gelişmezler, kökleri uzun bir geçmişe dayanır.”[342]

Görüldüğü gibi meydana gelen her değişim, aslında kendinden önce meydana gelen değişikliklere eklemlenerek, insanların ve toplumların hayatında kronolojik bakımdan bir süreklilik ve tutarlılık meydana getirmektedir. İnsanın ve toplumun yaşadığı tarihsel süreci ihtiva eden ‘geçmiş’, bu nedenle insan ve toplum hayatında belirleyici ve yönlendirici bir etkiye sahiptir.

Özdenören’in eserlerinde zaman bakımından insan, tam bir karmaşanın içerisinde bulunmaktadır. İnsan, bir yandan kendisini var eden ‘geçmiş’ ile ‘şimdi’ nin karşısında geçerliliğini yitirmiş olan ‘geçmiş’ arasında kalmıştır. Bu nedenden ötürü bu eserlerdeki kahramanlara baktığımızda ‘geçmiş’in ihtiva ettiği bu ikilemin, onların hayatlarında da devam ettiğini görmekteyiz.

[342] Gustave Le Bon, **a. g. e.** , s. 61.

Bu kahramanlardan bazıları, *Çatışma* adlı hikâyede olduğu gibi aradan geçen zamana rağmen 'geçmiş'ini sahiplenip, ona karşı özlem duyarken:

"…Kadın, şimdi, onun kendisini anlayıp anlamadığını düşünüyordu, acaba düşündüğü gibi anlatabilmiş miydi kendisini ve gerçekten kendisinden başka anlayabilecek var mıydı söylediklerini? Sırtını döşeğe yapıştırdı: gecenin de bir sesi vardı, yıllar sonra belki ilk kez bu anda duyuyordu bu sesi, dinlemek istiyordu, kendi haklılığını duyuyordu bu seste, bu haklılığa şimdilik yaşama olanağı tanınmasa bile. Ama yaşanmamış bir şey değildi bu, yaşanmamış bir şeyin özlemi de değildi, bir hayattı: bir zamanlar yaşadıkları, kendilerine mutluluk veren ve hala (hâlâ) yaşanması olanak dışı bulunmayan.. ama nasıl anlatmalı bunu, belleğinde o hayattan iz taşımayan birine nasıl hatırlatmalı bunu? …"[343]

Bazıları, *Gül Yetiştiren Adam* adlı romanın kahramanlarından biri olan Sitare gibi tüm yaşadıklarını ve 'geçmiş'ini reddederek bunlardan utanç duymaktadır:

"… Şimdi niye aklıma geldi durup dururken bilmiyorum, dedi Sitare, fakat o çocuk böyle ikircikli bir yaşantı verdi bana. Ölmesini istiyordum, sakattı çünkü. Ömrüm boyunca onun acısına katlanamayacağımı düşünüyordum. Ama çocuğumdu benim. Ölmesini nasıl isteyebilirdim? İstedim işte. O da öldü. …"[344]

Romanın kahramanı olan "Sitare", geçmişiyle olan bütün bağlarını koparmış ve köklerine yüz çevirmiş bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayatı ve çevresindekileri umursamaz görünen, sadece kendi isteklerine önem veren kahramanın bu hâlinin asıl nedeni; yıllar önce sakat doğan çocuğunun, üzerinde yarattığı manevi ağırlıkla başa çıkamayınca, kendi öz çocuğunun ölümünü "iste"miş olmasının, onun ruh dünyasında yarattığı vicdan azabıdır. Bu nedenle kahraman, geçmişinde yaşadığı bu olayın etkisini, hatırlamak istememesine ve bundan utanç duymasına rağmen bir hata olarak kabul etmekte ve unutamamaktadır.

Yazar, geçmişinden utanan insanı, onu bütün geçmişini reddetmeye iten hatadan yola çıkarak bir denemesinde şu şekilde değerlendirmektedir:

[343] Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, *Çatışma*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 108.
[344] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 59.

"… O, hata telakki ettiği fiili, şimdisinden geriye bakarak değerlendirmektedir. Ve de aslında hatayı, asıl şimdiki halinde (hâlinde) işlemektedir: eski bir fiilini hata sayarak onu ifna etmeye çalışmak suretiyle..

O, bir bakıma, elindeki görünmez kiri temizlemek için boyuna elini yıkayan, arkasından bir daha, bir daha yıkayan birine benzemektedir. Boyuna geçmişini irdeler ve o geçmişte her zaman temizlenmesi gerektiğini düşündüğü bir "kir", bir "benek" bulmakta güçlük çekmez. Ona niçin böyle yaptığı sorulduğunda hazır cevapları bulunur: o, aslında kendisini, kendi nefsini değil ve fakat kendisiyle ilişkisi olan birini, o, geçmişte kalmış olan kişiyi kurtarmak için girişilmiş bir teşebbüstür: önemli olan kendi adı değil, fakat onun adıdır.

O, bu argümanında öyle ikna edici görünür ki, gerçekten de kendisini değil, fakat bir başkasını arındırıyormuş sanılabilir. Oysa bilincinin altı başka şeyle söyler: kendisiyle ilişki kurmuş olanlar onu kirletmiştir; onunla ilişki kuranlar ondan istifade etmeye çalışmıştır, bu yüzden, üzerine bulaşmış olan menfurlukların arındırılması, hayata arınmış olarak, tertemiz devam edilmesi gerekmektedir. O, geçmişinden kurtulmak için geçmişini yoksamak gerekiyorsa, gözünü kırpmadan yoksar. Bu yoksama başkalarının reddini gerektiriyorsa onun gereği de gecikmeden yerine getirilir. …

… Yaşanmış ve dokunulmuş olan her şey reddedilmelidir ve geleceğe bakir sokulmalıdır! Geçmişinden utanan insan, geçmişini arındırmakta öylesine ileri gider ki, geçmişini sile sile, bir gün, tümüyle kendisinin silinmiş olduğunu fark etmez bile.."[345]

Özdenören'in eserlerindeki bazı kahramanlar ise *Kuyu* adlı hikâyede olduğu gibi, içinde bulundukları karmaşanın etkisiyle, hayatlarının zamansal süreçlerini oluşturan; 'geçmiş-şimdi-gelecek' ayrımını yapamayarak bu üç zamanı, tek bir zamanmış gibi kabul etmekte ve tek bir zaman içinde bu üç zamanı birlikte yaşamaktadır:

"Daha önceydi bu: ama şimdiden daha kısa bir süre önce ve şimdinin geriye doğru bir uzantısı, bir eklentisi olan bir geçmiş zaman: o kadar kısa bir süre önce ki, hala (hâlâ) o şimdiki geçmişin içinde sürüp gidiyor her şey …"[346]

[345] Rasim Özdenören, **Yüzler**, *Geçmişinden Utananın Yüzü*, 3. bs. , İstanbul İz Yayıncılık, 2006, s. 149 - 150.
[346] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *16*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 49.

Eserlerinde insanlara geçmiş, şimdi ve gelecek karşısındaki duruşlarıyla zaman açsından bir derinlik kazandıran yazar, bu konudaki şahsi tercihini 'şimdi'den yana kullanmakta ve bu tercihini bir denemesinde şu şekilde izah etmektedir:

"Ama ister ulaşılabilir nitelikte olsun, ister ulaşılamaz olsun; ister geçmişe dönük olsun, ister geleceğe ilişkin olsun, hayallere ve hülyalara kendini kaptıran birinin bunun dibini bulması düşünülemez. Çünkü her hülya bir başka hayali ve her hayal bir başka hülyayı doğurmakta gecikmez. Ve insan kendini tümüyle bu hayal aleminin (âleminin) girdabına kaptırırsa gerçekle olan ilişkisini de koparabilir. Gerçekle ilişkisi kopmuş biri, aslında bizim yaşadığımız bu dünyadan ayrılmış ve kendi öznel ve özgül dünyasına kapanmış hale (hâle) gelir: istenmeyen, hatta tehlikeli bir durum!

Öyleyse kahramanımız (bu kahraman ben miydim?) gerçeğe, yani kendi şimdi'sine dönmelidir. Geriye, yani geçmişin geçmişliğinden ve geleceğin henüz olmamışlığından geriye, sadece şimdi kalıyor: gerçek şimdidir! Öyleyse halini (hâlini) aktarmak isteyen kimse, kendi şimdisini anlatmalıdır. …"[347]

'Geçmiş - gelecek' ve 'şimdi' arasında, 'hayal ve gerçek' e dayanan bir benzerlik kuran Özdenören, hayali (geçmiş ve gelecek) yaşamak yerine, gerçeği (şimdi) yaşamayı tercih etmektedir.

3. Gece - Gündüz

Özdenören'in eserlerinde, 'zaman'ın insan üzerinde etkili olan bir başka yönü ise; 'gece - gündüz' ilişkisi ve kahramanların bu ikisi arasındaki şahsi tercihleridir.

Eserlerde, hem bireysel hem de toplumsal bakımdan uyumsuzluğu yaşayan insan için yaşanılan zamanın ayrı bir anlamı vardır. Bu insanlar için 'zaman', sadece tüketilen bir kavramı değil, ayrıca üzerinde birtakım düşüncelerin ve sorgulamaların da geliştirildiği bir kavramı ifade etmektedir.

[347] Rasim Özdenören, **İpin Ucu**, *Bir Öğle Sıcağında*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 26 - 27.

İnsanlar, geliştirdikleri bu sorgulamalar neticesinde ‘zaman’la ilgili olarak bazı tercihlerde bulunmaktadırlar. İşte bu tercihlerden biri de; insanın kendisiyle ve özellikle başkalarıyla olan ilişkilerinin -dolayısıyla uyumsuzluğunun- en yoğun yaşandığı zaman olan; ‘gündüz’ ile kendisiyle olan ilişki ve uyumsuzluğu devam etmekle birlikte, başkalarıyla olan ilişki ve uyumsuzluğun daha az yaşandığı; ‘gece’ arasında yaptığı tercihtir.

Eserlerdeki insanlar, zaman konusundaki bu tercihlerini ‘gece’den yana kullanmaktadırlar. ‘Gece’, hem sahip olduğu dinginlik hem de her şeyin âdeta görünmez hâle geldiği karanlığıyla, insanlara kendi hayatlarıyla ilgili bazı şeyleri çağrıştırmaktadır.

Pus adlı hikâyede içinde bulunduğu çatışma ortamından kendini soyutlamak ve hayatında kötü, olumsuz olan ne varsa hepsini unutmak isteyen kahraman için ‘gece’, tam anlamıyla bir sığınaktır.

> “… Tek sığınağım gece olabilirdi. Ama o da açılmağa (açılmaya), şafak sökmeğe (sökmeye) başlamıştı. …”[348]

Bu sığınağın karanlığıyla görünmez hâle gelen bütün korku ve endişeler -görünüşte olsa bile-, yok olmaktadır. Bu insanlar için kendi yapamadıkları şeyi, ‘gece’ onlar adına yapmakta ve unutulmak istenen her şeyin üstüne karanlığıyla bir örtü çekerek onları görünmez hâle getirmektedir.

‘Gündüz’ ise, ışığıyla her şeyi gözler önüne serdiği gibi, insanların hayatlarında da kötü giden her şeyi bütün gerçekliğiyle gözler önüne sermektedir. Bu açıklık ve netlik karşısında insan, daha da huzursuz olmaktadır. ‘Gündüz’, “ışığının kırbaçlarıyla” ve bütün acımasızlığıyla insanı, unutmak ve görmek istemediği bütün gerçekliklerle yüz yüze getirmektedir:

[348] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Pus*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 21.

"… Güneş doğmak üzere. Işığın kırbaçları birazdan sırtımızda olacak…"[349]

Çark adlı hikâyede 'gündüz', ışığıyla insanın unutmaya, bir sır gibi saklamaya çalıştığı kendisi ve başkalarıyla olan uyumsuzluğunu, bu durumun neticesinde ortaya çıkan bütün korku ve endişelerini, âdeta bir "gammaz" gibi deşifre etmektedir. Bu nedenle bu insanlar için 'gündüz', her zaman kendisine karşı dikkatli olunması ve gerektiğinde meydan okunması gereken bir 'zaman'dır:

"İyice uyandığı zaman gördü: sağ pencereden yattığı divanın üstüne doğru, sol pencereden de kapıya yakın duran sobanın üstüne doğru, kamçı gibi birer ışık şeridi düşmüştü. Sinsice gelmişler, kimbilir (kim bilir) hangi saatlerden beri, üzücü bir şaşırtmaca için oralarda durup beklemişlerdi. İlkin aceleyle kalkmak istedi, çünkü düşen bu ışık şeritleri, annelere haber taşıyan, aslında belki sevimli ama göze görünmez kuvvetleriyle korkutucu ve gammaz kuşlar gibi, her sabah, değişen bir gökyüzünün, eskimiş mağaraların, o mağaralarda yaşayan gulyabanilerin bitmez tükenmez haberlerini getirirler, bir süre yatağın üstünde, camların sathında bekleyerek her zaman için bayat, ama hep de yeniymiş gibi, bu nerdeyse uğursuz diyeceği sabah haberlerini iyice algılatmak isterlerdi ona. Korkar ve titrerdi. Binlerce günden beri sürüp gelen durumun ilk defadır ki bugün değiştiğini sezer gibi oldu ve kalkmadı yatağından. Işıklara meydan okuyordu ve acı yakışlarına gülümseyerek göğüs geriyordu. …"[350]

İnsanların, 'zaman'la ilgili olarak geliştirmiş oldukları bu düşünce ve sorgulamalardan da anlaşıldığı üzere, Özdenören'in eserlerinde 'zaman', insanlar üzerinde büyük ölçüde etkili olmaktadır. Mehmet Kaplan, 'zaman'ın hikâyelerdeki bu etkin konumunu şu şekilde ifade etmiştir: Zaman, "… çok yavaş geçse bile, eşyayı ve insanları değiştiriyor, bozuyor ve çürütüyor."[351]

Genel olarak değerlendirdiğimizde, Özdenören'in eserlerinde bu kadar etkili olan zamanın, psikolojik ve sosyolojik bakımdan temellendirilen bir bakış açısıyla verildiğini görmekteyiz. Yazarın bu bakış açısına göre: "… zaman doğrusal bir

[349] **A. e.** , s. 22.
[350] **A. e.** , *Çark*, s. 9.
[351] Mehmet Kaplan, **Hikâye Tahlilleri**, *Rasim Özdenören /Aile*, 8. bsk., İstanbul, Dergâh Yayınları, Temmuz 2002, s. 327.

fenomen değil, derinlemesine kesitleri alınabilen, şimdiki zamanın bir "an"lık diliminde tamamı içkin bulunan bir olgudur. Bu öykülerde olay'ı kaba bir dış gerçeklik unsuru, nesnel bakışa açık bir veri olmaktan çıkaran, zamanın, öykü kişisinin bilincinin tüm katmanlarıyla ilişkili yapısıdır."[352] Bu nedenle Özdenören'in eserlerindeki insanların tam olarak çözümlenebilmesinde etkili olan ve onların bilinçlerinin bir yansımasını teşkil eden 'zaman'ın, bu hikâyelerde ayrı bir önemi bulunmaktadır.

[352] Âlim Kahraman, **A. g. e.** , Cevdet Karal, **"Bilincin Öyküleri: Biçimde ve Özde Sıradanlığın Reddi"**, s. 58.

5. BÖLÜM: İNSAN VE MEKÂN

İnsanın, bireysel ve toplumsal kimliğinin şekillenmesinde etkili olan diğer bir unsur ise; ‘mekân’dır. İnsan, içinde bulunduğu ortamın ve bu ortama ait koşulların etkisinde kalarak kendisiyle, çevresiyle ve hayatla ilgili birtakım bakış açıları geliştirmekte ve bu bakış açılarının belirlediği bir kimliğe sahip olmaktadır. Bu kimlik, insanın bireysel ve toplumsal kimliğini ortaya koymakla beraber, bulunduğu mekâna ait olan kültürel kimliğinin de ortaya konmasında etkili olmaktadır.

Mekân, insanı sahip olduğu kimliği şekillendirerek doğrudan etkilemenin dışında, içinde bulunduğu toplumun yapısını şekillendirerek dolaylı olarak da etkilemektedir. Her iki etkileme biçimiyle de mekânın, insan üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır.

‘İnsan-mekân’ arasındaki ilişkide bu etkileşim, tek taraflı bir etkileşim değildir. Mekânın, insan üzerinde ortam bakımından sahip olduğu kuşatıcı etkisinin dışında, insanın da mekân üzerinde, bir yere ait olma duygusunu ve kendisine sınırlı bir alan belirleyerek güvende hissetme ihtiyacını karşılamak adına, ‘mekân’ı kendi çabalarıyla oluşturmak, değiştirmek ve geliştirmek gibi etkileri olmaktadır.

Bu ikili ilişki, karşılıklı bir etkileşimi ihtiva etmekte ve bu etkileşimler neticesinde hem insan hem de ‘mekân’, birbirleriyle uyumlu olarak gelişen kronolojik bir değişim süreci geçirerek, birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir aktüalite ile söz konusu ilişkiyi her zaman canlı ve dinamik tutmaktadırlar.

‘İnsan-mekân’ arasındaki bu ilişkinin, Özdenören’in eserlerinde de tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi hikâye kahramanları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu eserlerde ‘mekân’ın, sadece kahramanın içinde yer aldığı, birtakım eylemlerde bulunduğu dekoratif bir unsur olmanın ötesinde, kahramanın karakteri üzerinde etkili olan temel unsurlardan biri olduğu görülmektedir.

Bireysel ve toplumsal hayatta meydana gelen her yenilik ve bu yeniliğin meydana getirdiği değişikliklere uyum sağlamakta yaşanılan zorlukların yarattığı çatışma durumu, sadece bu çatışmayı yaşayan insanları değil, bu çatışmanın meydana geldiği mekânları da etkilemektedir. Bu nedenle eserlerde yer alan mekânların, genel olarak bu çatışma ortamı içerisinde ele alınarak ve sembolik bir değer atfedilerek hikâyelerin içerisinde yer aldığı görülmektedir.

'Eski - yeni, geleneksel - modern ya da doğu - batı' olarak yapabileceğimiz bir gruplama anlayışı çerçevesinde eserlerde yer alan mekânlar, kimi zaman bu iki farklı gruplardan birini temsil etmektedir.

Özellikle 'açık mekânlar' olarak ele alacağımız; "kent, kasaba, köy, mahalle" başta olmak üzere tüm açık mekânlar, eserlerde sadece basit bir dekor olmanın ötesinde içinde barındırdıkları insanların ve toplumların hayat tarzlarının da bir simgesi olarak yer almaktadırlar. Bu nedenle eserlerdeki 'açık mekân'ların, insan - mekân ilişkisi arasındaki bireysel ve toplumsal derinliği yansıtmak bakımından fonksiyonel bir görev üstlendikleri görülmektedir.

Eserlerdeki 'kapalı mekânlar'a baktığımızda ise; özellikle "ev, oda, tavan arası …gibi" ikamet edilen mekânlar başta olmak üzere, insan - mekân arasında bir bütünleşme ve aynılaşmanın olduğu görülmektedir. Bu mekânlar, sadece insanları içinde barındıran bir yer değil, aynı zamanda onlarla birlikte nefes alan, onların tüm sıkıntı ve huzursuzluklarına ortak olan ve gerektiğinde onlarla beraber tükenerek yok olan canlı bir varlık gibidirler.

Yazarın eserlerinde yer alan bütün mekânlar göz önüne alındığında (açık ya da kapalı), 'insan - mekân' ilişkisinin, yazar tarafından varoluşsal bir duyarlılığın etkisinde kalınarak ve determinist bir bakış açısıyla ele alındığı görülmektedir. Bunda özellikle mekânların, aynı zamanda insanın bilinç ve bilinçaltı dünyasını yansıtan tasvirlere başvurularak aktarılmasının büyük etkisi bulunmaktadır.

Özdenören'in eserlerinde ayrıca, genel olarak ayrıntılı ve fonksiyonel bir unsur olarak yer alan 'mekân'ın, kimi zaman sadece dekoratif bir unsur olarak ve hikâyeye 'mekân' bakımından bir zenginlik ve aktüalite kazandırmak amacıyla kullanılmış olduğunu da görmekteyiz.

Özdenören'in eserlerinde kullanım itibarıyla mekânı, iki alt başlık altında sınıflandırabiliriz; 'açık ve kapalı mekânlar'.

1. Açık Mekânlar

1. 1. İnsan - Mekân İlişkisini Yansıtan Açık Mekânlar

1. 1. 1. Kent

Mekânın, insanlar üzerindeki etkisinin en yoğun yaşandığı yer olan 'kent'in, bu özelliği ile Özdenören'in eserlerindeki insanlar üzerinde etkili olan mekânların başında geldiği görülmektedir.

Kent - insan ilişkisi, insanın sadece bir kentte yaşıyor olmasından ibaret değildir. Bu ilişki, çok daha öncelere kentlerin ilk kuruluş aşamalarına kadar uzanan bir sürece dayanmaktadır. İnsan, tabiat içinde koşullar ne olursa olsun sadece yaşamayı tercih etmemiş, aynı zamanda yaşarken var olan birtakım ihtiyaçları neticesinde tabiatı şekillendirerek ve sınırlandırarak, tabiat içinde farklı mekânların oluşmasına da katkıda bulunmuştur. İnsanlığın, oluşumuna katkıda bulunduğu bu mekânların başında da; 'kent' gelmektedir. Yazar insan ve kent arasındaki bu ilişkiyi bir denemesinde şu şekilde açıklamaktadır:

"Kent olgusu bir bakıma uygarlığın müteradifidir. Uygarlık oluşturmak insan varlık yapısının temel yönsemelerinden biridir. Bir uygarlığın yozlaşmaya uğraması, dolayısıyla bu uygarlık içinde yaşayanların yozlaşmış olması, işbu temel yönsemenin yok sayılmasını gerektirmeyeceği gibi, onun sonuçlarının ortaya çıkmasını da engellemez ve onun reddini de

gerektirmez. Böyle bir red (ret) ortaya çıktığında onu haklı da kılmaz. Bütün bu yok saymalara, red (ret) ve inkarlara (inkârlara) rağmen, insan kendi varlık yapısında içkin bulunan yönsemenin isterlerini (kent ve uygarlık kurma işlemini) ifa etmekten geri durmaz. Çünkü insan, yalın tabiat içinde yaşamaz. O, tabiatı yaşayabileceği hale (hâle) dönüştürür, bu demektir ki kent kurar. Kentten kaçan ya geri kente döner veya gittiği yeri kentleştirir: gittiği yerde kendine barınak, yol.. inşa eder. Kendi gövdesini ve tabiatı örtmek, değindiğim gibi, insan varlık yapısının kendiliğinden yönsemesidir: ilkinden giysi, ikincisinden de kent oluşuyor: bu da uygarlık olgusunun başka bir biçimde ifadesini tazammun ediyor."[353]

Kentin, insanların oluşturduğu diğer mekânlardan farkı; bu mekânların nicelik bakımından en büyüğü olması ve yaşanan ilişkilerin çeşitliği bakımından, insan üzerinde çok daha geniş ve belirgin etkilere sahip olmasıdır. Kent hayatının sunduğu bu sınırsız imkânlar, bunların meydana geliş ve yok oluş hızları, insanı ve onun hayata bakışını da derinden etkilemektedir. Yazara göre kentte "… insan, bulduğunu sandığı her yeni vakıa karşısında, bulması gereken en az daha on vakıa olduğu gerçeğiyle karşılaşır: insanın başı döner. Dışardan ne kadar küçük ve sınırlı görünen bir alanın (bir dünyanın) ne başdöndürücü (baş döndürücü) derinlikleri haiz olduğu ortaya çıkar."[354]

İnsan, kent hayatının bu baş döndürücü çeşitliliği sayesinde hayatın sınırsız derinliklere sahip olduğunun farkına vararak, kimi zaman kendini mekândan soyutlamakta, kendisi ve hayatla ilgili bir iç hesaplaşmaya girmektedir. Yani kent, sahip olduğu bütün maddi varlığı ile bunların içinde kaybolma tehlikesiyle yaşayan insanı, kendini yeniden bulma konusunda manevi bir arayışa sevk etmektedir.

Yazara göre insan, "… o devasa kente, o metropol müdür, nedir, o azman, o içinde insanların ve hayvanların ve her şeyin yittiği, yitip gittiği (nereye?) kente adımını her attığında, karşıkonulmaz kaygıyla (başa çıkamadığı kaygıyla) yeniden yüz yüze geliyor. Korktuğu, her seferinde bir kere daha başına gelecektir. Bunu bilir. Biliyor. Bunu bilmesi kaygısını çoğaltıyor. Ama henüz, yolculuğunu sürdürdüğü aracın içindedir. Menzile yaklaşırken kekresin kıpır kıpır oluşu, birilerinin henüz menzile ulaşmadan bir yerlerde şoförü

[353] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Önsöz Yerine*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 8.
[354] **A. e.** , *Bir Kenti* Keşfetmek, s. 85.

uyarıp bir yerlerde inmesi, onun kaygısını çoğaltmaktan başka işe yaramıyor. Ama asıl kaygı, araç menzile ulaşıp da, inmek zorunda kalacağı yerde doruğa çıkacak.

… İşte o zaman dank ediyor kafasına, kendini yabancısıyor (yabansıyor). "Ben kimim?" diye soruyor kendi kendine. Bu sorunun bir cevabı bulunmadığını köpek gibi biliyor. Bir anda, böyle bir çağrışımla, o anda köpekleşmek; bir köpek olmak istiyor. Çünkü bir köpek, içgüdüsüyle, daima nereye gideceğine dair bir koku alabilir. Koklaya koklaya gideceği yeri bulur. Oysa o, ne koku almasını becerebiliyor; ne gerçek bir serseri olarak alıp başını bir yerlere (nereye olursa oraya) gitmesini becerebiliyor.

Bütün o özgürlük nutukları falan havaya uçuyor." [355]

İnsanın, kent hayatının çeşitliliğinden bunalarak başladığı bu arayışın bir diğer nedeni de; uyum sağlamakta güçlük çekilen koşulların çeşitliliği ile birlikte bunların geçici olmaları ve bu geçicilikleriyle, insana da geçici olduğunu hatırlatmalarıdır. Yazar bu durumu bir denemesinde şu şekilde izah etmiştir:

"…Kentte insan kendi eserinin ortasında durmaktadır. Orada her şey insana faniliğini (fâniliğini) hatırlatmaktan geri durmaz. Üzerinde durup denizi ya da nehri seyrettiği köprü bizzat kendisinin eseridir ve asla bir kum çölünün ya da bir kayalık dağın temelini oluşturan bir yalçın kayanın dayanıklılığı türünden bir ebedilik (ebedîlik) hissini telkin etmez. Onun yıkıldığını görmeye belki kendisinin ömrü yetmeyecektir, ama gene de insan bilir ki, bu köprü, bu bina, bu beton yapılar, şu caminin taş duvarları, caddenin asfaltı.. gün gelecek.. bir gün gelecek yıkılacaktır. Kendi gövdesiyse o kadar bile dayanamayacaktır. O, kendi inşa ettiği bu kentte bir sürgün olarak bulunmaktadır.

İnşa etmekle onca övündüğü eseri de, kendisi de fanidir (fânidir). Eserinin ihtişamı karşısında duyduğu hayranlık duygusu, bu fanilik (fânilik) algılamasıyla birlikte silinip gitmiştir. Şimdi her şey geçici olana dönüşmüştür. …"[356]

Hışırtı adlı hikâyede de kahramanın, 'kent' sayesinde bu geçicilikleri keşfetmesiyle, hayata vermiş olduğu -kent ve kenti oluşturan diğer insanlar da dâhil olmak üzere- değer de kalıcılığını ve önemini yitirmiştir:

[355] Rasim Özdenören, **Acemi Yolcu**, *Orası: Bir Kere Daha O Kent*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 78 - 79 - 80.
[356] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Sabahın Dördünde Bir Kent Sürgünü*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 89 - 90.

"Arkasına dönse görecekti: arkada gökdelenler. Ama arkaya bakılmıyor. Arkada umacak bir şey yok. Umut getirecek bir şey istenmiyor, böyle bir şey düşünülmüyor. Hiçbir şey düşünülmüyor. Yalnızca bu yoğunlaşmış sıvının içinde yitmek, hiç yaşamamış olmak ve hiç kimseyi bağışlamamak, umutsuz, umarsız olarak yol almak.. belki böyle bile değil o düşünemezlik anından çıkıp gelen yıkım. Daha kahredici, daha ondurmaz bir küskünlük. Ama arkada gökdelenler var. Yazlık gazinolardan yükselen, araba motorlarının homurtularına karışan ve orada, o durulan yerde, kırılıp kumsala, kum kayalarının üstüne düşen, dökülüp dağılan şarkı sesleri var. Bunlar duyulmasa da, duyulup umursanmasa da.. var…"[357]

Görüldüğü gibi her şeyin önemsiz ve geçici olduğu, "umut getirecek bir şey"in olmadığı böyle bir mekânda (kent), *Gül Yetiştiren Adam*'da olduğu gibi kahramanın artık umut ederek uğraşmasını gerektirecek bir şeyler de kalmamıştır. Burada girişilen her çaba, insan için beyhude bir çabadır:

"Şehir yıkıntıları. Ve insan yıkıntıları.
Kadavralar. Kadavralarla uğraşarak bir yere gelinir mi? …"[358]

Umudun olmadığı ve yapılan her şeyin beyhude olduğu kentin sınırları içinde mekânsal anlamda bir yalıtılmışlığın içinde bulunan insan için, bu yalıtılmışlık durumunun insanın kendisi de dâhil olmak üzere giderek çevresindeki her şeyi içine alan bir hâle geldiği görülmektedir. Kentli insanın içinde bulunduğu bu çoklu yalıtılmışlık durumunu yazar, bir denemesinde şu şekilde ifade etmiştir:

"Kent, insanın hayat ortamını tabiattan yalıtmışlığının son kertesinde durur. İnsan orada, tabanını bastığı zemini, evinin bahçesine diktiği ağacı, evinin duvarlarını, duvarlarının içini, bu evin döşemesini, elini yıkadığı suyu, suyu boşalttığı savağı, her türlü enerji akım yolunu, evin çatısını, göğün tavanını.. her şeyi, iç içe malzemelerle birbirinden, birbirinden yalıttığı o şeyleri de tabiatın kendisinden yalıtmıştır. Böylesine yalıtılmış bir ortamda, o kendisini, kendi gövdesini de, o yalıtılmış şeylerden yalıtmaktan geri durmamıştır. Gövdesini böylesine iç içe malzemeyle dışardan yalıtması, daha baştan, onun kafasını, düşüncelerini bir yalıtma prosesinden geçirmesini gerektirmiştir. Böylece, bir

[357] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Hışırtı*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 11.
[358] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 5.

kentlinin birkaç katmanlı bir yalıtılmış ortamda yaşadığını söylemiş oluyoruz: içinde yaşadığı kent, çeşitli malzemeyle ve çeşitli katmanlar halinde (hâlinde) tabiattan; evi kentten, kendisi evinden ve kafası kendisinden yalıtılmıştır."[359]

Kentli insanın, kendisiyle ve çevresiyle olan bu uyumsuzluğunun izlerini, kentin mekânsal olarak dış görünümünde de gözlemleyebiliriz. Özellikle günümüz kentlerine baktığımızda hemen hepsinde belirli bir düzene göre yapılmış, programlı bir yerleşim planın olmadığı görülmektedir. Bu nedenle dışarıdan bakıldığında bu kentler, birbiriyle uyumsuz binaların oluşturduğu bir yığına benzemektedir. Yazar bu uyumsuzluğu şu cümlelerle ifade etmiştir:

"… Saçma sapan, karmakarışık, alt alta, üst üste binalar. Hiç birinde kişilik belirtisi yok. ..."[360]

"… bu binaların arasında ufacık bir uyum, bir ahenk mevcut değil. Tümüne birden topluca bakıldığında tam bir kargaşanın hakimiyeti ortaya çıkıyor. …"[361]

Bu uyumsuzluk ve kargaşa ortamı içinde yer alan insan hayatı da, tıpkı birbirine uyumsuz binaların oluşturduğu kentler gibi birbirine ve insanın kendisine ters düşen çeşitli uyumsuz olaylardan meydana gelmektedir.

Kan adlı hikâyede de bu uyumsuzluklar neticesinde hayata tutunmakta güçlük çeken kahraman, bu hayatı yaşadığı mekân olan; 'kent'e tutunmakta da güçlük çekmekte ve buradaki hayata adapte olamamaktadır:

"…kent diye tasarladığı kocaman, belirsiz, maddesiz, ürkünç olgu üzerine ilk ciddi, gerçek izlenimleri edinince başıboş salıverilmiş kağıttan (kâğıttan) bir oyuncak olarak o kapkara çalkantı üzerinde tutunamayacağını anladı…"[362]

İnsanın yaşadığı bu uyumsuzluk sürecinin ilk adımını; geleneksel olandan kopuş ve modern olana geçişin yarattığı ikilem teşkil etmektedir. Bu geçiş süreci,

[359] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Kent ve Yalnızlık*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 82 - 83.
[360] **A. e.** , *Penceremden Bakarken*, s. 15.
[361] **A. e.** , s. 16.
[362] Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, *Kan*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 61.

insan hayatının sadece ‘nasıl’ yaşanacağını değil, bu hayatın ‘nerede ve nasıl’ yaşanacağını da belirlemektedir. Çünkü hayatın ‘nasıl’ yaşanacağını, insan ve çevresi dışında belirleyen diğer bir unsur, bu her iki unsuru da içinde barındıran; ‘mekân’dır. Bu nedenle, insan hayatını derinden etkileyen geleneksel - modern dönüşümünün etkileri, bu hayatın yaşandığı yer olan ‘mekân’ yani ‘kent’ üzerinde de gözlemlenmektedir.

Bu dönüşümün etkisiyle, “… geleneksel kentler ortadan çekildikçe modern insanın barbar yüzü belirginlik kazanıyor. İnsan bu yüzlere bakarak etiğin ve estetiğin ve en sonunda kutsal olanın sallantıda olduğuna ve dahası tümüyle tehlike sınırının içine düştüğüne inanabiliyor. …”[363] Bu durum, insan ve mekân arasında sıkı bir ilişki olduğunu ve özellikle günümüz insan hayatını kaotik hâle getiren inanç ve değer yozlaşmasının, aynı zamanda mekân boyutunda da bir yozlaşma yaşanmasında etkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle: “… Kent hayatının mekansal (mekânsal) boyutunun yozlaşmaya uğraması, aslında belki de insan düşüncesinin yozlaşmaya uğramasının yansıması olmuştur denebilir. …”[364]

Mekânsal anlamdaki bu yozlaşmaya, yazarın eserlerinde geçen ‘kent’ tasvirlerinde sıkça rastlanmaktadır. *Gül Yetiştiren Adam* adlı romanda kent, insanlarıyla, bu insanları yaşamaya zorladığı hayat tarzını benimsetmek amacıyla sağladığı imkânlarıyla, tam anlamıyla yozlaşmanın merkezi durumundadır:

“… Kent ışıklı. Bir çölün ortasına kurulmuş. Başka hiçbir şey yapılamayacağı için bir kumar endüstrisi kurmuşlar burada. Eczanelerde bile kumar makineleri var. Şehir tüm gezginlerle dolu. Ev, apartman yok sanki kentte. Her taraf otel yahut motel. Banka ilanları. Korkunç ışıklı reklamlar. Kentin özeti: otel ve banka. Adım başı eğlence yerleri.…”[365]

[363] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri, *İnsan Yüzleri ve Kent***, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 143.
[364] **A. e.** , s. 141.
[365] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 26.

Kundak adlı hikâyede ise bu yozlaşmanın tam ortasında yer alan kentli insan için 'kent', artık yaşanabilecek bir yer olmaktan çıkmış, tam bir "rezalet yuvası hâli"ne dönüşmüştür:

"… Kentin çekiciliği kalmadı artık. Her yan bir rezalet yuvası halinde (hâlinde). Garip, vahşi bir duygu canlanıyor içimde. Nedir, bilmiyorum. …"[366]

Buraya kadar 'kentli insan'ın bakış açısından bakarak ele aldığımız, 'olumsuz kent' imajıyla birlikte Özdenören'in eserlerinde 'kent'le ilgili bir başka açısına daha yer verilmektedir. Bu bakış açısı ise kentli insana göre daha kısıtlı imkânlar çerçevesinde yaşayan ve türlü maddi imkânsızlıklar neticesinde bunalarak, tek kurtuluş yolu olarak 'kent'i gören ve bu amaçla kente göç eden; 'kırsal kesim insanı'nın bakış açısıdır. Yazara göre bu bakış açısında: "… Kent, sefaletle sefahat tarafından dengesizleştirilmiş olmakla birlikte, görebilen için fırsatların da daima hazır bulunduğu bir yerdir. …"[367] Bu imkânlardan kasıt, tabiî ki ekonomik imkânlardır. Kırsal kesimden kente göç eden bu insanlar için kent, bir iş ve kazanç kapısı durumundadır.

Şimdi Çok Uzaklarda adlı hikâyenin kahramanı olan Yakup da aynı ihtiyaçlar neticesinde kente göç etmiş ve kente yönelik beklentilerini şu şekilde dile getirmiştir:

" "Güzel olacak" diyordu Yakup "herşey (her şey) güzel olacak. Bir manav dükkânı açacağım kentte. Kendi başımıza.. kimseye yük olmadan.. belki paramız bile olacak.. kendi paranız.. bayramda hediye göndeririz ananlara. Babana bir çift ayakkabı göndereceğim, gömlek bile alacağım. Sana da ne istersen alacağız. Kendi başımıza buyruk. Çok iyi yaşayacağız, anlıyor musun?" Karısı, oturdukları ağaç altından o kuru yamaçlara bakıyor, sessiz, dalgın, kocasını dinliyordu. "Bilemezsin" diyordu Yakup "her şeyimiz olacak. Belki bir ev bile.. ha, ne dersin?" Coşkuyla konuşmuştu. Önlerine çıkacak güçlükleri

[366] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Kundak*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 95.
[367] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Kent: Tetikte Beklenen Rızk*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 106.

düşünemiyordu o zaman. Belki düşünmek istemiyordu. Özgür, kimsenin karışmadığı bir hayata doğru yol aldıklarına inanmak istiyordu. …”[368]

‘Kent’le ilgili olarak iyi niyet ve beklentilere sahip olmasına rağmen ‘kırsal kesim insanı’ için de durum, ‘kentli insan’ınkinden pek farklı olmamıştır. ‘Kentli insan’ın içinde bulunduğu zorluklar ortamına giren ‘kırsal kesim insanı’ da, -maddi anlamda beklentilerine ulaşmış olsa da- manevi anlamda kendini tam bir kaosun içinde bulmuş ve alışkın olduğu inanç ve değerlerden yoksun olan bu mekânda, kendisini tam bir uyumsuzluk ve çözülmenin içinde buluvermiştir.

Necip Tosun, Özdenören’in eserlerinde yer alan bu durumun toplumsal ve ekonomik kökenli oluşum nedenlerini ve sonuçlarını şu şekilde değerlendirmiştir:

“ Bilindiği gibi ülkede özellikle 1950’den sonra oluşan ekonomik canlılık ve gerçekleştirilen alt yapı hizmetleri, kırsal kesim ile kent arasındaki iletişimi kuvvetlendirirken, gerek kentteki refahtan haberdar bu insanların pastadan pay alma düşüncesi, gerekse kırsal kesimlerde makinalaşmanın (makineleşmenin) artışı ile oluşan işsizlik sonucu, kırsal kesimden kentlere yoğun bir göç olayı yaşanır. Ama bu göç beraberinde birçok sorunları da getirir. İşsizlik ve barınma problemi yanında sosyal problemler de baş gösterir. Böylece geleneksel değerlere bağlı, öyle yaşamaya alışkın kırsal kesim ailesi, kendi doğrularına tamamen ters kent kültürü ile karşı karşıya gelir. Bir uyumsuzluk problemi yaşayan aile çözülmeye başlar.”[369]

Görüldüğü gibi Özdenören’in eserlerinde, insan - mekân ilişkisi dâhilinde en ağırlıklı olarak yer alan açık mekânların başında; ‘kent’ gelmektedir. Kent kavramı, mekân - insan ilişkisi bakımından, bu hikâyelerde iki farklı bakış açısıyla ele alınmıştır.

Bu bakış açılarından ilkinde *Kuyu* adlı hikâyede olduğu gibi ‘kentli insan’ın bakış açısından yansıtılan ‘kent’; her türlü olumsuzluğun yaşandığı, içinde umut edilecek ideallerin ve hayali kurulacak bir gelecek beklentisinin olmadığı, sadece

[368] Rasim Özdenören, **Çözülme**, *Şimdi Çok Uzaklarda*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 21.
[369] Necip Tosun, **a. g. e.** , s. 61 - 62.

yaşanan an'ı kotarma anlayışının egemen olduğu ve çoğu zaman onun bile kestirilemediği, her şeyin hızla yaşandığı ve tüketildiği, insanla uyumsuz bir ilişki çerçevesinde ele alınan bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır:

"Her şeyin kolaycacık olacağını, olupbiteceğini düşünmüştü, belki gene öyle olacaktı. Fakat bu küçük kentte kendini yitireceği aklına gelmemişti. Her şeyi önceden bilen birinin rahatlığıyla bulabileceğini sanıyordu, fakat küçük kentin derinliklerine doğru yürüdükçe umudu nerdeyse tükenmekteydi. Belki sokak aralarına sapmıştı. Ama geri dönmek olmazdı, yürüdüğü sokak onu nasıl olsa ana yola çıkaracaktı. Yürüdü."[370]

Kentle ilgili olarak faydalanılan bir diğer bakış açısı da; 'kırsal kesim insanı'nın bakış açısıdır. Bu bakış açısında ise 'kent'; yaşanılan kırsal kesimin ağır koşulları ve maddi imkânsızlıkları karşısında, sahip olduğu iş ve maddi imkânlarla bu insanlara daha cazip gelmektedir. Bu nedenle bu insanlar, yaşadıkları yerleri terk ederek kente göç etmekte ve buraya yerleşmektedirler. Ancak burada da insan ile 'kent' arasında sahip olunan değer ve kültür farklılığının bir neticesi olarak uyumlu bir ilişki kurulamamaktadır.

Her iki bakış açısı da göstermektedir ki Özdenören' in eserlerinde bir mekân olarak 'kent', gerek hayata yüklenen anlamlar ve değerler, gerekse bu değerler çerçevesinde hayatı yaşama tarzı noktasında, insanları tatmin etmeyen, dahası onları sahip olduğu değerleriyle çatışma içerisine sokan ayrıştırıcı ve yozlaştırıcı bir mekân olarak ele alınmıştır.

1. 1. 2. Köy / Kır

Özdenören'in eserlerinde 'kent'ten sonra ağırlıklı bir yer teşkil eden diğer bir mekân ise; 'köy'dür. Bu iki mekân, iki farklı hayat tarzının yaşandığı ve buna bağlı olarak, iki farklı insan tipinin karşımıza çıktığı mekânlardır. Bu nedenledir ki yazarın da ifade ettiği gibi: "… ne kıra bakarak kenti, ne kente bakarak kırı görmek

[370] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *1*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 8.

mümkün olacaktır. Çünkü bunlardan biri ötekinden çıkmamıştır, biri ötekinin bir evresi de değildir. İkisi iki farklı olgu olarak vardır: biri ötekinin varlığına ihtiyaç duyarak var olmuş değildir."[371]

Buna bağlı olarak Özdenören'in eserlerinde de bu iki mekân, kimi zaman birbirleriyle ilintili, kimi zaman bağımsız mekânlar olarak yer almaktadırlar.

Bu eserlerde köy / kır; her şeyin belirli bir düzen içinde devam ederek alışkanlık hâline geldiği, insana yeni planlar yapma ve hayal kurma imkânı tanımayarak hayatın sınırlandığı, psikolojik ve sosyolojik bakımdan ise insana kendini geliştirerek ve yeni ilişkiler kurarak hayatını zenginleştirme imkânı tanımayan, içinde her şeyin yalın bir kolaylıkla yer aldığı ve yaşandığı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yazar, köy / kır yaşamının bu kısıtlayıcılığının ve yalınlığının, insan ve özellikle kendisi üzerindeki etkisini bir denemesinde şu şekilde ifade etmiştir:

"Kırlarda yaşamanın bana itici geldiğini sanıyorum daha önce de söylemiştim. Bunun sebebini keşfetmeye çalışıyorum. Şöyle düşünmek istiyorum: kırlar, buzu güneşte eritmemek için kolay yerler. Buzunu başının altına koyup uykuya dalabilirsin ve buzunun erimesine izin vermeden onu öylece koruyabilirsin! Ama kent hayatında aynı buzu aynı biçimde koruyabilmen zor görünüyor ve marifet de o zorluğu göğüsleyebilecek babayiğitliği gösterebilmende toplanıyor. Kırsal yerde keşfedilecek şeyler azdır (yani bana öyle görünüyor). Her şey cansızdır (yani bana öyle göründüğünü söylemek istiyorum). … Ben, kırda, buzu eritmeden saklamanın kolay olduğunu düşünüyorum. O kolaylık bana itici geliyor. O kolaylık, kırda insanın bulunmamasından doğuyor (böyle düşünüyorum).

… Kır, insanı, kendi gerçekliğinden uzaklaştırıp kırın cansız gerçekliğiyle bütünleştiriyor: böylece bir şey olmadığın halde bir şey olduğun vehmine düşüyorsun, sükûtu dinlediğini sanıyorsun."[372]

[371] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Kır, Çöl ve Kent*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 32.
[372] **A. e.** , s. 26 - 27 - 28.

Yazarın bu bakış açısı çerçevesinde ‘köy’, mekânsal dinginliği ve yalınlığı ile içinde yaşayan insanı da kendisine benzetmekte ve aynı hareketsizliğin onun hayatında da etkili olmasına neden olmaktadır:

“Çıkrığın inmeli sesi birden avlunun kerpiç duvarlarına çarparak dağıldı. Bir horoz canlı, iştahlı sersiyle uzun uzun öttü. Avluda, bir kovanın tıngırtısı yapayalnız, kederli bir bükülüşle uzadı, yukarı doğru kıvrıldı, pınarın tekdüze hışırtılı sesini tuttu ve yüksek ağaçların tepelerinde, kırılıp düştü. Avluya açılan bir kapıdan önlüğünün eteklerini beline dolamış bir kadın çıktı, eşikte, elini kalçalarına dayayıp duvarın bir kesimine vuran ince bir güneş şeridinin gelip giden yansımasını, eşyanın donukluğunu, şaşkın gözlerle izledi ve gözlerini ovarak horoza kaşı sesli sesli esnedi. Güneş kat kat cam tabakaların ardından vuruyor, dahası ıssız ve olumsuz bir güneş gibi, olmamış bir güneş gibi çakıl taşlarının üstünde, toprakta, iğreti, parlıyordu. Birazdan ilk ışıkları kıvırcık saçlarımın üstünde ve soğuk ve ısıtıcı değil.. ben o güneşe ait değilim.”[373]

Köy ve kent yaşamını birbiriyle ilintili olarak ele aldığımız zaman ise yazarın, köy ve kent arasında bir karşılaştırma yaptığını ve bu karşılaştırma neticesinde yazarın, ‘kent’i tercih ettiğini görmekteyiz. Bu tercihte kent hayatının, insana sunduğu geniş imkânların, bu imkânların çeşitliliğine ve sunulma hızlarındaki sürate yetişememenin yarattığı zorluğun ve bu zorlukla mücadele etme isteğinin etkisi olmuştur.

Kent, insanı her an yeniliklerle karşı karşıya getiren ve her defasında farklı sırların keşfedilmesine imkân tanıyan, insanın merak ve heyecan duygusunu her zaman canlı tutarak mücadeleci olmasını gerektiren ve insanı zorlayan bir mekândır.

Yazar, köy ve kent arasında hayatın kolaylığı ve zorluğu noktasındaki bu tezatı ve bunun nedenlerini bir denemesinde şu şekilde açıklamaktadır:

“… Bende hayranlık uyandıran kentler hatırlıyorum, ama böyle bir tek köy bile gelmiyor aklıma.

[373] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Dönüş*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 61.

Bunun bir sebebi olmalı: bu sebep, köyün daha göründüğü anda tüketilmiş olduğu duygusunu vermesine karşılık, kentin ne böyle bir his vermesi, ne de tüketilebileceğine dair bir beklenti sunmasında aranabilir. Bu durum, kentin, keşfedildikçe keşfe açılmasına veya belki daha isabetli bir ifadeyle, keşfedildikçe sırlarını ortaya dökmesine karşılık; köyün, daha göründüğü anda ve birdenbire tüketilmiş olduğunun anlaşılmış olması vakıasıyla karşılaştırıyor bizi. Sırların ortaya dökülmüş olması onların içyüzüne nüfuz edilmesi anlamına gelmiyor: sırların ortaya dökülmüş olması, orada ne çok sır olduğunu açığa vuruyor.

Beni kente cezbeden şeyin ondaki bu sırlar olduğunu ileri sürmem mümkündür. Sırlarla uğraşmanın insanın başına dert açacağını; daha da fazlası, insanın başını belaya saracağını düşünenler için böyle bir eğilime müptela olmak hiç de akıl karı (kârı) bir şey olarak görünmeyebilir. Ama sırlarla uğraşmak onların manasına nüfuz etme umuduyla bir arada yürümeyebilir her zaman. Sırlarla uğraşmak daha baştan bu türden umutları arkada bırakarak onların içine dolu dizgin dalmayı gerektiriyor benim için. Durumdaki muhatara kabul edilmelidir: bu muhatarayı kabul ediyorum: sırrını aradığım gülle her an avucumun içinde patlayabilir ve beni havaya uçurabilir. Ama sırrı aramanın keyfi, cazibesi, cerbezesi ve cezbesi de, böyle bir muhtara ile karşı karşıya bulunulduğunu bilmekten doğuyor. Kent, insanı, zorlu bir hayatı yaşamaya davet ediyor.”[374]

Özdenören’in eserlerinde ‘köy / kır’ın, yaşanılan bir mekân olarak insan üzerinde etkili olduğu ama bu etkinin, ‘kent’e göre çok daha sınırlı olduğu görülmektedir. Bu etkinin sınırlı olmasında; ‘köy / kır’ hayatının hem mekânsal sınırlılığının, hem de diğer insanlarla olan ilişkiler ve çeşitli ihtiyaçlar çerçevesinde, ‘kent’e göre daha sınırlı imkânlara sahip olmasının etkisi olmaktadır.

1. 1. 3. Mezra

Eserlerde, köy / kır hayatıyla ilintili olarak ele alınan diğer bir mekân ise; ‘mezra’dır. *Çok Sesli Bir Ölüm* adlı hikâyede mekân olarak yer alan ‘mezra’da tıpkı ‘köy’ gibi zorlu iklim özellikleri ile insanın tabiatla olan mücadelesinin devam ettiği ve dış etkilere kapalı bir mekân olarak kendi mekânsal sınırları içinde geliştirdiği bir hayat tarzını insanlara sunmaktadır:

[374] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri** , *Kent İlişkileri,* İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 80 - 81.

"Burası, "M" ilinin bir köyüne bağlı, ama hem köyden, hem kentten çok uzakta, yolsuz, üç yanı dağlarla çevrili, önü "D" ırmağıyla kapalı bir mezraydı. Kente bağlantısı olmadığından havaların kötü gitmesi, olumsuz etkilerini en çok bu çeşit yerlerde gösterirdi. Kışınsa, burası bütün dünyaya kapanır, bütün bütün kendi içine çekilir, hiçbir canlılık belirtisi göstermeden açlıkla, ölüm korkusuyla boğuşarak, her hangi bir umudu çoğu zaman beklemeyerek, hırçın, acımasız bir soğuğun baskısından bahara ererdi. O zaman yüzler gülmek isterdi: Soğuğun, kurağın kavurduğu gülmeye alışmamış, buruşuk yüzler.

Altı - yedi evli bir mezraydı burası. Bütün nüfusu da topu topu yirmi kişiye ulaşıyordu. Yaşamak için niye burayı seçtiklerini kimse bilemezdi, belki şu dağın ardı daha elverişli bir toprak, yani daha elverişli bir hayat vadediyorken (vaat ediyorken), niye bu taşlı dağların arasında böylesine verimsiz bir kovuk seçilmişti bilinmezdi, kendilerine daha uygun bir yer gösterilse bile buradan katiyen ayrılmak istemezlerdi. Kuşkulu ve güvensiz bakarlardı yalnızca. …"[375]

Bir mekân olarak 'mezra'nın sahip olduğu iletişimsizlik ve insansızlık ortamında insanlar, hayatı gerek insan gerek mekân bağlamında dışarıya bütün kapılarını kapatmış olarak, hatta kimi zaman dışarısı kendisine sahip olduğundan çok daha iyi imkânlar sunsa bile bunları sorgulamadan reddedebilecek bir kapalılıkla ve kendisine verilenlerle yetinmeyi bilerek yaşamaktadırlar.

1. 1. 4. Kasaba

Eserlerde söz konusu edilen diğer bir mekân ise; 'kasaba'dır. 'Kasaba', mekânsal özellikleri bakımından 'köy' ile 'kent' arasında bir yer teşkil etmesiyle âdeta bu iki mekânın terkibi gibidir.

Kasaba, bir yönüyle mekânsal varlığının temellerini 'köy'den devraldığı birtakım unsurlarla atarken; 'köy'e, bir yönüyle de bu devraldıklarını devam ettirirken kendisini geliştirmek ve 'kent' olma yolunda ilerlemek adına yeniliklere ve değişimlere 'köy'e nazaran daha açık olmasıyla da; 'kent'e yakın bir konumda

[375] Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, *Çok Sesli Bir Ölüm*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 7 - 8.

bulunmaktadır. Bu nedenle 'kasaba', her iki mekândan aldığı bazı özellikler çerçevesinde insan üzerinde etkili olmaktadır:

"Poyraz deli deli esiyor damların topraklarını savuruyor sokaklarda tozları süpürüyor toparladığı toztoprağı (toz toprağı) camlara çarpıyor pencere kirişlerini tahtaların aralarını ince süzülmüş toz zerrecikleriyle kaplıyor çocukların çapaklı gözlerine toz yığıyor sersemletici bir tek düzelikle sürüp gidiyor çocuklar toz kaçan gözlerini ovuşturuyor sinirler bozuluyor esnaf kapatabildiği içi sebze dolu selelerini çuval eskileriyle örtüyor selelerin örtülmeyen yerlerinden sebzelerin yemişlerin arası toztoprakla (toz toprakla) doluyor değişmez ikindi güneşinin çiğ avare ölgün ışığı altında bütün kasaba kesilmez bir ıslık uğultusu içinde oradan oraya savruluyor döneniyor geriniyor inliyor …"[376]

Mor Sinekler adlı hikâyede görüldüğü gibi 'kasaba', bir taraftan hâlâ zorlu hava koşullarından etkilenen, tabiattan bütünüyle yalıtılmamış bir mekân olarak 'köy' hayatını yaşarken, diğer taraftan "esnaf"larıyla, küçük çapta da olsa bir ticari hayatın var olmasıyla 'kent' hayatını yaşamaktadır.

Kapatılmış Gün adlı hikâyede ise 'kasaba' hikâye kahramanı için, 'kent'ten ve orada yaşadığı kötü tecrübelerden kaçarak yeni ve iyi başlangıçlar yapmanın mümkün olduğuna inanılan bir sığınak olarak karşımıza çıkmaktadır:

"Bir daha oraya döneceğini düşünemiyordu, kapatılmış bir günün içindeydi, ona bilgi verenleri kınamıyordu, ama vermeyebilirlerdi, ona bilgi vermekle onu küçültmeyi bile düşünmüş olabilirlerdi, kendini yemenin sırasıydı ve şimdi onu yapacaktı, bir daha oraya dönmeyecekti, orası: o gün ve o günler, eskiler, geçmişte kalmış olanlar, bir daha ulaşılmayacak bir yerde bulunanlar, bir yıl ve sekiz yıl daha ve bir yıl daha, on yıl, demek ki, bir insanı tanımaya on yıl da az geliyor, biriyle içli dışlı olmak, bu da boş, bu da lüzumsuz, kof, bütün tanıdıkların üstüne bir iptal çizgisi çekmek şimdilik en iyisi olacak, şimdilik en iyisi, bu kıyı kasabasında bir başına bir hayata gömülüp kalmak olacak, …"[377]

[376] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Mor Sinekler*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 119.
[377] Rasim Özdenören, **Toz**, *Kapatılmış Gün*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 25.

"… şimdi, burada, önünde açılacak olan günlerin arifesinde bulunduğunu bilmek ve öyle kalmak ve öyle yaşamak istiyordu …"[378]

Bazı hikâyelerde ise bu durumun tam tersi bir durum söz konusudur. *İskelet* adlı hikâyede 'kasaba', kahraman için gelecek vaat etmeyen ve bu nedenle hoşlanılmayan ve bir an önce kurtulmak istenen bir mekân olarak görülmektedir:

"… Bu yüzden kasabalarını terk etmişti (terk etmişti). Bağ yaşantısından hoşlanmazdı, hoşlanmadığı için ötekilerin de hoşlanmadığını düşünür, onları bu yaşantıdan kurtarmayı düşlerdi. Evde herkesin ona güveni sonsuzdu, bu yüzden onları bırakıp gitmesini yadırgamak şöyle dursun, içten içe teşvik ettiler. …"[379]

Görüldüğü gibi bu eserlerde 'kasaba', insanların bakış açısına bağlı olarak, insan üzerine hem iyi hem de kötü etkiler yaratan bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. 1. 5. Mahalle / Sokak

Özdenören'in eserlerinde ağırlıklı olarak yer teşkil eden; 'kent, köy, kasaba' gibi yerleşim birimlerinin yanı sıra, daha az ele alınmakla birlikte bu mekânları oluşturan; 'mahalle ve sokak'lara da yer verilmiştir.

Bu ara mekânlar, genel hatları itibarıyla oluşturdukları ana mekânların (kent, köy, kasaba) özelliklerini küçük ölçekte de olsa devam ettiren mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak bazı hikâyelerde bu mekânlara ait bazı tasvirlere rastlanmaktadır:

"Damların kerpiç bacalarından dumanlar tütüyor, poyrazla oraya buraya savruluyor. Göğe ağmış ulu kanatlı güvercinler halindeki (hâlindeki) yamaçlar.. kül renginde, tüyleri kıpır kıpır. Tarifsiz bir keder var bu çırpınışta: asılmış bir adamın etekleri savrulurcasına.

[378] **A. e.** , s. 26.
[379] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *İskelet*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 67.

Ocakların yanmaya başladığı vakittir. Eşekçiler daha sık görünmeye başlamıştır sokak aralarında, bir eşek yükü oduna dünyanın parasını isterler. …”[380]

Özdenören’in eserlerinde yer alan ‘sokak’lar, genellikle tabiatın ve zamanın etkisiyle yıpranmış, yıkılmaya yüz tutmuş evleriyle kasvetli ve âdeta hayatın pasif bir dinginlikle yaşandığı mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Bu sokak her an yeni yağmur yağmış gibidir çürük ev içleri hep bir örnek birinin duvarı ötekinin avlusuna bitişik bir adam boyu bile olmayan alçak boylu avlu duvarları yıkılmış ham taşları dökülmüş sonra ahşap duvarlar tahtalarının yarılarından komşu evlerin içi görünür gizli fısıltılar duyulur kulağınıza söyleniyormuşça

Akşam olmak üzeredir dar birbirine girmiş evlerin aralarında kendiliğinden oluşmuş sokaklar

Akşamın ilk alacakaranlığı bu daracık sokaklarda hissedilir ilkin komşu evlerin avlusunda yanan maltızların kömür dumanları evlere çürük tahtaların yarıklarından odalara savrulur o bildik marsık kokusu yayılır komşunun çeyizinden kalma eprimiş kaneviçe işlemelerine yer yer çürümüş yatak örtülerine siner”[381]

Kimi zaman hikâyelerde yer alan tasvirler, ayrıntılarıyla bu mekânların insan üzerindeki etkilerini veya insanların bu mekânlara olan bakış açılarını göstermek bakımından önem taşımaktadır:

“Bir saat çıngırağının giderek düşen bir ivmeyle çalışıp sustuğunu işitti, fakat hiçbir kıpırtı yoktu bahçede, ne bir pencere açılmış, ne bir kapı örtülmüştü. Ama birazdan, birkaç bahçe ötedeki emekli gardiyanın sarsıla sarsıla öksürdüğünü işitecekti. Bu mahallede hayat adeta (âdeta) bu öksürüklü sesle başlardı. Yeni yakılmış bir ocağın nerden geldiği belirsiz ilk dumanları da ortalığa böyle dağılır, bahçeye taze bir sacekmeği (sac ekmeği) kokusu yayılırdı. Fakat bunları düşünmüyordu o, dünya bir başına kendisine kalmış gibiydi.

Yatsı dağılınca doğallıkla eve gideceğine yönünü birden değiştirmişti, kararsız yürüyordu. Sokak lambaları seyrekti. Bozulmuşlar ya da yakılmaları unutulmuş.. bu yüzden sokaklar koyu gölgelerle dopdoluydu. Tahta evlerin pencerelerinden, tüllerin, ince basmaların

[380] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Ocak*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 26.
[381] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Ay Doğarken Geceleri*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 135.

ardından donuk, pörsümüş ışıklara sızıyordu sokaklara. Evlerin önünde karşılıklı kapılara oturmuş dedikodu yapan kadınlar, gün batımından sonra sokakta oynamanın tadını çıkaran çocuklar vardı. Gecenin bu ilk saatlerinde hovardalık yapmak için yola düşmüş delikanlılar birbiriyle şakalaşarak geçiyordu yanından.. nereye gidebilirdi ki burada? Hiç. Ev kaçkınların son durağı, bir, "saz"lar vardı, ama bir ev kaçkını için o da pahalıya mal olurdu, bu yüzden avare, serseri dolaşıp duruyordu sokaklarda. Yürüdüğü caddeden arada bir kamyon, bir taksi geçiyordu.

Kararsızdı ama nereye gittiğini biliyordu. Yokuşun başındaki "Bobsitil (bopstil) Terzi"nin önünden sola döndü, gene sol tarafında kalmış şehiriçi (şehir içi) trafonun resmî mavi renkli kapısının üstündeki "ölüm tehlikesi" yazısını okudu, çapraz bir şimşek arkasındaki kuru kafayı gördü. Kuru kafa anlamsız bir sırıtışla duruyordu karmakarışık kabloları anımsatarak. Eskiden mahrukat deposu, şimdi yazlık bir kumarhane olan bahçenin tahta perdeleri önüne dizilmiş yumurta büyüklüğündeki ampullerden her renkten ışık dökülüyordu caddenin parke taşlarına. Az yukarda da Avcılar Kulübüyle Polis Karakolu biçimsiz, acemi bir elden çıktığı belli olan beton yapının içine bir arada sıkışmışlardı. Yokuşun alt başından, sanki sırf ramazan aylarında kullanılmak için yapılmış canavar düdüğünün ağaç direkli kulesi, tepesindeki kara şapkasıyla bir heyula gibi görünüyordu."[382]

Alıntılanan bu ayrıntılı tasvir, mekân - insan ilişkisini yansıtması bakımından önemlidir. Bir arayış içerisinde olan ama tam olarak neyi aradığını bilemeyen hikâye kahramanı, bu arayışını mekânda da devam ettirmekte ve yol boyunca yürüyerek geçtiği mahalleyi; sokakları, caddeleri, dükkânları ve insanlarıyla bir bütün olarak, kendi karmaşık bakış açısıyla ve kendine özgü ifadelerle tasvir etmektedir. Bu bakış açısıyla ele alınan 'mahalle', âdeta gelenek hâline gelmiş hayat tarzıyla, yıkılmaya yüz tutmuş eski evleri ve bakımsız sokaklarıyla, bütün hayatlarını bu sokak aralarında dedikodu yaparak geçiren kadınları, oyun oynayan çocukları, bir işe yaramayan gençleri ve çeşitli mekânlarıyla (terzi, kumarhane, kulüp, karakol) tam manasıyla yozlaşmanın beşiği durumundadır.

Kahraman, aradığı şey her ne ise, onun burada bulamayacağını anlayarak ("nereye gidebilirdi ki burada? Hiç."), mekânsal arayışını sürdürmeye devam etmektedir. Aranılan bu mekâna ulaşmak ihtiyacı ve kahramanın bu amaçla içinde

[382] **A. e.** , *Sabahın Seher Vaktinde Aman*, s. 36 - 37.

bulunduğu arayış, mekânın (mahalle) insan üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

1. 1. 6. Tabiat

Eserlerde yer alan açık mekânlardan biri de; 'tabiat'tır. Genellikle olayların kırsal kesim olarak adlandırdığımız mekânlarda (köy, kır, mezra kimi zaman kasaba) geçtiği hikâyelerde, 'tabiat'a ve ona ait bazı tasvirlere ayrıntılı olarak yer verildiği görülmektedir:

"Yaz, beklendiğinden erken başladı. Güneş, birden bastırdı ve ekinleri daha olgunlaşmadan sararttı. Irmağın suyu, yatağının yamaçlarında sarı, üstü alüvyonlu çakıl taşlarını açıkta bırakarak dibe çekildi. İlkyazda başlayan günlük sürekli rüzgârlar ağaçsız dağ tepelerinden taşıdığı tozları ekinlerin, susuz zerzevatların üstüne serpti. Yapraklar, ince bir toz örtüsü altında kaldı, kararmış yeşil yapraklar görünmez oldu. Dağ yamaçlarının şurasında burasında görülen kuru, kara makiler, boğucu aydınlık içinde, doğaya büsbütün ölümcül bir görünüm verir oldular. Irmağın çekilmiş suyu, ancak bir ayak bileği yüksekliğinde, çok ılık, durgun ve çamurlu akıyordu."[383]

Bir açık mekân olarak hikâyelerde yer alan 'tabiat'ın, diğer açık mekânlardan farkı; insanın, yaşayan bir varlık olarak kendisinin de bir parçası olduğu tabiatla arasında var olan insan-mekân birlikteliğidir. Bu birlikteliğin etkisiyle 'tabiat'la insan arasında da karşılıklı bir etkileşim söz konusu olmaktadır.

İnsan, yaradılışı gereği bir tabiatın içinde var olmakta ve kendini bu tabiatın aslî unsurlarından biri olarak görmektedir. Bu nedenle insan için zaten bir parçası olduğunu düşündüğü 'tabiat', bir mekân olarak diğer mekânlardan çok daha farklı bir duruma sahiptir. Yazar bu durumu bir denemsinde şu şekilde ifade etmiştir: "… Tabiatın ortasında kendisini de tabiatın bir parçası olarak hisseden birisi, tabiatla "özdeşleşmiş" bir kişiliğin sahibi olarak ve aynı zamanda bulunduğu yeri de tesahüp

[383] Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, *Çok Sesli Bir Ölüm*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 7.

(tesahup) eden biri sıfatıyla, oranın ebedi (ebedî) bir bekçisi konumunda durur. …„[384]

Bu sahiplenmenin etkisiyle insan, kendi varlığı ve oluşumuna katkıda bulunduğu -iyi ya da kötü- her şeyle tabiata etki etmektedir. İnsanın kendisiyle, çevreyle ve hayatla olan uyum ya da uyumsuzluğu, 'tabiat'a da yansımakta aynı uyum ya da uyumsuzluk 'tabiat'ta da gözlemlenmektedir:

"… o zaman bu yörelere kimse uğramazdı hiçbir ana baba çocuklarının oralara kadar gitmesine izin vermezdi buralar hırsızların katillerin uğursuzların yatağı olarak bilinirdi ama işte şimdi buralar da şehrin bir parçası haline (hâline) gelmişti sokaklar ham taşlarla örülmüştü taşlar şurda (şurada) burda (burada) yerinden oynamıştı evlerin düzenlenişi sokakların konumu rasgele (rastgele) ve yapay iğreti genel olarak biçimsiz ve soğuk bir görünüm içindeydi evlerin konumunda hatta doğada bile garip bir yerine oturmamışlık bir rahatsız edicilik vardı…"[385]

Yukarıdaki tasvirden de anlaşıldığı üzere, değerlerin yok olmasıyla her anlamda yozlaşmaya başlayan insanlar, bulundukları mekânları -ev, sokak, kent hatta en doğal mekân olması gereken doğayı bile-, bu yozlaştırmanın etkisiyle "yapay" ve "iğreti" bir hâle getirmektedir.

İnsanların, 'tabiat' üzerindeki bu etkisi, önceden de belirttiğimiz gibi tek taraflı değildir. 'Tabiat'ın da, insan-mekân ilişkisi dâhilinde insan üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Bu etkinin, hikâyelerdeki insanlar üzerinde özellikle, insanın hayatı anlamlandırma ve yaşama rehberi olarak kabul edebileceğimiz 'bakış açısı'nın şekillenmesinde etkili olduğu görülmektedir.

Yazar tabiatı "duran" ve "itici" bir varlık olarak düşünen insanların, bu düşüncelerindeki yanlışlığı; tabiatın, -asıl "duran" ve "itici" olan- insan tabiatı üzerindeki etkisini göstererek şu şekilde açıklamıştır:

[384] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Sabahın Dördünde Bir Kent Sürgünü*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998,s. 89.
[385] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Arasat*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 10.

" Bir başına öyle durup duran bir tabiat parçasının insana itici gelen özelliğinin ne olabileceği sorusu elbette akla geliyor. Ama bizim, bir başına, öylesine durup durduğunu sandığımız bu yabanıl tabiat parçası, üzerinde yaşayan insanın tabiatını da kendine göre biçimlendirmektedir. Coğrafya ile insan tabiatı arasında ilişki kuranların fikrine katılmak gerektiğini düşünüyorum. Ve aslında insana itici gelen, kendi başına orada durup duran tabiat parçası değil, fakat bu tabiat parçasının biçim verdiği insan tabiatıdır, diyorum. …"[386]

Bu nedenle bazı hikâyelerde, 'tabiat'ın bir mekân olarak insan üzerindeki etkisini belirten bazı ifadelere de yer verilmiştir:

"Yağmur yağmış-
Topraklar ıslak
Kavak ağaçları.

Toprak rengi yapraklar. Tekerlerin altından ıslak çıtırtıları duyuluyor. Güz.

Gene böyle bir günde miydi? Eksilmiş, bitmiş olan neydi acaba. İçimi burkan -neydi?

Kırmızıbiber tarlaları çoktan kaldırılmış. Gecikmiş bir mevsim. Oysa öbek öbek kırmızı alancıklar oluşturulurdu yamaçlarda: engin bir poyraz sağanağı altında şimdi. Kıraç tepeler arınmış. Pırıldayan molozlar." [387]

Ocak adlı hikâyede kahraman tarafından tasvir edilen mekân, kahraman üzerinde etkili olarak ona daha önce yaşamış olduğu fakat ne olduğunu tam olarak hatırlayamadığı, belirsiz bir olayı hatırlatmaktadır. Mekânın bu hatırlatışının etkisiyle kahraman, geçmişe dönerek farklı bir zamanda, farklı bir mekânı yaşamaya başlamıştır.

Kimi zaman ise sadece 'tabiat' değil, ona ait bütün unsurlar da insan üzerinde faklı izlenimler uyandırarak onun çeşitli duygular yaşamasına neden olmaktadır. Bu duygulardan biri de; 'korku'dur:

"Gökyüzü patlayacak kadar dolmuş muydu, nedir, mıymıntı bir karanlıkla? Koy'un oralardan, dalgacıklar acımadan camları kırarak seslerini odanın içine kadar uzatıyor,

[386] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Kır, Çöl ve Kent*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 29.
[387] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Ocak*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 25.

köşede bezginlikten titreyerek yanan mumun çevresinde pervaneler gibi dolanıyordu. Bir de o, çevrelerini bir haksızlık gibi saran korkunç karanlığın içinde, dev ceviz ağaçlarının oralardanmış gibi gelen yarasaların merhametsiz ciyaklamaları.. yüzüne, şaşkınlıkla, ünlü çin (Çin) işkencesinde olduğu gibi, belli bir korkuyu düzenli aralıklarla püskürtüyordu. …"[388]

Çocuk adlı hikâyede kahraman, 'tabiat'ın bu görünümünden ve meydana gelen seslerden dolayı huzursuzluk duymaktadır. Havanın karanlığı, dalgaların ve yarasaların sesleri tarafından kuşatılmış olan mekân, kahramanın çevreye bakış açısını ve psikolojisini de etkileyerek onun korku duymasına neden olmaktadır.

1. 1. 7. Ada

Özdenören'in eserlerinde geçen mekânlar arasında yer alan diğer bir unsur ise; 'ada'dır. 'Ada'ya, mekân olarak sadece bir hikâyede temas edilmektedir: *Ansızın Yola Çıkmak*; *Okaliptüs*.

Bu hikâyede ele alınan 'ada', mistik bir anlayışın etkisiyle gerçek değil, hayalî bir mekân olarak ele alınmıştır:

"Dev okaliptüs ağaçlarının oluşturduğu uzun tüneli geçince dolambaçlı yolları aşarak ulaşılır buraya: ada. Meşe rengi yılanlar, sivrisinekler, insanlara görünmeyen ayılar ve yaban domuzları, başka yerlerde bilinmeyen dört kanatlı kahverengi sinekler, akrepler, yüz türlü kelebekler, ardıç kuşları, yusufçuklar, bütün bunlar da aşılacak ve geride bırakılacaktır."[389]

Görüldüğü üzere bu 'âda', mekânsal konumu ve sahip olduğu tüm canlı varlıklarla -kimisi başka yerlerde bilinmeyen-, tam bir hayal ülkesidir. Ancak 'ada', tüm bu sıra dışılığına ve hayalî görünümüne rağmen, yine de insan üzerinde kendini yabancı hissetmediği bildik ve gerçekçi bir mekân duygusu uyandırmaktadır. Kahraman, sanki bu mekânla arasında çok daha öncelere dayanan bir ilişkinin var

[388] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Çocuk*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 43.
[389] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak,** *Okaliptüs*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 19.

olduğuna, üstelik aradığı ve bir türlü ulaşamadığı ‘sevgili’nin de burada olduğuna inanmaktadır:

“Adaya ne zaman gelinirse gelinsin, sen daha önce gelmişsin, ordasın. Orası ay’ların kesiştiği yerdir. Haşhaş tohumlarından oluşmuş bir kumsaldır. Gecenin ortasında ve güneşin bağrında sen hep ordasın. Seni düşündüğümde gelirsin. Ordasın, hazırsın. O zaman turnalar uçar dünyanın üzerinden, geyik sürüleri.. ormanlar devinir.. ve çam ağaçlarından, kızıl çamlardan meşaleler tutuşur.. dünya kıpırdanır, canlanır. Ama sen, sana dokunabileceğim uzaklığın hep bir kulaç ötesinde kalırsın. Bunu yeniden düşünmeliyim. Bunu sen de düşün bebek.”[390]

‘Ada’, kahraman üzerinde sahip olduğu hayalî unsurlarla ve ‘sevgili’nin orada bulunacağına inanılmasıyla, sadece onun mistik arayışına uygun ortamı sağlamakla kalmamayıp ayrıca sahip olduğu tüm bu özellikler sayesinde onu, metafizik arayışında varacağı en son noktaya hazırlamakta ve eğitmektedir:

“… Adanın kıyılarında örenler, yıkık taşlar, süngerimsi granitler.. diz üstü yürüyerek, sürünerek bütün bunları da geçmek gerekiyordu. Denize tutunarak yürümeyi bilmek de. Değilse, bu tohumlardan oluşmuş kumsala ulaşamazdınız. Dizlerinizin, böğürlerinizin, ciğerlerinizin kanamasını göze alacaktınız. Sevgilinin sizi çağıran sesini duymak, o sese ulaşmak istiyorduysanız bütün bunları yapacaktınız, öyle gerekiyordu. …”[391]

Hayalî bir mekân olarak ele alınan ve mistik bir bakış açısıyla yansıtılan ‘ada’, bu özelliklerine rağmen, hikâye kahramanı üzerinde gerçek mekânlar kadar etkili olmaktadır. Ancak diğer mekânlardan farklı olarak ‘ada’nın insan üzerindeki etkisi, insanın bireysel ve toplumsal hayatında değil, onun manevi ve metafizik dünyasında gözlemlenmektedir.

[390] **A. e.** , s. 19.
[391] **A. e.** , s. 20.

1. 1. 8. Mezarlık

Açık mekân olarak hikâyelerde geçen ve insan üzerinde etkili olan diğer bir mekân da; 'mezarlık'tır. 'Mezarlık', insan için hem yaşadığı maddi dünyadaki hayatı, hem de manevi dünyaya yönelik metafizik hayatı sorgulaması ve anlamlandırmasında yardımcı olan sembolik bir mekândır.

Hikâyelerde 'mezarlık', genellikle insanı tedirginliğe sevk eden ve bu tedirginliğin "yürek çarpıntısı"nı duyacak kadar sessizliğin egemen olduğu bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, *Çekirgeler* adlı hikâyede bu durumu kahramanın bakış açısından şu şekilde tasvir etmiştir:

"Taşların arasında dolanan o kaynağı belirsiz uğultuyu saymazsan derin, korkunç bir sessizlik vardı: az önce buraya kadar yürürkenki ayak seslerinin yankısı şimdi durdukları halde gökten mi nerden geldiği belirsiz uğultunun arasında sürüp gidiyordu. Bekçi onları gördüğü halde aldırmamıştı bile, belki de duyumsamıştı kim olduklarını, selam vermeden ve kendisine selam verilmesini beklemeden kulübesine girmişti. Servilerin tepesindeki serçelerin cıvıldaşması da nerdeyse birdenbire kesilivermişti. Durdukları yerden binlerce taşın bir taş ormanı halinde (hâlinde) yükseldiğini görüyorlardı, bazıları devrilmiş, bazıları dimdik, kirli beyaz renkleriyle binlerce taştan oluşmuş bir taş ormanı. Taşların arasından keçi yollarına benzeyen, gene de gelişigüzel açılmamış olduğu belli olan patikalar geçiyor, orada yürürlerken önlerine rastlayan bir tümsekten ya da bir çukurdan dikkatle atlamak ya da geçmek zorunda kalıyorlardı. "Hacıyakuboğluşükrününceddi/ eriştihastalıkbüküldükaddi" iğri (eğri) büğrü bir yazıydı, bilincine işlemeden okudu, durmadı.

Güneş batmıştı, belki batmak üzereydi, tuhaf bir karanlıktı, alacakaranlık mı ne derler, ürkütücü değildi, çarpıntı ürkmüş olmasından değildi, sessizlikti, belki yürek çarpıntısını işitiyordu, sessizliğin uğultuyla karışmış tuhaf ezgisini duyuyordu…"[392]

Ayrıca bir mekân olarak 'mezarlık', gündelik hayatın koşuşturması içinde unutulan 'ölüm' kavramını, bu dünyadaki hayatın geçici olduğunu hikâye

[392] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Çekirgeler*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 83 - 84.

kahramanına hatırlatması ve onun öbür dünyaya hazırlıklı olmasını sağlaması bakımından da etkili olmaktadır.

Kahraman, arkadaşı ile birlikte geldiği mezarlıkta kendisini düşünürken bile tedirgin eden ölümü, arkadaşının kolayca kabullenişine şaşırır ve mekânın etkisiyle unutmak istediği ölümü, yeniden hatırlar:

> "Bu anam" dedi, "bu da babam."
> Yanda bir kişilik bir boş yer daha vardı.
> "Burayı kendim için ayırttım" dedi. Sesinde en küçük bir olağanüstülük yoktu, besbelli, sırf bildirmek için söylemişti. Cumali, bir insanın bu denli hazırlıklı, bu denli doğal olabilişi karşısında izahsız bir duyguyla ürperdi, şaşırdı, kaşlarının altından belli etmemeye çalışarak arkadaşının yüzünü kolladı, o ise gözlerini o çukurumsu boş yere dikmişti."[393]

'Mezarlık'ın insan üzerindeki bir diğer etkisi ise; *Kuyu* hikâyesinde olduğu gibi içinde bulunduğu mistik arayışında ona rehberlik eden sembolik bir mekân olmasıdır:

"… Duvarın iç bölümü, göz alabildiğine uzanan bir alan, bir tarlaydı. Duvarın ve tarlanın bittiği yerde birkaç mezar taşı vardı. Bir mezarın önünde bir kaç (birkaç) kişi durmuş, dua ediyordu. Sürdürdü yürümesini. Şimdi yolun sağ yanında da bir duvar belirmişti. Servileri görüyordu. Besbelli, bir mezarlıktı burası. Duvar boyunca yürüdü. Sonunda mezarlığın kapısını buldu, içeriye girdi. Kapının tam karşısında bir türbe vardı. Mezarlar arasındaki patikalar tertemiz çakıl taşlarıyla döşenmişti. Türbeye doğru yürüdü. …"[394]

Hikâyede mistik bir arayış içerisinde olan kahraman, bu arayışını sona erdirmek amacıyla kendi içinde manevi bir yolculuğa çıkmıştır. Bu yolculuğun menzillerinden biri olarak kahramanın karşısına çıkan 'mezarlık', onu ölüm-hayat ikileminde bir sorgulama yapmaya zorlayarak bir karara ulaşmasını sağlamaktadır:

[393] **A. e.** , s. 85.
[394] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *14*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 46.

"Mezarın ayak ucuna oturdu. Kimler gelip geçmişti bu yeryüzünden? Bu bayatlamış soru içinde işliyor, derinleşiyor. Alıp başını gidiyor: üç gün önce ölenler, üç yıl önce ölenler, üç yüz yıl, binüçyüz (bin üç yüz) yıl, bindörtyüz (bin dört yüz) yıl önce ölenler, şu dakikada, şu saniyede, şu anda ölenler.. hepsi, birden, aynı anda, tuhaf, bilinmedik bir dengede eşitleniyor."[395]

Görüldüğü üzere bir mekân olarak hikâyelerde yer alan 'mezarlık', bu hikâyelerdeki insanlar üzerinde etkili olmakta ve insan-mekân ilişkisine bir örnek teşkil etmektedir.

1. 1. 9. İstasyon

Özdenören'in eserlerinde genellikle bir arayış içinde olan insanların, bu arayışlarının etkisiyle ve aradıklarını bulmak amacıyla içinde bulundukları durumlardan biri de; 'yolculuk hâli'dir. Bu yolculuk için insanların, çoğunlukla 'tren'i tercih etmeleri nedeniyle eserlerde sıkça karşımıza çıkan mekânlardan biri de; 'istasyon'dur.

İnsanların varoluşsal arayışları neticesinde çıktıkları yolculukta 'istasyon', kimi zaman bu yolculuğun başlangıç ya da bitiş noktasını ifade etmesi bakımından, insanlar için sıradan bir mekân olmanın ötesinde çok daha farklı anlamlar taşımaktadır.

Kimi zaman 'istasyon', *Profil* adlı hikâyede olduğu gibi kahramanın içinde bulunduğu belirsizlik ortamından onu çekip çıkaracak bir 'sığınak':

"… Amaçsız yürüdüm. Henüz vakit vardı. Ama birden istasyona doğru gittiğimi ayırdettim (ayırt ettim). Kenarları kocaman apartmanlarla çevrili bir sokağı geçtim. Bacaları tütüyordu. Parke taşları ıslanmış. Az sonra istasyondaydım. Tren.

Biletimi aldım.

[395] **A. e.** , s. 46.

Yürüdü.

Güneşlerden geçtik.

Step ortasında bir istasyon. Bir yanda koru. Akşamdı. Yağmur yağıyordu. Konuk evine sığındım." [396]

kimi zamansa *Kundak* adlı hikâyede olduğu gibi bu belirsizliğin içinde, kahraman için bilinçsizce ve ne umarak gelindiği belli olmayan bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır:

"… İstasyon, -hep bildiğimiz, az ışıklı, gürültüsü birden başlayıp birden kesiliveren, kimi rayları kullanılmaya kullanılmaya paslanmış, bir treni savuşturduktan sonra hemen uyumaya hazır, bezgin memurları olan, bir saatı (saati), birkaç ahşap binası, artık kullanılmadığı için tokmağı bağlanmış çanı bulunan o küçük istasyonlardan biri.. Nerden (nereden) geldim buraya? Bekleme salonuna doğru yürüdüm. Trene daha hayli vakit olduğundan ortalık tenhaydı. Işıklar söndürülmüştü. Yalnız orta yerde zayıf bir ampul donuk donuk parlıyordu. Üniformalı bir işçi gişenin önünü süpürüyordu. Salonun kapısında birkaç köylü, çuvallarını yere bırakmış uyukluyordu. İçeri girdim. Kapının karşısına rastlayan kanepeye doğru yorgunca yürüdüm. Sahi ne diye geldim buraya? Kendimi bıraktım. …" [397]

'İstasyon'un, insan üzerinde insandan bağımsız bir mekân olarak bıraktığı bu etkilerinin dışında, *Kuyu* adlı hikâyede insanla aynîleşmiş bir mekân olarak da bazı etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu hikâyede kahraman, kendisini bütün hayatı boyunca asla yetişme imkânının olmadığı, sadece anlık duraklamalarla hayatına dâhil olan sayısız fırsat treninin geçtiği, sabit ve devinimsiz bir 'istasyon'a benzetmektedir:

"… Çevrede hiçbir canlı yoktu. Şimdiye değin gördüğü en terkedilmiş istasyon belki de burasıydı. Daha önce yüzlerce küçük istasyon görmüş, o azıcık molalarda bile su, ayran ya da çörek, gazete gibi, insanın bir anda alıvereceği tutan bir takım (birtakım) şeyler satan çocuklar ortalığı şenlendirmişlerdi. Bu istasyonsa sanki dünyanın dışında kalan bir yerlerdeydi. Birkaç fersiz ışık çukura kaçmış ölü gözü gibi parlıyordu. …" [398]

[396] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Profil, (III İlyas Konuşuyor)*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 33.
[397] **A. e.** , *Kundak*, s. 82 - 83.
[398] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *1*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 6.

Ancak yine de insan, *Çekirgeler* adlı hikâyede olduğu gibi içinde bulunduğu durumun tüm karamsarlığına ve umutsuzluğuna rağmen, henüz her şeyin sona ermediğini ve bu 'istasyon'dan yolu geçen her trenin yoluna devam ettiği gibi, kendi hayatında da bir şeylerin tüm engellere rağmen yoluna devam edeceğine inanmak istemektedir:

"İstasyona geldiğini göz kapaklarına vuran çiğ elektrik ışıklarından anladı. Beş on lojman vardı burda (burada). Perona yürüdü. Hiç kimse yoktu görünürlerde. Kara yük vagonlarından tıs çıkmıyordu. Yol geçeğinde değildi istasyon, bu yüzden kördü, buradan öteye yol gitmezdi. Durup vagonların yaslı bekleyişini seyretti bir süre. Sonra bekleme salonuna girdi. Tepede ufacık, çıplak bir ampul yanıyordu. Bir kanepeye oturdu. Yerler sigara izmaritleriyle doluydu. Karamsar değildi, ama düşünceliydi, sislerin bulutları ardından bir gün, beklemediği bir anda bir güneşin doğabileceğini düşünebiliyordu. İstediği belki de çıldırmaktı. Hayır, ne istediğini bilemiyordu. Bir şey isteyip istemediğini de bilemiyordu. Bir şey istemesi gerekiyor muydu, bilmiyordu. Belki de çıldırmak budur diye düşündü. …" [399]

Özdenören'in eserlerinde 'istasyon', varoluşsal açıdan bir çözülme ve arayış içerisinde olan insanlar için; hem 'insan-mekân etkileşimi'ni hem de 'insan-mekân birlikteliği'ni ifade etmesi bakımından fonksiyonel bir mekân olarak ele alınmıştır.

1. 2. İnsan-Mekân İlişkisini Doğrudan Yansıtmayan, Yalnızca Adı Geçen Açık Mekânlar

Özdenören'in eserlerinde geçen bazı mekânlar ise sadece olayların meydana geldiği yer olarak ve dekoratif amaçlı kullanılmıştır. Bu mekânlar, olaylar ya da kişiler üzerinde etkili olmayan, eserlerde mekânsal zemini oluşturmak amacıyla ele alınan, ayrıntılı bir bakış açısıyla yansıtılmayan ve sadece adı geçen mekânlardır.

Bu nedenle bu mekânlar, eserlerdeki kullanımlarına paralel olarak ayrıntıya girilmeden sadece alıntılar çerçevesinde ele alınacaktır.

[399] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Çekirgeler*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 86 - 87.

1. 2. 1. Park

“ Sabahleyin kendimi parkta buldum. Güneş yeni doğuyordu. Sabahın serini derimi yalıyor. Islak bir sünger gibi. Yüzüm soğuktan kesilmiş. Ayaklarım terimsi bir ıslaklıkla üşümüş. Amaçsız yürüdüm. …”[400]

veya:

“ Biliyordu nereye doğru gittiğini. Ama bilmek neye yarardı, asıl bilmesi gerekeni, oraya gidince ne yapacağını, niçin “oraya” gittiğini bilmiyordu. Başka gecelerde de, birçok gecelerde de yapmıştı bu işi. Küçük, aslanlı parkın dulda bir yerine oturur, garsonun sormadan getirdiği semaveri bekler, sonra ağır ağır çayını içer, belki semaverin küllenmiş ateşinde serinlemiş gibi duran havada ısındığını sanırdı,…”[401]

Her iki alıntıda da görüldüğü gibi ‘park’, hikâyelerde sadece olayların meydana geldiği, insanlar ve olaylar üzerinde etkili olmayan bir mekân olarak ele alınmış ve dekoratif bir unsur olarak kullanılmıştır.

1. 2. 2. Kumsal

“Bir yerlerde dolaşılıyor. Bir kıyıya ulaşıyor. Doklar. Dalgalar. Uzak yıldızlar. Simsiyah bir gök. Suyun hışırtısı. Uzak bağırışlar. Belki bir köpek sesi. Köpek sesine benzeyen bir insanın çığlığı. Birinin adı ünleniyor. Sonra o ad kayıkçı küreklerinin suda çıkardığı hışırtıların arasında yitiyor, suya gömülüyor. Kumsalı hafifçe yalayan dalgalar yazlık ayakkapları (ayakkabıları) ıslatıyor. Sonra etekler ıslanıyor. Bakışlar uzaklarda. …”[402]

veya:

[400] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Profil, (III İlyas Konuşuyor)*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 33.
[401] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Sabahın Seher Vaktinde Aman*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 37.
[402] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Hışırtı*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 11.

"… Ben buralarda değildim. Ben hiçbir yerde değildim. Belki inanmıyorsun bana. Ama kimsenin inanmasını bekleyemem. Beklemiyorum. O gün evden ayrıldığımda, kendimi kumsalda buldum. Bir başınaydım. Tanımadığım bir yerdeydim. …"[403]

Bu hikâyelerde 'kumsal', huzursuzluk ve uyum problemi yaşayan hikâye kahramanlarının, huzuru bulmak amacıyla başlattıkları arayışın bir neticesi olarak ve insan-mekân ilişkisine girilmeden, sadece bu insanların bulunduğu dekoratif bir mekân olarak ele alınmıştır.

1. 2. 3. Çay Bahçesi

"Bulutların toparlandığı yerdeki küçücük bir delikten güneşin ışığı süzülüyor ve onların masasına kadar bir ışın şeridi uzanıyordu. Tozlar, o ışının içinde oynaşıyordu. Milyarlarca çarpı milyarlardan oluşmuş zerrecikler, kendi danslarını sürdürüyor, çekirgeler kanatlarında getirdikleri tozları deniz kıyısındaki çay bahçesinin örtülerine döküyor, evrenin akla gelmedik bir ucundaki bir zerrecik, akla gelmedik bir yere geliyor, oraya yerleşiyor, orada kalıyordu. …"[404]

Alıntıda geçen 'çay bahçesi', hikâye kahramanlarının içinde bulunduğu bir mekân olarak ele alınmış ve bu çerçeve içerisinde mekânın, insanla olan etkileşimine girilmeyerek sadece tasvir edilmiştir.

1. 2. 4. Aktüel Mekânlar

Eserlerde adı geçen ve dekoratif amaçla kullanılan mekânların bir kısmı ise aktüel mekânlardır. Bu mekânlar, eserlerdeki kurmaca olay ya da kişilere, mekânsal boyutuyla bir gerçeklik kazandırmak ve mekân unsuru bakımından eserleri zenginleştirmek amacıyla yer verilen mekânlardır.

[403] **A. e.** , *Kumdan Temel*, s. 105.
[404] Rasim Özdenören, **Toz**, *Toz*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 10.

Adı geçen bu mekânlar, İstanbul ve İstanbul'da bulunan çeşitli tarihî semt ve mekânlardır:

1. 2. 4. 1. İstanbul

"… Askerden önce tanıdıklarım vardı İstanbulda (İstanbul'da) bir kulüp daha gider gitmez düşmüştüm aralarına hemşeriler yani beni severlerdi polis on kez mühür basmıştı belki kapıya iyi çocuklar onları bulurum unutmamışlardır beni …"[405]

1. 2. 4. 2. Haliç

"Bayat, çürümüş bir deniz kokusu yükseliyordu aşağılardan, deniz görünmüyordu, karşı kıyının bayırlarındaki yoksul mahalleleriyle oturduğu bankın bulunduğu tepe arasında deniz saydam ve karanlık bir dehlizle birbirinden ayrılmış gibiydi, köprüden sessiz ışıklarıyla karşı yönlerden binlerce arabanın devinen birer ışık parçası halinde (hâlinde) geçtiği görülüyordu, hiçbir ışığın yansımadığı Haliç'te demir kütlelerin birbiriyle tokuşmasından çıkan sesler duyuluyordu, …"[406]

1. 2. 4. 3. Gümüşsuyu, Boğaziçi, Marmara, Adalar, Üsküdar, Haydarpaşa, Kadıköy

"Gümüşsuyu sırtlarında konservatuvar öğrencileriyle üniversitelilerin devam ettikleri, Boğaz ve Marmaranın (Marmara'nın) küçük bir bölümünü, karşıda Adaları (Adalar'ı), Üsküdarı (Üsküdar'ı), Haydarpaşayı (Haydarpaşa'yı), Kadıköyü (Kadıköy'ü) gören, platolar halinde (hâlinde) alt alta sıralanmış bahçelerin meydana getirdiği büyük bir "çay bahçesi".. Boğaz ve Marmara avucunuzun içinde gibidir. Buna rağmen uzaktan geçen şileplerin, gemilerin, şehir vapurlarının, mavnaların sesini işitemezsiniz.. koca koca şilepler oradan bakınca bir çocuk oyuncağı gibi görünür. …"[407]

[405] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Arasat*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 72.
[406] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Öteki*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 79.
[407] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 120.

1. 2. 4. 4. Galata Kulesi, Sultanahmet, Ayasofya

"… Galata Kulesi, yüksek kaldırım, yahudiler (Yahudiler), rumlar (Rumlar).. Akvaryumun manzarası çerçevenin dışında kalmış minare ve kubbe siluetleriyle tamamlanıyor: Ayasofya, kalın bedenli minareleriyle, Sultanahmet özenle döşenmiş görkemli bir tepecik halinde (hâlinde) ve sayısız minareleriyle.. çerçevenin dışında kalmış olmanın hüznüyle mi, desem, yoksa sevinciyle mi?.."[408]

1. 2. 4. 5. Mahmutpaşa, Eminönü, Mısır Çarşısı, Yeni Cami

"… Burası bize göre değil, dedi Tansel, bizi Mahmutpaşa paklar, acele edersek yetişiriz.

Arka sokaklardan geçen dolmuşlardan birine biniyoruz.

Eminönü. Mısırçarşısı. Eminönünde (Eminönü'nde) yosunlu denizin kokusu, kızarmış balık ve yağ. Mısırçarşısında (Mısırçarşısı'nda) baharatçılar. Sonra birden, çarşının çıkış yerinde çılgın bir insan yığını, bağrışmalar: satıcılar."[409]

"Yeni Caminin (Yeni Cami'nin) güvercinleri kayıplara karışmıştı. Yerlerdeki mısır taneleri süpürülmüştü, gene de birkaç tanesinin ayağınızın altında ezildiğini hissediyordunuz. Kıyıdaki seyyar balıkçıların yaydığı koku, insanların açlığını çoğaltarak yayılıyordu. Bir başka satıcı "badem, badem" diye salatalık dolu arabasını önümüzden geçirdi."[410]

Görüldüğü üzere yukarıda beş alt başlık altında sınıflandırılan bu aktüel mekânların hepsi, gerçekçi tasvirleriyle eserlere mekânsal açıdan bir çeşitlilik ve gerçeklik kazandırmak amacıyla ele alınmış ve bu amacı büyük oranda gerçekleştirmiş olan mekânlardır.

Eserlerde aktüel mekânlar, gerek adlarının geçmesi gerekse gerçekçi tasvirleriyle sadece dekoratif unsur olarak kullanılmış, söz konusu mekânların, olaylar ya da kişiler üzerindeki her hangi bir etkisine değinilmemiştir.

[408] **A. e.** , s. 122.
[409] **A. e.** , s. 126.
[410] **A. e.** , s. 128.

2. Kapalı Mekânlar

2. 1. İnsan - Mekân İlişkisini Yansıtan Kapalı Mekânlar

2. 1. 1. Ev

Özdenören'in eserlerinde 'ev', insanlar ve olaylar üzerinde etkili olarak kimi zaman hikâyelerin merkezinde bulunan ve en çok yer verilen bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

'Ev', her şeyden önce insanın yaşadığı, zamanının çoğunu geçirdiği ve kendisine ait şahsi bir mekân olması sebebiyle, insan-mekân ilişkisi ve bundan yola çıkarak insanın çözümlenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Necip Tosun, 'ev'in Özdenören'in eserlerindeki önemini ve bu önemin yazar tarafından nasıl bir yaklaşımla hikâyelerde ifade edildiğini, şu şekilde açıklamıştır:

> "Ev, Rasim Özdenören'in öykülerinde çok büyük bir anlam ifade etmektedir. Özdenören, neredeyse bütün eserlerinde eve aynı fonksiyonları yüklemiştir. Onun öykülerinde ev, bütün hikâyenin döndüğü, çözüldüğü bir sahne, bir ana alandır. Her şey, burada yoğunlaşır, çatışma, çözülme, infilak burada gelişir, büyür. … Ama Özdenören, evi, öykülerinde, olayın geçtiği bir mekan (mekân), olayı tamamlayan bir fon olmaktan öte, olayın içinde bizzat yer alan bir kahraman, tıpkı canlı bir organizma gibi ele almış, ona böyle bir işlev yüklemiştir. Olayın orijinalliği de buradadır. O, doğar, büyür, nefes alır, hastalanır ve ölür. Bir anlamda insanlarla aynı kaderi taşır.
>
> Özdenören evi hem dışsal görünüşü ile öyküde bir yerlere oturmaya çalışır hem de içsel durumu ile. … O, öykülerinde çoğunlukla bir bozulmuşluğu, bir yıkıntıyı ve çözülmeyi ele aldığı için, anlattığı, olayların yaşandığı, öyküye giren evler de dışsal görünüş olarak, kırık dökük, eski, yıkılmaya yüz tutmuş evlerdir. Bu evler içindeki insanlarla birlikte bir eskimişliği bir yıkıntıyı temsil ederler." [411]

[411] Necip Tosun, **a. g. e.**, s. 79.

Bu yorumdan da anlaşıldığı üzere, Özdenören'in eserlerinde 'ev', dekoratif bir mekân olmanın ötesinde bireyden başlayarak, içine zamanla aileyi ve toplumu da alarak genişleyen bir "çözülme"nin sembolü durumundadır.

Hikâyelerde, ilk olarak bireyde baş gösteren bu "çözülme" ve dağılışın, bireyin çevresindeki ilk izdüşümleri, bireyin zamanının çoğunu geçirdiği ve kendisini dış dünyadan yalıtarak kendi iç dünyasını yaşadığı, 'ev' üzerinde gözlemlenmektedir.

Kan Otları adlı hikâyede bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

"Bu deniz fenerleri, yedi kuleler; deniz dibinden sarsılıyor su canavarları, hep çevremde fışkırtarak ağızlarından su köpüklerini ve boğuyorlar sarsıntının altında beni. Cımbız telleri utlar, kulağımdan çekerek götürüyor keskin gürültüleri, konuşmama meydan vermeden ve büyüdükçe sarsıntı üstümde çekerek götürüyor gürültüleri. Ev sallandıkça temelinden insafsız bir kazmayla; bu böyle nereye, hey, sizler nereye. Yatmak derin derin, sırtımız kabuklaşmış döşeklerde; yatmak uçurumlarla, jiletlerle her bir yanımızı keserek. İşte dibinden, temelinden çatırdıyor. Her yanından fare tıkırtılarına benzeyen çürüyüşün keskin uçlarını duyuyorum. Çöküntünün çınlayan seslerini. Çatırdıyor ve dipten sallanan bir kazmayla elle tutulur bir yıkım. …"[412]

Bu hikâyelerde "temelinden insafsız bir kazmayla" sarsılan 'ev', aslında sadece kendi temelindeki çürüyüşün etkisiyle değil, içinde yaşayan insanlardaki ve onların bir parçası olduğu, "her yanından fare tıkırtılarına benzeyen çürüyüşün" baş gösterdiği toplumdaki çürüyüşün etkisiyle de sarsılmaktadır.

İnsanlardan başlayarak, mekânları da etkisine alan bu çözülmenin etkisiyle insan, sadece kendisinden ve çevresinden değil, etkileşim içinde bulunduğu ve sahip olduğu her şeyden de soyutlanmaktadır.

[412] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Kan Otları*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 23.

Yankı adlı hikâyede bu soyutlanmanın etkisiyle kahraman, kendisini sadece hayatına, topluma ve yaşadığı zamana değil, içinde bulunduğu mekâna da yabancı görmekte ve bu durum onun mekâna olan bakış açısına da etki etmektedir:

" O sokakları dönünce ev işte şurda (şurada) olacak. Dediğim gibi. Bıraktığım yerde buldum. Köşesinden bakınca yokuşun, hep ne kadar eskimişse öyle haliyle (hâliyle). Tâ baştanberi (baştan beri) o ilk eskiliğiyle. Tedirgin ve yenilmiş, gevşemiş bir yumruk gibi. Kararmış tahta kaplamalarındaki gamlı çekiciliği insanı ağır ağır bir yerlerinden yakalar, buradayım işte diye bağırırdı. İğri (eğri) büğrü yolları geçip de eve ulaşıncaya kadar görünümü zaten kanıksardık. Kentin hemen en uç noktasındadır. İsterse bir kılavuzun olmasın. Büyüyen bir leke gibi ordadır (oradadır) o. Çoğu ikişer üçer katlı geniş ahşap evlerin arasında, iki yanında kafesli pencereleri bulunan başka bir takım (birtakım) evlerle çevrelenmiş, bozuk, tozlu ve taşlı sokakların bir alana açıldığı, ordan (oradan) da yukardaki (yukarıdaki) boş arsalara, kırlara açılan bir geçitte, kentin bu en uzak, şimdi yeni ahşap, sıkıntılı evlerin türediği semtinde, yokuşun ortasında bir sığıntı, tedirgin ve yabancı gibi. Bunca yıldır oraya alışmamışca (alışmamışça). … Gökyüzü mavi bir yama gibi yapışmıştır evin üstüne. Öylesine yakındır ki, uçurtmaların bu mavi tavana çarpıp parçalanacağı duygusunu uyandırır. Günün birinde ev temelinden sarsılınca gökyüzü de paldır küldür devrilecektir. …"[413]

Yukarıdaki alıntıda ayrıntılı bir biçimde tasvir edilen 'ev', sadece dış görünüşüyle değil, bulunduğu konum itibarıyla da insanla ve çevreyle olan uyumsuzluğunu, yaklaşıldıkça "büyüyen bir leke gibi" ortaya koymaktadır. Kahramanın ifadesiyle: "kentin bu en uzak, şimdi yeni ahşap, sıkıntılı evlerin türediği semtinde, yokuşun ortasında bir sığıntı, tedirgin ve yabancı gibi" duran bu 'ev', tam manasıyla içinde yaşayan insanlar gibi, yalıtılmışlığın ve yabancılığın içerisinde bir varlık mücadelesi vermektedir.

Aynı hikâyede, âdeta insanlar gibi ağırlıklı bir yer teşkil eden ve onlarla birlikte yaşayan bir varlık olarak ele alınan 'ev', insanlara ait bazı özelliklerin izafe

[413] **A. e.** , *Yankı*, s. 69 - 70.

edildiği (tedirgin, yenilmiş, gamlı), yaşayan ve hisseden bir varlık olarak kaşımıza çıkmaktadır.

Bu hikâyede 'ev', kahraman üzerinde sadece dış görünüşüyle değil, iç görünüşüyle de etkili olmaktadır:

"Evin içi soğuk ve güneşli. Ama her an içindesiniz. O soğukluk ve bozulmuşlukla. O sizin içinizde. Onsuz yoksunuz. Kapıdan girince ıslak, gün değmeyen taşlık. Tahtaları, ilkel merdiveni, taşlıkta yukarı doğru uzanan birkaç kara direği, aşağıda kiler olarak kullanılan yarı karanlık odası, hatta su ve küf kokan havasıyla evin içi dışından daha sağlam ve dayanıklı görünür. O bozulmuşluk bile silemeyecektir bu umutsuz izlenimi. …"[414]

Bu hikâyede 'ev', "soğuk" ve "küf kokan havasıyla" kahraman üzerinde, bireysel ve toplumsal hayatta meydana gelen değişimlerin beraberinde getirdiği "bozulmuşluğu", âdeta kendi içinde de yaşattığı izlenimini uyandırmaktadır.

Buzdan Volkan adlı hikâyede ise 'ev'in insan üzerinde uyandırdığı bu "bozulmuşluk" izlenimi, daha da ileriye giderek bozulmanın ötesinde, bir yok olmuşluğu da ifade etmektedir:

"… Genç adam:

"Bu evde tuhaf bir koku var." Dedi. Kız:

"Havalandırmayı ihmal etmiş olmalıyım." Dedi. Genç adam:

"Hayır, öyle değil" dedi ve sözünün arkasını getirmekte duraksadı.

"Nasıl bir koku?" diye sordu kız, merak ediyormuş gibi görünmeye çalışarak.

"Söylesem mi, bilmiyorum?"

"Söyle!"

"Bir teneşir kokusu."

"Aaa, ooo, hayır" diye itiraz etti kız "teneşir değil. Tabut. Bitişik odada babam yatıyor.. onun tabutu."

"Onun tabutu mu?"

[414] **A. e.** , s. 70.

"Biz bu evin odalarına tabut deriz." Diye açıkladı kız. …"[415]

Bu yok olmuşluk izleniminin etkisiyle kahraman, yaşayan bir ölü gibi dünyada hiçbir şeyden ve hiç kimseden beklentisi olmadan yaşamakta ve bu hayatı yaşadığı evinin odalarını da, "tabut"a benzetmektedir.

Görüldüğü gibi Özdenören'in eserlerinde insan-mekân ilişkisini yansıtan kapalı mekânlar içinde, 'ev'lerin önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır. Bu 'ev'ler, sadece içinde insanların yaşadığı ve çeşitli olayların meydana geldiği dekoratif bir mekân olmanın ötesinde, insanlar ve olaylar üzerinde etkili olan, hatta onlarla birlikte yaşayan, karakteristik mekânlar olarak ele alınmışlardır.

2. 1. 2. Tavan Arası

Kapalı mekân olarak Özdenören'in eserlerinde geçen diğer bir mekân da; 'tavan arası'dır. 'Tavan arası', insanın yaşadığı bir mekân olmakla birlikte, 'ev'den farklı olarak çeşitli sosyal ve ekonomik etkenlerin oluşturduğu ve kendine has bir yaşam tarzını ifade etmektedir.

Yazar,'tavan arası' ve ona ait yaşam tarzının oluşum sürecini, bunun nedenlerini ve bir mekân olarak insanlar üzerindeki etkilerini, bir denemesinde şu şekilde izah etmektedir:

"… Tavanarasında (tavan arasında) yaşamayı bir tür yaşama üslubu (üslûbu), bir tür yaşam biçimi haline (hâline) getirmiş olanlar, geçen yüzyılda olanca heybetiyle ortaya çıkmış olan sefalet ortamı ve bu ortamın mensupları olan sefil insanlardır. Sanayileşmiş olan kentin kendi dışına kusup atamadığı sefiller barınaklarını tavanaralarında (tavan aralarında) kurmuşlardır. Bunların arasında daha az talihli olanlarsa doğrudan sokak ortalarını kendilerinde barınak yapmışlardır. Böylece modern kentin görünmeyen yüzlerinden birinin tavanaralarında (tavan aralarında) geliştiğini söyleyebiliriz. Tavanarası (tavan arası) işsiz

[415] Rasim Özdenören, **Hışırtı,** *Buzdan Volkan*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 38.

veya asgari (asgarî) ücretli işçi veya öğrenci veya düşkün entelektüel taifesinin meskeni olarak modern zamanların yaşantı biçimleri arasında kendine özgü yerini edinmiştir.

Bu süreç, aynı zamanda, eski "aile tipi evler"den vazgeçilip insanları topluca barındıracak ev tipine (apartman) geçiş zamanıyla da örtüşme halindedir (hâlindedir). Artık normal evlerde veya apartmanların normal dairelerinde yaşayabilen insanlar en az orta halli (hâlli) geçim düzeyini tutturabilmiş olan burjuvalar veya küçük burjuvalardır. Bu düzeyin altında kalanlara düşen yerlerse tavanarasıdır (tavan arasıdır). Tavanarasındaki (tavan arasındaki) tabut tipi odacıklardır. …"[416]

Özdenören'in eserlerindeki kahramanların bazıları da, *Ölü* adlı hikâyede olduğu gibi bu "tavan arasındaki tabut tipi odacıklar" da yaşamakta, oradan kendini ve hayatı değerlendirmektedir:

"… Akşam geç vakitler odasına çekiliyordu. Odası bir tabuttu: ahşap bir tavan arası, kışın soğuk olurdu. Şimdi kış mıydı, mevsimlerden neydi? Bunu bilen var mıydı? Kim bilebilirdi? Tavan arasına yerleştiğinde ilkin her şey yerli yerindeydi, ta hasta oluncaya değin, sonra birden herşeyin (her şeyin) yeri karıştı. …"[417]

Bu insanların, tüm olumsuz koşullarına rağmen 'tavan aralarını' kendilerine mesken edinmelerinde; modern kentin ve onun dayattığı hayat tarzının, insanlar arasında yarattığı sosyal, kültürel ve ekonomik eşitsizliklerin etkisi olmuştur. Bu eşitsizliklerin etkisiyle içinde yaşadıkları kente ve parçası oldukları topluma tutunamayan insanlar için zorunlu olarak tek sığınak; tıpkı kendileri gibi kaderine terk edilmiş, izbe bir mekân olan 'tavan araları'dır:

"Fırtınadan sonra engin bir uğultu sarmıştı ortalığı. Yağmur kesilmişti. Ama saçaklardan damlayan suların şıpırtısı sürüyordu. Kadın, bu kır evine benzeyen terk edilmiş köşkün tavan arasında kentin varoşuna fırlatılmışlığını biliyor, fırlatılmışlığının üzerine basa basa voltalıyordu. …"[418]

[416] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Tavanarası (Tavan Arası), Varoş, Banliyö*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 136 - 137.
[417] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *Ölü*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 77 - 78.
[418] Rasim Özdenören, **Toz**, *Fırtına*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 45.

Yazar, *Fırtına* adlı hikâyenin hikâye kahramanıyla aynı kaderi paylaşan insanların, gerçek hayatta yaşadığı bu "fırlatılmışlık" durumunun, insan-mekân ilişkisi üzerinde meydana getirdiği zorlayıcılığı bir denemesinde şu şekilde ifade etmiştir:

> "… Tavanaraları (tavan araları) içinde insanlar yaşasın diye inşa edilmemişti: insanlar, zorda kaldıkları için tavanaralarında (tavan aralarında) keşfettikleri boşluğu doldurmaya başlamışlardı."[419]

Bir mekân olarak 'tavan arası', insanların manevi arayışları üzerinde de etkili olmaktadır. Bir kenara itilmiş insanların huzursuzluğunun merkezi konumundaki bu mekân, insanlara sunmuş olduğu olumsuz ortamın etkisiyle insanı, her insanın altından kalkamayacağı manevi arayışından uzaklaştırmaktadır:

> "Bir kent.
> Kaybolmuşluk.
> Kalabalıklar.
> Yolların bin parçaya ayrıldığı alan.
> Otel.
> Bir otel.
> Bir çatı aralığı.
> Oraya mağara diyenler de oluyor.
> Geniş merdivenler.
> Merdivenlerin dar açıları: çatı aralığına doğru olan yönleri.
> Masada küllük.
> Küllükte ölüler. Kokuşmuşluk. Pislik. Parmak izleri. Yarılmış dudaklar.
> Cevapsız bırakılmışlığın orta yerinde duruyor.
> İçeriye kimseler giremiyor.
> Birilerinin bir yerlerden tehdit eden parmağı uzuyor.
> Sırlarla, gizemle dolu bir yer.
> Karanlık, loş, izbe yerler: korkuya değil, meraka açılan.
> Her an bir yerlerden birileri çıkabilir.

[419] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Tavanarası (Tavan Arası), Varoş, Banliyö*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 139.

Yalnızlığınızı kıskıvrak yakalayıp bağlayabilir.
Alışık olmayanlar şaşırır. Bağırır. İmdat ister."[420]

Mağara adlı bu hikâyede görüldüğü gibi 'tavan arası', insanlara sunduğu bu "kokuşmuş" ortam ile, insanı ulaşmaya çalıştığı manevi arınmışlıktan uzaklaştırmıştır. Yazar bu durumu bir denemesinde şu sözlerle ifade eder:

"… İnsanlar fıkaralaştıkça (fukaralaştıkça), yani gelir düzeyleri düştükçe, binaların üst katlarına değil, hayır, fakat tavanaralarına (tavan aralarına) doğru yükselmeye başladılar. Fakat gene garip bir çelişkiyi de birlikte yaşayarak: fıkaralar (fukaralar), sefiller tavanaralarına (tavan aralarına) doğru yükseldikçe, kendi göklerinden de uzaklaştılar. Tavanaralar (tavan aralar), görünüşte göğe en yakın yerler gibi dururken, aslında ona en uzak bir konumda bulunuyorlardı. …"[421]

Bu nedenle, mekânsal olarak bu konumun etkisinde kalan insanlar için 'tavan arası', fiziksel bakımdan yakın fakat ruhsal bakımdan uzak olduğu "gökyüzü"ne ulaşma yolunda, birtakım engellerle karşılaşılan bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. *İt* adlı hikâyede bu engellerden biri olarak karşımıza çıkan; nefs (it), kendisine en uygun mekân olarak 'tavan arası'nı tercih etmiştir:

"İt mi? Bir çatı aralığında yatıyordu. Ufacık bir penceresi vardı dışarıya açılan, oradan gözetlerdi. …" [422]

Görüldüğü gibi Özdenören'in eserlerinde ele alınan 'tavan arası', modern hayatın etkisiyle birey ve toplum arasında giderek çoğalan maddi ve manevi eşitsizliklerin bir neticesi olarak ortaya çıkan ve insanların zorunlu olarak yaşamak zorunda kaldıkları bir mekân olarak karşımıza çıkmakta ve insan hayatı üzerinde etkili olmaktadır.

[420] Rasim Özdenören, **Toz**, *Mağara*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 21.
[421] Rasim Özdenören, **Kent İlişkileri**, *Tavanarası (Tavan Arası), Varoş, Banliyö*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 138.
[422] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *İt*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 69.

2. 1. 3. Tekke

"Tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer, dergâh" [423] olarak tanımlanan ve Özdenören'in tasavvufi nitelik taşıyan eserlerinde mekân olarak ele alınan 'tekke', özellikle kahramanların mistik arayışlarında eğitici ve yol gösterici bir menzil olması bakımından önem taşımaktadır.

Tasavvuf anlayışında, tasavvuf yoluna giren kişinin bu yolda yaşayacağı zorluklara karşı hazırlıklı olmasını sağlayacak ve kendisini eğitecek bir yol göstericiye (mürşit) ihtiyacı olmaktadır. Kişinin mürşide intisabıyla başlayan tasavvufi eğitim sürecinin yaşandığı mekân olması sebebiyle, 'tekke'nin de bu süreçte önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır. Bu nedenle kişinin ulaşmaya çalıştığı maksada yönelik olan bu arayışında ilk adımı; 'tekke' ve ona ulaşma gayreti teşkil etmektedir.

Kuyu adlı hikâyede bu durum, bize 'mekân'ın, bu arayış ve kahraman üzerindeki yönlendirici etkisini göstermesi bakımından önem taşımaktadır:

"… Sabahleyin tekkeye nasıl gideceğini düşünüyor, gitmeyi göze alıp alamayacağını bilemiyordu. Bunu göze alamasa bile gideceğinden emindi. Hayır, yüzlerce kilometrelik yolu tepip geldiği için değil, bu kadar yolu boşa çiğnemiş olacağı için değil, bunlar için değil, gidecekti, hepsi bu. Bu kadar yolu boşa çiğnemiş olmayı seve seve göze alabilirdi, sorun bu değildi. Fakat oraya hangi yüzle gidecekti? Hangi yüzle?"[424]

Görüldüğü gibi kahramanın, girdiği yolda varılması kaçınılmaz bir mekân olan 'tekke'ye ulaşma isteği ve bu istek doğrultusunda katlandığı bütün zahmetler neticesinde oraya girebilecek liyakata sahip olması ("Fakat oraya hangi yüzle gidecekti? Hangi yüzle?"); 'tekke-insan' ilişkisinin ilk aşamasını oluşturmaktadır.

[423] Güncel Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, (Çevrimiçi) http://www.tdk.org.tr, 10 Nisan 2008.
[424] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *3*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 11.

Söz konusu liyakata sahip olma yolunda, bireyin ilk aşamada kendi kendisini terbiye ederek katlandığı bu zahmetler neticesinde, 'tekke-insan' ilişkisinin ikinci aşaması olan; kişinin, bireysel olarak başladığı eğitimine bir yol göstericinin yardımıyla devam etmesi ve kendisine kapalı olan 'tekke'nin kapılarının açılarak oraya ulaşması ve bir mekân olarak oranın sahip olduğu manevi ortamdan feyiz alması gelmektedir.

Buradaki amaç, her ne olursa olsun girilen bu yolda geriye dönüşün olmaması ve çekilen tüm sıkıntıların, insanı maksadına ulaştırma yolunda bir merhale olduğunun idrak edilmesidir:

"… Ama bir kere artık bu binanın içine girmiş veya itilmiş veya düşmüş bulunuyordu. Umarsızca yoluna devam edecekti. Yolunun bir yerinde, eski dostlarından kimlerinin de bu binada yaşıyor olduğu, üstelik kendisinden çok daha önce oraya girmiş bulunduğu ortaya çıktı. İşte bu eski, kıdemli bina yerlileri ona rehber oldu. Bir başına olsa, bu, yolunu bulmakta imkansızlıkla (imkânsızlıkla) karşılaşması mukadder olan labirentte, dostlarının yardımı ve rehberliğiyle nereye yönelmesi gerektiğini anladı. Aslında yol diye düşündüğü şeyin hiç de önceden tasarlanmış bir yol olmadığını ayrımsamıştı. Ama mesafeleri kat ettikçe yolunu bir tekkeye çıkması gerekiyormuş duygusuna kapılıyordu. Ve sonunda işte önsezileri onu yanıltmadı ve binaya bağlı, fakat onunu terası gibi duran bir yerde konuşlanmış olan tekkeye ulaştı. Rehberlik yapan eski dost, elinde peydahlanan eski büyük demir cümle kapısı anahtarıyla, önüne çıkan ağır ahşap kapıyı kolayca açtı ve birlikte içeriye girdiler. Orada zikir halkası kurulmuştu. Ona, zikire (zikre) katılmak için geç kaldığı bildirildiği için halkanın dışında kaldı, ama aynı zamanda halkanın feyzinden istifade ettirildiği bilgisi bilincine yükseldi. …"[425]

Mum adlı bu hikâyede kahraman, içinde bulunduğu 'bina' (dünya) nın karmaşası ve düzensizliğinden kendisini kurtaracak tek mekân olarak 'tekke'yi görmektedir. Onu, buraya ulaştıracak olan kişi ise; "eski dost", yani bu yolda kendisinden daha kıdemli olan; 'mürit'tir. Onun sayesinde arayış içindeki kahraman,

[425] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *Mum*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 40.

artık bu mekâna nail olarak ve buranın sahip olduğu manevi ortamdan (zikir halkası) faydalanarak, maksadına bir adım daha yaklaşmış olacaktır.

'Tekke'ye ulaştıktan ve 'mürşit'e intisap ettikten sonra insan-tekke ilişkisinin, Özdenören'in eserlerinde ele alınan üçüncü ve son halkası olan; insanın, bütünüyle bu mekânla ve içindekilerle hemhâl olması, kendisi ve çevresindeki her şeyi tek bir varlıkta (vahdet-i vücut) eşitleyerek gerçek maksadına ulaşması gelmektedir:

"Susuluyordu. Hemen herkes başını önüne eğmişti, derin düşüncelere dalıp gitmişlerdi, öyle görünüyorlardı. Uyku değildi, ama uykudan başka bir şey de değildi: titreyen gözkapaklarının önünde garip bir gülün ışığı derin, bulutsu aydınlıklara doğru kayıyor, çiçeklerin taç yapraklarını çatlatırkenki sesleri duyulabilseydi ancak böyle olabilecek bir takım (birtakım) içgeçirmeler (iç geçirmeler) duyuluyor, toprağın altından insan iniltileri -acı çeken iniltiler değil fakat hayretten doğan iniltiler- yükseliyor, şimdiye dek tatmadığı bir sevincin, dinginliğin bu odadaki eşyaya, herkese ve kendi dokularına sindiğini algılıyordu. Birdenbire derinleşmişti sanki, yetkinleşmişti, aklına takılı binlerce soru daha sorulmadan cevabı alınmış bir hale (hâle) gelmişti: Çağrılmıştı ve şimdi burada, huzurdaydı. Yaşamak ve ölmek, düşmek, kalkmak, sevinç ve hüzün, hız ve durgunluk! Bilinmez bir dengede eşitlenmişlerdi. Gözleriyle görüyordu." [426]

Görüldüğü gibi Özdenören'in tasavvufi temalı eserlerine bakıldığında, ulaşılmaya çalışılan ve ideal bir mekân olarak ele alınan 'tekke', bu amaç doğrultusunda insan üzerindeki etkisi bakımından üç aşamada ele alınmıştır. Bu aşamalar: insanın 'tekke'ye ulaşma yolunda kendi içinde gerçekleştirdiği bireysel hazırlık süreci, mürit/derviş yardımıyla 'tekke'ye nail olma ve son aşama olarak da mürşide intisap ederek ve bir mekân olarak bütünüyle 'tekke'ye vâkıf olmaktır.

Bu nedenle bu eserlerde; 'insan-tasavvuf' ve 'insan-mekân' ilişkilerinin her ikisini de sentezleyen bir mekân olarak 'tekke'nin, insan üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır.

[426] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Karşılaşma*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 57.

2. 1. 4. Cami / Mescit

Bir yazar olarak Özdenören'in, eserlerinde özellikle vurguladığı ve irdelediği Müslümanca yaşam tarzına bağlı olarak ele alınan diğer bir mekân da; 'cami / mescit'tir.

'Cami / mescit', kahramanların hayatında sadece bir ibadet mekânı olarak yer almamaktadır. Çoğunlukla kahramanların, kaybolmuşluk duygusu içinde amaçsızca gezinirken birtakım tesadüfler neticesinde uğradığı ve orada kendisiyle ilgili bazı durumların farkına vardığı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak insanın içinde bulunduğu ruhsal durumun, onun bu mekâna olan bakış açısında etkili olduğu görülmektedir:

> "… Çarşı içindeki küçük camiye ulaştığında akşam cemaatinin geç kalmış birkaç kişisinin de camiden çıkmak üzere olduklarını gördü. İçeriye girmedi. Hava sıcaktı. Son cemaat yerinin kuytu bir köşesini seçerek namazını orada bir başına kıldı." [427]

Görüldüğü üzere *Çekirgeler* adlı hikâyenin kahramanının içinde bulunduğu insansızlığa bağlı olan bireysel yalnızlığı, onu mekânsal anlamda da bir yalnızlık arayışına itmiştir. Öyle ki kahraman, içindeki yalnızlık duygusunun etkisini hayatının her alanında hissetmekte ve camide olduğu hâlde namazını cemaatle cami içinde değil de, "son cemaat yerinin kuytu bir köşesinde" ve "bir başına" kılmaktadır.

Kimi zaman ise insan, bir mekân olarak içinde bulunduğu 'cami / mescit'in etkisiyle, kendisi ve hayatıyla ilgili bazı sorgulamalar yapmakta ve daha önce fark etmediği pek çok şeyi, ilk defa orada fark etmektedir:

"… Kesinlikle bulunmam gereken yerde, evde değil de, burada, mescitte bulunuşumun tuhaflığı kendime dışardan (dışarıdan), kendi dışımdan baktığımda ortaya çıkıyordu. Sofu biri değildim çünkü, bu güne değin kimse beni işini gücünü bırakacak denli

[427] **A. e.** , *Çekirgeler*, s. 85.

tapınmaya verdiğimi görmemişti, üstelik şimdi burada tapınmak için de bulunmuyordum. Peki ne içindi? Bütün bunlar bir an kadar bile bir yer tutmadı düşüncelerimin arasında. Bugüne, şu ana değin, başkalarının hakkımdaki tasarılarına, düşüncelerine ne kadar önem vermiş olduğumu şaşkınlıkla ayrımsıyordum. Kendi isteklerime, dileklerime göre değil de, başkalarının benim hakkımdaki düşüncelerini tahmin ettiğim şeylere göre yaşantıma bir düzen vermiş olduğumun bilincine de şimdi varıyordum. …"[428]

Bir Adam adlı bu hikâyede 'mescit', kahramanın hayatında ibadet etmek için bile gitmediği, sadece tesadüfen karşısına çıkan bir adamı izlemesi neticesinde kendisini içinde buluverdiği, kafasında kendisiyle ve hayat karşısındaki duruşuyla ilgili bazı soruların cevaplarını bulduğu bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak bu hikâyede 'cami / mescit', insanı sadece 'hayat'ı sorgulama noktasında değil, hayatla birlikte insan hayatının temel problematiğini oluşturan, 'ölüm'ü sorgulama ve hatırlatma noktasında da etkili olmaktadır:

"… Sonra caminin sırayla dizilmiş, hepsi de açık musluklarından dökülen su sesiyle ayıktı sanki. İş olsun diye girdi avluya. Gene iş olsun diye oturdu bir musluğun önündeki abdest taşına. Kimse yoktu ortalıkta. Elini suya değdirse mi, değdirmese mi? Parmaklarını ıslattı ve kalktı. Caminin sahanlığında çıplak, düşük voltlu bir ampül (ampul) aydınlatmaktan çok karartıyordu söğütleri. Bir teneşirin ve onun üstüne konulmuş bir tabutun yanından geçerek yeniden çıktı sokağa. Avludan çıkışta aklında kalan son imge bu yıpranmış teneşirle tabut oldu." [429]

Hikâye kahramanının sadece "iş olsun" diye içine girdiği cami avlusunda gördüğü "teneşir" üstündeki "tabut", onu derinden etkilemiş ve bilinçsizce girdiği bu mekândan, insan hayatındaki 'ölüm' gerçekliğinin bilinciyle ayrılmıştır.

İnsan üzerinde mekân olarak bu denli etkili olan 'cami / mescit', kimi zaman da *Kuyu* adlı hikâyede olduğu gibi kahraman üzerinde bıraktığı ilahî atmosferin

[428] **A. e.**, *Bir Adam*, s. 50.
[429] **A. e.** , s. 37.

etkisiyle onu, zamansal bir yolculuğa çıkararak geçmişe götürmekte ve kahramanın içinde bulunduğu ‘şimdi’ ile ‘geçmiş’i birleştirmektedir:

“Küçük bir camiydi burası. Sıcaktı. Arka taraflarda bir yere, bir köşeye gidip sabah nazmının sünnetini kıldı. Sünnetten sonra beklemeye başladı. Kendisinden başka sekiz on kişi var yoktu camide. Her biri bir yana dağılmış, sessizce farzı bekliyorlardı. Derken, aralarından biri kamet getirdi. Bu arada birkaç kişi daha gelmişti. Mihrabın önüne doğru yavaş adımlarla toplanmaya başladılar. İmam mihrapta yerini aldı. Cemaat tek saf halinde (hâlinde) imamın arkasında durdu. İmam, safın doğru olup olmadığını denetlemek için arkasına baktı, safımızı sıklaştıralım, diye uyardı. Sonra, Allahuekber, diyerek tekbir aldı. Namaza başladılar.

Kendini namaza mı vermişti, yoksa başka yerlerde miydi, bilemiyordu. Okunan sure dokunuyordu ona: ‘Orada, bakışlarını yalnız erkeklerine çevirmiş, daha önce ne insan ve ne de cinlerin dokunmuş olduğu eşyalar vardır. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?’ Gözleri ıslandı. Secdeye vardıklarında gözleri yaş içindeydi. Hıçkırmamak için kendini tutuyordu. Yanaklarına yaşlar sızmıştı. Ne oluyordu? Niçin ağlıyordu? İçinden kopup giden, dağılıp çözülen, çözülüp bütünleşen neydi? Sahabilerin (sahabelerin) de Peygamberin arkasında böyle namaz kıldıklarını düşündü. Müthiş bir şeydi bu: değişen bir şey yoktu.” [430]

Görüldüğü gibi, Özdenören’in eserlerindeki insanlar üzerinde bir mekân olarak ‘cami / mescit’, insanları kendileri ile ilgili pek çok konuda bilinçlendirerek, manevi bakımdan onların olgunlaşmalarına katkıda bulunmaktadır.

2. 1. 5. Hamam

Kapalı bir mekân olarak Özdenören’in *Kuyu* adlı hikâyesinde geçen ‘hamam’, maddi ve geçici dünyasının içinde sıkışıp kalarak, bunalan ve kendini kirlenmiş hisseden insan için, manevi ve kalıcı dünyaya yönelik olan arayışının mekânsal boyutlarından birini oluşturmaktadır:

[430] Rasim Özdenören, **Kuyu**, *12*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 41.

"Kenti bilmiyordu. Sokaklar nereye çıkar, nereye gider bilmiyordu. Yeniden yeniden belki aynı pasajlardan, aynı sokaklardan geçti. Belki bir yer arıyordu. Ama nereyi aradığını unutmuştu. Aradığı yerin neresi olduğunu, görünce anımsayıp bilecekti. Başını kaldırınca gördü. Düz bir levha. Üstünde tek kelimelik bir yazı: hamam. Girdi içeriye. Şimdi göbek taşında oturuyor ve terliyordu. Elini sürdükçe derileri yuvarlanıyor, kocaman kir parçaları dökülüyordu. Keselendi, liflendi. Ama daha temizlenmeyen, temizlenmesi gereken bir şeyler vardı sanki. Üzerinden nehirler geçse, okyanusların suyuyla yunsa da arınmışlık duygusu vermeyen bir şeyler.." [431]

Görüldüğü üzere bu arayış içerisinde 'hamam', hem insanın arınamayacağını düşündüğü bütün kirlerinden maddi olarak arınmaya çalıştığı hem de bu sayede onun manevi arınışının da önünü açan, sembolik bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. 1. 6. Hastane

Özdenören'in eserlerinde sahip olduğu ortamın atmosferi ile insan üzerinde etkili olan diğer bir mekân ise; 'hastane'dir.

Gül Yetiştiren Adam adlı romanın kahramanı, bir arkadaşının (Sitare) eşinin (Çarli) hastalanması üzerine, onu götürdükleri hastanenin acil servisinde beklemekte ve bir mekân olarak 'hastane'nin, kendisi ve diğer insanlar üzerindeki etkisini, kendi bakış açısından, orada bulunan insanları gözlemleyerek şu şekilde ifade etmektedir:

"Bir hastanenin acil servisindeyiz. Bekleme odasındayım. Çarlinin (Çarli'nin) kaydını yaptırdım. Çarliyi (Çarli'yi) içeriye aldılar. Sitare telaşla oraya buraya koşuyor, çırpınıyor. Hasta bakıcıları, odacıları yakalayıp sorular soruyor. Çarlinin (Çarli'nin) kaydını yaptırdıktan sonra koridorda bir kanepeye oturuyorum. Başkaları da var. Çaresiz.. Bekliyoruz. Beklemek burada bir umut değil, endişedir, herkes kendi endişesinin bulanık çalkantısında döneniyor,

[431] **A. e.** , *13*, s. 44.

zamanın küçük aralıkları, dar aralıkları bir bir geçip gidiyor -zamanın aralıklarla mı, yani boş bıraktığı, yok bıraktığı, işlemeden bıraktığı aralıklar, ihmal edilmiş geçitler?-" [432]

Görüldüğü gibi 'hastane', özellikle hayat ve ölüm arasındaki mesafenin en çok yakınlaştığı, endişe ve paniğin en yoğun yaşandığı yer olan; 'acil servis'iyle, kahraman üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bu nedenle her an hayatla ölüm arasında gidiş-gelişlerin yaşandığı bu mekânda, insanlar için "bekleyiş", umuttan ziyade endişeye neden olmaktadır. Bu "bekleyiş" hâli, insanları sadece mekânın ortam üzerindeki etkisi bakımından değil, mekânın zaman üzerindeki etkisi bakımından da etkilemektedir. Burada, hayatın akışı içerisinde zamanın farkına varılmayan "ihmal edilmiş" 'an'ları bile insan için büyük önem taşımaktadır.

Eserlerde insanı derinden etkileyen bir diğer mekân ise; 'morg' tur. 'Morg', 'acil servis'teki hayatla ölüm arasındaki gidiş-gelişlerin, buna bağlı olarak "bekleyiş" hâlinin sona erdiği ve insanın yüzleşeceği tek gerçekliğin (ölümün) ağırlığını taşıyan ve hissettiren bir mekân olarak insan üzerinde etkili olmaktadır. Bu etki, insanın mekâna olan bakış açısına da yansımaktadır:

"… "Morga nasıl gidebilirim?" Gösterilen koridordan ona buna çarparak ilerledi, bir merdivenden aşağı indi, orada rastladığı bir hastane görevlisine bir daha sordu ve bir merdiven daha indi, terkedilmiş, loş ve ıssız koridorda içi ürpererek ilerledi: burada ampuller ya söndürülmüş ya da mumları küçültülmüştü, cereyanlı havada ilerledi, bir tanıdığa rastlamayı umuyordu, ama kimse yoktu ortalarda. Dar bir kapıyı açtı, içerden buz gibi bir hava yaladı yüzünü. Orada, mermer masalar üstünde üzerleri yarı örtülmüş cesetler gördü. Örtülerin altından ölü, cansız ayaklar görünüyordu, sararmış, topukları mor, yüzleri kıpırtısız, gözler örümceklenmiş. Kapıyı kapattı, gözlerini yumdu, bir an önce kaçıp kurtulmak istedi ordan (oradan), …" [433]

Toz adlı hikâyede yer alan ve kahramanın bakış açısını yansıtan bu morg tasvirinde, mekânın kullanım amacını ve bunun insan üzerindeki rahatsız edici etkisini vurgulayan kelimeler kullanılmıştır. Bu mekâna, 'ölüm'ü çağrıştıran

[432] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 20.
[433] Rasim Özdenören, **Toz**, *Gölge*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 50.

"terkedilmiş, loş ve ıssız" olarak tasvir edilmiş bir koridorla ulaşılmaktadır. Koridor boyunca belirsiz bir tedirginlik içinde olan kahraman, 'morg'a girişiyle birlikte yüzünü yalayan 'ölüm'ün "buz gibi" havasının etkisiyle kendine gelmekte ve içinde bulunduğu belirsiz tedirginlik hâli, yerini belirgin ve güçlü bir korkuya bırakmaktadır. Ancak bu korkuyla yüzleşmeye henüz hazır olmayan kahraman için 'morg', "bir an önce kaçıp kurtulmak" istenen bir mekân olarak görülmektedir.

Görüldüğü gibi bir mekân olarak 'hastane', içindeki bazı mekânlar ve burada yaşanan olaylar aracılığıyla insanlar üzerinde büyük ölçüde etkili olmaktadır.

2. 1. 7. Hükûmet Binası

Özdenören'in eserlerinde, insan-mekân ilişkisini yansıtan mekânlardan bir diğeri de; 'hükûmet binası'dır. Yazar, sadece bir hikâyesinde (*Çözülme*) bu mekâna yer vermiştir. Bu hikâyede, hikâye kahramanı ve arkadaşlarının kumar oynadıkları bir adamın, kahramanın arkadaşlarından biri tarafından paralarını geri almak maksadıyla öldürülmesi ve polis tarafından bu olayın araştırılması anlatılmaktadır.

Genel olarak cinayetin, kahraman üzerinde yarattığı tedirginliğin ayrıntılı olarak anlatıldığı bu hikâyede, hikayenin sonunda kahraman, polis tarafından evinden alınarak sorgulanmak üzere 'hükûmet binası'na götürülmektedir:

"Hükümet (hükûmet) binası, taş yapılı, eski bir binaydı. Şehrin ana caddesi üstünde, çarşının bir kenarındaydı. Çevresinde başka yapılar olmadığından, bulunduğu yerde, çok büyük ve sevimsiz görünüyordu.

Kerim, polise tek kelime söz etmeden hükümet (hükûmet) binasına kadar yürüdüler. İçerisi çok kalabalıktı. Giren, çıkan belli değildi. Savcının kapısına geldiler. Koridorda, duvar kenarlarına kanepeler sıralanmıştı. Bir takım (birtakım) kadınlar, gelişigüzel oturuyorlardı. Arada bir, bir mübaşir, gür sesiyle birinin adını ünlüyordu. Orta yerde, kimileri, üçer beşer kişilik kümeler yapmış konuşuyorlar ya da bir konuyu tartışıyorlardı.

Kerim, birdenbire, kendisini çok yalnız, çok yardımsız hissetti. Orada, o kadar çok insanın bulunuşuna bir anlam veremedi. Mahkeme kapılarında, yalnızca suçlu kimselerin bulunacağını sanmıştı şimdiye kadar." [434]

Suçsuz olduğu hâlde bir suçlu gibi 'hükûmet binası'na götürülerek sorgulanmak, kahramanın psikolojisini derinden etkilemiştir. Bu psikolojinin etkileri, yukarıdaki alıntıda kahramanın söz konusu mekânla ilgili söylemiş olduğu sözlerden de anlaşılmaktadır. Kahraman, içinde bulunduğu durumun kendi hayatında yaratmış olduğu "büyük ve sevimsiz" etkiyi, mekâna izafe ederek, mekâna da o gözle bakmaktadır. Kahraman, neden orada bulunduğuna bir anlam veremediği bu mekânda olan biten her şeye, insanların kalabalıklığına, içinde bulunduğu durumun etkisiyle bir anlam verememektedir.

Bu durumun, mekânsal bakımdan kahraman üzerinde yarattığı diğer bir etki ise kahramanın, mekânla ilgili sahip olduğu bakış açısını değiştirerek ona yeni bir bakış açısı kazandırmasıdır. ("Mahkeme kapılarında, yalnızca suçlu kimselerin bulunacağını sanmıştı şimdiye kadar.") Kahramanın, kendini suçsuz bir insan olarak o zamana kadar hep suçlu insanların bulunduğuna inandığı bir mekânda görmesi, bir anda o mekânla ilgili düşüncelerinin değişmesine de neden olmuştur.

İnsanın mekânı değerlendirmesinde, içinde bulunduğu koşulların etkili olduğu gerçekliğini ortaya koyması ve bu bağlamda insan-mekân etkileşimine bir örnek teşkil etmesi bakımından 'hükûmet binası'nın, yazar tarafından hikâyede işlevsel bir amaçla kullanıldığı görülmektedir.

2. 1. 8. Hapishane / Ahır

Özdenören'in *Çözülme* adlı hikâyesinde ele aldığı 'hapishane' ve 'ahır', birbirleriyle ilintili olarak ele alınan ve insan üzerinde etkili olan iki mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

[434] Rasim Özdenören, **Çözülme**, *Çözülme*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 89.

İki mekân arasındaki bu ilinti, kahramanın çocukluk döneminde temelleri atılmış olan ve kahramanın içinde bulunduğu an'a kadar devam eden uzun bir sürece dayanmaktadır. Bu iki mekândan 'ahır'; kahramanın geçmişteki, 'hapishane' ise; şimdiki durumunu ifade etmektedir. Bu nedenle kahramanın hayatında 'geçmiş'in, 'şimdi' üzerindeki zamansal etkisine bağlı olarak 'ahır'ın da, 'hapishane' üzerinde mekânsal bir etkisi bulunmaktadır.

Kahraman suçsuz olduğu hâlde, suçu üstüne alarak hapishaneye girmiştir ve içinde bulunduğu durumu şu sözlerle ifade eder:

"… Şimdi tutukluyum.

Gün giyeceğim; bilmiyorum, kaç yıl bu Allahın (Allah'ın) belası yerde yatmak için gün verecekler. …" [435]

Kahraman, içinde bulunduğu durumu ve mekânı, Allah'ın kendisine vermiş olduğu bir "bela" olarak görmektedir. Bu belanın nedenini, geçmişinde yapmış olduğu bir hataya bağlayan kahraman, 'geçmiş' ile 'şimdi' dolayısıyla 'ahır' ile 'hapishane' arasındaki ilintiyi şu şekilde ifade etmektedir:

"… Babam, bacımı dövdüm diye beni ahıra kilitledi "sana mı kaldı ulan onun terbiyesini vermek?" diyerek. Ahır karanlıktı, bir akrep ya çiyan (çıyan) çıkar diye korkuyordum bir yerden, çünkü evimizde akrep yakalamıştık bir gün. Ödüm patlıyor ve elimi bir yere dokundurmuyordum. Babam evden çıkınca anam gelip ahırın kilidini açtı. Akşam olmamıştı daha. Geceler boyu o ahırın karanlığını gördüm düşlerimde ve hep korktum. Gündüzleri bile bazan (bazen) o kapının önünden geçerken korkuyordum ve babam hep "ahıra tıkarım ha!" diye tehdit ediyordu beni. Mapusana (mapushane) deyince hep o ahır canlandı gözümde yıllarca ve gene aynı." [436]

Kahraman, yıllar önce mahalleden bir arkadaşının sözlerinin etkisinde kalarak kız kardeşini dövmüş ve bunun neticesinde de babası, onu 'ahır'a kilitleyerek cezalandırmıştır. Kahraman, 'ahır'ın "karanlık" ve korkutucu ortamında bulunmanın

[435] **A. e.** , s. 94.
[436] **A. e.** , s. 94 - 95.

üzerinde yarattığı olumsuz psikolojik etkiyi, annesinin babası gittikten sonra kendisini oradan çıkarmasına rağmen bir türlü unutamamıştır. Geceleri düşlerinde, gündüzleri ise kapısının önünden geçerken bile korktuğu bu mekân ve babasının "ahıra tıkarım ha!" tehdidi, onun çocuk psikolojisinde derin izler bırakarak etkilerini kahramanın bugününe kadar devam ettirmiştir. ("Mapusana (mapushane) deyince hep o ahır canlandı gözümde yıllarca ve gene aynı.")

Ancak kahraman, her ne kadar bu iki mekân arasında ortam olarak bir benzerlik olduğunu düşünse de, her iki mekânın sahip olduğu koşullar bakımından birbirinden çok farklı olduğunun ve buna bağlı olarak da durumunun daha umutsuz olduğunun bilincindedir:

"Şimdi hava kararıyor, duvarlar kararıyor ve ahırın kapısını açacak kimseyi beklemiyorum bile, çünkü artık yok öyle bir kimse ve hiç kimse." [437]

Görüldüğü gibi insanın hayatının farklı dönemlerinde etkili olmakla birlikte, insan üzerinde bir mekânın (ahır), içinde yaşananlarla birlikte uzun süre unutulmadan (çocukluktan, yetişkinliğe) nasıl etkili olduğunu ve insanın, başka mekânlara (hapishane) olan bakış açısını nasıl belirlediğini göstermesi bakımından 'hapishane' ve 'ahır', mekânsal açıdan önem taşıyan iki farklı mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. 2. İnsan-Mekân İlişkisini Doğrudan Yansıtmayan, Yalnızca Adı Geçen Kapalı Mekânlar

Bu mekânlar, eserlerde yazar tarafından sadece içinde kahramanların bulunduğu, bazı olayların yaşandığı ve insan üzerindeki etkilerine yer verilmeden, dekoratif amaçla kullanılan mekânlardır.

[437] **A. e.** , s. 96.

2. 2. 1. Motel

Eserlerde sıkça geçen ancak bir mekân olarak insan üzerindeki etkisine değinilmeyen 'motel', *Mevsim Sonu* adlı hikâyede olduğu gibi kimi zaman hayatından bunalan kahraman için evden uzaklaşmak istediğinde sığındığı ikinci bir adres:

"Evden uzaklaşma fikri ona hiç de çılgınca görünmedi. Bu işi sanki defalarca yapmış gibi duyumsuyordu kendini. Çantasını çabucak hazırladı. Nereye gideceğini biliyordu. O yer kafasında sanki yüzyıllarca önce belirlenmişti. Kendi yazlıklarındayken bir hafta sonu bu kasabaya gelip bu motelde kalmışlardı. Moteli işleten kadınla ahbap olmuşlardı. Motelin kış boyunca açık kalacağının biliyordu. …" [438]

kimi zaman *Kumsalda* adlı hikâyede olduğu gibi bir konaklama mekânı:

"Genç anayla kızı, en çok acele edenlerin arasındaydı. Motelin kapısına soluk soluğa geldiler. Onlar kapıdan adımlarını atınca da, yağmur bardaktan boşanırcasına yağmaya başladı. Rüzgâr da esiyordu." [439]

kimi zamansa *Tipi* adlı hikâyede olduğu gibi yolculuk sırasında bazı engeller neticesinde zorunlu olarak kalınan, ayaküstü bir uğrama mekânı olarak ele alınmaktadır:

"… Tipi gittikçe yoğunlaşıyor, hava daha da soğuyordu. Şimdi kar temizleme aracının izini sürüyorlardı. Bir motel levhasını geçtiler, 30 km açıklaması yer almıştı levhanın üstünde. Orda kalacağız, diye aklından geçirdi Haydar, başka seçenekleri yoktu. Bir iki defa kar aracını geçmeye kalkıştıysa da, karısı her defasında engel oldu. "Ölümüne mi susadın? Şarampoldekileri görmüyorsun herhalde (her hâlde)?" dedi.

Motelin bulunduğu yer, aynı zamanda benzinciydi. Motelin altında bir kafeterya ile bir lokanta vardı. Otomobilini kafeteryanın önünde uygun bir yere park etti. …" [440]

[438] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Mevsim Sonu*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 25.
[439] **A. e.** , *Kumsalda*, s. 74.
[440] **A. e.** , *Tipi*, s. 109 - 110.

Görüldüğü gibi bir mekân olarak ‘motel’, her hangi bir derinliğe girilmeden sadece adı geçen ve tasvir edilen bir mekân olarak hikâyelerde kullanılmıştır.

2. 2. 2. İş Yeri

Eserlerde az yer teşkil etmekle birlikte, bazen kahramanların meslekleriyle ilgili bilgi verilirken genel bir ifadeyle ‘iş yeri’ olarak adlandırabileceğimiz mekânlara da yer verilmektedir.

Bu mekânlar *Gül Yetiştiren Adam*’da olduğu gibi; ‘fabrika’:

“… Sitare fabrikasını dolaştırdı bana. Bir sürü makinalar (makineler), borular gösterdi. Bazı boruların çapı adam boyundan daha yüksek. Onların ne işe yaradığını anlattı. Nerelerden sipariş aldığını falan. …” [441]

Çatışma adlı hikâyede olduğu gibi; ‘yazıhane’ ve ‘konfeksiyon’:

“… Her sabah yazıhaneye geldiğinde onu görmek için jaluzilerle daha çok oyalanmaya başladığını gördü. Elleri jaluzilerle daha çok oyalanırken konfeksiyon mağazasının camına bakıyordu, kız gelmiş mi, gelmemiş mi anlamak için, gelmişse yazıhanenin gerisinde bulunan masasına dönüyordu ve o günün dosyalarını önüne açarak. Bir gün önceki hesapları gözden geçiriyordu. Kızın çalıştığı konfeksiyoncunun atölyesiyle kendi çalıştığı yazıhane aynı hizadaydı. İkisi de dördüncü kat.. …” [442]

Sedir Yaprağı adlı hikâyede olduğu gibi; ‘dükkân’:

“… babamın bıçakçı dükkânı
dükkânın önüne kendi yaptığı bıçakları sermiş kimilerini bir ipe bağlayıp sıra sıra bıçaklar cep çakıları tezgâhın üstünde çeşit çeşit boynuzlar kemikler …” [443]

[441] Rasim Özdenören, **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 48.
[442] Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, *Çatışma*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 77.
[443] Rasim Özdenören, **Çarpılmışlar**, *Sedir Yaprağı*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 102.

veya *Işımamıştı Sabah Daha* adlı hikâyede:

"Dikiş makinaları (makineleri) ve radyolar ve başka elektronik gereçler vardı dükkânında ve çarşının en gözde yerindeydi dükkânı küçüktü bu yüzden üst üste yığılıydı her şey ve yanında çalışan biri olmasa altından kalkamazdı işinin çünkü hiçbir gerecin nasıl çalıştırılacağını bilmezdi …" [444]

Görüldüğü gibi 'iş yeri' ana başlığı altında topladığımız bu mekânların her biri, eserlerde sadece basit bir mekân anlayışıyla, dekoratif olarak ele alınmış ve tasvir edilmiştir.

2. 2. 3. Kafeterya

'Kafeterya', *Ansızın Yola Çıkmak* adlı hikâyede olduğu gibi yolculuk esnasında durulan mola yerlerinden biri olarak:

"… İşte şimdi, kafeteryada oturuyordu. Onu götürebilecek bir otobüs yakalarım umuduyla bekliyor, kahve içiyordu. Üçüncü fincan kahvesi masanın üstünde tütüyordu. İki avucuyla şakaklarını kavramış, kımıldamadan, oraya yumulup kalmıştı." [445]

ve *Çalılıkta Yanan Ateş* adlı hikâyede olduğu gibi kentin içinde yer almasına rağmen, bu kalabalığın dışında kalmayı sağlayan bir mekân olarak ele alınmaktadır:

"Birden her şey durdu, evrenin tepesinden dünyanın üstünde bir ülkeye, o ülkenin içinde bir kente ve o kentin ortasında bir kafeye bakarak her şeyin durmasını buyurduğu o an her şey durdu, dondu …" [446]

[444] **A. e.** , *Işımamıştı Sabah Daha,* s. 110 – 111.
[445] Rasim Özdenören, **Ansızın Yola Çıkmak**, *Ansızın Yola Çıkmak*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2002, s. 30 - 31.
[446] Rasim Özdenören, **Toz**, *Çalılıkta Yanan Ateş*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 68.

2. 2. 4. Pastane

Eserlerde sadece adı geçen ve tasvir edilen diğer bir mekân ise; ‘pastane’dir.

Öteki adlı hikâyede:

“Tavuk göğsü, salep, sabahları kahvaltı.. kapı kenarındaki tezgâhın arkasında ayaküstü alış veriş edenlere hizmet eden adamın sürekli hareketleri arasında bir an için boş bıraktığı aralıklardan okunuyordu saydam levhalar üzerindeki yazılar. İlk algıladığı şey karışık, rehavetli, yosun tadında vanilya kokuları olmuştu, sonra çukulata (çikolata) ve pasta kokuları, daha sonra da nitelikleri belirsizlenmiş, pelte, pastanelere özgü o bir tek koku kalmıştı. Çay söylemişti ve bekliyordu. …”[447]

Çatışma adlı hikâyede:

“… Bir pastaneye gittiler. Bu kadar çabuk ve kolay olabileceğini düşünmemişti. Şimdi, gene o akıntının içindeydi ama bu kez kendi isteğiyle akıp gidiyordu, zorla sürüklenmiyordu, yalnızca kendini bırakmıştı, itirazı yoktu. Çaylarının içerken “Çay fena değilmiş” deyiverdi birden. “Ha, evet” dedi kız “burda (burada) iyi yaparlar çayı.” “Daha önce biliyor muydun burayı?” “Biriki (bir iki) kez arkadaşlarla gelmiştik” dedi kız. …”[448]

2. 2. 5. Disko

Buzdan Volkan adlı hikâyede sadece dekoratif bir amaçla kullanılan ‘disko’, mekânsal çeşitlilik yaratmak amacıyla ve kent yaşamını yansıtan bir mekân olarak ele alınmıştır:

“Hevesle gidiyordu içkili yerlere, diskoya, kafeye.. ve bir başına. Diskoya gittiğinde, mahzenin loş bir yerinde, bir başına saatlerce otururdu. Ama ne oturuş! Kimse ona ne bir dans için ne de hatta ayaküstü gevezelik etmek için teklifte bulunmaya cesaret ederdi. Elindeki meşrubat bardağıyla uzun uzun oyalanmasını gören garsonlar da, başkalarına yaklaştıkları

[447] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *Öteki*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 76.
[448] Rasim Özdenören, **Çok Sesli Bir Ölüm**, *Çatışma*, 3. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 80 - 81.

kolaylıkla ona yakalaşmazlar ve ona içkisini tazelemek isteyip istemediğini sormaya cesaret edemezlerdi. Bir başına oturur, ama kimseyi bekliyormuş gibi görünmezdi. …” [449]

Genel olarak Özdenören’in eserlerini, ‘mekân’ bakımından ele aldığımızda; bu eserlerde mekânın önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir.

Eserlerde kullanım şekilleri bakımından; ‘açık ve kapalı’, ‘insan-mekân ilişkisini yansıtan ve adı geçen’ mekânlar olarak ele alınan bu mekânlar, kimi zaman ‘bireysel, toplumsal, kültürel ve ekonomik’ açılımlarla geliştirilerek insan-mekân ilişkisini yansıtan, çözümlenmeye ve irdelenmeye müsait bir altyapıya sahip olarak ele alınırken; kimi zaman sadece eserlere mekânsal bakımdan bir çeşitlilik ve gerçeklik kazandırmak amacıyla kullanılan dekoratif ve aktüel mekânlar olarak ele alınmaktadır.

Her iki kullanım şekliyle de bütün mekânların, Özdenören’in eserlerinde bir amaç çerçevesinde kullanıldığını ve bu amaç doğrultusunda bu mekânlardan bazılarının, yazar tarafından oldukça gerçekçi ve ayrıntılı bir gözlem ile tasvir edildiğini, bazı mekânlarınsa insanlar üzerinde etkili olan maddi ve manevi cepheleriyle, tasvirden de öteye geçerek isabetli tespitlerle tahlil edildiği görülmektedir.

[449] Rasim Özdenören, **Hışırtı**, *Buzdan Volkan*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 36.

6. BÖLÜM: İNSAN VE EŞYA

6. 1. İnsan - Eşya İlişkisi

İnsan hayatında, ilişki kurulan insanlar ve yaşanan olaylar kadar etkili ve yönlendirici olan diğer bir unsur da; 'eşya'dır. Psikolojide 'birey - nesne' ilişkisi olarak adlandırılan eşya ve insan arasındaki bu ilişkinin varolabilmesi için ilk önce insanın, kendi dışında var olan diğer varlıklar gibi, 'nesne'yi ya da 'eşya'yı da idrak etmesi gerekmektedir.

Psikolojide 'eşya'yı idrak ediş, insanın ilk olarak kendinden başlayarak etrafındakileri de içine alan hayatı anlamlandırma sürecinin son aşamasını teşkil etmektedir. Yani: "Önce tekil özne sonra beden / çevre / öteki / nesne varolur."[450]

Yazar, insanın kendi varlığından başlattığı arayışı ve bu arayışın, insanın kendi dışında var olan diğer varlıklar üzerindeki yansımasını bir denemesinde şu şekilde açıklamıştır:

"… Uygarlığın kökeninde yatan olay, insanların zihniyetidir. Bu zihniyetin, eşyaya, insanın tavır ve davranışlarına yansıması ise ikinci bir olaydır. Başka bir deyişle, ilkin zihni (zihnî) oluşum hadisesi gelişmekte, insan dünyayı, evreni, kendisini belli bir perspektiften kavramaya başlamakta, bilahare bu kavrayış doğrultusunda eşyaya ve kendi davranışlarına, tavırlarına şekil vermektedir. Yani bu ikinci olay, eşyayı ve davranışlarımızı, tavır ve edalarımızı biçimlendirme olayı sadece sonuçtur, yoksa sebep değil. Gerçi bu sonuçlar bir kere ortaya çıktıktan ve insanlar için birer muta (veri) haline (hâline) geldikten sonra, o da ayrıca kendi sonuçlarını doğurmaya başlayacaktır (feed back) (feedback). Bu durum artık yeni bir süreçtir. …" [451]

[450] Sibel Arkonaç, **Psikolojide İnsan Modelleri**, 1. bs. , İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999, s. 35.
[451] Rasim Özdenören, **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı?**, *Batının Aynası*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 14.

Görüldüğü gibi insanın eşyayı idrak etmesiyle başlayan 'insan - eşya ilişkisi'nde, eşyayı idrak ediş kadar önemli olan diğer bir husus da; insanın, eşya karşısında geliştirdiği şahsi bir bakış açısına ("perspektif") sahip olması ve yine bu bakış açısının doğrultusunda, eşyaya karşı bazı tavır ve davranışlar geliştirmesidir.

İnsanın, eşyaya karşı geliştirmiş olduğu şahsi bakış açısının belirlenmesinde içinde bulunduğu toplumun sahip olduğu değerler sistemi ve uygarlık anlayışının büyük etkisi olmaktadır.

Yazar, sahip olunan uygarlık anlayışının insanın eşyaya olan bakış açısı üzerindeki etkisini; "Batı", "Doğu" ve bu ikisinden ayrı bir uygarlık olarak ele aldığı "İslam" uygarlığı çerçevesinde şu şekilde değerlendirmiştir:

> "… Batı uygarlığı, onu zorunlu olarak eşyanın istismarına (exploit) götürürken ve insanı sadece "nefsani" bir varlık olarak yeryüzüne atarken, yani bir bakıma onu tabiatın istismarı konusunda başıboş bırakırken, İslam uygarlığının insan tipi "Müslüman" sadece akılla teçhiz edilmemiş, bir "aşkın değerler" sistemiyle de bütünlenmiştir. İlahi (ilahî) hükümler çerçevesinde hareket edecek olan bu insan, ne Batı uygarlığının ifratına, ne de Doğu uygarlığının (Hint, Çin) tefritine varacaktı. O, kendisine çizilen "orta yol" üzerinde yürüyecek, eşyaya, tabiata karşı olan tavrı da bu ölçü içinde daima insani kalacaktı. Batı insanı eşyayı istismar ederken, Müslüman sadece onu kullanacak ve ondan yararlanacaktı."[452]

Görüldüğü gibi önceleri eşyayla olan ilişkisini ihtiyaçların belirlediği ve eşyadan sadece yararlanan "Müslüman" için günümüzde eşya, daha farklı anlamlara ve farklı kullanım amaçlarına sahiptir. Özellikle toplumsal hayatta meydana gelen hızlı değişimler ve bunların birey üzerindeki yansımaları, bireyin hayatındaki pek çok şeyi etkileyip değiştirdiği gibi, eşyayı ve bireyin eşyaya olan bakış açısını da değiştirmiştir.

[452] Rasim Özdenören, **İki Dünya**, *Teşkilatlı Adaletsizlik*, 2. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 137-138.

Yazara göre toplumsal hayatta yaşanan hızlı değişimlerin, günümüz insanı tarafından eşyanın bu şekilde anlamlandırılmasında ve ona değer izafe edilmesinde büyük etkisi olmaktadır. Bu durumun etkisiyle günümüz insanı için eşyayı anlamlandırmada temel ölçüt, basite indirgenebilecek bir pragmatizmle kendisini ortaya koyan "faydacılık" esasına dayanmaktadır. Yazar, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

" Nesnelerin kendi başına taşıdıkları değer, harcıalem bakışla onların işe yararlılıklarıyla ölçülür. Sandalye, üstünde oturmam için işime yarıyorsa ona faydalı bir gereç diye bakarım. Toprağın, hayatımı devam ettirebilmem için bana ürün verdiğini görüyorum ve ona faydalı diyorum. Hurmayla karnımı doyuruyorum ve bu yüzden ona değer izafe ediyorum. Bana faydalı olduğunu gördüğüm bütün nesnelere böylece değer veriyorum ve onların kendi başlarına bir anlamı olduğunu söylüyorum. Başka şekilde söylersek, her nesnenin hayatımın idamesinde yüklendiği fonksiyon ölçüsünde kendi iç yapısından doğan bir anlamın mevcut olduğunu kabul ediyorum."[453]

Günümüz insanın eşya ile olan ilişkisine baktığımızda ise, bu ilişkinin temelinin önceleri olduğu gibi eşyadan yararlanma esasına değil, onu tüketme esasına dayandığını görmekteyiz. Toplumsal hayatta meydana gelen ve takip edilmekte güçlük çekilen her yenilik, yeni bir oluşumu ifade etmekle birlikte, kendisini kabul ettirmek adına kendinden öncekileri yok saymasıyla, bir tükenişi de ifade etmektedir. Bu tükeniş, insan hayatını derinden etkileyen ve insanı yeryüzündeki en büyük tüketici hâline getiren bir tükeniştir. İnsan, başta kendisi olmak üzere, kendisine verilen hayatı ve sahip olduğu maddi - manevi her şeyi büyük bir açgözlülükle tüketmektedir.

Bu tüketişin etkisiyledir ki, insanın hayatındaki her şey -kendisi de dâhil olmak üzere- birer tüketim 'nesne'si (eşyası) hâline gelmiştir. İnsanın kimliksel bir çözülmeye uğrayarak benliğini unuttuğu ve çevresini saran nesneler dünyasının bir parçası hâline geldiği bu durumu, Hegel şu şekilde değerlendirmiştir:

[453] Rasim Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, *Nesnelerin Anlamı*, 8. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 95.

"… Şöyle bir dış dünyaya, üzerinde düşünme ve tanıma kaygısıyla ve bunun sonucu olarak da seyirsel ve edilgin bir biçimde yönelen ben, nesnede erimiş, kendini orada unutmuş olan bilinçtir. Nesneyle bu tarz ilişkisinde bilinci kendine geri gönderecek, özbilinç olmaya itecek bir etken mevcut değildir." [454]

Bu da bize göstermektedir ki: "özne-nesne ilişkisi açısından bakıldığında, insanlar sadece biçimlendirilen değil, biçimlendiren varlıklardır." [455] Yani insan, bir taraftan içinde bulunduğu toplum ve onun değer yargıları tarafından biçimlendirilirken, diğer taraftan da hayatını ve hayatında yer alan pek çok şeyi -eşya da dâhil olmak üzere- kendi bakış açısına göre değerlendirerek biçimlendirmektedir. Yazar, "üst anlam" olarak adlandırdığı bu değerlendirmeyi bir denemesinde şu şekilde izah etmektedir:

"Nesnelerin sırf mevcut ve mahluk olmalarından kaynaklanan bir anlamı olduğunu kabul etsek bile, onlara insanların yüklediği bir "üst anlamın" bulunduğunu da görüyoruz. Bu ikinci anlam o nesnenin kendi zatında taşıdığı anlamdan daha fazladır ve nesnenin zatında taşıdığı anlamı aşmaktadır."[456]

Yazar, *Tutuk* adlı hikâyesinde kahramanın kişiliğine bağlı kalarak, onun eşyaya yönelik "üst anlamlandırma" sürecini, kahramanın ağzından şu şekilde dile getirmektedir:

"Ucu bir yerden kıvrılıp bükülmüş olmasa, sonra da bu büküntüden insanı şaşkınlığa uğratan cam kırıkları gibi sağa sola yalpa vura vura dağılan yorgun solukluğu içinde ay ışığı yerdeki kilim eskisinin üstündeki açılmış iri kocaman beyaz gül dalının üstünde şöyle belirsiz bir duraklama geçirerek konuklamasa oda söz götürmez bir karanlıkla gırtlağına değin batmış boğulmuş kendinden geçmiş -gün sanki bir daha hiç dönmiyecek (dönmeyecek) bu pencereyi.

[454] Tülin Bumin, **a. g. e.**, s. 32 - 33.
[455] Sibel Arkonaç, **Psikolojide İnsan Modelleri**, 1. bs. , İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999, s. 50.
[456] Rasim Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, *Nesnelerin Anlamı*, 8. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 96.

Öyle. Eşyaysa her şeyden çok da kendi körlüğünü bilerek o eski ama vahşî (vahşi) yerini inatla saklıyor. Soğuk parke taşları yalnız, kimsesiz. …" [457]

Anlaşıldığı üzere bu hikâyede, kahramanın içinde bulunduğu ruhsal durum ve bunun şekillenmesinde etkili olan bireysel ve toplumsal hayat, onun çevreye ve eşyaya bakışında etkili olmaktadır.

Özdenören'in eserlerinde ana tema olarak ele alınan insanı, her yönüyle gerçekçi bir şekilde ortaya koymak ve çözümleyebilmek adına sıkça yararlanılan eşyanın, bu eserlerde önemli bir yeri vardır. Bu eserlerde eşyayla ilgili olarak dikkat çeken diğer bir önemli nokta ise 'eşya'nın, yüklenmiş olduğu bu fonksiyona uygun bir donanım ve bakış açısıyla yansıtılmasıdır. "… Özdenören'in öykülerinde eşya, klasik öykü tekniğinde olduğu gibi her şeyi gören bir gözün / Tanrı konumundaki anlatıcının bakışıyla anlatılmaz. Öykünün konusu, kişisi ile eşya ya da genel olarak mekan (mekân) psikolojik bir bütünlüğün iç içe geçmiş parçalarıdır. Burada dış realiteye ait düz bir gerçeklik ve gerçekçilik söz konusu değildir.. Buna karşın öykü kişisinin bilincinde devinen yaşantı; eşya - mekan (mekân) algılamalarını, nesne ile ilişkiyi yansıtan tasvirlerle eşsiz bir gerçeklik kazanır. …"[458]

Eşya, bu eserlerde dekoratif unsur olmanın ötesinde bir anlam ifade etmektedir. Eşya, insan üzerinde olumlu veya olumsuz izlenimler bırakan ve bu izlenimler neticesinde, insanın kendisiyle bir ilişki içerisinde olmasını ve bu ilişki dâhilinde de kendi kimliğini ortaya koymasını sağlayan, yansıtıcı bir unsur görevi görmektedir. Yani: "… maddesel olarak alımlanan şeyler, tüketilme evresinden sonra unutulma evresinden geçer ve diyalektik gereği dönüşümsel olan madde, varlığın tinselliği içinde boyut kaybederek aynalaşır…Yansıtıcı ben'i gösterir. …" [459] Bu da, hikâyelerdeki eşya ve insan unsurları arasında bir bütünleşmenin olduğunu

[457] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Tutuk*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 47.
[458] Âlim Kahraman, **a. g. e.** , Cevdet Karal, **"Bilincin Öyküleri: Biçimde ve Özde Sıradanlığın Reddi"**, s. 58.
[459] **A. e.**, Betül Dünder, **"Aşkın Diyalektiği"**, s. 108.

göstermektedir. Bu durum *Eskiyen* adlı hikâyede kahramanın ağzından şu şekilde dile getirilmiştir:

"Dolana dolana odanın köşe bucağına yayılıyor, gözlerimizi yaşartıyor. Karanlık, isli. Tavan selam vermeğe (vermeye) hazırlanır biçimde üstümüze eğilmiş, bastırıyor, yerse ona inat, ortasından yukarıya doğru bir hörgüç çıkarmış.. ikisinin ortasında ezilense biz, eşyayla birlikte yoğunlaşarak gözlerimizi dolduran, her birimizi odanın bir köşesine fırlatarak kabuğumuza çekilmemizi zorlayan, üst-başımızdaki çaputlarımızla birlikte bıkkın kımıldanışlarla altımıza aldığımız uyuşmuş ayaklarımıza yer değiştirmek için küçük, isteksiz hareketler yaptıran- en önemlisi sabırsızlandıran. …" [460]

Bu bakış açısı çerçevesinde Özdenören'in eserlerindeki 'insan-eşya' ilişkisine baktığımızda, insan hayatının genelinde etkili olan uyum sorununun, insanın eşyayla olan ilişkisinde de devam ettiği görülmektedir. Aynı hikâyede bu uyum sorununun etkisiyle kahraman, eşyaya karşı olumsuz bir bakış açısı geliştirmektedir:

"Kalkıp perdeyi çekti. Elektrik düğmesini çevirdi. Işık, buzlu bir hava gibi yaladı yüzünü. Eşya soğuktu. Dipte gardrobu (gardırobu), yanıbaşında (yanı başında) komodini, üstünde saç fırçası, birkaç toka, yan duvara yakın ince bacaklı bir masa. Hepsine tek tek baktı. Yarım kalmış örgüsü yere düşmüştü. Yatağına doğru yürüdü. Yorganı, beyaz çarşafı.. akşamdan beri dokunulmamıştı. Elle tutulur bir yorgunlukla uzandı yatağına. Kendini nasıl altetti (alt etti) bilemedi." [461]

Kahramanın eşyaya karşı geliştirdiği bu olumsuz bakış açısının oluşmasında, çevresindeki her şeyle birlikte kendisinin de 'nesne'leşerek tükenir hâle gelmesinin ve bu geçici dünyada kendi geçiciliğini idrak etmesinin etkisi olmuştur. Eşya, bütün maddiliği ve geçiciliğiyle kendisiyle aynı kaderi paylaşan kahramana, bu geçici hayatına bir son verecek olan ölümün soğukluğunu ("Eşya soğuktu.") hissettirerek, onu huzursuz etmektedir.

[460] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Eskiyen*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 52.
[461] **A. e.** , s. 50 - 51.

İnsanın eşya üzerindeki olumsuz bakış açısını yansıtan diğer bir hikâye de; *İt* ‘tir. Eşyanın geçiciliği, hikâye kahramanına ölümü çağrıştırmakta ve bunun etkisiyle kahraman, eşyaları “sanduka”ya benzetmektedir:

> “… daha bir kez olsun açıp bakmaya cesaret gösteremediği odalar tıkış tıkış tahta eşyalarla doluydu, karanlıkta bu eşyalar sanduka gibi görünürdü, hem de içlerinde canlı ölülerin ateşli bakışlarla yattığı sandukalar. …” [462]

Kundak adlı hikâyede ise eşya, insan üzerinde bıraktığı bu olumsuz ve rahatsız edici etkileri nedeniyle, insanın bütün gerçekliği ve belirginliğiyle yüzleşmekten çekindiği, âdeta bir sis perdesinin ardında kalmışçasına belirsiz:

> “… Fersiz ışıkta eşya yıpranmış ve süzgün. …” [463]

ve bulanık görünen varlıklar olarak tasvir edilmiştir:

> “… Eşya bir tülün ardında. Sinik, silik, titreşimli. …” [464]

6. 2. Eşyayı Sorgulama

Özdenören’in bazı eserlerinde dinî ve metafizik bakımdan bir arayış içerisinde olan insan, bir taraftan iç dünyasında kendini sorgularken, diğer taraftan dış dünyasında yer alan pek çok şeyi de bu sorgulamaya dâhil etmektedir.

İnsan, metafizik arayışında ilk adımı kendi iç dünyasını sorgulayarak ve bazı hedefler belirleyerek atar. Daha sonra, belirlediği bu hedeflere ulaşmakta kendisine yardımcı olabilecek çeşitli vasıtalar bulabilmek adına, bu arayışını dış dünyaya yönlendirir. “… Mistik deneyimin dış dünyaya yönelik olan çeşidi duyuların çokluk şeklinde algıladığı nesnelerin gerçekte bir derin birlik içinde olduğunu herhangi bir

[462] Rasim Özdenören, **Denize Açılan Kapı**, *İt*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, s. 69 - 70.
[463] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Kundak*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 79.
[464] **A. e.**, s. 95.

zihnî dolayımdan geçmeksizin algılamaktır. Burada söz konusu olan birlik deneyimi parçaların bütüne işaret ettiği şeklindeki bir zihnî çıkarım ile tamamen ilgisiz biçimde, eşyanın ardındaki özde birliği yine eşyada müşahede etmektir. Varlıkta birliği müşahede eden sufinin bunu zaman zaman "Heme Ost" yani "Her şey O'dur" şeklinde ifade etmesi bu yüzden şaşırtıcı değildir. Yani eşyanın ardındaki birliğin referansları yine dış dünyadaki eşyadır. …" [465]

Eşya (nesne) ya yönelik bu bakış açısından, yazarın bazı eserlerinde de faydalanıldığını ve eşyanın, insanı hedefine ulaştıran bir vasıta olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Yazar bu durumu bir denemesinde şu şekilde ifade etmektedir:

"… Eşya dediğimiz dış dünyadaki nesneler Bir'e ayna olmak suretiyle kendisindeki çokluğu görünmez kılmakta, Bir'i kendisinde yansıtarak O'nu görünür kılmaktadır. Bir'in eşya aynasında görünür olması, eşyanın kendisini kendi çokluğu içinde görünmez hale (hâle) getirir. Gündelik hayatta aynaya bakanın aynayı değil, kendisini görmesi gibi… Çokluğun Birlik olarak göründüğü deneyimde ise elbette görünen Zât (zat) değil, onun tecellîleri (tecellileri) ve yansımasıdır. Bir ve Tek Varlığın eşya aynasındaki bütün yansımaları bu yüzden Birlik içinde görünecektir. …" [466]

Özdenören'in eserlerinde de 'eşya', sadece ondaki hakikati görebilecek olan insanlar -arayış içerisinde olan ve "çokluk" içindeki "birlik" i fark ederek, o "birlik" e ulaşmaya çalışan- için bir yol gösterici durumundadır.

Yazar, insanın hakikate ulaşma yolunda 'eşya' ile kurmuş olduğu bu ilişkiyi şu şekilde değerlendirmektedir:

[465] Âlim Kahraman, **a. g. e.**, , İlhan Kutluer, " **Âh Aşktan ve Hallerinden:** *Aşkın Diyalektiği***'nin Giriş Bölümü Üzerine Okuma Notları"**, s. 85 - 86.
[466] Rasim Özdenören, **Acemi Yolcu**, *Salyangozun Duyargası*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 134 - 135.

"… İnsan, eşyayı her yoklayışında bilgisine yeni unsurlar katarken, onun bilgisine kümülatif olarak katılan bu her yeni bilgi unsuru onun geçmişindeki tecrübelerle de birleşerek sonsuz bilgi kombinezonları inşa etmeyi başarır.

Peygamber aleyhisselamın: "Yarabbim (Ya Rabbim), bana eşyanın hakikatını (hakikatini) öğret!" mealindeki yakarışı bu bakımdan anlam katmanları içeriyor. Bu yakarış, bir bakıma insanın eşyanın hakikatını (hakikatini) kavrama gücünü zihninde barındırdığını, yani eşyanın hakikatını (hakikatini) kavramaya muktedir olduğunu ifade ederken; öte yandan eşyanın hakikatını (hakikatini) öğrenmekle elde edeceği bilgi birikimiyle mutlak hakikata (hakikate) ulaşmaya da bir yol bulmanın önünü açabileceği, böyle bir imkana da ulaşabileceği fikrini de tazammun ediyor. …" [467]

Özdenören'in eserlerinde de aynı şekilde "hakikat"e ulaşma yolunda ilerleyen insan için, "birlik" hâlindeki "hakikat"e ulaşma yollarından biri de; "çokluk" hâlindeki "eşya"yı gözlemlemekten ve onda "değişmiş" olarak 'saklı' bulunan "hakikat"i fark etmekten geçmektedir. Yazar, *Sabah* adlı hikâyesinde bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

"… Sanki bir başka dünyanın oradaki, o içinde bulunduğu yerdeki izdüşümleriydi bunlar. Şimdi dikkatli olmanın zamanıydı, çünkü med ve cezirden "şark!" diye bir ışık şeridi düştü odasına. O zaman biraz daha kendinde olarak gözlerini azıcık daha aralayabildi. Boğuşma diner gibi olmuştu, zaten küçük bir çarpışmaydı diye geçirdi içinden. Parmaklarını topladı. İşte o zaman bir ışık şeridi de yorganının üstüne düştü ve gözlerini açtı. Pencere pencereydi. Ama o, eşyada oluşan olağanüstü bir şeyi fark ediyormuş gibi, büyük bir şaşkınlıkla:

- Ne kadar değişmiş her şeyler, dedi, ne kadar değişmiş!" [468]

6. 3. Eşyadan Kaçış

Özdenören'in eserlerinde eşya, arayış içerisinde olan bazı insanların hakikate ulaşma yolunda sorgulamalar yapmasını sağlayarak onları hedeflerine ulaştırırken,

[467] **A. e.**, s. 91.
[468] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Sabah*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 8.

bazı insanların -arayıştan ziyade bir ikilemin içerisinde yer alan- kendisinden ve hakikatten uzaklaşmalarına, bir kaçış psikolojisi geliştirmelerine neden olmaktadır.

Özellikle her şeyin maddi olanla ölçüldüğü ve çevrelendiği günümüz dünyasında modern insan, sahip olma arzusuyla kendi hayatına dâhil ettiği tüm bu maddeler yığınının, giderek kendi hayatının üzerinde söz sahibi olmaya başladığını, bunun neticesinde de kendisinden uzaklaştığını ve hayatının belirsizleştiğini fark etmiştir:

"Gözlerini açar gibi olunca rüyasından arta kalan bir boşluğu yokladı parmaklarıyla. Uzayıp giden, uzayıp gittikçe parmakların da uzatıp götüren, zaptedilmez (zapt edilmez) bir yumuşaklıkla içini bir sonsuzluğa sürdüren bir çizginin üzerinde, güneşin tereddütler içinde bir türlü aydınlatamadığı eşyayı yalayıp geçirten derin, idraki güç bir mistiklik merdivenini kayarcasına aşırtan gizli bir kuvvetle itildiğini duymuştu. Gözlerini açmamıştı henüz. Bir çizginin üstünde mi, bir merdivenin basamağında mı bilemiyordu. Penceresi, tabiatın, içinde deniz med ve cezirlerinin boğuştuğu bir köşesini çerçevelemişti. Oraya mı gitmek, burada mı kalmak? Burası nereydi? …" [469]

Erich Fromm, modern insanın 'madde' (eşya) karşısında yaşamak zorunda olduğu bu durumu şu şekilde açılamıştır:

"… Modern insan ciddi bir tedirginlik içerisindedir ve gittikçe daha çok sersemlemektedir. O, ciddi bir şekilde çalışıyor ve uğraşıyor; fakat bu aktivitelerinin faydasız olduğu kanaatinden kurtulamıyor. Madde üzerindeki gücü arttıkça bireysel ve toplumsal hayatında güçsüzleştiğini hissediyor. Doğaya hakim (hâkim) olmak için yeni ve daha iyi olanaklar yaratırken bu olanakların karmaşık ağında tuzağa düşmüş ve onlara esas önemi veren tek şeyi yitirmiştir -kendini. Doğanın hakimi (hâkimi) olurken kendi elleriyle yaptığı makinenin de kölesi olmuştur. Madde üzerinde edindiği tüm bilgilere rağmen, insan varoluşu ile ilgili çok önemli temel sorunları konusunda umarsızlaşmıştır: İnsanın ne olduğu, nasıl yaşaması gerektiği ve içinde bulunan muazzam enerjileri nasıl serbest bırakıp nasıl üretken bir şekilde kullanabileceği." [470]

[469] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Sabah*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 7.
[470] Erich Fromm, **a. g. e.**, s. 14 - 15.

Etrafındaki maddeler tarafından kuşatılarak çevresinden yalıtılan ve kendi varoluşsal geçekliğinden uzaklaşma tehlikesi ile karşı karşıya kalan modern insanın, "… kendi yalnızlığını fark etmesi, aslında başka her şeyin de birbaşınalığını (bir başınalığını), hele eşyanın birbaşınalığındaki (bir başınalığındaki) bilinçsizliğin ne korkunç bir yalnızlık olabileceğini fark etmesini de sağlıyor …" [471] Bu fark edişin ve eşyaya karşı duyduğu bu korkunun etkisiyle insan, çareyi 'kaçış' psikolojisi geliştirerek, ondan uzaklaşmakta görmüştür.

Özdenören'in eserlerinde yer alan insanların da, gerçek hayatta yaşanılan bu durumla karşılaşarak aynı çareye başvurduklarını ve eşya karşısında bir 'kaçış' psikolojisi yaşadıklarını görmekteyiz. Bu hikâyelerde insanın, "…eşyayla olan belli başlı ilgisi korkudur. Sürekli bir yıkıntının tablosudur eşya. …" [472]:

> "… "Bir şey" "bir karar" gittikçe biçimleniyordu kafamda. Kendimi bütün bütün eşyadan soymam düş görmekle olabilirdi, ama insan her zaman düş de göremiyor. Işıklar.. , kaçmak, kaçıp kurtulmak. …" [473]

veya:

> "… Odamı bir mumla aydınlattım kaçıyorum çünkü eşyayı yok bilmek azgın kollarından kurtulmak bir odacığa sığınmak batan güneş ışığını oradan seyretmek / yiğit bir duruşla oradan hep oradan oradan / erimiş maden akan oluklarından dokunulmaz kalmak / istiyorum." [474]

İnsanın, eşyaya karşı hissettiği korku ve kaçış duygusunun oluşmasında doğrudan doğruya eşyanın maddesel varlığı değil, insanların eşyalar hakkındaki bakış açılarının ve izlenimlerinin de etkisi olmaktadır. Epiktetos bu durumu: "İnsanı

[471] Rasim Özdenören, **Acemi Yolcu**, *Issızlık Duygusu*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s. 31.
[472] Âlim Kahraman, **a. g. e.**, Sezai Karakoç, **"Hastalar ve Işıklar"**, s. 235.
[473] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Profil (III İlyas Konuşuyor)*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 32.
[474] **A. e.**, *Yıkıntı*, s. 42.

rahatsız edip korkutan nesneler değil, onun nesnelere ilişkin sanı ve kuruntularıdır" [475] şeklinde ifade etmiştir:

"… Her yan iğrenç bir ıslaklığa batmış sanki. Hiçbirşeye (Hiçbir şeye) dokunmak istemiyorum. Elime yapışıp kalacak gibi. Her şey öylesine iğrenç. Solucanlar gibi kıvranıyor eşya. Başım zonkluyor. Yatağın örtülerine dokundukça karnımdan yukarı, yüreğime, beynime doğru titreme nöbetine benzer bir şeyle sarsılıyorum. Tiksinti veren bir şey. Tırnak uçlarım gergin, sıcak, soğuk bir ürperti. …" [476]

Görüldüğü gibi insanın, eşyaya bakış açısının şekillendirdiği bu "sanı ve kuruntular", onu ilk olarak eşyadan başlamak üzere her şeyden hatta kendisinden ve hayattan da soyutlamaktadır:

"… Tuğlaları karanlıktan olan bir duvar örülüyor dünyayla aramda.
Beni eşyadan tecrit ediyor.
Kendimden…
Zaman bitiyor. Gelenler gidiyor. Eşya yok oluyor. Uzak boşluklar göz kırpıyor." [477]

6. 4. Eşyaya Sahip Olma Hırsı

İnsan, canlı bir varlık olarak bulunduğu dünyada kendisine verilmiş olan var olma şansını -sınırlı da olsa- yaşarken, diğer taraftan yaşadığı bu dünyayla ve onu meydana getiren diğer unsurlarla, bazı ihtiyaçlar nedeniyle çeşitli ilişkiler kurmaktadır.

Fromm, insanın dünyayla arasında kurmuş olduğu bu ilişkileri iki ana başlık altında ele alarak şu şekilde açıklamıştır:

"… Yaşama süreci içinde insan, kendisiyle dünya arasındaki ilişkiyi; (1) nesnelere sahip olup onları asimile ederek (2) kendisiyle insanlar (ve kendisi) arasında yine ilişki

[475] Ernst Cassirer, **a. g. e.**, s. 35.
[476] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Kundak*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 93.
[477] **A. e.** , s. 100.

kurarak sağlar. Birincisini asimilasyon; ikincisini de toplumsallaşma olarak adlandırıyorum. Her iki ilişki türü de "açık" ve hayvanlarda olduğu gibi içgüdülerle dürtülenmemişlerdir. İnsan nesnelere, onların kendisine ulaştırılmasıyla, onları dışarıdan bir kaynaktan temin ederek veya onları kendi çabasıyla üreterek ulaşabilir; fakat onlara bir şekilde sahip olmak ve onları asimile etmek zorundadır ki ihtiyaçlarını tatmin edebilsin. …" [478]

Görüldüğü gibi Fromm'a göre insanlar, hem birileriyle iletişim kurma hem de bir şeylere sahip olma ihtiyacıyla diğer insanlarla, kendisiyle ve nesne (eşya) ile bazı ilişkiler kurmaktadır. Fromm'un bu ifadesinde, özellikle konumuz gereği insanın nesne ile olan ilişkisine farklı bir bakış açısıyla bakıldığını ve bu ilişkinin farklı bir boyutunun ele alındığını görüyoruz; nesneye "sahip olmak" ve onu "asimile etmek".

Modern insanın, eşya üzerindeki bu 'sahip olma hırsı'nın ilk tohumları, Batı'daki Hümanizma felsefesi ile atılmıştır. Bu felsefe ile insan, "… sadece her şeyin ölçüsü olarak kalmak gibi nisbeten (nispeten) mütevazı bir sınır içinde kendisini yorumlamakla yetinmemiş, fakat aynı zamanda evrenin de kendisinin ekseninde döndüğünü düşünmeye, dahası evrenin kendisi için yaratılmış olduğunu, tüm nesnelerin insan için var olduğunu kabul etmeye yönelmiştir. …" [479]

Bu durumun, yani insanın içinde bulunduğu dünyayla ve onu oluşturan diğer unsurlarla ilişki kurma ihtiyacının temelinde insanın, kendi varlığı dışında yer alan ve onun için 'öteki' olan her şeyle, -bir arada yaşamanın verdiği bir zorunluluğun etkisiyle- arasında oluşturmak istediği; 'sahip olarak bütünleşme' ve "kendini kabul ettirme" isteği etkili olmaktadır. Yazara göre bu bakış açısının etkisiyle, "… Günümüz insanı, eşyanın kendisini anlamlandırdığı hususunda yoğun bir kanat taşımaktadır."[480] Yazar, eşyayı sahip olma isteğinin insanda yarattığı bu durumu şu şekilde izah etmektedir:

[478] Erich Fromm, **a. g. e.**, s. 72.
[479] Rasim Özdenören, **İki Dünya**, *İnsan, Hayatın Anlamı, Tağut Ve Saire*, 2. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 181.
[480] Rasim Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, *Nesnelerin Anlamı*, 8. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 95.

"… İnsan, ancak, sahip oluğu şeyi elden çıkarabilir. Yahut sahip olduğu şey üzerinde tasarruf hakkını ve yetkisini kullanabilir.

Sahip olduğumuzu şeylere değer izafe etmeyen bir anlayışı benimseyebilirsek, bu gün eşyanın bizim üzerimizde icra ettiği tasarrufu, o zaman biz eşya üzerinde edebiliriz. O zaman eşyayı biz anlamlandırırız, o bizi değil."[481]

Hegel'in "Köle - Efendi Diyalektiği" nin, modern hayattaki bir yansıması olarak nitelendirebileceğimiz bu durumu şöyle açıklayabiliriz:

"… Bu doğal ve insana yabancı dünyayı insanın yadsıması, dönüştürmesi kendinin kılması gerekecektir. Ama, kendisine karşı savaşacağı bu dünya, yine de onun var olabileceği tek ortamdır. O halde, eğer efendinin amacı kendini kabul ettirmekse, o bu savaşın sonunda hasmının hayatını bağışlamalı ve onun yalnızca özerkliğini yok etmeli, ya da tek bir sözcükle onu "köleleştirmelidir".

O halde sonuçta, zorunlu olarak, taraflardan biri kabul edilecek, diğeri ise yalnızca kabul etmekle yetinecek yani bir köle ve bir efendi ortaya çıkacaktır. Köle bağımlı varlık, efendi ise bağımsız varlıktır…" [482]

Özdenören''in bazı hikâyelerinde de, insanın kendisiyle, toplumla kısacası hayatla olan uyumsuzluğunu kabul etmekte güçlük çekerek, onları görmezden gelmeye çalıştığını ve yaşadığı bu uyumsuzluğu, eşyaya yüklediği sahte umutlarla birlikte ona sahip olarak yok edebileceğine inandığını görmekteyiz:

"… Bu bir çift aynayı satın almakla o tavan arasındaki odasında hem büyük bir kalabalık içinde olacak, hem de bu kalabalık kendine yabancı sayılmayacaktı -ne özlem!- Mağazanın sahibi dışarıya çıkmıştı. Ne istediğini sordu. Öğrenince anlamsız gözlerle, nerdeyse yılışarak bön bön adama baktı. Ama o, ısrarla, bu bir çift aynayı satın almak istediğini söyledi. Yalvaran bakışlarla gözleri aynada ve aynanın ucunda duran, oradan ışıltılı bir bakışla kendisini seyreden, dudağı titreyen mağaza sahibinde. (İçinden "deli bu!" diye geçirdiğini amansız bir biçimde hissetti). O zaman, mağaza sahibine doğru beceriksiz bir adım attı:

[481] **A.e.** , s. 95.
[482] Tülin Bumin, **a. g. e.**, s. 35 - 36.

- Kaç para olursa olsun! Anladın mı, ne istersen? Ne istersen? Diye mırıldandı. …" [483]

Genel olarak Özdenören'in eserlerine baktığımızda, eşyanın bu eserlerde önemli fonksiyonlara sahip olduğunu görmekteyiz. Bu eserlerde ele alınan 'insan - eşya' ilişkisi dâhilinde eşyanın, insan hayatı üzerinde ve insanın karakter yapısının anlaşılmasında büyük ölçüde etkili olduğu görülmektedir.

Eşyanın insan üzerindeki bu etkileri, insan hayatının her alanında gözlemlenebilecek geniş bir perspektife sahiptir. Bu etkiler, sadece insan hayatının 'dış'a yönelik boyutunu oluşturan toplumsal hayat üzerinde değil, insan hayatının 'iç'e yönelik boyutunu oluşturan bireysel hayat üzerinde de etkili olmaktadır.

Bu etkilerin, yazarın eserlerindeki insanların toplumsal hayatı üzerindeki izdüşümleri; ya tamamen eşyayı ret (eşyadan kaçış) ya da tamamen kabul etme (sahip olma) biçiminde kendini gösterirken, bireysel hayat üzerindeki izdüşümleri ise; daha çok dinî ve metafizik bir duyarlılık biçiminde kendini göstermektedir. Yazara göre insan – eşya ilişkisinde eşyanın insanlar üzerindeki farklı etkiler yaratmasının asıl nedeni; bu ilişkiler dâhilinde insanların eşyalar karşısındaki geliştirdikleri şahsi değerlendirme ve kanaatleridir. Yazar bir denemesinde bu durumu kısaca şu şekilde ifade etmektedir:

"… Aslolan, eşyayı, müslümanca niyetlerimiz doğrultusunda kullanmaktır. Yoksa eşyanın zatında, ona kıymet izafe etmemizi yahut etmememizi gerektiren bir husus yoktur. Eşyayı anlamlandıran bizim müslümanca niyetimizidir."[484]

[483] Rasim Özdenören, **Hastalar ve Işıklar**, *Mani Olunmuş Adam*, 4. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 26.
[484] Rasim Özdenören, **Müslümanca Yaşamak**, *Nesnelerin Anlamı*, 8. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 100.

SONUÇ

Hazırlamış olduğumuz bu çalışmada, Rasim Özdenören'in yazmış olduğu hikâye kitapları ile tek romanı (*Gül Yetiştiren Adam*) esas alınmak üzere, yazarın bazı deneme kitaplarından da faydalanılarak 'insan'ın, sosyolojik (toplumsal) ve psikolojik (bireysel) kimlik yapısı çözümlenmeye çalışılmıştır.

Hikâyelerde, Türk toplumunun hayatını derinden etkileyen 'Batılılaşma' kavramı ve bu kavramın toplumumuzdaki uygulanış biçiminin etkisiyle, 'geleneksel' olandan 'modern' olana geçiş sürecini yaşayan, ancak bu süreci kendi içinde özümseyemeyerek bir ikilem ve kimlik bunalımı içerisinde olan insanımıza yer verilmiştir. Yazar, ilk hikâyelerinde "değerlerinden koparılmış ve özellikle modern kentlerin varoşlarında kıstırılmış, hayata tutunamamış bireyin"[485] hayatından yola çıkmış, sonraki hikâyelerinde ise giderek aileyi ve toplumu da içine alan bir bakış açısıyla 'Batılılaşma' ve 'modern hayat' kavramlarını sorgulamıştır.

İnsan ve insan dünyasına yönelik olan bu sorgulamada yazarın hareket noktasını; "bilinç" kavramı oluşturmaktadır. "O; insanın kendisini, dış dünyayı ve fizik ötesi varlığı kavramak ve bütün bunlara anlam vermek için başvurduğu bilinci, öykülerinin ana kahramanı haline (hâline) getirmiştir."[486]

Özdenören'in "bilinç" kavramı üzerinde bu kadar önemle durmasında, kendisini etkileyen yazarların başında gelen Faulkner'in ve onun da temsilcilerinden biri olduğu, "evrensel kemiğe işleyen" eserler yaratma anlayışını amaç edinen; "Varoluşçuluk" (Egzistansiyalizm) akımının etkisi olmuştur. "19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan 1930'lu yıllardan sonra yaygınlaşan akım, temellerini felsefeden almaktadır."[487] Bu akımın başlıca temsilcileri; "Kierkegaard, Karl Jaspers, Henri

[485] Necip Tosun, **a. g. e.**, s. 107 - 108.
[486] Âlim Kahraman, **a. g. e.**, , Cevdet Karal, **"Bilincin Öyküleri: Biçimde ve Özde Sıradanlığın Reddi"**, s. 60.
[487] Emel Kefeli, **Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları**, 1. bs., İstanbul, 3F Yayınevi, 2007, s. 75.

Bergson, Nietzsche, Heidegger, Jean Paul Sartre, Albert Camus, Andre Gide, Paul Valéry, W. Faulkner…" gibi filozof ve yazarlardır.

Sartre bu akımı; "… "köklerinden kopmuş, temellerini çoktan yitirmiş, geçmişe ve tarihe olan güvenini kaybetmiş, topluma yabancılaşmış, mutsuz, huzursuz insanın varlığını dile getiren düşünce biçimi" olarak tanımlar."[488] Özdenören'in eserlerinde de bilinçlerinin derinliklerine inilerek, sahip oldukları gizli varoluşsal 'öz'ü ortaya konulmaya çalışılan insanların da aynı varoluşsal problemleri yaşayan insanlar olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz.

Varoluşçu anlayışla yazılan tüm eserlerde olduğu gibi Özdenören'in eserlerinde de; "Yazar, varoluş sürecindeki insanın "bunaltı"sını, kararsız, tedirgin halini (hâlini) anlatır. Vak'a (vaka) ve entrikanın en aza indirgendiği metinlerde seçme durumundaki insan işlenmektedir. Saçma ve iğrenç bir dünyada sahipsiz, inançsız, dostsuz yaşayan insanın boşluk, hiçlik, bunalım ve abesle çevrili hayatı anlatılır." [489]

Rasim Özdenören'i, insan varlığını sorgularken benimsemiş olduğu yaklaşımı neticesinde -gerek hikâye ve gerekse deneme kitaplarında-, dinî bir varoluşçuluk anlayışı içerisine dâhil edebiliriz. Bu anlayışı benimseyen yazarlar, "Allah'ı inkâr etmeyen, dine bağlı bir varoluşçu felsefe geliştirirler. İnsanın kendini tanıması ve hür iradesi ile yapacağı seçimlerin sağlıklı olması Allah'ın varlığına inanması ile mümkündür. Hiçlik duygusunu yaşamaması ve yalnızlık duymaması için Allah'ın varlığını hissetmesi gerektiğine inanırlar."[490] Özelikle yazarın son dönem hikâyelerinde insanların, bu anlayışa uygun bir dinî ve varoluşsal arayış içerisinde oldukları görülmektedir.

Özdenören'in eserlerinde tematik olarak zengin bir kullanıma sahip olan insanın, ilk dönem hikâyelerinden son dönem hikâyelerine kadar geçirmiş olduğu

[488] **A. e.**, s. 77.
[489] **A. e.**, s. 80.
[490] **A. e.**, s. 76.

tematik gelişimi şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Bireysel (psikolojik) bazda insan ve onun iç dünyası.
2. Toplumsal (sosyolojik) bazda insan ve onun diğerleriyle olan ilişkisi.
3. Tasavvufi ve dinî bazda insan ve onun manevi - metafizik değerlerle olan ilişkisi.
4. Felsefi bazda insan ve onun varoluşla olan ilişkisi.

Özdenören'in hikâyelerinin, tematik derinliği kadar dikkat çeken diğer bir özelliği ise bu derinliğin, tamamıyla yerli unsurlardan yola çıkarak ve yine bize özgü (İslami) bir bakış açısıyla ifade edilmesidir. Bu bakış açısının etkisiyle yazar, sadece tema olarak değil, yaklaşım olarak da yerli olabilmeyi başarmıştır.

Rasim Özdenören, eserlerinde insanları yani bizleri, yine bizi yansıtan bir bakış açısıyla, ayrıntılı bir gözlem ve yerinde tespitlerle anlatmayı başarmış bir yazar olarak Türk hikâyeciliğinin önemli isimlerinden biri olmuştur.

Biz de çalışmamızda, yazarın sahip olduğu kendine özgü bu bakış açısından yola çıkarak eserlerindeki insanları, bireysel ve toplumsal kimlikleri bakımından çözümlemeye çalıştık.

BİBLİYOGRAFYA / KAYNAKÇA

1. RASİM ÖZDENÖREN'İN FAYDALANILAN ESERLERİ

1.1. Hikâye

Özdenören, Rasim: **Hastalar ve Işıklar**, 4.bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.

Özdenören, Rasim: **Çözülme**, 3. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.

Özdenören, Rasim: **Çok Sesli Bir Ölüm**, 3. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.

Özdenören, Rasim: **Çarpılmışlar**, 3. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.

Özdenören, Rasim: **Denize Açılan Kapı**, 4. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 1999.

Özdenören, Rasim: **Kuyu**, 3. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2002.

Özdenören, Rasim: **Hışırtı**, 2. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2001.

Özdenören, Rasim: **Ansızın Yola Çıkmak**, 2. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2002.

Özdenören, Rasim: **Toz**, 2. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2004.

1.2. Roman

Özdenören, Rasim: **Gül Yetiştiren Adam**, 11. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.

1.3. Deneme

Özdenören, Rasim: **İki Dünya**, 2. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.

Özdenören, Rasim: **Yaşadığımız Günler**, 5. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 1999.

Özdenören, Rasim: **Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı?**, 4. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 1999.

Özdenören, Rasim: **Acemi Yolcu**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997.

Özdenören, Rasim: **İpin Ucu**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997.

Özdenören, Rasim: **Kent İlişkileri**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.

Özdenören, Rasim: **Yüzler**, 3. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.

Özdenören, Rasim: **Köpekçe Düşünceler**, 2. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2002.

Özdenören, Rasim: **Yazı, İmge ve Gerçeklik**, 2. bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.

Özdenören, Rasim: **Müslümanca Yaşamak**, 8. bs. , İstanbul, İz Yayıncılık, 2005.

2. DİĞER KAYNAKLAR

2.1. Yazar Hakkında Bilgi Veren Kitap ve Ansiklopediler

Kabaklı, Ahmet: "Rasim Özdenören," **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. 5, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, s. 720-732.

Kahraman, Âlim: **Işıyan Kelimeler Rasim Özdenören**, 1. bs., İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2007.

Kaplan, Mehmet: **Hikâye Tahlilleri**, 8. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2002.

Tosun, Necip: **Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996.

2.2. Diğer Yardımcı Kitaplar

Adler, Alfred: **Bireysel Psikoloji**, Çev. Ali Kılıçlıoğlu, 1. bs., İstanbul, Say Yayınları, 2005.

Arkonaç, Sibel: **Psikolojide İnsan Modelleri**, 1. bs., İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, Mayıs 1999.

Arkonaç, Sibel: **Sosyal Psikoloji**, 3. bs., İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, Eylül 2005.

Bumin, Tülin: **Hegel Bilinç Problemi Köle - Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi**, 3. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Ekim 2005.

Cassirer, Ernst: **İnsan Üstüne Bir Deneme, Devlet Efsanesi**, Çev. Necla Arat, 1. bs., İstanbul, Say Yayınları, Kasım 2005.

Fromm, Erich: **Kendini Savunan İnsan**, Çev. Devrim Doğan Yüzer, 1. bs., İzmir, İlya İzmir Yayınevi, 2005.

Glicksberg, Charles I. : **Avrupa Edebiyatında Trajik Görünüm**, Çev. Yunus Balcı, 1. bs., Ankara, Hece Yayınları, Ağustos 2004.

Hartmann, Heinz: **Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu**, Çev. Banu Büyükkal, 1. bs., İstanbul, Metis Yayınları, Şubat 2004.

Hortaçsu, Nuran: **İnsan İlişkileri**, 3. bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Aralık 2003.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem: **Yeni İnsan ve İnsanlar**, 10.bs., İstanbul, Evrim Yayınevi, 2006.

Kefeli, Emel: **Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları**, 1. bs., İstanbul, 3F Yayınevi, 2007.

Krech, D., Crutchfield R. S.: **Sosyal Psikoloji Nazariye ve Problemler**, Çev. Erol Güngör, 2. bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

Krech D., Crutchfield R. S.,

Ballachey, E. L.: **Cemiyet İçinde Fert**, Çev. Mümtaz Turhan, 2. bs., İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1983.

Kuçuradi, İoanna: **Sanata Felsefeyle Bakmak**, 2. bs., Ankara, Ayraç Yayınevi, 1999.

Le Bon, Gustave: **Kitleler Psikolojisi**, Ed. Yunus Ender, İstanbul, Hayat Yayıncılık, 2005.

Scheler, Max: **İnsan Kâinattaki Yeri**, Çev. Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1947.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul, Güzel Sanatlar Matbaası, 2000.

3. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi) http://www.tdk.org.tr

Kur'an-ı Kerim, Kur'an-ı Kerim Portalı, (Çevrimiçi) http://www.kuran.gen.tr

Yazım Kılavuzu, Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi) http://www.tdk.org.tr